

29

ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

2. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

29.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

23-28 MAYIS 2011
MALATYA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 153/2

YAYINA HAZIRLAYAN
Adil ZME

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOÇER

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: *Harun ÖZDAŞ - Nilhan KIZILDAğ - Emre OKAN*
"Ege-Akdeniz Bölgesi Sualtı Araştırması 2010 Yılı alıŐmaları"

Not :Araştırma raporları, yazarlarından geldiği Őekliyle, redaksiyonu yapılmadan yayınlanmıştır. Yayınlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygül Ofset Matbaacılık
San. Tic. Ltd. Şti.
ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

Serdar AYBEK, Ali Kazım ÖZ Gölyazı ve Uluabat Gölü Çevresi 2010 Yılı YüzeY Araştırması.....	1
Güner SAĞIR Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Örenyeri Hariç) YüzeY Araştırması.....	11
Erkan KONYAR, Meltem Doğan-ALPARSLAN, Metin ALPARSLAN Kahramanmaraş YüzeY Araştırması 2010.....	35
Gülçin İlgezdi BERTRAM, Jan-K. BERTRAM Ankara'daki Yeni İlk Tunç Çağ Araştırmaları Neue Arbeiten Zur Frühbronzezeit in Ankara.....	51
Peter RUGGENDORFER Ergebnisse Der Städtebaulichen Untersuchungen in Alinda 2010	67
Mehmet TEKOC AK Aksaray İli Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçören ve Eskil İlçeleri YüzeY Araştırmaları: 2010.....	83
Ertekin M. DOKSANALTI, Erdoğan ASLAN, İ. Mete MİMİROĞLU Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik YüzeY Araştırmaları: 2010.....	117
Haşim KARPUZ Trabzon YüzeY Araştırmaları 2010.....	147
Günder VARİNLİOĞLU Boğsak Adasında Yerleşim Arkeolojisi (2010).....	171
M.WAELKENS, E.KAPTİJN, K.DİRİX, R.VANDAM, P.DEGRYSE, Ph. MUCHES & J.POBLOME Sagalassos 2010 YüzeY Araştırması	185
Lynn DODD, Adam GREEN, Nancy HIGHCOCK, Lillian CADWELL, Aslıhan YENER The 2010 Amuq Valley Regional Projects Survey	205
Anneliese PESCHLOW, Richard POSAMENTİR Herakleia am Latmos und Seine Umgebung 2010.....	225

İsa KIZGUT Beypaşıları Yüzey Araştırmaları: Mnara 2010	237
Nilüfer PEKER, B. Tolga UYAR Güzelöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri 2010	251
Harun ÖZDAŞ, Nilhan KIZILDAĞ, Emre OKAN Ege-Akdeniz Bölgesi Sualtı Araştırması 2010 Yılı Çalışmaları	267
Mehmet ÖZSAİT, Nesrin ÖZSAİT 2010 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları	281
Asnu-Bilban YALÇIN Boğaziçi Topografyası: 2010 Araştırmaları	305
Stefania MAZZONI, Dr. Anacleto D'AGOSTINO, Dr. Valentina ORSI Uşaklı 2010 Survey Season (Yozgat) Uşaklı 2010 Yüzey Araştırması (Yozgat)	317
Ömür HARMANŞAH, Peri JOHNSON Yalburt Yaylası (Ilgın, Konya) Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi, 2010 Sezonu Sonuçları	335
Hatice PAMİR, İnanç YAMAÇ Hatay Yüzey Araştırmaları 2010 Antakya, Samandağ, Yayladağı ve Altınözü.....	361
Hamdi ŞAHİN, Fethi Ahmet YÜKSEL, Nihan HOŞKAN, Figen ŞAHİN Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2010.....	379
L. Sema BAĞCI KAYA, Güzin EREN, Françoise SUMMERS, Geoffrey D. SUMMERS The 2010 Season Of Geophysical Survey At Kerkenes.....	389
Vuslat Müller-KARPE, Andreas Müller-KARPE Kayalınar'da Yapılan Araştırmalar	407
Turgut SANER Larisa (Buruncuk) Akropolü ve Kalesi Yeni Bir Başlangıç 2010.....	419

Beate Böhlendorf-ARSLAN 2010 Yılında Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerinde Bizans Dönemi Yerleşmeleri.....	431
Nurettin ARSLAN, Caner BAKAN Lampsakos/Lapseki ve Çan 2010 Yılı Yüzey Araştırma Sonuçları.....	453

GÖLYAZI VE ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Serdar AYBEK*

Ali Kazım ÖZ

Bursa İli, Nilüfer İlçesi, Gölyazı Beldesi, Apollonia ad Rhyndacum antik Kenti ve Uluabat Gölü çevresinde yürütülmekte olan yüzey araştırması çalışmaları 25.08.2010 tarihinde başlamış olup, 05.09.2010 tarihinde tamamlanmıştır. 2010 yılı araştırma alanı, bugünkü Gölyazı Köyü'nün üzerinde bulunduğu antik Apollonia ad Rhyndacum kentinin yaklaşık 500 metre kadar kuzeyinde yer alan ve üzerinde muhtemel Apollon Tapınağı kalıntılarının bulunduğu Kız Adası'nda gerçekleştirilmiştir (Harita:1). Göldeki su seviyesinin izin verdiği ölçüde, adadaki kalıntılar görülebilmektedir. Fakat yıllar içerisinde üzerinde dolaşmaya mani olacak derecede dikenli çalı, hayıt, sarmaşık ve otlarla kaplanmış olan (Resim: 1) Kız Adası'ndaki mimari kalıntıların bilimsel olarak tespit edilmesi, fotoğraf ve çizim yoluyla değerlendirilmesi amacıyla ot temizliği gerekiyordu. Yüzey araştırmasının büyük bir bölümünü kapsayan bu çalışmalar yüzey araştırması süresinde tamamlanamamıştır.

Otlar ve çalılar temizliği sırasında, muhtemel Apollon Tapınağı'nın adayı çevreleyen temenos duvarının ortaya çıkarılmasına ağırlık verilmiştir. Bu amaçla diğer kenarlardan daha iyi korunmuş ve Lé Bas'ın 1880'lerde yaptığı çizimlerde de görülen doğu ve güney tarafının açılması önem kazanmıştır. Yaklaşık 5 m. genişliğinde bir hat ile duvar boyunca ilerlenmiş ve kesilen çalılar göle atılmayıp ada üzerinde istiflenmiştir. Toplanan bu çalılar

* Yard. Doç. Dr. Serdar AYBEK, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne/TÜRKİYE. saybek@gmail.com
Öğr. Gör. Dr. Ali Kazım ÖZ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Buca, İzmir/TÜRKİYE. ali.oz@deu.edu.tr
Gölyazı ve Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ve Nilüfer Belediyesi'nin katkılarıyla yapılmıştır. Yrd. Doç. Dr Serdar Aybek başkanlığındaki yüzey araştırması Bakanlık Temsilcisi olarak Mustafa Barış Harmankaya, Dr. Ali Kazım ÖZ, Dr. Aygün Ekin Meriç, Arkeolog Hüseyin Erpehlivan ve mimarlık öğrencisi Elif Gözde Öztoprak'tan oluşan bir ekip tarafından yürütülmüştür.

kuruduktan sonra köylüler tarafından yakacak olarak kullanmak üzere götürülmüş ve ada üzerinde hiçbir çalı artığı kalmamıştır. Böylece bölge için önemli bir sulak alan ve göçmen kuşların barınağı olan sazlıklara herhangi bir zarar verilmemiştir.

Oldukça zahmetli temizleme çalışmaları sonucunda adayı çevreleyen temenos duvarının doğu kısmı ortaya çıkarılmıştır (Çizim: 1, Resim: 2). Buna göre temizlenen duvarın uzunluğu 99,86 m. ve ortalama genişliği 0,85 m. olarak ölçülmektedir. Ortaya çıkarılan güneydoğu köşesi dik açı yaparken, duvarın diğer tarafındaki kuzeydoğu köşesi ise kavisli biçimde devam etmektedir. Duvarı oluşturan kireçtaşı blokların genişlikleri 0,90 ile 2,60 m. arasında değişmektedir.

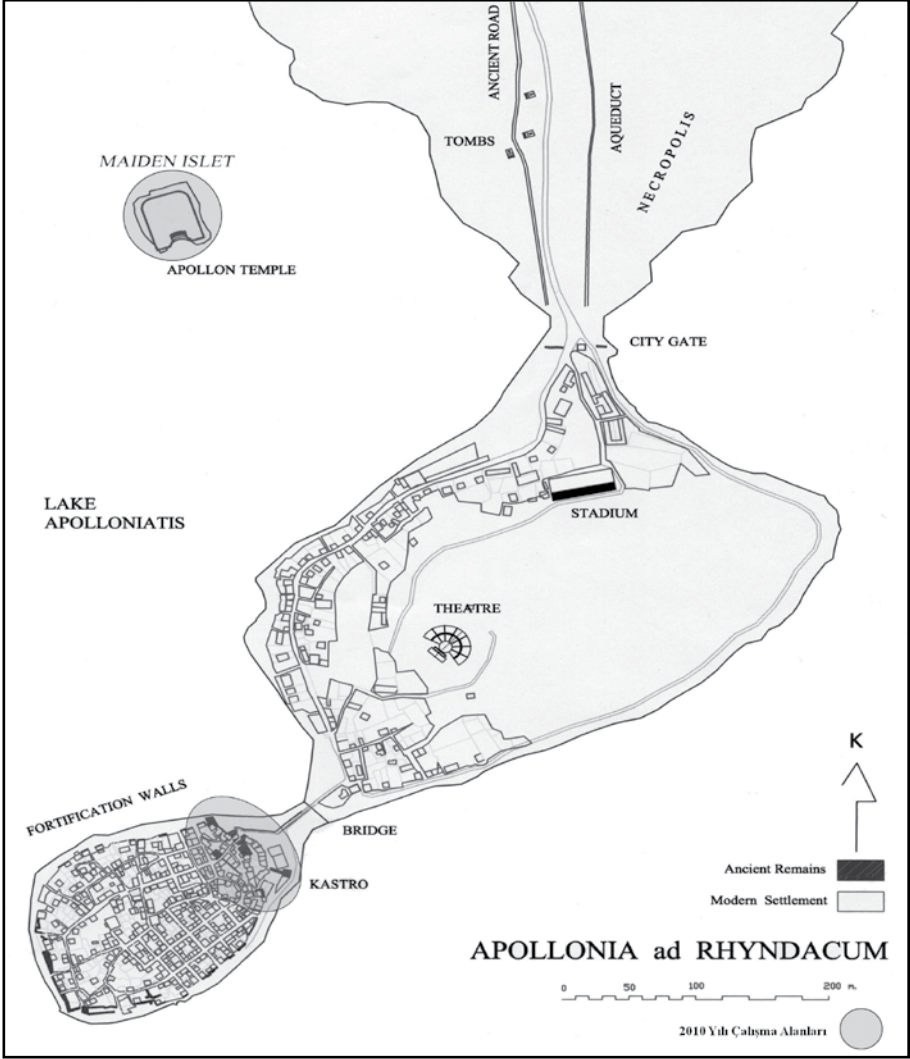
Duvar göl seviyesinden itibaren değişik yüksekliklerde korunmasına rağmen özellikle orta kısımda üst eşik taşı (*eutentheria?*) seviyesine (2,97 m.) dek korunmuştur (Çizim: 2). Bu yüksekliği oluşturan isodomos düzenindeki kireçtaşı bloklar su seviyesinden itibaren yükseklikleri 43 ile 54 cm. arasında değişen 6 yatay sıradan oluşmaktaydı. Duvar boyunca dört adet gemi bağlama çıkıntısının olduğu tespit edilmiştir. Duvarın en üstündeki blok dışarıya 17 cm. kavis yaparak bittiği için son duvar bloğu olduğu düşünülmektedir. Lé Bas'ın çizimlerinde bu duvarın 1880'li yıllarda tamamen sağlam olduğu görülmesine rağmen detaylı plan çizimleri eksikti (Çizim: 3).

Doğu temenos duvarını oluşturan bloklar üzerinde iki önemli teknik göze çarpar. Birincisi, taşlar arasında herhangi bir kurşun kenet izinin olmamasıdır. Bunun yerine bloklar birbirine yatay düzeyde birleşebilecek ve kilitlenebilecek biçimde girintili-çıkıntılı üretilmiştir (Resim: 2). Böylece duvarın uzun yıllar boyunca bozulmadan kalabilmesi sağlanmıştır. İkinci önemli teknik özellik ise; ortalama her beş metrede bir atkı taşlarının kullanılmasıdır. Duvarın stabilitesini arttıran ve aynı zamanda yıkılma anında diğer kısımların etkilenmesini önleyen bu yöntem Helenistik ve Roma mimarlığında sıkça kullanılan bir durumdur.

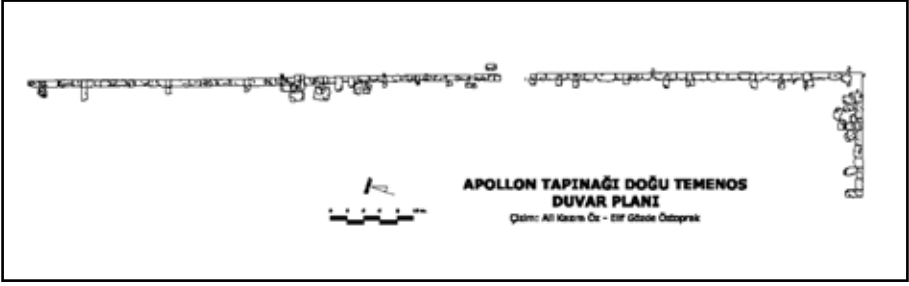
Olası tapınağın temenos duvarının ot ve dikenlerden temizlenmesinin ardından temizleme çalışmaları tapınağın bulunması gereken, adanın orta

kesimine doğru devam ettirilmiştir. Araştırmanın son iki günündeki çalışmalar neticesinde tapınağa ait olması muhtemel blok taşlar, yapı elemanları ve temeller tespit edilmiştir. Araştırma süresi sonunda Kız Adası'nı çevreleyen temenos duvarı üzerindeki ve muhtemel tapınak yapısının bulunduğu noktadaki yoğun bitki örtüsü temizlenmiş ve şimdilik moloz taşlardan oluşturulmuş temel kalıntlarına rastlanmıştır (Resim: 3). Bu bağlamda ileride adanın kalan kısımlarında tekrar ot temizlik çalışmalarına devam edilmesi ve adadaki muhtemel tapınağın planının ortaya çıkarılabilmesi için sondaj kazısı yapılmasının gerekmekte olduğu sonucu çıkmaktadır. Ayrıca ada üzerinde temizlik yapılan alanlarda tekrar bitki gelişimine mani olmak için periyodik temizlik yapılmasının bugüne kadar yapılan çalışmaların boşa gitmemesi için gerekli olduğu kanaatine varılmıştır. Bu konuda, Gölyazı Muhtarlığı ve Nilüfer Belediyesi tarafından gerekli planlamalar yapılmıştır.

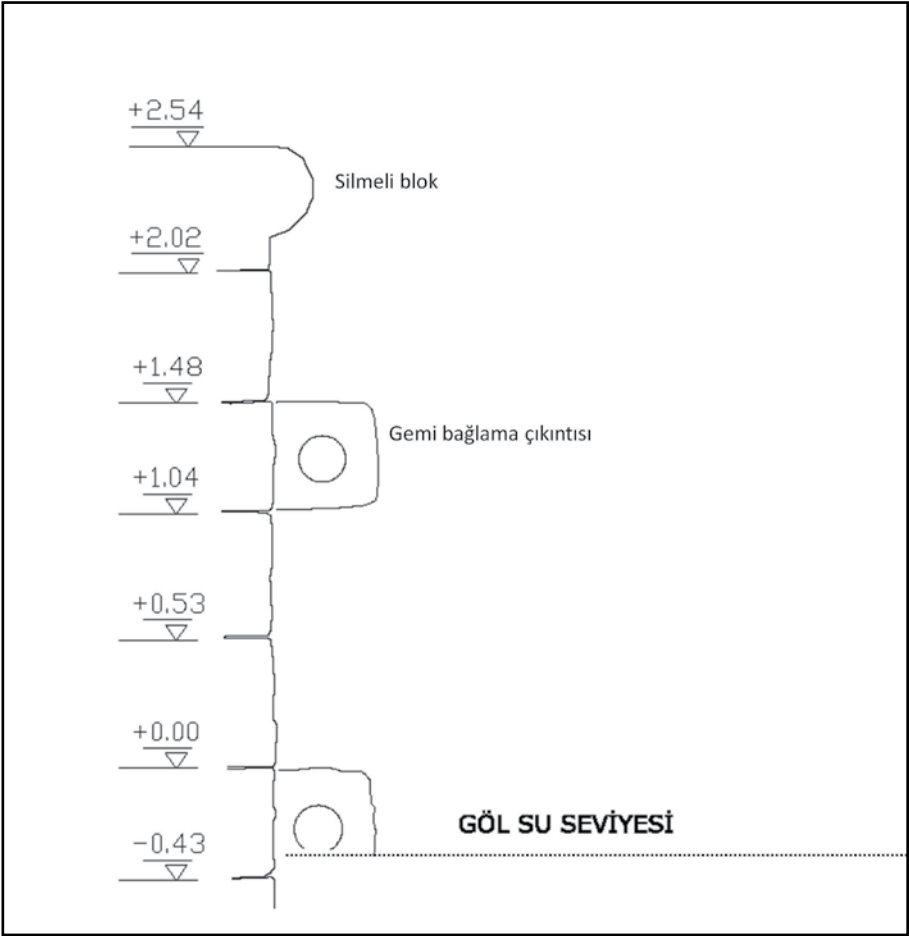
Bu sezonda ayrıca Gölyazı köyü içi ve Zambaktepe'deki kalıntılar tekrar gözden geçirilmiş, merkezdeki Bizans Kulesi'nin ve devamındaki bazı duvarların Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edildiği görülmüştür (Resim: 4). Koruma (Konservasyon) ve sağlamlaştırılmadan ziyade yeniden yapım (Rekonstrüksiyon) gibi görünen bu tip uygulamaların, antik kent kalıntıları üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı düşünülmektedir. Gölyazı'daki çalışmaların yanı sıra araştırma heyeti tarafından daha önceki senelerde ziyaret edilen Esence, Misi ve Tahtalı köylerine gidilmiş ve kalıntıların güncel durumları yeniden gözden geçirilmiştir.

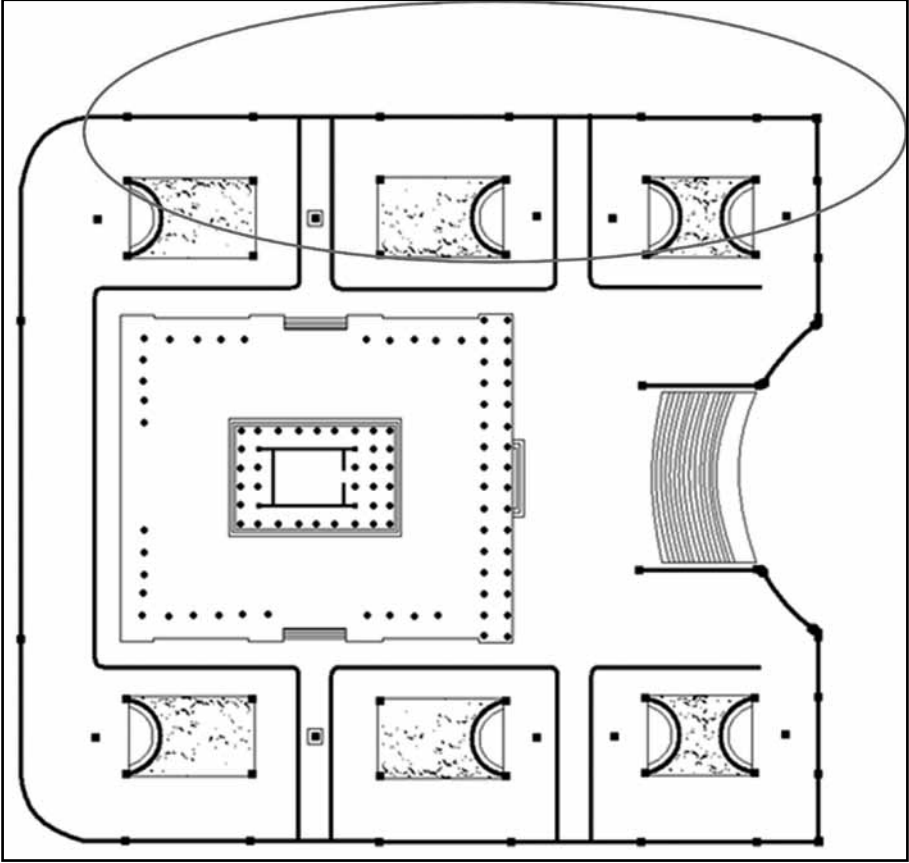
Harita 1: Apollonia ad Rhyndacum kenti 2010 yılı çalışma alanları

Çizim 1: Apollon Tapınağı Doğu Temenos Duvarı Planı

Çizim 2: Apollon Tapınağı Doğu Temenos Duvarı Kesiti

Çizim 3: Lé Bas'ın çizimine göre üzeri temizlenen alan

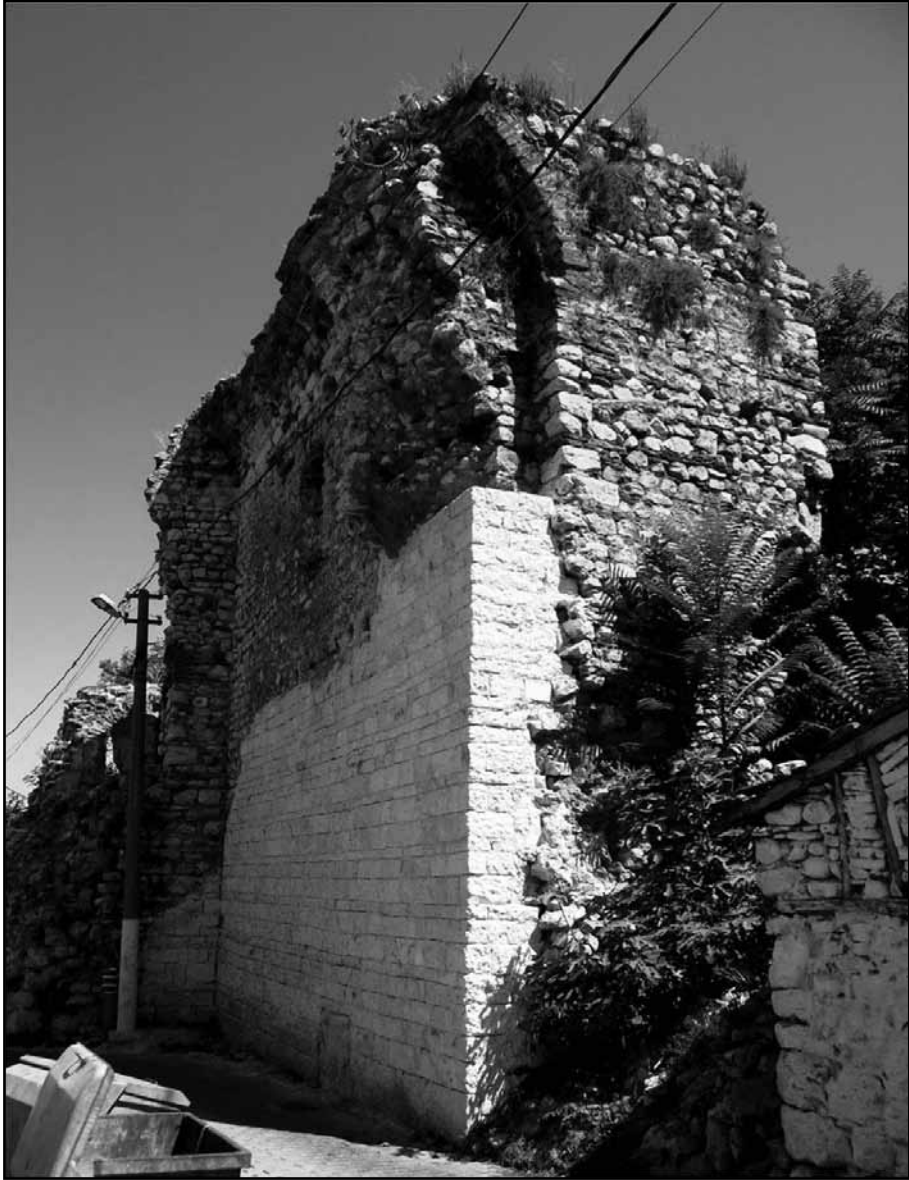
Resim 1: Temizlik öncesi durum

Resim 2: Temizlik sonrası doğu temenos duvarı

Resim 3: İ kısımda ortaya çıkarılan temel

Resim 4: Vakıflar tarafından restore edilen Bizans surları

KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN ORTAÇAĞ ERMENİ KİLİSELERİ (ANİ ÖRENYERİ HARİÇ) YÜZEY ARAŞTIRMASI

Güner SAĞIR*

“Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani örenyeri hariç)” yüzey araştırması Eskiçağ Tarihçisi Doktorant Can AVCI, Mimar Aykut FENERCİ, Eskiçağ Tarihçisi Armağan TAN ve Mimar/Restoratör Evren TANDOĞAN’ın katılımıyla 20 Eylül-02 Ekim 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

Ortaçağ’da dönemin büyük imparatorluklarına bağlı olarak Doğu Anadolu’da varlıklarını sürdüren Ermeni krallıklarına bir dönem başkentlik yapan Kars’taki Ermeni kiliselerinin büyük bölümü bugüne kadar ayrıntılı bir bilimsel araştırmaya konu olmamıştır². Bu konuda yapılan az sayıdaki bilimsel araştırmaların çoğu da yabancı bilim adamlarınca gerçekleştirilmiştir. Ancak genellikle izinsiz yapılan araştırmalarla ortaya konulan yayınlarda kısıtlı çalışma süreleri nedeniyle birçok hatanın bulunması, yapıların çoğu hakkında kısa ve yüzeysel bilgiler verilmesi, Kars’taki Ortaçağ Ermeni kiliseleri ile ilgili yüzey araştırması yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur³.

* Dr. Güner SAĞIR, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Sultanahmet-İstanbul/TÜRKİYE. gunersagir@gmail.com

- 1 Yüzey araştırması, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün yanı sıra “Kültürel Alandaki Destek (Sponsor) Faaliyetlerinin Teşvik Edilmesi Hakkında Genelge (Genelge 2005/13)” kapsamında resmi sponsor olarak merkezi Ankara’da bulunan ZEYPET Akaryakıt Gıda Petrol Ürünleri Turizm Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. adına Fatma-Yalın YARAR tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Araştırma ekibindeki arkadaşlarıma, Ermenice dönem kaynaklarının ve ve kitabelerin çevirilerini yapan İstanbul Ermeni Patrikliği’nden Sayın Vağarşak SEROPYAN ve Dr. Krikor DAMADYAN’a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.
- 2 Kral Abas döneminde (928-953) Ermeni Krallığı’nın başkenti olan Kars, III. Aşot’un 961 yılında başkenti Ani’ye taşınmasıyla bu konumunu kaybetmiştir. Kars ve çevresindeki Ortaçağ Ermeni kiliseleri hakkında 2004-2007 yılları arasında doktora çalışması nedeniyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, camiye çevrilmiş yapılar için Kars İl Müftülüğü, askeri bölgedeki yapılar için Genelkurmay Bakanlığı’nun izinleriyle araştırma yapılmıştır. Ayrıntılar için bkz. Sağır 2008.
- 3 Bu kapsamda hazırlanan 5 yıllık bir yüzey araştırması projesi ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne 2009 yılı sonunda başvuru yapılmıştır. Yüzey araştırması projesi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nce uygun bulunmuş ve “Kars İli ve Çevresinde Yer

Araştırmanın ilk sezonunda Kars Merkez ilçe ve köylerinde, özellikle askeri sınırdaki yapılarda çalışılmıştır (Harita). Kars'ın Merkez ilçe ve köylerinde, yayınlardan, müze kayıtlarından ve bölgede yapılan araştırmalardan tespit edilen Surp Arak'elots Kilisesi (Aziz Havariler Kilisesi/Kümbet Cami), Beşik Cami, Kümbet Kilise, Kızıl Kilise (Karmirvank/Dprevank), Kilisesi, Oğuzlu Köyü Kilisesi, Çoban Kilise, Ölçülü Köyü Kilisesi ve Mezraa Köyü kilise, askeri yasak bölgede yer alan Horomos Manastırı, Taylar Kilise ve Çoban Kilise incelenmiştir. Kars'ın batısında kalan Maksutçuk, Çağlayan, Aydınalan, Başkaya, Hapanlı, Güdeli, Söğütlü, Çığırgan, Bozkale, Dikme, Akbaba, Çerme, Esenyazı, Kocabahçe, Verimli, Aslanizi, Hacihalil, Merkez Karakale, Gelirli, Azat ve Karacaören köylerinde tespit çalışmaları yapılmıştır⁴.

Surp Arak'elots Kilisesi (Aziz Havariler Kilisesi/Kümbet Cami)

Kars'ın Kaleiçi Mahallesinde bulunan Kral Abas dönemine (928-953) tarihlenen ve bugün cami olarak kullanılan yapının orijinal adı bilinmemektedir⁵. Ermenice "Aziz Havariler" anlamına gelen "Surp Arak'elots" Ermeni araştırmacılar tarafından kullanılmış, giderek diğer araştırmacılar tarafından da benimsenmiştir. "Arak'elots" adı, araştırmacıların kasnakta yer alan kabartma teknikte yapılmış on iki figürü havariler olarak tanımlamaları ve kilisenin onlara adanmış olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmıştır (Resim: 1). Dönem kaynakları ve günümüz yayınlarında kilisenin Kral Abas (928-953) döneminde inşa edildiği belirtilir⁶. Doktora çalışmamız sonucunda kilisenin Kral Abas döneminde inşa edildiği ve en geç

Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Örenyeri hariç)" başlığıyla araştırmaya izin verilmiştir. Askeri yasak bölgedeki yapılar için Genelkurmay Başkanlığı'ndan, camiye çevrilmiş yapılar için Kars İl Müftülüğünden ayrıca izin alınmıştır. Yüzeysel araştırmanın amacı özetle, Kars ve çevresinde Ortaçağ'da inşa edilen Ermeni kiliselerini saptamak, belgelemek, yapı kataloglarını hazırlamak ve bir dönemin mimari değerlendirmesini yapmaktır.

4 Yüzeysel araştırmanın kısa tanıtımı için bkz. Sağır 2010b, 211-219

5 Surp Arak'elots Kilisesi, doktora çalışmamız sırasında 2004-2007 yılları arasında incelenmiş, plan ve kesitleri çizilmisti ancak yapı 2007 yılının son aylarında Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edildiğinden yapı yeniden incelenmiş mevcut durumu ve restorasyon müdahalelerinin tespiti yapılmıştır. Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sağır 2008, 45-96.

6 Asoğık 1859, 157; Asoğık 1907, 125-126; Eprikyan 1903-1905, 342/b-343/a, diğer yayınlar için bkz. Sağır 2008, 45-71.

943 yılında bitirildiği tespit edilmiştir⁷.

Kilise, kare, dört yapraklı yonca planlıdır (Plan: 1)⁸. Merkezdeki kare bölümün dik eksenlerinde, karenin bir kenarının üçte biri genişliğinde içten yarım daire dıştan beş cepheli birer eksedra, doğusunda apsis işlevi gören eksedranın iki yanında bemandan geçilen yaklaşık kare planlı pastoforium mekânları ile Rus dönemine ait, batı, kuzey ve güney giriş mekânları ve doğu mekânından ibarettir (Resim: 2). Merkezi bölüm, çapraz eksenlerde trompla geçilen zeminden 21.45 m. yükseklikte bir kubbe ile örtülüdür. Kilisenin merkezi kare bölümüne giriş kuzey, batı ve güney eksedraların eksenlerinde bulunan birer kapıyla sağlanmıştır⁹. Merkezi bölümünün kuzey ve güney duvarlarında üst seviyede içten dışa doğru daralan dikdörtgen yuvarlak kemerli, batı ve doğu duvarlarda içten dışa doğru daralan yuvarlak ikişer pencere bulunur. Merkezi bölümü örten kubbenin yüksek onikigen kasnağında içten dışa doğru daralan dikdörtgen on iki pencere yer alır.

Prothesis ve diakonikon yaklaşık kare planlıdır. Bu mekânlara geçiş, apsisin iki yanındaki kemerli açıklıklarla sağlanır. Doğu-batı doğrultusunda beşik tonoz örtülü mekânlar, doğu eksenlerinde bulunan birer açıklıkla doğu ek mekâna açılırlar. Doğu mekân, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mekân, kuzey duvarı ekseninde bir kapı, güney duvarı ekseninde dikdörtgen bir pencere, doğu duvarında üç dikdörtgen pencere ile dışa açılır. Mekân, doğu ve batı duvarlardaki ikişer paye üzerine oturan yuvarlak kemerlerle üst seviyede üç eşit birime ayrılmış çapraz tonoz örtülüdür.

7 İnşa kitabesi bulunmayan Surp Arak'elots Kilisesi, 10. yüzyıl sonu 11. yüzyıl başında yaşamış Ermeni tarihçisi Stephanos Asoğik Daronetsi'nin verdiği bilgilere göre tarihlendirilmektedir. Ayrıntılar için bkz. Sağır 2008, 147-150.

8 Yapının, 19. yüzyılda eklenen giriş mekanları ve doğu mekanı hariç dış boyutları, doğu-batı doğrultusunda kuzeyde 20.10 m., güneyde 20.01 m., kuzey-güney doğrultusunda doğuda 18.89 m., batıda 18.60 m. dir. Doğu mekan ile giriş mekanları dahil edildiğinde kilisenin dıştan boyutları doğu batı doğrultusunda 28.51 m., kuzey-güney doğrultusunda 23.32 m. dir. Kilisede duvar kalınlığı 1.06 m. ile 1.31 m. arasında değişmektedir.

9 Kilisenin, cami olarak kullanılmaya başlanıldığı dönemde, güney eksedrasının kapısı kapatılarak mevcut kapının boyutlarında ahşap malzemeden yapılmış bir mihrap, naosunun güneybatı duvarına bitişik ahşaptan yapılmış oniki basamaklı bir minber yerleştirilmiştir. 2008 yılında mihrap ve minber yenilenmiştir.

Batı eksedranın batısındaki giriş mekânı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mekân, doğu ve batıda ikişer duvar payesi üzerine oturan yuvarlak kemerlerle üst seviyede üç birime ayrılmış, orta birim çapraz tonoz, yan birimler beşik tonozlarla örtülmüştür. Kuzey ve güney eksedraya bitişik giriş mekânları da yaklaşık kare planlı ve çapraz tonoz örtülüdür.

Yapı içinde ve dışında, figürlü, geometrik ve bitkisel taş kabartma bezemeler görülür. İçte tromplarda dört İncil yazarının kabartma hayvan sembolleri kubbe kasnağına geçişte insan ve hayvan başları ile istiridye motifleri yer alır. Kilisenin cephelerinde, rozetler, haçlar, kör kemer ve sütuncelerde bitkisel ve geometrik süslemeler, batı ve güney cephe ile kubbe kasnağında figürlü taş kabartma bezemeler yer alır. Kubbe kasnağı da yer alan on iki insan figürü Ermeni mimarisi için ünük bir uygulamadır. Bu figürler kasnak yüzeyindeki kör kemer sırasının üçgen köşeliklerinde yüksek kabartma tekniğinde yapılmış, vücut oranlarına dikkat edilmeden kaba işlenmiştir. Ayakta ve cepheden gösterilmiş figürler, etek kısmına doğru genişleyen uzun elbiseleriyle tasvir edilmiştir.

Batı eksedranın kuzeyindeki yuvarlak pencerenin üzerinde, dikdörtgen çerçeve içinde, göğüsten itibaren betimlenmiş bir figür yer alır. Figürün kulaklarına, iki yanda açığazlılarıyla tutunmuş ve gövdeleri çerçevenin alt köşelerine doğru aşağı sarkan yılanlar yerleştirilmiştir. Bu süslemenin üstünde yer alan yuvarlak pencerenin süslemesinin hemen üstünde, sekizgen çerçeve içine yerleştirilmiş, iç içe geçmiş üç şeritli iki eşkenar dörtgen içinde kuş motifi görülür. Güney eksedranın doğusundaki pencerenin altında de dikdörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmiş aslan figürü sağ pençesini yalarken tasvir edilmiştir.

Beşik Cami

Kars kalesinin güneydoğusunda, Kaleiçi mahallesinde bulunan kilisenin orijinal adı bilinmemektedir. 10. yüzyıl sonu 11. yüzyıl başlarına tarihlenen kilise, batı cephesi ve kırma çatının güney bölümündeki kaplama taşlarının bir kısmı dökülmüş olsa da günümüze iyi durumda ulaşmıştır (Resim: 3).

Kilise, tek nefli, beşik tonoz örtülü, tek apsisli ve pastaforion odalıdır. Yapının kuzey duvarı sağırdır. Kiliseye giriş batı duvarın güneyinde ve güney duvarın ana ekseninde yer alan birer kapıyla sağlanır.

Kümbet Kilise

Kars-Erzurum karayolu kenarında bulunan ve Kral Abas dönemine (928-953) yani 10. yüzyıla tarihlenen kilisenin orijinal adı bilinmemektedir (Resim: 4)¹⁰. Bölge halkının “Kümbet Kilise” diye adlandırdığı yapının Kral Abas döneminde inşa edildiği, araştırmacıların görüşleri ve yaptığımız incelemeler sonunda düşünülmektedir¹¹. Ancak Surp Arak’elots Kilisesi’nden önce mi sonra mı yapıldığı konusunda kesin görüş bildirilememektedir.

Günümüze harap halde ulaşan Kümbet Kilise, Surp Arak’elots Kilisesi gibi kare, dört yapraklı yonca planlıdır¹². Merkezde kare bölüm, dik eksenlerde karenin bir kenarının üçte biri genişliğinde birer eksedradan ibarettir. Eksedralar eşit genişlik ve derinlikte, içten yarım yuvarlak dıştan dikdörtgendir. Merkezi mekân, çapraz eksenlerde trompla geçilen kasnaktan anlaşıldığı üzere bugün mevcut olmayan bir kubbe ile örtülüdür. Merkezi kare bölümün kuzey ve güney duvarlarında eksedraların iki yanında içten dışa doğru daralan birer dikdörtgen pencere yer alır. Batı eksedranın ana ekseninde dikdörtgen bir kapı açıklığı vardır.

Kilisede, figürlü, bitkisel ve geometrik süslemelere rastlanır. Tromplarda, kuzeydoğudaki yerinden düşmüş, üç figür bulunur. İncil yazarlarının sembolleri olan bu figürlerden kuzey ve güneybatıdakiler heykel şeklinde yapılmıştır. Kuzeydoğu trompta yer alan kartal motifi günümüze

10 Kümbet Kilisede doktora tezi kapsamında 2004-2007 yılları arasında çalışma yapılmış, plan ve kesitleri çizilmiştir. Ancak yeniden yapılan kontrollerde eksiklikler tespit edildiğinden plan ve kesitlerin revizyonu yapılmış, yapının son durumu incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sağır 2008, 97-107; Sağır 2011, 481-504.

11 Thierry 1966, 73-90; Marzbanian 1970, 135-137, Parsegian 1981, mik. fiş A-2039; diğer yayınlar için bkz. Sağır 2008, 97-102, 150-152.

12 Yapının dıştan boyutları, hem doğu-batı, hem kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 13.80 metredir.

ulaşmamıştır¹³. Figürlü süslemeler tromplarda, bitkisel süslemeler sütunce başlıklarında, geometrik süslemeler de saçak silmesinde yer alır.

Kızıl Kilise (Karmiroank/Dprevank)

Kızıl Kilise, Kars'ın 39 km. doğusunda Başgedikler'e bağlı Yağkesen Köyü'nde bulunur (Resim: 5)¹⁴. Kilisenin adı, yayınlarda "Kızıl Kilise", "Karmirvank", "Dprevank" ya da "Barsel Coni Vank" olarak geçer. Yapı, yerel kullanımdaki "Kızıl Kilise" ismini beden duvarlarında görülen kırmızı düzgün kesme taştan almıştır. Dönem tarihçisi Stephanos Asoğık Daronetsi'ye göre ise kilise, 10. yüzyılda Kral Abas (928-953) ve Katolikos Anania (943-967) döneminde inşa edilmiştir¹⁵.

Kilise, dıştan doğu-batı doğrultusunda yaklaşık kare planlı, içten haç planlı, tek apsisli, pastoforion odalı, batıda iki şapele sahip, kubbeli bir yapıdır. Pandantif geçişli kubbe ile örtülü merkezi kare mekân, kuzey, güney ve batı yönde yuvarlak kemerlerle haç kollarına, doğuda doğrudan apsisle açılır. Dar olan kuzey ve güney haç kollarının doğusundaki birer açıklıkla pastoforion odalarına, batı haç kolunun kuzey ve güney duvarlarında bulunan birer açıklıkla da şapellere geçilir. Apsis, içten yarım daire, dıştan düz duvarlıdır. Apsisin kuzey ve güney duvarlarında birer niş yer alır. Naosa giriş, batı duvarı eksenindeki tek açıklıkla sağlanır. Apsisin, kuzey, güney ve batı haç kollarının eksenlerinde birer, kubbe kasnağında dört yuvarlak kemerli pencere bulunur. Pastoforion odaları yaklaşık kare planlı, şapeller doğu-batı doğrultusuna dikdörtgen planlı ve mekânların tümü beşik tonoz örtülüdür. Kuzey, güney ve doğu cephe, cephe yüksekliğince uzanan ikişer üçgen niş ile bölünür. Batı cephenin ekseninde, yapının dikdörtgen giriş kapısı yer

13 Kartal figürünün 1960'larda yerinde olduğu yayınlardan bilinmektedir. Ayrıntılar için bkz. Thierry 1966, pl. XXXV, fig. 8; Marzbanian 1970, 137.

14 Köyden bir şahsın mülkiyetinde depo olarak kullanılan kilise yerleşim alanları içinde bulunan diğer yapılara göre iyi korunmuş durumdadır. Kızıl Kilise'de 2004-2007 yılları arasında doktora çalışması nedeniyle inceleme yapılmış ancak çalışma kapsamı nedeniyle yapı ayrıntılı incelenememiştir. Yüzey araştırması kapsamında kilisenin plan ve kesit eskizleri çizilmiştir.

15 Yapının tarihi hakkındaki tartışmalar için bkz. Sağır 2010a, 440-446.

almaktadır. Kapı, çifte sütunceler üzerine oturan kademeli yuvarlak kemerle vurgulanmıştır. Cephelerde üçgen alınlık oluşturan haç kolları çift pahlı çatı, pastoforion odaları tek pahlı çatı, silindirik kasnak üzerine oturan kubbe konik çatı ile örtülüdür.

Kilisenin giriş kapısı, pencere çerçeveleri, taç kemerler, kubbe kasnağı ve saçaklarında, geometrik ve bitkisel süslemeler görülür. Ayrıca yapının kuzey, güney ve doğu cephelerinde üçgen nişler ve özellikle batı cephede haçkarlar göze çarpar. Kilisenin içinde, şapellerin kapı alınlıkları ile prothesis kapı alınlığında birer kitabe, yapı dışında da giriş kapısı alınlığında bir kitabe yer alır¹⁶.

Oğuzlu Köyü Kilisesi

Kars'ın doğusunda Başgedikler'e bağlı Oğuzlu Köyü içinde bulunan kilisenin orijinal adı bilinmemektedir (Resim: 6). Güney ve doğu duvarları boyunca bir kısmı mevcut olan kitabeye göre kilise 895 yılında Prens Hasan Gnt'uni (890-914) tarafından inşa ettirilmiş, günümüze ulaşmayan bir başka kitabeye göre de "prensler prensi" Aşot Pahlavid tarafından 1001 yılında restore edilmiştir¹⁷.

Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen üç yapraklı yonca planlıdır. Kiliseden günümüze kuzey duvar, güney duvarın doğusunun bir kısmı, apsis ve iki katlı pastaforion odaları ulaşmıştır. Naosun orta bölümünün, bugün yıkık olmasına rağmen, kubbe ile örtülü olduğu bilinmektedir.

Bagnayr Manastırı (Kozluca Manastırı)

Bagnayr Manastırı Ani örenyerinin batısında Esenkent'e yakın Kozluca Köyü'nde yer alır (Resim: 7). 989 yılında Vahram Pahlavuni tarafından

16 Kitabelerin orijinal Ermeniceleri ve Türkçe çevirileri için bkz. Sağır 2010a, 442-445.

17 Hassan Gnt'uni'nin (890-914), Kral I. Simbat döneminde Kars'ın valisi olduğu dönem kaynaklarında belirtilir. Ayrıntılar için bkz. Thierry 1983, 329-336, 363-370; Thierry-Donabedian 1987, 562; Cuneo 1988, 680-681.

inşa ettirilen manastır 1040'larda önemli bir dini merkezdir ve bu özelliğini 13. yüzyıla kadar devam ettirir¹⁸. İki bölümden oluşan manastırın ana kompleksinden günümüze kilisenin batı duvarı, gavitinin doğu duvarı ve kuzey duvarının bir kısmı ile ana kompleksin kuzeyinde bulunan gavitli altıgen bir şapel ulaşmıştır. Manastır kompleksine ait diğer mekânların kalıntıları nispeten izlenebilmektedir. Bugün manastıra ait yapılar samanlık olarak kullanılmaktadır.

Manastırın ana kilisesi Surp Asdvadzadzin'e ithaf edilmiştir. Yayınlardan kilisenin, Taylor Kilise gibi tek nefli, naosun orta bölümü kubbeli, tek apsisli plan tipine sahip olduğu bilinir. Aynı şekilde bir kısmı günümüze kilisenin batısında bulunan gavitin de yayınlardan tespit edildiği kadarıyla plan tipi ve örtü sistemi olarak Horomos Manastırındaki Rölikler Evi'nin sütunlu büyük salonu ile benzerlik gösterdiği anlaşılır. Gavitin duvarlarında altı ayrı yerde kitabe tespit edilmiştir. Manastırın yayınlarda mevcut olan planından kilisenin güneyinde iki şapelin varlığı bilinmektedir¹⁹. Ancak bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Ana kompleksin kuzeyinde yer alan altıgen şapel, günümüze iyi durumda ulaşmıştır. Şapel, daire içinde altı eksedralı olarak planlanmıştır. Kubbe ile örtülü mekânın girişi batıdandır.

Çoban Kilise

Orijinal adı bilinmeyen kilise, Ani şehir surlarının yaklaşık 400 m. kuzeybatısında, Ocaklı Köyü'nün doğusunda bulunur. 20. yüzyılın başlarında harap durumda olan kilise, 1966'daki depremde neredeyse tamamen yıkılmıştır. Kiliseden günümüze doğu duvarının bir kısmı ayakta, diğer kısımları temel seviyesinde ulaşmıştır.

Kilisenin tarihi hakkında bir şey bilinmemekle birlikte araştırmacılarca 10. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere 13. yüzyıla kadar tarihlendirilmektedir. Küçük bir yapı olmasına rağmen plan tipi karmaşıktır. Araştırmacıların çoğu tarafından dıştan yıldız plan (oniki uçlu yıldız) tipinde değerlendirilmektedir.

18 Bagnayr Manastır hakkında bkz. Thierry 1983, s.343-353, 377-389; Cuneo 1988, 646-648

19 Thierry 1983, 377, pl. XXXV.

Yayınlardan yapının içte altı eksedralı, dıştan daire planlı ve kubbe ile örtülü olduğu bilinmektedir²⁰. Literatüre Çoban Kilise olarak geçen yapı küçük boyutlu tasarlanmış ve iki katlı olması nedeniyle gömü için kullanılmış olabileceği konusunda tartışmalar vardır.

Ölçülü Köyü Kilisesi

Kilise, Kars'ın güneydoğusunda bulunan Ölçülü Köyü'nde tepelik alan üzerinde yer alır (Resim: 8). Kilise, tek nefli, tek apsisli ve beşik tonoz örtülüdür. Yapıya giriş batı duvarın ana eksenindeki kapıyla sağlanır. Kilise, incelenen diğer yapıların aksine, dış tarafları düzleştirilmiş moloz taşla inşa edilmiştir. Mevcut durum itibariyle kilisenin apsis penceresinin altındaki duvar yıkılmış, çatının kaplama taşları dökülmüş, içte duvarlar tahrip edilmiş ve her tarafa yazılar yazılmıştır.

Mezra Köyü Kilisesi

Kilise, Kars'ın kuzeyinde yeni yapılan Kars-Ardahan karayoluna yakın konumda Kars Çayı'nın kenarında bulunur (Resim: 9). Kilise, dıştan doğu-batı doğrultusunda yaklaşık kare planlı, içten haç planlı, tek apsisli, pastoforion odalı, batıda iki şapele sahip, muhtemelen kubbeli bir yapıdır. Plan tipi olarak Kızıl Kilise ile benzerlik gösterir. Batıdaki iki şapel ve pastaforion odaları aynı düzenlemeye sahiptir. Bu mekanlar doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, at nalı şeklinde tek apsisli ve beşik tonoz örtülüdürler.

Büyük bölümü yıkılmış olan kilisenin batı haç koluna açılan güney şapeli, apsisinin bir bölümü dışında temel seviyesine kadar tamamen, kuzey şapeli batı ve güney duvarı, diakonikonun güney ve doğu duvarı, apsis ve prothesisin doğu duvarları, kubbesi yıkılmıştır. Yapının kaplama taşlarının neredeyse tamamı, yapı içinde, kuzey haç kolu, apsisin üst seviyesi, güney haç kolunun batısı ve doğu köşesindeki taşlar dışındaki tümü dökülmüştür.

20 Khatchatrian 1952, 91-102, pl. XXIX-XXX; Thierry-Donabedian 1987, 487; Cuneo 1988, 671.

1.DERECE ASKERİ YASAK BÖLGEDEKİ YAPILAR

Horomos Manastırı

Anı'nın kuzeyinde Arpaçay kenarında yer alan ve 10. yüzyıla tarihlenen Horomos Manastırı, 14. yüzyıla kadar eklemeler yapılmış üç bölümden oluşan büyük bir yapı topluluğudur (Resim: 10) . Manastır kompleksinin 1920'ye kadar işlevini sürdürdüğü ve Kars'ın Rusların elinde bulunduğu dönemde etrafında bir köy oluştuğu bilinmektedir. Horomos Manastırı inşa edildiği tarihten itibaren önemli bir dini merkez olmuş, III. Aşot döneminde (953-977) başkentin 961 yılında Ani'ye taşınmasıyla önemi daha da artmıştır. Dönem kaynaklarından manastırda Ermeni kilisesinin büyük din adamlarının ikamet ettiği, değerli röliklere sahip olduğu, minyatürlü el yazmalarının yapıldığı ve büyük bir kütüphaneye sahip olduğu bilinmektedir²¹.

Arpaçay'a bakan yüksek yamaç üzerinde kurulmuş manastırın ana kompleksinin etrafı günümüze kuzeyde bir kısmı ulaşmış avlu duvarı ile çevrelenmiştir. Ana kompleksin bulunduğu alanın Arpaçay'a bakan yamacı düzleştirilmiş, yer yer moloz taşlarla istinat duvarları yapılmıştır. Ana kompleks, Surp Hovhannes Kilisesi (Aziz Yahya Kilisesi) ve gaviti, kilisenin güneyine bitişik Ruzukan mezar yapısı, bu yapının üstünde doğuya doğru üç küçük şapel, Ruzukan mezar yapısının güneyine bitişik Ani'li Hatun Şapeli ve bu şapelin güney ve doğusunda işlevleri tespit edilemeyen mekanlar, kilisenin kuzeyinde mezar yapısı olduğu düşünülen bir mekan, gavitin güneybatısında üç mekandan oluşan yayınlarda "Rölikler Evi" olarak adlandırılan bir kompleks bulunur.

Manastırın ana kilisesi olan haç planlı Surp Hovhannes Kilisesi'nin kubbesi, kuzey duvarının tamamı ve doğu duvarının kuzey yarısı yıkılmıştır. Kilise ve gavitinin, 1038 yılında Kral III. Simbat (1020-1040) tarafından inşa ettirildiği gavitin batı giriş kapısı alınışındaki vakıf kitabesinde ifade edilmektedir. Ancak kilisenin ilk inşasının 10. yüzyıl yani Kral Abas (928-953) dönemi

21 Yapı hakkında bkz. Asoğık 1859, 160; Thierry 1980; Thierry-Donabedian 1987, 537-538; Cuneo 1988, 673-679; *Le Couvent...* 2002.

olduğunu dönem kaynaklarından biliyoruz²². Muhtemelen 1038 tarihinde kilisede restorasyon yapılmış, batısına da gavit eklenmiştir. 11. yüzyıla tarihlenen gavit, 14. yüzyıla kadar belli dönemlerde restore edilmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır. Bu gavit hem plan tipi hem de süslemeleri açısından Horomos Manastırının en önemli yapısıdır ve Ermeni mimarisi içinde özel bir yere sahiptir. Gavitin dört serbest destekli orta bölümünde bulunan koni şeklindeki sekizgen kasnak ve bunun üstündeki çan kulesi hem mimari hem de süsleme açısından Ermeni mimarisi için üniktir.

Surp Hovhannes Kilisesi'ne güneyden bitişik olan Ruzukan mezar yapısı kare planlı ve tonoz örtülüdür. Mekânın kiliseden sonra yapıldığı, kilisenin güney giriş kapısının bir kısmını ve üçgen nişi kapatmasından anlaşılır. Ayrıca mekânın iki yapı dönemi olduğu da doğu duvardaki mimari uyumsuzluktan tespit edilmiştir. Bu mekânın doğu duvarında hepsi birbirinden farklı süslemelere sahip dört tane haçkar yer alır. Ruzukan mezar yapısının üstünde üç tane şapel bulunur. Bu şapellere ulaşmak için kullanılan merdivenler mevcut durum itibarıyla tespit edilememiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen şapellerin doğuda birer apsisleri mevcuttur. Ortadaki şapel kubbe, kuzey ve güney şapeller beşik tonoz örtülüdür. Ruzukan mezar yapısına bitişik tek nefli ve tek apsisli Ani'li Hatun Şapeli'nin kuzey duvarı ve apsisi günümüze ulaşmıştır.

Gavitin güneybatısındaki Rölikler Evi, büyük bir sütunlu mekân, bu mekânın batısında kare bir mekân ve onun kuzeyinde başka bir kare mekân ile sütunlu mekânın kuzey duvarına bitişik mekânlardan oluşur. Sütunlu büyük salonunun orta bölümü mukarnaslı tonozla, diğer bölümleri beşik tonozla örtülüdür.

Ana kompleksin yaklaşık 100 m. doğusunda yer alan ikinci bölümden günümüze sadece kuzey duvarı ve apsisi ayakta kalmış şapel ile bu şapele bitişik kalıntılar ulaşmıştır.

Manastırın üçüncü bölümü Arpaçay'ın düzlük alana inşa edilmiş iki kilise, bir şapel ve temeli günümüze ulaşmış ne olduğu tespit edilemeyen bir

22 Asoğık 1859, 160.

yapıdan oluşur (Resim: 11). Kiliselerin kubbeleri çökmüş yer yer duvarları yıkılmış, kaplama taşları düşmüş, şapelin ise kuzey duvarı ve apsisi günümüze ulaşmıştır.

Taylar Kilise

Horomos Manastırı'nın kuzeyinde yine Arpaçay bakan yüksek yamaç üstünde yer alan kilisenin orijinal adı bilinmemektedir (Resim: 12). 10. yüzyıla tarihlenen Taylar Kilise, Ermeni mimarisine özgü tek nefli, naosun orta bölümü kubbeli, tek apsisli plan tipine sahiptir²³. Ortadaki kare mekânın kubbesi, kalın duvar payelerine oturan yuvarlak kemerlerle desteklenmiş sekizgen kasnak üzerine oturur. Ortadaki kare mekânın batı ve doğusunda kalan naosun diğer iki bölümü beşik tonoz örtülüdür. Apsisin iki yanındaki pastaforion odaları da çift katlıdır. Kiliseye giriş güney duvarın ana eksenindeki kapı ile sağlanır. Yapının kuzey, güney ve doğu cepheleri, ikişer üçgen yırtmaçla hareketlendirilmiştir. Kilisenin giriş kapısı alınlığında ve güney duvarın batısında birer güneş saati mevcuttur. Kilisenin batısındaki geniş alanda mevcut olan yapı kalıntıları burada bir yerleşim olduğunu gösterir.

Bugün kilisenin doğu haç kolunun tonozu, güneydoğu duvarının giriş kapısından itibaren diakonikonun kuzey duvarına kadar olan bölümü yıkılmıştır. Ayrıca güney cephenin alt ve üst seviyedeki kaplama taşları ile örtü sitemindeki taş levhalar yoktur.

Çoban Kilise

Horomos Manastırı'nın güneyinde, Arpaçay kenarında bulunan ve orijinal adı bilinmeyen Çoban Kilise hakkında dönem kaynakları ve yayınlarda bilgiye ulaşılamamıştır (Resim: 13). Kilisenin batı duvarının güneybatısı, güney duvarın alt kısmı tamamen yıkılmış, sadece örtüyü taşıyan payeler kalmıştır. Batı ve güney cephelerdeki kaplama taşlarının çoğu dökülmüştür. Çatıların

²³ Kilise hakkında bilgi için bkz. Thierry 1983, 336-343, 370-376; Cuneo 1988, 680.

kaplama levhalarının büyük bir kısmı yoktur. Ayrıca kilisenin kuzeybatısında bulunan duvar kalıntısından bir gaviti olduğu ancak günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.

Üç kademeli platform üzerine inşa edilmiş Çoban Kilise haç planlı, tek apsisli, pastaforion odalı bir yapıdır. Kilisenin ana mekânı pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Kilisenin kuzey, güney ve batı haç kolları ile apsisinin cepheleri üstte üçgen alınlıklarla sonlanır. Sadece doğu cephe iki tane üçgen nişle bölünmüştür. Kubbenin yüksek silindirik kasnağı sivri külahla örtülüdür. Kiliseye giriş muhtemelen batı duvarda yer alan bir kapıyla sağlanmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak 2010 yılında ilk sezonu gerçekleştirilen araştırmada, varlığı bilinen ve günümüzde mevcut olan kiliseler incelenmiş, kilise olabilecek yerleşimler gözden geçirilmiş ve tespit çalışmaları yapılmıştır. Tespit edilen yapıların bir kısmının plan, cephe ve kesit eskizleri çizilmiş, basit ölçüleri alınmış, tüm yapıların mevcut durumları tespit edilerek ayrıntılı tasvirleri yapılarak fotoğrafları çekilmiştir. Belgelenen kiliselerin yapı katalogları ile mimari değerlendirmeleri konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca incelenen kiliselerde mevcut olan Ermenice kitabelerin Türkçeye çevirileriyle ilgili çalışmalar devam etmektedir.

2011 yılında ikinci sezonu gerçekleştirilecek olan çalışmada, öncelikle 2010 yılında Kars Merkez İlçe ve köylerinde yapılan çalışmaların eksikliklerinin giderilmesi planlanmaktadır. Bunun yanı sıra Digor ve Kağızman ilçelerindeki Ermeni kiliselerinin tespiti için incelemeler yapılacaktır.

KAYNAKÇA

Asoğik 1859 Stephanos Asoğik Daronetsi, Ստեփանոս Տարոնեցի, Պատմութիւն Տիգրեական (Stephanos Daronetsi, Evrensel Tarih), yay.

- haz. Rahip Garabed Şahnazaryants, Paris, 1859.
- Asoğik 1907 Stephanos Asoğik Daronetsi, *Des Stephanos von Taron*, (yay. haz. H. Gelzer, -A. Burckhardt), Leipzig: B.G. Teubner Verlag, 1907.
- Cuneo 1988 Paulo Cuneo, *Architettura Armena dal Quarto al Diciannovesimo Secolo*, I-II, Rome: Deluca Editore, 1988.
- Eprikyan 1903-1905 Sukias Eprikyan, Պատկերազարդ Բնաշխարհիկ Բառարան (Resimli Coğrafi Sözlük), 2 cilt, Venice, 1903-1905.
- Khatchtrian 1952 Armen Khatchtrian, "L'église Du Berger A Ani et les Compositions Etoilées". *L'Architecture Armnienne*, Paris: Guethner, 1948-1949.
- Le Couvent... 2002 *Le Couvent de Horomos d'Aprés les Archives de Toros Toramianian*, (haz. Ani T. Baladian-Jean Michel Thierry, katkı sağlayan Jean-Pierre Mahé), Paris: Monuments et Mémoires de la Fondation Eugéne Piot, 2002.
- Marzbanian 1970 Hovhannes Marzbanian, Բաղդատական Ավանրկ մը Կրօնական Ճարտարապետութեան վրայէ Գայճարտարապետութեան տեղը ակոր մէջ (Dini mimari üzerine karşılaştırmalı bir bakış ve Ermeni mimarisinin onun içindeki yeri), İstanbul, 1970.
- Parsegian 1981 V. L. Parsegian (Ed.). *Armenian Architecture*, Book VI, Leiden: Inter Documentation Company, 1981.
- Sağır 2008 Güner Sağır, *Kars ve Çevresi, Kral Abas (928-953) Dönemi Kiliseleri: Surp Arak'elots Kilisesi ve Kümbet Kilise*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ocak 2008.
- Sağır 2010a Güner Sağır, "Kars, Kızıl Kilise (Dprevak/Karmirvank) Tarihlendirme Sorunu Üzerine Bir Deneme" *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu (25-28 Haziran 2007)*, İstanbul, 2010, 440-446.
- Sağır 2010b Güner Sağır, "Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ani Ören Yeri Hariç Ortaçağ Ermeni Kiliseleri Yüzeý Araştırması" *Anadolu ve Çevresinde ORTAÇAĞ*, Ankara, 2010, 211-219
- Sağır 2011 Güner Sağır, "Kars'ta Bir Ermeni Kilisesi: "Kümbet Kilise" *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim*, Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan,

Ankara, 2011, 481-504

Thierry 1966 Jean Michel Thierry, "A Propos de Quelques Monuments Chrétiens du Vilayet de Kars (Turquie)." *Revue des Etudes Armeniennes* III (1966), 73-90.

Thierry 1978 Jean Michel Thierry, *La Cathedrale des Saints-Apotres de Kars*, 930-943, Paris, 1978

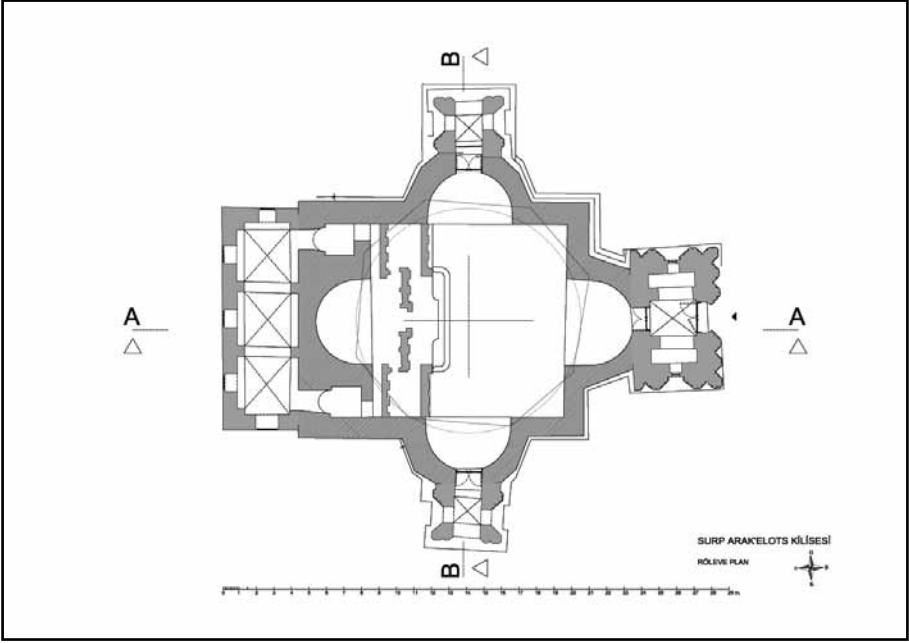
Thierry 1980 Jean Michel Thierry, *Le Couvent Arménien D'Horomos*, Paris, 1980.

Thierry 1983 Jean Michel Thierry, "A Propos de Quelques Monuments Chrétiens du Vilayet de Kars. (III)" *Revue Des Etudes Armeniennes* XVII (1983), 329-394.

Thierry-Donabedian 1987 Jean Michel Thierry-Patric Donabedian, *Les Arts Arméniens*, Paris, 1987.

Harita: Kars İl Haritası (2010 yılında inceleme yapılan alanlar)

Plan: Kars Surp Arak'elots Kilisesi

Resim 1: Surp Arak'elots Kilisesi-kuzeybatdan genel görünüş

Resim 2: Surp Arak'elots Kilisesi-apsise bakış

Resim 3: Beşik Cami-batı cephe

Resim 4: Kümbet Kilise-güney cephe

Resim 5: Kızıl Kilise-güney cephe

Resim 6: Oğuzlu Kilise-kuzeydoğudan genel görünüş

Resim 7: Bagnayr Manastırı-kuzeybatıdan genel görünüş

Resim 8: Ölçülü Köyü Kilisesi-kuzeydoğudan genel görünüş

Resim 9: Mezraa Köyü Kilisesi-batı cephe

Resim 10: Horomos Manastırı-güneybatıdan ana kompleksin genel görünüşü

Resim 11: Horomos Manastırı-üç kilisenin kuzeydoğudan genel görünüşü

Resim 12: Taylar Kilise-kuzeydoğudan genel görünüşü

Resim 13: Çoban Kilise-güneybatıdan genel görünüşü

KAHRAMANMARAŞ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2010*

Erkan KONYAR*

Meltem Doğan-ALPARSLAN

Metin ALPARSLAN

Kahramanmaraş İl ve İlçelerini kapsayan yüzey araştırmamızın 2010 yılı çalışmaları, Toroslar'ın kuzeyinde Elbistan, Afşin Ovalarında gerçekleştirilmiştir (Harita:1). Yine aynı kapsamda bu ovaların Elazığ-Malatya Bölgesi ve Orta Anadolu ile bağlantılı yol güzergâhları da araştırma kapsamına alınmıştır. Söz konusu bölgeler ile olası kültürel ilişki, yol güzergâhları, bu yol güzergâhları üzerindeki yerleşmelerin konumu ve yine bu yerleşme/höyüklerden toplanan çanak çömleklerin stil kritiğinin yapılmasıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kahramanmaraş 2010 Yılı Çalışmaları'nun bir diğer hedefi ise 2009 yılında Tanır'da tarafımızdan tespit edilen kaya yüzeyine işlenmiş hiyeroglif yazıt üzerinde daha ayrıntılı çalışmalar yapmaktı (Konyar 2010; Konyar 2011). Bu kapsamda söz konusu yazıt ekip üyelerimiz İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hititoloji Anabilim Dalı'ndan Yrd. Doç. Dr. Meltem Doğan-Alparslan ve Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan tarafından incelenmiştir¹. Kahramanmaraş 2010 yılı çalışmalarına ayrıca İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Doktorant Can Avcı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Yüksek Lisansiyer Armağan Tan katılmışlardır. Bakanlık temsilciğini ise Van Müze Müdürlüğü'nden Süleyman Can yürütmüştür. 2010 yılı çalışmalarımız önceki yıllarda olduğu gibi Vehbi

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği tarafından desteklenmiştir (Proje No: 3662).

** Y. Doç. Dr. Erkan KONYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. konyar@istanbul.edu.tr

Y. Doç. Dr. Meltem DOĞAN-ALPARSLAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hititoloji Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. mdoganalparslan@gmail.com

Y. Doç. Dr. Metin ALPARSLAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hititoloji Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. metinalparslan@gmail.com

1 Söz konusu kaya yazıtının incelenmesi ve yayına hazırlanması Türkiye Bilimler Akademisi / TÜBA GEBİP programı çerçevesinde desteklenmiştir.

Koç Vakfı, Suna&İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM idaresi tarafından desteklenmiştir. Çalışmalarımıza katılan ekip üyelerimize ve maddi destek veren kuruluşlara teşekkür ederiz.

Elbistan ve Afşin Ovaları: İlk Tunç Çağı ve II. Binyıl

Deniz seviyesinden 1150 m yükseklikteki Elbistan Ovası, Binboğa, Nurhak ve Hızanlı Dağ silsileleriyle çevrelenmiştir. Bu yapısıyla kapalı bir havza görünümünü sergiler. Kuzeyinde Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda işlek bir yol güzergâhı olarak kullanıldığı düşünülen Gürün (Sivas), Darende (Malatya) İlçeleri, doğusunda ise Doğanşehir İlçesi yer alır. Elbistan Ovası'nın doğusunda ise alçak tepelerle birbirilerinden ayrılmış, Afşin ve Göksun Ovaları bulunur.

Afşin Ovası'na kuzeyden -dar bir boğazdan- giren ve güneye devam ederek Elbistan Ovası'na ulaşan ve Ceyhan Nehri ile birleşen Hurman Suyu bölgenin önemli su kaynaklarından. Bölgedeki yerleşme karakterinin ve dağılımının oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Hurman Suyu, Afşin-Elbistan Ovalarını Sarız üzerinden Orta Anadolu'ya bağlayan ve bugün de kullanılan yolun güzergâhını da belirlemiştir.

2010 yılı çalışmalarımızda özellikle Elbistan Ovası'nın güneydoğusunda yer alan Akbayır I, Akbayır II, Malap, Hüyücek Höyüklerinde özellikle bölgenin çanak çömlek kültürlerine dair önemli bulgular edinilmiştir.

Bölgedeki diğer höyüklerde de izlendiği gibi Akbayır I Höyüğü'nde de oldukça kalın, 8-10 m yüksekliği bulan kerpiç duvar, kerpiç duvar dolguları izlenmektedir (Resim: 1). Bu kerpiç duvarlar veya dolgular altında ise işlenmemiş orta veya büyük boyutlu taşlardan, 0.80, 1.00, 1.50 m arasında değişen kalınlığa sahip birkaç sıra halinde korunmuş taş duvar kalıntıları mevcuttur. Bu alanlar arasında yanık tabakaları ve taban izleri görülür.

Höyükten toplanan çanak çömlekler Elbistan ovasında tespit ettiğimiz yerleşme alanlarındaki özellikle İlk Tunç Çağı (İTÇ) çanak çömlek kültürlerinin genel özelliklerini yansıtır (Konyar 2010). Elbistan-Afşin Ovalarındaki höyüklerde toplanan çanak çömleklerde, Orta Anadolu ve Elazığ-Malatya etkileşimli çanak çömlek grupları, belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Özellikle İTÇ, Erken Transkafkasya koyu yüzlü malları bölge höyüklerinde oldukça yoğundur (Resim: 2). Portakal ve kırmızı astarlı, düz ağız kenarlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli, yuvarlak dipli çömlekler ile yine düz ağız kenarlı, açığağızlı çan biçimli ile küresel biçimli çanaklar yanında, aynı formların koyu yüzlü, açıkli örnekleri de belirgindir. Güney Anadolu'da İTÇ'nde görülen, astar bezekli örnekler de tespit edilmiştir. Dışa çekik ağız kenarlı, şişkin karınlı, kaideli kaplara ait bu örneklerde kırmızı astar, birbirine paralel hatlar halinde kesik çizgiler şeklinde yer alır. Yine Elazığ-Malatya boyalıları olarak tanımlanan boya bant bezekli İTÇ çanak çömlekleri toplanmıştır (Resim: 3).

Elbistan Ovası'nın güneydoğu uç noktasında, Akbayır Kasabası'nın ve höyüğünün, 2 km. batısında yer alan Akbayır II (Küçük Kale, Küçük Til) Höyüğü de Akbayır II ile özellikle toplanan malzeme açısından aynı özellikleri gösterir. Burada da toprak alımından dolayı oluşan kesitte diğer höyüklerde olduğu gibi, iri taş duvar kalıntıları ve kerpiç duvar kalıntıları, dolguları izlenmektedir (Resim: 4). Höyükten toplanan malzeme yakın çevrede yer alan diğer höyüklerle paralellik taşır. Geç kalkolitik boyalıları, Erken Transkafkasya-İTÇ koyu yüzlü malları ve yine İTÇ astar bezekli örnekler ile boyalı çanak çömlekler tespit edilen çanak çömlek gruplarını oluşturur (Resim: 5). Höyük de tahrip edilmiş bir alanda bulunan ip delikli taş damga mühür de Geç Kalkolitik ve İTÇ özellikleri göstermektedir (Resim: 6).

Elbistan Ovası'nın batı uç noktasında konumlanan Çoğulhan, Tudeğın, Karacaören, Çebikçil, höyükleri yanında Afşin-Kale Höyük'te de İTÇ koyu yüzlü malları toplanmıştır.

Hurman Suyu'nun hemen güneyinde konumlanan Tudeğın Höyüğü'nde yüzeyden toplanan çanak çömlekler arasında Erken Transkafkasya çanak çömleğinin, koyu yüzlü ve portakal astarlı örnekleri bulunmuştur. Bölgedeki

diğer höyüklerde de izlediğimiz Erken Transkafkasya malları ile aynı özellikleri gösterir. Bezemesiz, daha kaba bir mal grubu yaygındır. Ancak bazı örneklerde özellikle koyu yüzlü kaplarda, iyi açılanmış, ince cidarlı, bazıları ip delikli tutamaklı örnekler dikkat çekicidir. Yine aynı grup dâhilinde yuvarlak baskı bezekli örnekler ile yumrulu ve parmak baskılı parçalar da bulunmuştur. Höyükte aynı zamanda İTÇ astar bezekli kap parçaları da bulunmuştur. Aynı buluntu karakteri Çebikçil ve Karacaören höyüklerinde de izlenmiştir.

Elbistan Ovası'nın M.Ö. II. binyıl Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda önemli bir geçiş noktası olduğu kabul edilen bir görüştür. Asur ticaret kervanları Orta Anadolu'ya ilerlerken iki ana güzergâh kullanmışlardır. Bunlardan güney yolu olarak adlandırılan, Maraş, Göksun, Kemer, Sarız ve Zamantı'yı izleyerek Kültepe'ye ulaşmaktadır. Kuzey yolu ise Elazığ üzerinden Tohma Çayı aracılığıyla Gürün, Darende hattını izleyerek Kültepe'ye ulaşır. Bu yolların değişik ara yollar eklenerek öne sürülen güzergâhları ise birçok bilim adamı tarafından değerlendirilmiştir (Garstang 1959; Garelli 1963; Brown 1967; Orlin 1970).

Afşin-Elbistan Ovası boyunca akan ve Ceyhan ile birleşen Hurman Suyu güzergâhında, bu su kıyısında yer alan Tanır, Yassihöyük, Elbistan Karahöyük yerleşmeleri aynı zamanda Hitit yol güzergâhını da belirler. Orta Anadolu-Elbistan bağlantısını Hurman Suyu vadisi boyunca gerçekleştirildiği, bu güzergâhta yer alan yerleşmelerden elde edilen çanak çömlek buluntuları açıklamaktadır. Birçok pınar ve kaynak suyunun, kayalık vadi içinden akan Hurman Suyu'na aktığı alanların Hitit yerleşmecileri tarafından oldukça fazla benimsendiği anlaşılmaktadır.

Özellikle Hurman Suyu boyunca uzanan Hitit yerleşmeleri, Afşin-Elbistan hattının Hititler için taşıdığı önemi göstermektedir. Bu bölge, Hitit merkezi bölgesinin Güney Anadolu ve Mezopotamya'ya inen önemli yol güzergâhlarından biridir.

2010 yılında aynı güzergâhta belirlediğimiz Tudeğın Höyüğü de yukarıda saydığımız Hitit yerleşmeleri ile konum ve diğer yapısal özellikler bakımından

aynı özellikleri gösterir. Höyük üzerine açılmış çok sayıda define çukuru, yaklaşık 5-7 m derinlikte, işlenmemiş iri taş bloklardan duvar kalıntılarının olabileceğini göstermektedir, aynı biçimde söz konusu duvar kalıntıları ve konumları gözlemlendiğinde, ilgili tabakanın bir sur, savunma duvarı ile çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Höyüğün güneydoğu bölgesinde yer alan kaynak suyu, höyüğün boyutları, çevresindeki kayalık alan göz önüne alındığında bölgede Hitit yerleşme alanları olarak değerlendirdiğimiz höyüklerle doğrudan benzerlikler göstermektedir. Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk çağı form ve mal gruplarını yansıtan çanak çömlek parçaları da toplanmıştır.

Bölgede Hurman suyu boyunca konumlanan höyüklerden topladığımız bazı boyalı çanak çömlek parçalarının Hitit boyalı çanak çömlekleriyle, yüzey işlemleri, form ve bezeme özellikleriyle büyük benzerlik göstermiş olduğunu söyleyebiliriz.

Demir Çağı'nda Elbistan Bölgesi: Melid Krallığı

Maraş'ın, Toroslar'ın kuzeyinde kalan ovaları, Demir Çağı'nda da -diğer dönemlerde de olduğu gibi- Elazığ-Malatya ve Orta Anadolu kültürünün izlerini taşır (Harita: 2). Bölgedeki yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler bakımından iyi bildiğimiz Malatya Beyliği'nin Elbistan Ovası'ndaki verimli tarım arazilerini de kontrol ettiği anlaşılmaktadır. Gurgum Beyliği'nden günümüze kalan yazıt, stel, heykel ve kabartmalarla karşılaştırıldığında, Elbistan Bölgesi'nde bu dönemin ürünü olan arkeolojik bulguların oldukça yetersiz olduğu görülür (Harita: 3). Elbistan-Karahöyük'ten elde edilen veriler Hitit çağı çanak çömleklerinin bazı ufak değişikliklerle Demir Çağı'nda da devam ettiği yönündedir. Geometrik, ızgara, kafes, tarama boya bant bezemeli çanak çömlekler de yine Demir Çağı özellikleri gösterir. Aynı katmanda ortaya çıkarılan hiyeroglif yazıtlı bir stel, lokalizasyon açısından önemli ipuçları vermiştir.

Elbistan-Karahöyük'te *in situ* olarak bulunmuş olan hiyeroglif yazıtlı stel genel olarak M.Ö. 1200-1000 arasındaki döneme tarihlendirilmiştir. Yazıtta,

kente gelen “büyük kral”ın anısına bu stelin, fırtına tanrısının onuruna dikildiği ifade edilmektedir (Hawkins 2000:287).

Karahöyük’ün hemen güneyinde Izzın Köyü’nde ortaya çıkarılan iki hiyeroglif yazıtlı stel bölgenin Malatya bağlantısını pekiştirir. Steli diktiren kişi, kendini *MALIZI* (Malatya) Şehri’nin yöneticisi olarak tanıtır ve babasının tahtına oturacağını ifade eder (Hawkins 2000; Çifçi 2008).

Afşin-Tanır Kasabası’nda bugün bir Ortaçağ yapısı içinden çıkan Yukarı Boğaz bölgesinde, Sahren olarak adlandırılan kaynak suyu çevresinde 2009 yılında yaptığımız çalışmalarda kayalık zemine işlenmiş, hiyeroglif yazıt tespit edilmiştir. 2010 yılı çalışmalarımız daha çok bu yazıt üzerinde yoğunlaşmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Meltem Alparslan ve Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan’ın yazıt ile ilgili sonuçları şu şekildedir:

Bölgenin coğrafyasını genel olarak inceleyecek olursak Elbistan Ovası’nın doğusunda verimli Malatya Ovası, güneyinde ise Kahramanmaraş Ovası yer alır. Günümüzde Elbistan’ı Maraş ile bağlayan iki yol mevcuttur. Doğudaki bağlantı yer yer 2800 metrelik bir rakıma ulaşan zorlu olan Nurhak Dağları’ndan geçmekteyken, batıdaki geçit ise Nurhak Dağları’nın batısından dolaşarak Göksun ve Afşin üzerinden Elbistan’a ulaşır. Buna karşın Malatya’dan gelen yol fazla dolaşmadan, en fazla 1800 metrelik bir rakıma sahip olan Akça Dağı üzerinden Elbistan Ovası’na daha kolay ulaşmaktadır (Harita: 4). Elbistan ve Malatya arasındaki ulaşım kolaylığından olsa gerek, siyasi açıdan da Elbistan bölgesi Malatya teritoryumu içinde kalmaktadır. Benzeri şekilde Antik Çağ’da Malatya, Melitene ismiyle Kaisareia yani Kayseri’ye kadar Kapadokia Bölgesi içerisinde kalıyordu.

Yazıtın bulunduğu Tanır, Elbistan Ovası’nın kuzeybatı ucundadır ve Hurman Suyu’nun kenarında yer almaktadır. Hurman Suyu, Elbistan Ovası’nın en önemli su kaynaklarından biri olmakla beraber, aynı zamanda Dibek ve Binboğa Dağları’nın kuzey uzantılarından geçerek, Elbistan Ovası’nın batıya bağlayan geçidini oluşturan bir akarsudur.

Yazıt, Tanır Kasabası Yukarı Boğaz bölgesinde, Sahren olarak adlandırılan bir kaynak su çevresinde tespit edilmiştir (Resim: 7). Hitit İmparatorluk Çağı'ndan beri kaynak sular ve nehir kenarları yazıt yapmak üzere seçilen başlıca alanlardır. Diğer yandan önemli geçiş noktaları ve geçitler, hem Hitit hem de Geç Hitit Dönemlerinde yazıtlara rastladığımız yerlerdir. Yazıt, doğal kaya üzerine zemini düzeltilerek ve adeta yuvarlak bir çerçeve ile kenarları sınırlandırılarak yapılmış olan alana yazılmıştır. Yazıtın kaya yüzeyinde bulunduğu yerin yüksekliği 2,70 m'dir. Yazıtın alanı için ise yüksekliği 80 cm, genişliği 1,10 m ölçülerindedir. Ancak, yazıt doğal nedenlerden dolayı son derece tahrip olmuş durumdadır (Resim: 8). Buna rağmen yine de bazı işaretleri okuyabildiğimizi düşünüyoruz. Çevresi sınırlandırılmış olan yazıtın soldan başladığını düşünüyoruz. Okuyabildiğimiz işaretler içerisinde ön plana çıkarmak istediğimiz: orta kısımdaki MA_x-(LI_x)-ZI'dir. Söz konusu orta kısımda ülke adı okunabilmektedir. Yazıtın sağ tarafındaki tamamen kırık olan kısımda "ülke beyi" ya da "kent beyi" anlamına gelen REGIO. DOMINUS ya da URBS.DOMINUS yer almalıdır. Yazıtın sol tarafında, henüz tartışmalı olan altı kadar işaret mevcuttur. Burada -belki de bir MALIZI Geç Hitit Kralı'nın adı olabilecek- bir şahıs adı olduğu tahmin edilmektedir.

Tanır yazıtının bir nehir kenarındaki doğal kaya kütlesi üzerine, yüksekçe bir yere yapılmış olması, yazıtın olduğu bölgede aynı zamanda kaynak sularının bulunması, söz konusu yazıtın bölgenin bu özellikleri ile alakalı olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Bugüne kadar bölgede tespit edilmemiş olan bu yazıt, siyasi bir amaç güdülerek ve önemli bir yol güzergâhı üzerine yapılmış görünmektedir. Yazıtın kenarında olduğu Hurman Suyu, Elbistan Ovası'nı batıya bağlayan önemli bir nehir ve geçittir (Resim: 9). Bu nehrin kıyısında Yassihöyük ve Elbistan-Karahöyük gibi yerleşmeler mevcuttur, ayrıca bölgenin yazıt dağılımı Hurman Suyu çevresinde yoğunlaşmaktadır.

Herhangi bir kral adı okunamadığından, yazıtı tarihlerken dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, iyi korunmadığı ve hiyeroglif karakterlerini iyi yansıtmadığı için, yazı karakteri de tarihlendirmede yardımcı olmamaktadır. Genel olarak, Tanır yazıtının bölgedeki diğer yazıtlarla karşılaştırması

yapıldığında (örneğin Şirzi yazıtı), MÖ 9.-8. yy'a tarihlendirilmesi teklif edilebilir.

Sonuç olarak; içeriği bugün tam olarak çözülememekle birlikte, M.Ö. 9.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirilen yazıtta *MALIZI* adı okunmuştur. Bu veri, yazıt konumu açısından da oldukça önemli olmuştur. Geç Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen bu yazıt, yukarıda da ana hatlarıyla bahsedildiği gibi Hitit Dönemi yol güzergâhlarının tespiti açısından önemli bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ön veriler ışığında daha önce okunmuş olan yazıtlardan da yola çıkılarak, Elbistan bölgesinin Malatya Geç Hitit Krallığı etkisinde ve denetiminde olduğunu söylememiz mümkündür. Bulunmuş olan bu yeni yazıt bu etkinin coğrafi sınırının, Tanır bölgesine kadar uzandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Brown, G. H.

1967 "Prehistoric Pottery from the Antitaurus", *Anatolian Studies* 17: 123-64.

Çifçi, A.

2008 "A Study of the Elbistan Plain - With Special Reference to the Assyrian Colony, the Hittite and Neo-Hittite Periods (Unpublished MA thesis)",
Liverpool: University of Liverpool

Garelli, P.

1963 *Les Assyriens en Cappadoce* Paris: Librairie Adrien Maisonneuve.

Garstang, J.

1959 *The Geography of the Hittite Empire* London: The British Institute of
Archaeology at Ankara.

Hawkins, J. D.

2000 *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Inscriptions of the Iron Age*
Berlin: Walter de Gruyter.

Konyar, E.

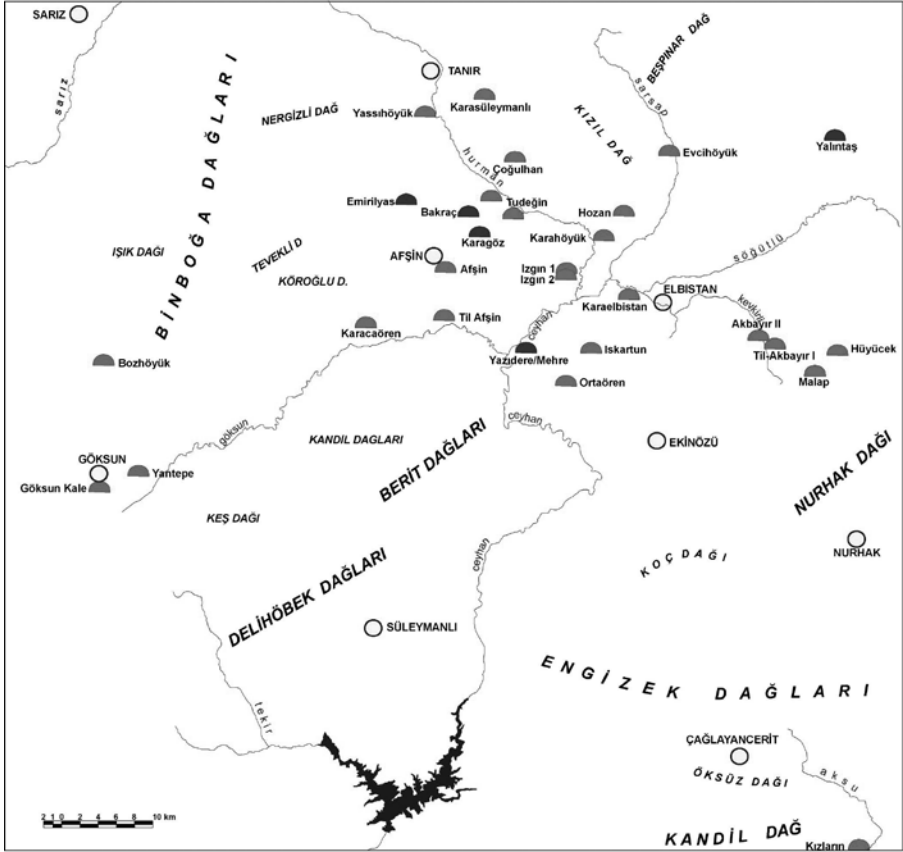
2010 "Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2009", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri-News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 2010-8: 136-42.

2010 "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Maraş", F. Özdem (ed), *Dağların Gazeli Maraş*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 125-55.

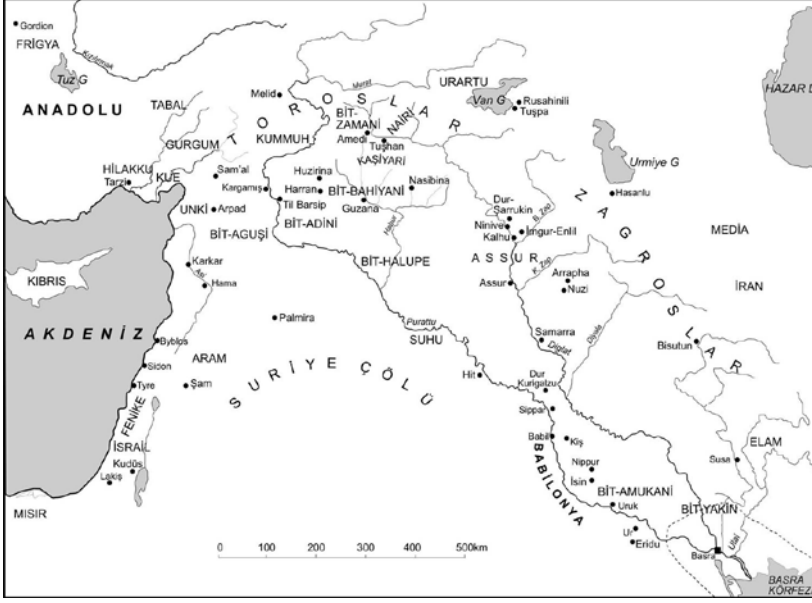
2011 "Kahramanmaraş 2009 Yılı Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*: 263-71.

Orlin, L. L.

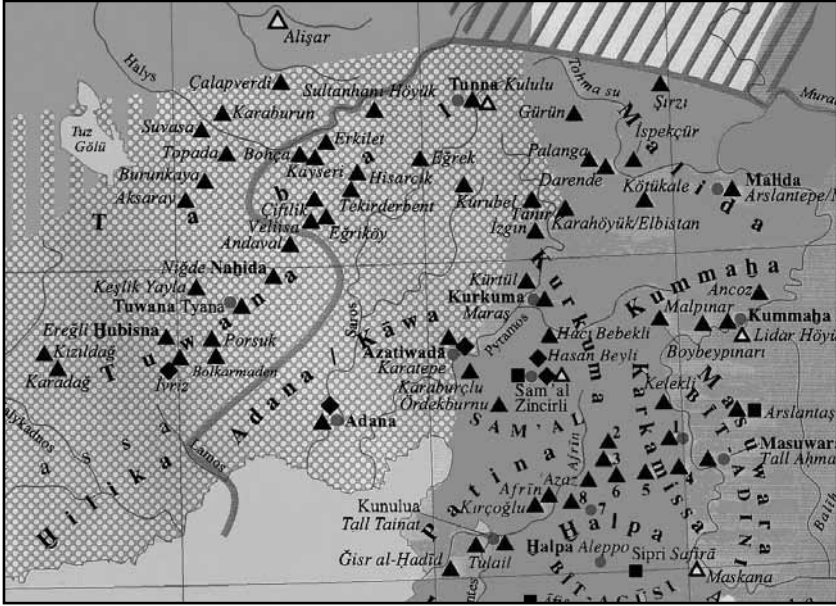
1970 "Assyrian Colonies in Cappadocia", Paris: Mouton.

Harita 1: Elbistan-Afşin Ovalarındaki Höyükler 2006-2010

Harita 2: Anadolu, Kuzey Suriye Geç Hitit Krallıkları ve Assur

Harita 3: Geç Hitit Devletleri, Yazıt Dağılımını Gösteren Harita [F. Starke'ye göre: Die Hethiter und ihr Reich (sergi kataloğu) Bonn, 2002: 309]

Harita 4: Malatya üzerinden Elbistan'a ulaşan yol

Resim 1: Akbayır I Höyüğü, güneybatıdan

Resim 2: Akbayır I Höyüğü, koyu yüzlü İlk Tunç Çağı çanak çömlekleri

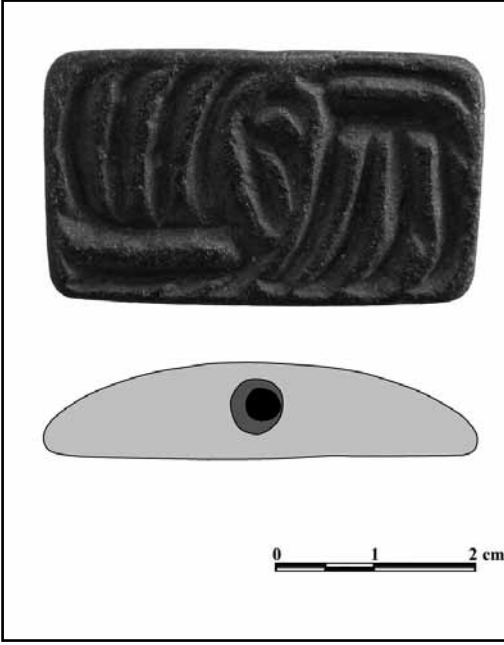
Resim 3: Akbayır I Höyüğü, Elazığ-Malatya İlk Tunç Çağı Boyalıları

Resim 4: Akbayır II Höyüğü, güneybatıdan

Resim 5: Akbayır II Höyüğü, koyu yüzlü İlk Tunç Çağı çanak çömlekleri

Resim 6: Akbayır II Höyüğü, İlk Tunç Çağı? ip delikli damga mühür

Resim 7: Tanır Yazıtı'nın Bulunduğu Doğal Kaya Yüzeyi

Resim 8: Hiyeroglifli Yazıt

Resim 9: Yazıtın kenarında olduğu Hurman Suyu, Elbistan Ovası'nı batıya bağlayan önemli bir nehir ve geçittir.

ANKARA'DAKİ YENİ İLK TUNÇ ÇAĞ ARAŞTIRMALARI NEUE ARBEITEN ZUR FRÜHBRONZEZEIT IN ANKARA

Gülçin İlgezdi BERTRAM*

Jan-K. BERTRAM

2009 ve 2010 yılı Ankara Bölgesi İlk Tunç Çağ araştırmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın destekleri ile gerçekleştirilmiştir¹. Yürütülen çalışmalar yüzey araştırması (Koçumbeli, Karaoğlan Höyük ve çevresi; Resim: 1-11) ve malzeme çalışmasını içermektedir (Karayavşan; Resim: 12-15).

2009 yılında Koçumbeli Yerleşmesi'nde, günümüze ulaşmış mimari öğelerin belgelenmesi çalışmaları tamamlanmıştır. Çalışmalarımız sonucunda Koçumbeli'nin mimari planının tamamının elde edilmesi mümkün olabilmıştır (Resim: 1-7). Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmalarımız sona erdikten bir yıl sonra Ankara Gölbaşı Bölgesi'nde yer alan İlk Tunç Çağı arkeolojik buluntu yerlerini belgelemek amacıyla bir yüzey araştırması projesi başlatılmıştır. Söz konusu projenin odak noktasını Karaoğlan Höyük ve yakın çevresi oluşturmaktadır (Resim: 8-11).

1. Koçumbeli

Bu İlk Tunç Çağ arkeolojik buluntu yerinde 1960'lı yıllarda kazı çalışmaları yürütülmüştür. Ancak bu çalışmalardan elde edilen sonuçların sadece bir kısmı B. Tezcan (1966) tarafından yayınlanmıştır. Yerleşmede yürüttüğümüz

* Yrd. Doç. Dr. Gülçin İLGEZDİ BERTRAM, Ahi Evran Üniversitesi, Aşık Paşa Yerleşkesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 40200 Kırşehir/TÜRKİYE. E-mail: gilgezdi@yahoo.com. Yrd. Doç. Dr. Jan-K. BERTRAM, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yerleşim Arkeolojisi, Yeni Mimarlık Binası 410, 06531 Ankara/TÜRKİYE. E-mail: janbertram2001@yahoo.de.

1 Çalışmalarımızı yürütebilmemiz için bizden yardımlarını esirgemeyen Sayın A. Usta, L. Vardar, Ş. Altunel (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) ve Bakanlık Temsilcisi olarak görev yapan M. Çifci'ye (Anadolu Medeniyetleri Müzesi) teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmalarımız birçok kuruluş ve kişi tarafından desteklenmiştir. Bu bağlamda özellikle Ahi Evran Üniversitesi Rektörlüğü (Kırşehir), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü (ODTÜ, Ankara), Anadolu Medeniyetleri Müzesi (M. Arslan ve N. Çetin), ODTÜ Mezunları, ODTÜ Müzesi, ODTÜ Ağaçlandırma, Dr. S. Omura (Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü; Kaman) ve öğrencimiz H. Üncü (ODTÜ)'ye kalpten teşekkür ederiz.

araştırmaların amacı geçmişte yapılan kazılar sırasında açığa çıkarılmış mimari öğelerin belgelenmesi ve böylece yerleşme düzeninin anlaşılmasıydı. Bölgede yapılan uzun süreli temizlik çalışmalarının ardından 2009 yılında yerleşmenin mimari planı tamamlanabilmiştir. Koçumbeli, kuzeybatıda küçük plato gibi eğimli bir yamaç üzerine inşa edilmiştir.

Burada elde edilen mimari plan (Resim: 1), Koçumbeli'nin 45 m x 40 m boyutlarında oldukça küçük bir yerleşme olduğunu bize göstermiştir. Buluntu yeri kuzey, güney ve doğu yönlerinden olmak üzere üç yandan evre duvarı ile çevrelenmiştir. Bu duvarın görüntüsünden Koçumbeli'nin tümünün açığa çıkarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla evre duvarının doğu kısmında bir giriş (?) bulunmaktadır. Batı bölümde yamaç oldukça diktir. Yerleşmenin bu kısmının da bir evre duvarı ile çevrelenmiş olup olmadığı açık değildir. Burada hemen hemen kuzey-güney yönünde uzanmış 7,5 m x 4,5 m boyutlarında küçük bir yapı görülmektedir. evre duvarının iç kısmında sadece birkaç tane kısa duvar kalıntıları gözlemlenmiştir.

Bu köşeli yerleşme planı ve küçüklüğü kesin yeri 2010 yılında tarafımızdan tespit edilmiş olan Ahlatlıbel ile çok benzerdir (Zübeyr 1934, S. 7). Söz konusu yerleşme, Koçumbeli'nin güneybatısında ve kuş uçuşu sadece 650 m uzaklıkta yer almaktadır. Koçumbeli'de elde ettiğimiz mimari planın en yakın benzeri çok daha büyük boyutlu olmasına rağmen Afyonkarahisar ili sınırları içinde yer alan Karaoğlan Mevkii buluntu yerinde grlmştir (Topbaş/Efe/İlaslı 1998, Resim: 2). Muhtemelen Koçumbeli, yaklaşık olarak İlk Tunç ağ II'ye tarihlenmektedir².

2. Karaoğlan Höyük

Daha önce de belirttiğimiz gibi ODTÜ Kampüs alanı içinde yürüttüğümüz yüzey araştırmasının tamamlanmasının ardından bu çalışmamız ile ilişkili olarak 2010 yılında Ankara Gölbaşı Bölgesi'nde yeni bir yüzey araştırması projesine başlandı. Bu yeni projenin ağrılık merkezini İlk Tunç ağ yerleşim

2 Bkz. Bertram 2008.

düzenleri oluşturmaktadır. Çalışmaların odak noktası ise Karaoğlan Höyük'tür.

Karaoğlan Höyük'de 1937-1942 yılları arasında R. O. Arık başkanlığında kazılar yürütülmüştür. Bu kazılar sırasında yerleşmede İlk Tunç Çağı dönemine ait tabakalara rastlanmıştır. Bunun yanısıra daha genç dönemlere ait tabakalar da tespit edilmiştir (Arık 1939; Arık 1948; Anonim 1939). 2010 yılında Karaoğlan Höyük'te topoğrafik ölçüm çalışmalarına başlanmıştır. R. O. Arık tarafından açılmış açma ve sondajlar halen büyük çukurlar şeklinde rahatlıkla görülmektedir. Kazılar sonrasında açığa çıkarılan mimari kalıntılar maalesef günümüze kadar korunamamıştır. Burada elde ettiğimiz izlenimlere göre, daha genç evrelere ait tabakalar günümüze kadar korunamadığı için İlk Tunç Çağ tabakalarının hemen yüzeyin altında yer aldığını düşünmekteyiz.

Yerleşmede yapılan yüzey taraması sonucunda çok sayıda İlk Tunç Çağ dönemine ait keramik toplanmıştır. Kanımızca malzemenin bir kısmı Koçumbeli ve Ahlatlıbel buluntuları ile (siyah açkılı yiv/oluk bezemeli ve kırmızı açkılı keramik; Resim: 10-11) büyük benzerlikler göstermektedir. Höyüğün kuzey yamacı eteklerinden elde edilen malzemenin, İlk Tunç Çağ'ın daha eski dönemine ait olduğu düşünölmektedir (İlk Tunç Çağ I ?). Burada bezemesiz kap parçaları tespit edilmiştir. Bu keramikler daha kötü pişmiş ve yüzeyleri daha renksizdir. Koçumbeli ve Ahlatlıbel³ Yerleşmeleri`nde görölen siyah açkılı, yiv/oluk bezemeli keramiğin ilk olarak daha geç dönemlerde karşımıza çıktığı açıktır. Karaoğlan çevresinde toplam olarak sekiz İlk Tunç Çağ buluntu yeri belirlenmiştir.

3. Karayavşan

1965 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Polatlı'nın 20 km güneydoğusunda yer alan Karayavşan Höyük'te kazılar yürütmüştür. Buradaki çalışmalar yak. 800 m²'lik toplam alanı içeren bir açmada sürdürölmüştür. Kazılar sırasında en azından dört olmak üzere çok sayıda

3 Bkz. Bertram 2008.

yapı katı tespit edilmiştir. Höyükte çok sayıda kerpiç duvar, taş toplulukları ve çukurlar gözlemlenmiştir. Yapı kalıntılarının arasında en azından dört adet mezar kayıt edilmiştir⁴.

2010 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde, Karayavşan Höyük kazılarında toplanan buluntular üzerindeki çalışmalarımıza başladık. Malzeme üzerindeki araştırmalarımız halen devam etmekte olduğundan burada sadece ilk izlenimlerimizi sunacağız.

Kırmızı açkılı keramik kısmen de kırmızı astar karakteristik özellik göstermektedir. En sık rastlanılan formlar ağızdan yükselen kulplu büyük fincanlar (ağızçapı yak. 10-20 cm arasında değişen) ve gaga ağızlı testilerdir. Birkaç kap üzerinde çizgi şeklinde kırmızı boya tespit edilmiştir (Resim: 12). Küre/topuz başlı iğneler (Resim: 15) ve iki adet tunç keskin (Resim: 14) olmak üzere çok az sayıda metal buluntuya rastlanılmıştır. Malzeme içinde oluk bezemeli ağırsaklar ve bir adet taş balta parçası da belirlenmiştir.

Beklediğimiz gibi buluntuların paralellerini yakında yer alan Polatlı Höyük'te görmekteyiz (Lloyd/Gölçe 1951). Buluntuların kronolojik bir değerlendirmesi malzeme üzerindeki çalışmalarımız tamamlandığında yapılabilir ancak kazılar sırasında açığa çıkartılmış tabakaların Ahlatlıbel ve Koçumbeli Yerleşmelerinden daha genç olduğu açıkça görülmektedir.

In den Jahren 2009 und 2010 konnten die Arbeiten zur Frühbronzezeit in der Ankara-Region mit Unterstützung durch das türkische Kulturministerium (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı) fortgesetzt werden⁵. Sie beinhalten sowohl Surveys (Koçumbeli, Karaoğlan Höyük und Umgebung; Abb. 1-11) wie auch Materialstudien (Karayavşan; Abb. 12-15).

4 Bkz. Mellink 1966, S. 148 ve Yakar 1985, S. 196-197.

5 Wir danken A. Usta, L. Vardar, Ş. Altunel (alle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) und unserem Repräsentanten M. Çifci (Anadolu Medeniyetleri Müzesi) für Ihre Hilfe. Die Arbeiten wurden von zahlreichen Institutionen und Personen gefördert. Unser herzlicher Dank gilt an dieser Stelle dem Rektörlük der Ahi Evran Üniversitesi (Kırşehir), dem Rektörlük der Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ, Ankara), dem Anadolu Medeniyetleri Müzesi (insbesondere M. Arslan und N. Çetin), den ODTÜ Mezunları, dem ODTÜ Müzesi, ODTÜ Ağaçlandırma, Dr. S. Omura (Japan Anadolu Arkeoloji Enstitüsü; Kaman) und H. Üncü (ODTÜ).

In Koçumbeli erfolgte 2009 die weitere Aufnahme der Baureste. Damit liegt jetzt ein vollständiger Plan dieser Siedlung vor (Abb. 1-7). Ein Jahr später begannen Surveyarbeiten zur Dokumentation der frühbronzezeitlichen Besiedlung in der Region um Gölbası. Der Schwerpunkt lag auf Karaoğlan Höyük und seine unmittelbare Umgebung (Abb. 8-11).

1. Koçumbeli

Ausgrabungen auf diesem rein frühbronzezeitlichen Fundplatz fanden in den 1960er Jahren statt. Von den Ergebnissen ist aber nur ein kleiner Teil von B. Tezcan (1966) publiziert worden. Ein Ziel der Arbeiten lag daher auf der Dokumentation der Baureste, um so Vorstellungen über die Siedlungsorganisation zu erhalten. Nach einer umfangreichen Reinigung konnte die Architektur im Jahre 2009 abschließend dokumentiert werden. Die Siedlung wurde an einem nach Nordwesten hin abfallendem Hang auf einem kleinen, plateauartigen Bereich angelegt.

Der Plan (Abb. 1) zeigt eine recht kleine Struktur von nur 45 m x 40 m Ausdehnung. An drei Seiten, im Norden, Süden und Osten, befindet sich eine Umfassungsmauer als Begrenzung. Aus ihrem Verlauf lässt sich ableiten, dass nahezu die gesamte Anlage ergraben wurde. Vermutlich befand sich ein Zugang (?) in der Ostseite der Mauer. Im Westen fällt der Hang recht steil ab. Es bleibt unklar, ob die Siedlung an dieser Stelle ursprünglich ebenfalls befestigt war. Hier liegt ein kleines, fast Nord-Süd-ausgerichtetes Gebäude von 7,5 m x 4,5 m Größe vor. Von der Bebauung sind ansonsten nur noch wenige, kurze Mauerreste erkennbar.

Der eckige Siedlungsplan und die geringe Ausdehnung erinnern stark an Ahlatlıbel (Zübeyr 1934, S. 7). Dieser Fundplatz konnte 2010 lokalisiert werden. Er befindet sich nur ca. 650 m südwestlich von Koçumbeli entfernt. Ein recht ähnliches Erscheinungsbild, allerdings um ein Vielfaches größer, weist Karaoğlan Mevkii bei Afyonkarahisar auf (Topbaş/Efe/İlaşlı 1998,

Abb. 2). Vermutlich datiert Koçumbeli in etwa in die Frühbronzezeit II⁶.

2. *Karaoğlan Höyük*

Nach Abschluss des ODTÜ-Surveys und der damit verbundenen Bauaufnahme in Koçumbeli begannen im Jahre 2010 neue Feldarbeiten in der Gölbaşı-Region. Der Schwerpunkt liegt auf Untersuchungen zum frühbronzezeitlichen Siedlungswesen. Im Mittelpunkt steht der Karaoğlan Höyük.

Ausgrabungen fanden hier unter der Leitung von R. O. Arık in den Jahren von 1937-1942 statt. Dabei konnten frühbronzezeitliche, aber auch jüngere Schichten angetroffen werden (Arık 1939; Arık 1948; Anonim 1939). Im Jahre 2010 wurde zunächst mit topographischen Vermessungsarbeiten begonnen. Die von R. O. Arık angelegten Sondagen und Areale sind noch deutlich als Geländeinschnitt zu erkennen. Von den bei den Grabungen freigelegten Bauresten hat sich allerdings nichts erhalten. Vielmehr hat es den Anschein, dass frühbronzezeitliche Ablagerungen direkt unter der heutigen Oberfläche liegen, während jüngere offenbar in der Vergangenheit großflächig abgetragen wurden.

Bei den Arbeiten fand sich umfangreiches, frühbronzezeitliches Material. Wie vermutet, ist ein Teil der Keramik sehr ähnlich zu derjenigen aus Koçumbeli und Ahlatlıbel (schwarz poliert, riefen-/rillenverziert und rot poliert; Abb. 10-11). Von der Nordseite, unten zu Füßen des Höyüks, stammen Scherben, die einem älteren Abschnitt der Frühbronzezeit zugerechnet werden können (Frühbronzezeit I?). Es handelt sich um unverzierte Gefäßreste. Die Keramik von dieser Stelle ist weniger gut gebrannt und die Oberfläche wesentlich weniger intensiv getönt als das übrige Material. Offensichtlich erscheint die schwarz polierte, riefen-/rillenverzierte Keramik, wie sie in Koçumbeli und Ahlatlıbel⁷ auftritt, erst zu einem späteren Zeitpunkt. In der Umgebung von Karaoğlan konnten insgesamt acht frühbronzezeitliche Siedlungen lokalisiert werden.

6 Vgl. dazu Bertram 2008.

7 Vgl. Bertram 2008.

3. Karayavşan

Im Jahre 1965 führte das Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ausgrabungen am Höyük in Karayavşan, 20 km südöstlich von Polatlı, durch. Die Untersuchungen erstreckten sich auf ein Areal mit einer Gesamtfläche von ca. 800 m². Mehrere Bauschichten, mindestens vier, liegen vor. Angetroffen wurden darin zahlreiche Lehmmauern, Steinsetzungen und Gruben. Zwischen den Gebäuderesten fanden sich mindestens vier Gräber⁸.

2010 wurde mit der Aufarbeitung der Funde im o. g. Museum begonnen. Die Materialaufnahme ist noch nicht abgeschlossen. Wir umreißen hier grob einen ersten Eindruck. Charakteristisch ist rot polierte Keramik, teilweise mit einem roten Überzug. An Formen treten vor allem größere Tassen mit überrandständigem Henkel (Randdurchmesser überwiegend zwischen ca. 10-20 cm) und schrägmündige Kannen auf. Mehrere Gefäße sind mit Linien rot bemalt (Abb. 12). Es gibt nur wenige Metallgegenstände, darunter Nadeln mit Kugel-/Kolbenkopf (Abb. 15) und zwei Bronzemeißelchen (Abb. 14). An Kleinfunden sind ferner rillenverzierte Spinnwirtel und das Bruchstück einer Steinaxt zu nennen.

Wie zu erwarten war, zeigen sich gute Parallelen zu den Funden aus den Grabungen am nahe gelegenen Polatlı Höyük (Lloyd/Gökçe 1951). Genauere Datierungsvorschläge können wir erst nach Beendigung der Materialdokumentation anführen. Es zeichnet sich jedoch ab, dass die in Karayavşan freigelegten Schichten deutlich jünger sind als Ahlatlıbel und Koçumbeli.

Bibliyografya/Bibliographie

Anonim 1939

Karaoğlan Hafriyatı: 1939. *Belleten*, Cilt III, Sayı 11/12, S. 462-463.

Arik, R. O. 1939

Anadolunun En Garp Eti İstasyonu Karaoğlan Höyüğü. *Belleten*, Cilt III, Sayı 9, S. 27- 60.

8 Vgl. hierzu aber die Angaben bei Mellink 1966, S. 148 und Yakar 1985, S. 196-197.

Arık, R. O. 1948

Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler. III. *Türk Tarih Kongresi. Ankara 15 – 20 Kasım 1943. Kongreye Sunulan Tebliğler.* Türk Tarih Kurumu Yayınlarından IX. Seri, No. 3, S. 47-59.

Bertram, J.-K. 2008

Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Koçumbeli – Zur Neubewertung der Ankara-Gruppe. Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Koçumbeli – Ankara Çevresine Ait Bazı Buluntu Topluluklarının Yeniden Değerlendirilmesi. *TÜBA-AR XI*, S. 73-84.

Bertram, J.-K., G. İlgezdi 2009

ODTÜ Survey 2006-2007. ODTÜ Yüzey Araştırması 2006-2007. 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 3. Cilt, S. 239-248.

İlgezdi Bertram, G., J.-K. Bertram 2010

İlk Tunç Çağı Ankara Bölgesi Araştırmaları (ODTÜ Yüzey Araştırması 2008 ve Ahlatlıbel Buluntuları). Zur Frühbronzezeit in der Ankara-Region (ODTÜ-Survey 2008 und Aufarbeitung der Ahlatlıbel-Funde). 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 3. Cilt, S. 385-396.

Lloyd, S., N. Gökçe 1951

Excavations at Polatlı. A New Investigation of Second and Third Millennium Stratigraphy in Anatolia. *Anatolian Studies I*, S. 21-62.

Mellink, M. J. 1966

Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Archaeology* 70, S. 139-159.

Tezcan, B. 1966

1964 Koçumbeli Kazısı. *Koçumbeli Excavation in 1964*. Ankara.

Topbaş, A., T. Efe, A. İlaslı 1998

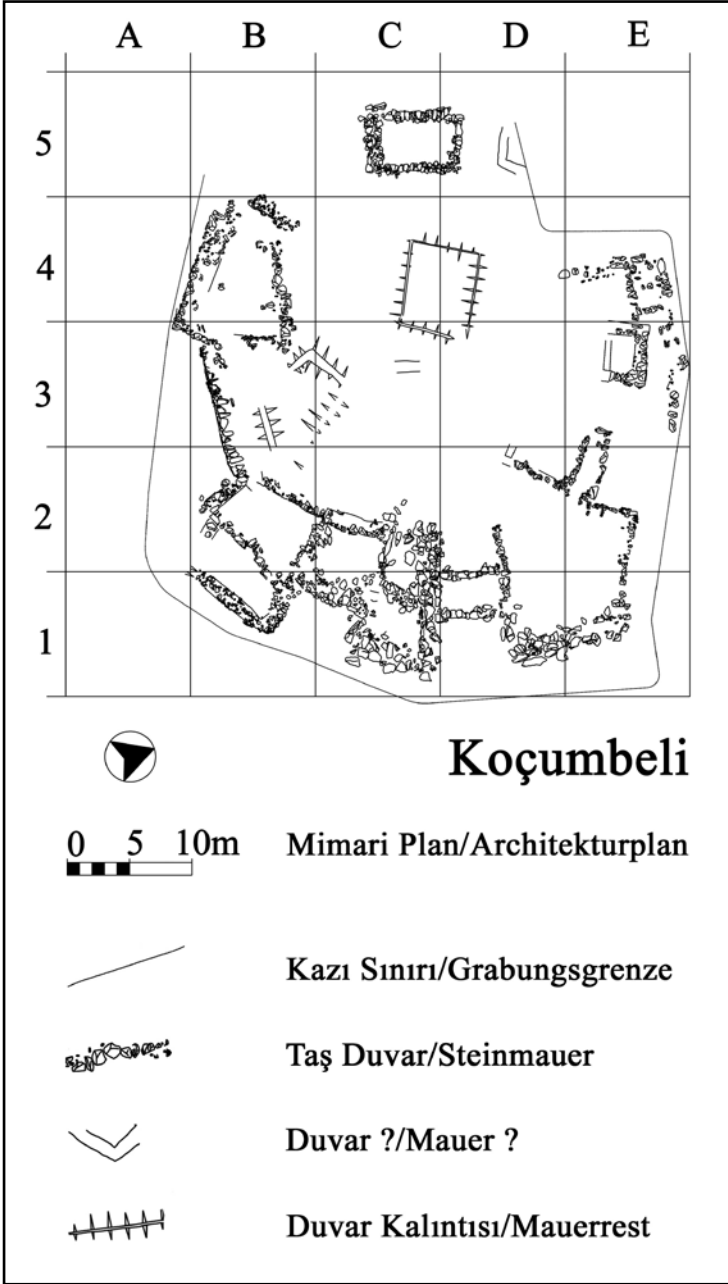
Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 2 : The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii. *Anatolia Antiqua. Eski Anadolu VI*, S. 21-94.

Yakar, J. 1985

The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Part I. Oxford.

Zübeyr, H. 1934 (Koşay, H. Z.)

Türkiye Cümhuriyeti Maarif Vekâletince Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi II*, S. 3-100.

Resim 1 / Abb. 1: Koçumbeli. Mimari plan. Architekturplan.

Resim 2 / Abb. 2: Koçumbeli. Yerleşmenin ortasından güneye bakış. 2009 durumu.
Blick nach Süden auf den Mittelteil der Siedlung. Zustand 2009.

Resim 3/Abb. 3: Koçumbeli. Yapı kalıntısı. Res. 2'nin detayı. Baureste. Detail aus
Abb. 2.

Resim 4/Abb. 4: Koçumbeli. Güney çevre duvarının batı kısmı. Südliche Umfassungsmauer, Westteil.

Resim 5/Abb. 5: Koçumbeli. Yerleşmenin güney çevre duvarının orta kısmı. Mittelteil der Umfassungsmauer im Süden der Siedlung.

Resim 6/Abb. 6: Koçumbeli. Yerlemin güney çevre duvarının orta kısmı. Mittelteil der Umfassungsmauer im Süden der Siedlung.

Resim 7/Abb. 7: Koçumbeli. Yerleşmenin batısındaki yapı kalıntıları. Gebäudereste im Westen der Siedlung.

Resim 8/Abb. 8: Karaoğlan Höyük. Kuzeyden görünüm. Ansicht von Norden.

Resim 9/Abb. 9: Karaoğlan Höyük. Güneydoğudan görünüm. Ansicht von Südosten.

Resim 10/Abb.10: Karaoğlan Höyük. Siyah açkılı, yiv/oluk bezemeli bir kap ağız parçası.
Randscherbe von einem schwarzpolierten, rillenverzierten Gefaß.

Resim 11/Abb. 11: Karaoğlan Höyük. Siyah açkılı yiv/oluk bezemeli bir kap parçası.
Scherbe von einem schwarzpolierten, rillenverzierten Gefaß.

Resim 12/Abb. 12: Karayavşan. İç kısmı kırmızı boyalı çanak. Env. No. Ky.34.65. Napf mit roter Bemalung auf der Innenseite. Inv.-Nr. Ky.34.65.

Resim 13/Abb. 13: Karayavşan. Küçük testi. Env. No. Ky.40.65. Kleine Kanne. Inv.-Nr. Ky.40.65.

Resim 14/Abb. 14: Karayavşan. İki tunç keskinik. Env. No. Ky.344.65. ve Ky.9.65. Zwei Bronzemeißelchen. Inv.-Nr. Ky.344.65. und Ky.9.65.

Resim 15/Abb. 15: Karayavşan. Küre/topuz başlı tunç iğneler. Env. No. Ky.348.65; Ky.345.65 ve Ky.349.65. Bronzenadeln mit Kolben-/Kugelkopf. Inv.-Nr. Ky.348.65; Ky.345.65 und Ky.349.65.

ERGEBNISSE DER STÄDTEBAULICHEN UNTERSUCHUNGEN in ALINDA 2010

Peter RUGGENDORFER*

Während der Kampagne 2010 widmeten sich die Arbeiten im Rahmen des Survey in Alinda im Wesentlichen folgenden vier Arbeitsvorhaben¹: Es sind dies das Areal der Wohnstadt im Nordwesten der Unterstadt, der Sattel mit dem Aquädukt im Westen der Oberstadt, eine Hügelkuppe mit einer kleinen neuen Nekropole im Nordwesten der Stadt und schließlich jener Teil der rezenten Siedlung Orta Mahalle, der um den modernen Parkplatz am Aufweg zur Agora situiert ist und eine großen Dichte an Marmorspolien aufweist. In den ausgewählten Arealen wurde gezielt Fragestellungen hinsichtlich der Morphologie des antiken Siedlungsgebiets (so speziell die Position, Struktur und räumliche Erstreckung des Wohngebiets betreffend) sowie Fragen bezüglich der öffentlichen Infrastruktur (besonders im Zusammenhang mit den Einrichtungen der Wasserversorgung) nachgegangen. Durch die Dokumentation der neuen Nekropole und der Spolien konnte zudem die Kenntnis zum Monumentenbestand und v. a. zu den in Alinda vertretenen Grabformen verdichtet werden.

* Dr. Peter RUGGENDORFER, Institut für Kulturgeschichte der Antike, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Bäckerstr. 13, A-1010 Wien, AVUSTURYA

1 Die Kampagne wurde vom 6. bis 29. September 2010 durchgeführt. Ich danke dem Kultusministerium der Republik Türkei für die Erteilung der Survey-Genehmigung und dem Regierungsvertreter, Herrn Yalçın Yilmazer vom Museum in Aphrodisias, für die gute Zusammenarbeit. Ebenso gilt mein Dank dem Direktor des Museums in Aydin, Herrn Emin Yener, und dessen Stellvertreter, Herrn Yilmaz Akkan, für die Unterstützung im administrativen Bereich. Besonders danken möchte ich dem Belediye-Başkan von Karpuzlu, Herrn Hilmi Dönmez, für die Möglichkeit sowohl das Belediye Guesthouse als auch zwei Wohnungen als Quartier für das Survey-Team nutzen zu können und für weitere Hilfestellungen im organisatorischen Bereich.

Teilnehmer der Kampagne waren neben dem Verf. Frau DI Anna Androvitsanea (Architektin, Berlin), Herr Erkan Çifçi (Archäologiestudent, Eskisehir), Herr Aydin Cura (Archäologiestudent, Eskisehir), Herr Matthias Grebien (Archäologiestudent, Graz), Herr Selahattin Güven M.A. (Architekt, Berlin), Frau Mag. Johanna Köck (Archäologin, Wien), Herr Dr. Andreas Konecny (Archäologe, Wien), Frau Margrith Kruip M.A. (Archäologin, Berlin), Herr DI Christian Kurtze MSc GIS (Geodät, Wien), Herr PD Dr. Andreas Pülz (Archäologe, Wien), Herr Prof. Dr. Walter Prochaska (Geologe, Leoben), Frau Mag. Nicole Reitinger (Archäologin, Graz) und Herr Şener Yildirim (Archäologe/Geodät, Eskisehir).

Das Wohnviertel im Norden der Unterstadt

Das Wohnviertel erstreckte sich in nordsüdlicher Richtung von der Peristylanlage auf der Erhebung nördlich der Agora bis an die nördliche Befestigungsmauer der Unterstadt (Abb. 1). Auch in westöstlicher Ausdehnung reichte die Wohnbebauung bis an die östliche Flanke des Befestigungsrings heran; im Nordwesten wurde die Bebauungsgrenze durch jene Höhenlinie gebildet, die vom Theater kommend den Hang gegen Norden entlanglief. Bezeichnender Weise nimmt das Gefälle des Hanges oberhalb dieser Geländestufe stark zu, so dass das Terrain für flächige innerstädtische Bebauung nicht mehr geeignet ist.

Bei den erhaltenen baulichen Strukturen handelt es sich mehrheitlich um die Reste von großen Peristylanlagen, von denen noch zahlreiche monolithische Säulen in situ verblieben sind, und daran anschließende Raumgruppen (Abb. 2). Dadurch, dass sich die Bebauung am Verlauf und am leichten Gefälle des Nordhanges orientiert, sind einige der Peristyle am Hangfuß zweigeschossig ausgebildet. Dabei verfügen die Säulen der Untergeschosse, in die teilweise auch Pfeiler v. a. an den Ecken eingebunden sind, aus statischen Gründen im Gegensatz zu ihren Pendanten in den Obergeschossen über Durchmesser von bis zu 65cm. Zusätzlich sind die Außenmauern dieser Anlagen talseitig durch vorgeblendete Pilaster verstärkt. Derzeit können von den Gebäuden jeweils nur einzelne Bereiche bzw. Raumgruppen erfasst werden, die vollständige Ermittlung des Grundrisses einer Wohnanlage war bislang noch nicht möglich.

Die Verstärkung eines Mauerzuges durch vorspringende Pilaster aufgrund von statischen Erfordernissen findet sich im Übrigen nicht nur bei der Wohnbebauung, sondern auch bei der Nordmauer des Befestigungsringes. In der fortgeschrittenen Stadtgeschichte hatte dieser Mauerzug seine ursprüngliche fortifikatorische Funktion verloren und war offensichtlich bereits erheblich beschädigt. Im Zuge einer Reparatur blendete man der originären Mauer eine weitere vor, wobei man Neu- und Altbestand miteinander zu verzahnen versuchte. Der neue Mauerzug

diente nun zur Terrassierung der Wohnbebauung und war an seiner Richtung Tal ausgerichteten Ansichtsseite über mächtige, in regelmäßigen Abständen vorspringende Pilaster entsprechend verstärkt (Abb. 3). Durch die Wiederverwendung und den Versatz von großformatigen originären Mauerblöcken im Verband mit kleinen Bruchsteinen sowie durch den Einsatz von opus caementitium ist die Reparaturmaßnahme in der Kaiserzeit zu datieren.

Die Erschließung des Wohnviertels erfolgte durch zwei annähernd parallel geführte, Nordsüd-orientierte Straßenzüge, die durch zwei Zugänge in der mächtigen Terrassenmauer von Norden in den Siedlungsabschnitt einmündeten. Ihre Trassen nutzen die topographischen Gegebenheiten und lassen sich im ersten Drittel der Strecke zwischen Terrassenmauer und Erhebung nördlich der Agora zunächst relativ gut auch anhand der Mauerfluchten der angrenzenden Bebauung verfolgen. Danach verlieren sich ihre Spuren aufgrund der starken Verschüttung des Hanges und ihre Fortsetzung bleibt gegen Süden unklar.

Am Hang oberhalb des westlichen Weges befindet sich auf einer großen breitrechteckigen, durch Mauerzüge gefassten Terrasse eine hohe Nische, deren Gewölbe an der Oberseite mit opus caementitium vergossen ist. Der repräsentative Charakter und die Monumentalität der teils aus dem Felsen gewonnenen, teils in Quaderbauweise hochgezogenen und in die Kaiserzeit zu setzenden Anlage treten trotz der starken Verschüttung v.a. im Terrassenbereich deutlich zu Tage (Abb. 4).

Wie die in regelmäßigen Abstand erhaltenen Stiftlöcher an den Innenfassaden bezeugen, haben die unteren, mit Sinter überzogenen Zonen der Wände ehemals Verkleidungsplatten getragen, welche heute vollständig verloren sind. Obwohl derzeit weder tönerner noch steinerne Reste von Zu- oder Ableitungen festgestellt werden können, dürfte in der Anlage vermutlich ein öffentliches kaiserzeitliches Brunnengebäude zu erkennen sein.

Im Süden liegt zwischen dem Wohnviertel und der Agora eine städtebaulich prägnante Erhebung, auf deren Kuppe und an deren Hänge zahlreiche

Baureste in gutem Erhaltungszustand anzutreffen sind. Eine große, oben bereits angesprochene Peristylanlage auf dem höchsten Punkt der Kuppe ist dabei besonders hervorzuheben. Die städtebaulich bevorzugte Position, die räumlichen Dimensionen und die qualitativ ausgeführte Architektur charakterisieren ein hoch repräsentatives Gebäude, das möglicherweise auch über öffentliche Funktion verfügte.

Die Anlage setzt sich aus einem säulenumstandenen Hof und gegen Osten anschließenden weitläufigen Raumgruppen zusammen. Den beiden mächtigen, aus Trommeln gefügten Säulen an den Ecken der Nordseite des Peristyls, die mit herzförmigem Grundriß gebildet waren, standen an der Südseite zwei Pfeiler gegenüber (Abb. 5). Bei dieser gemeinsamen Anordnung von Herzblattsäulen und Pfeilern scheint es sich nicht, wie zunächst angenommen, um eine Reparatur bzw. einen Umbau zu handeln, vielmehr dürfte diese Gestaltung des Peristyls der originären Phase des Gebäudes zuzurechnen sein (Abb. 6).

Der Hauptzugang wird im Süden gelegen haben. Dafür sprechen die geringe Tiefenerstreckung der an dieser Seite an den Hof angesetzten Raumgruppen und ein breiter direkt von der Agora auf die Anlage zulaufender Aufweg. Ein schmaler Nebeneingang befindet sich in der nördlichen Außenmauer.

Die ältesten Reste des Gebäudes sind zweifelsfrei in hellenistische Zeit zu datieren. Nach Ausweis der unterschiedlichen Mauertechniken, die sich besonders deutlich in den massiven Außenmauern im Osten ablesen lassen, kam es sowohl in der Kaiserzeit als auch in byzantinischer Zeit zu mehreren größeren Umgestaltungen des Komplexes, wobei die Um- und Einbauten beredtes Zeugnis für die kontinuierliche Nutzung des Gebäudes bis in die Spätzeit der Siedlung geben.

Der Aquädukt am Sattel im Westen der Oberburg

Für die Wasserversorgung wurden die natürlichen Ressourcen an den Hängen im Westen der Siedlung genutzt und durch entsprechende technische

Einrichtungen erschlossen. Zentraler Bestandteil ist dabei der etwa 83m lange und zwischen 1,50 und 8,00m hohe Aquädukt, der den flachen Sattel im Nordwesten der Stadt überwindet und detailliert mittels Photogrammetrie und Handaufmaß aufgenommen wurde².

Die Anlage setzte sich aus einer etwa 33m langen Pfeiler-Bogen-Konstruktion und zwei anschließenden Flügelmauern zusammen und wurde in zweischaligem Trockenmauerwerk aus örtlichen Granitgneisquadern errichtet (Abb. 7 und 8). Vom Wasserkanal, der sich über einer Schicht auskragender Sohlplatten erhebt, sind vier Segmente mit Seitenwänden und Abdeckplatten in situ erhalten. In dem Kanal konnte interessanter Weise kein hydraulischer Mörtel nachgewiesen werden, stattdessen fanden sich im Mauerwerk der westlichen Flügelmauer sowie v.a. im Gelände in unmittelbarer Nähe des Aquädukts zahlreiche Tonrohrfragmente. Allerdings wurde opus signinum zur Abdichtung des im Osten der Leitung befindlichen Beckens verwendet und konnte auch in dem Richtung Unterstadt anschließenden Kanal festgestellt werden, womit ein Beleg gegeben ist, dass dieser Leitungsabschnitt als Freispiegelleitung geführt wurde.

Die Errichtung des Aquädukts erfolgte durch mehrere parallel tätige Bauhütten in verschiedenen Baulosen, wobei sich das mittlere Baulos mit der Pfeiler-Bogen-Konstruktion durch seine qualitätvolle Ausführung abhebt. Es ist davon auszugehen, dass zunächst dieser zentrale Bestandteil fertig gestellt wurde, bevor die Flügelmauern abgeschlossen wurden. Eine horizontal verlaufende Baunaht oberhalb der Schlusssteine der westlichen 3 Bögen und die darüber aufliegende dünne Ausgleichschicht bezeugen, dass hier in Verbindung mit der westlichen Flügelmauer eine verzahnte Baufolge gewählt wurde. Vermutlich konnte so die exakte Höhenposition bei der Kanalführung gewährleistet werden. Bogen Nr. 4 hingegen wurde in einem Arbeitsschritt bis zur Sohlplatte hochgezogen. Das östlichste anschließende Baulos trägt

2 Die Bauaufnahme wird Frau Anna Androvitsanea und Herrn Selahattin Güven verdankt, welche die umfangreiche zeichnerische und deskriptive Dokumentation sowie die Analyse des Monuments unter Einbeziehung von Experten der Frontinus-Gesellschaft im Zuge Ihrer Abschlußarbeit für den Masterlehrgang Denkmalpflege an der TU Berlin durchgeführt haben.

die Spuren einer nachträglichen, aufwendigen Reparatur, ebenso handelt es sich bei dem Becken am östlichen Ende des Aquädukts um eine Addition im Rahmen einer technischen Umgestaltung der Anlage.

Der Aquädukt wurde durch eine von Westen kommende Zuleitung gespeist, deren Quellfassung noch unbekannt ist, deren Verlauf aber am Hang an zahlreichen Stellen in Form einer in den Felsen eingetieften Rinne beinahe bis in unmittelbarer Nähe des Aquädukts verfolgt werden kann. Zudem fanden sich im Umfeld der Rinne wiederum zahlreiche Fragmente von Tonrohren³.

Insgesamt lassen sich für die Anlage zwei Bauphasen rekonstruieren, wobei der Aquädukt zunächst in der Kaiserzeit als Freispiegelleitung konzipiert war und nach einer größeren Reparatur im Bereich des östlichen Bauabschnitts in eine Druckleitung umgestaltet wurde. Dafür sprechen das später angesetzte Becken und die zahlreichen, in der näheren Umgebung und am Monument gefundenen Tonrohrfragmente. Aufgrund des Druckleitungssystems wurde allerdings auch ein Becken am Anfang des Siphons notwendig, dessen Position aufgrund der erforderlichen Höhenlage im Bereich der modernen Straße nach Tekeler erschlossen werden kann und das vermutlich den massiven Veränderungen des Geländes im Zuge des Straßenbaus zum Opfer gefallen und daher heute verloren ist.

Nach Ausweis der baulichen Strukturen mit den Resten von *opus signinum* war die Fortsetzung der Leitung östlich des Aquädukts als Freispiegelleitung gestaltet. Diese stellte die Verbindung zu den wassertechnischen Einrichtungen in der Unterstadt, etwa zu den Zisternen auf dem Plateau östlich des Heiligtums, dar und kann bis zu ihrer Einmündung in das Stadtareal etwas östlich des Sattels zwischen Unter- und Oberstadt deutlich im Gelände verfolgt werden. Danach ist die weitere Trassenführung Richtung der Zisternen und v.a. der Verlauf im Bereich des Heiligtums noch unbekannt.

3 Hypothetisch könnte eine weitere Zuleitung aus Norden zur zusätzlichen Speisung des Aquädukts gedient haben. Denn in nördlicher Richtung befindet sich in nur 1 Kilometer Entfernung an der modernen Straße nach Tekeler eine noch heute aktive Quelle. Bauliche Reste einer solchen Zuleitung konnten oberflächlich bislang allerdings nicht beobachtet werden.

Von den großen unterirdischen Zisternen, die an entsprechend günstiger Position in das Plateau hoch über der Unterstadt eingelassen sind, wurden dann jedenfalls die weitere Verteilung des Wassers und die Versorgung der jeweiligen Entnahmestellen im Stadtgebiet durch ein entsprechend strukturiertes innerstädtisches Leitungsnetz baulich organisiert.

Neue Nekropole auf einer Hügelkuppe im Nordwesten der Stadt

Die neue Nekropole liegt rund 700m nordwestlich des Aquädukts und umfaßt ca. 28 Gräber unterschiedlicher architektonischer Gestaltung und Zeitstellung.

Neben vereinzelt Kammergräbern mit dromosartigem Zugang (Abb. 9) konnten v.a. einfache, aus Bruchsteinen gefügte Grablegen (Abb. 10) angetroffen werden. Auffallend ist das Fehlen der in den Felsen eingearbeiteten Chamosorien und von einfachen Sarkophagen, sind doch diese beiden Grabtypen die in den anderen Nekropolen sonst am häufigsten vertretenen Grabformen⁴. Im Gegenzug dazu ist die Form der einfachen Grablege aus Bruchsteinen in Alinda aber nun zum ersten Mal in dieser Nekropole präsent. Hinsichtlich der Positionierung der Gräber scheint kein bestimmtes System vorzuliegen und so sind die bescheideneren Grablegen einfach in die Freiräume zwischen den größeren Kammergräbern eingelassen. Als Abdeckung der aus Bruchsteinen gefügten Gräber fungierten teils monolithische bis zu 20cm dicke Platten aus Granitgneis, welche sich vereinzelt noch weitgehend unbeschädigt neben den Grabstätten liegend vorgefunden haben. Die Grabformen und die angetroffene Keramik lassen auf eine Nutzung der Nekropole in der hellenistischen Periode und in byzantinischer Zeit schließen. Die exponierte Lage des Gräberfeldes gegenüber den übrigen Nekropolen von Alinda ist grundsätzlich sicherlich im Zusammenhang mit der befestigten Oberstadt zu verstehen, wobei der Nutzungszeitraum der Nekropole mit großer Wahrscheinlichkeit Erklärung durch jene Wohnsiedlung findet, die nach der Reduzierung des Stadtgebietes

4 Vgl. Özkaya – San 2003, 120-125, Abb. 17-21; s. zuletzt Özkaya 2006, 606-609, Abb 10 und 12.

in byzantinischer Zeit (in Verbindung mit der Wiederinstandsetzung der Befestigungsmauern) in die Oberburg eingebaut wurde.

Das Spolienprogramm in der Orta Mahalle

Das Spolienprogramm wurde 2010 erstmals durchgeführt und konzentrierte sich auf den Stadtteil Orta Mahalle und im Besonderen auf die Bebauung im Areal um den modernen Parkplatz beim Aufweg zur Agora. Insgesamt wurden 9 private bäuerliche Anwesen bestehend aus einfachen Wohnhäusern mit angeschlossenen Stallungen und Hofeinfriedung sowie die alte Moschee dieses Stadtteils systematisch untersucht und die Spolien kartiert und nach ausgewählten Kriterien (etwa technischen Anschlüssen) katalogisiert. Insgesamt wurden mehr als 240 Katalog-Nummern erfasst; bei den aussagekräftigen, aus dem örtlich anstehenden Granitgneis gearbeiteten Stücken lassen sich neben einer Vielzahl von Sarkophagdeckel bzw. Sarkophagkastenfragmenten sowie undekorierten Gebälkfragmenten insgesamt 41 Säulen bzw. Säulenfragmente und vier dorische Kapitelle namhaft machen. Besonders die Gruppe der Spolien aus Marmor, allen voran 4 maßidentische großformatige und fein polierte Blöcke eines Pfeifenfrieses (Abb. 11) sowie 3 attische Basen und 13 Fragmente von Marmorsäulen mit unterschiedlichen Durchmesser, ist für die städtische Architektur von Alinda von eminenter Bedeutung. Mit diesen Stücken liegen doch zum ersten Mal bauliche Zeugnisse für teils monumentale Marmorarchitektur vor, die bis dato in Alinda vollkommen unbekannt war (bislang waren nur einige wenige kleinformatische Bauglieder aus Marmor belegt). Bei der Analyse wird daher die Auseinandersetzung mit der Frage nach der Verortung der zugehörigen Bauten von höchstem Interesse sein, sind doch entsprechende Fundamente von Marmorbauten im Ruinenbestand von Alinda bislang nicht lokalisiert.

Abkürzungsverzeichnis:

- V. ÖZKAYA - O. SAN, Alinda. An ancient city with its remains and monumental tombs in Caria, *REA* 105, 2003, 103-125.
- V. ÖZKAYA, Alinda: Kentsel Dokusu ve Nekropol Kalıntıları ile Karia Bölgesi'nde Bir Kent, in: B. AVUNÇ (Hrsg.): *Hayat Erkanal'a Armağan. Kültürlerin Yansıması* (Istanbul 2006) 606-611.

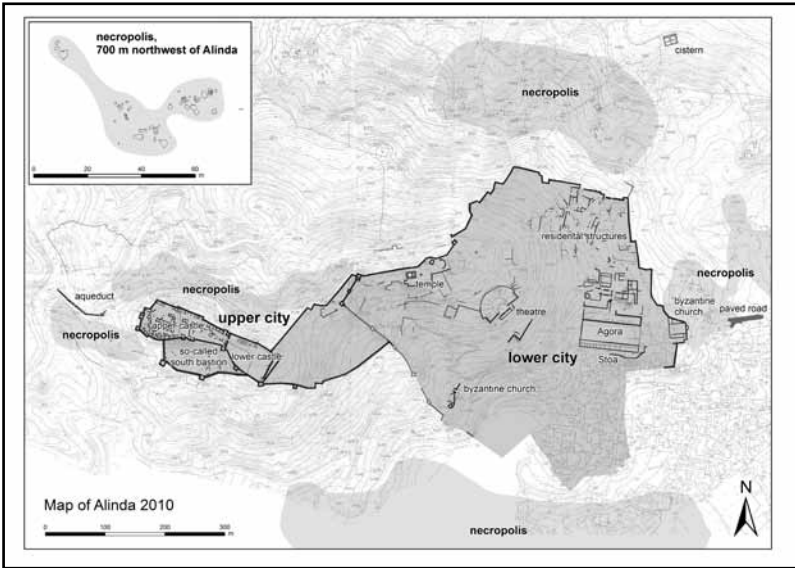

Abb.1: Stadtplan von Alinda mit der nordwestlich gelegenen neuen Nekropole; im Norden der befestigten Unterstadt das Wohnviertel (Planverf.: Chr. Kurtze, ÖAW-Inv. Nr. Alinda 2010/Stadtplan 01).

Abb.2: Bebauungsreste im Wohnviertel im Norden der Unterstadt (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2027_01).

Abb.3: Die in der Kaiserzeit wieder instandgesetzte nördliche Befestigungsmauer der Unterstadt mit talseitig vorgeblendeten Pilastern (Photo: J. Köck, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2416_01).

Abb.4: Kaiserzeitliches Brunnenhaus(?) im Norden der Unterstadt (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2027_02).

Abb.5: Die Peristylanlage nördlich der Agora (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2027_03).

Abb.6: Die Peristylanlage nördlich der Agora; Herzblattsäule an der Nordwest-Ecke in Versturzlage (Photo: P.Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2027_04).

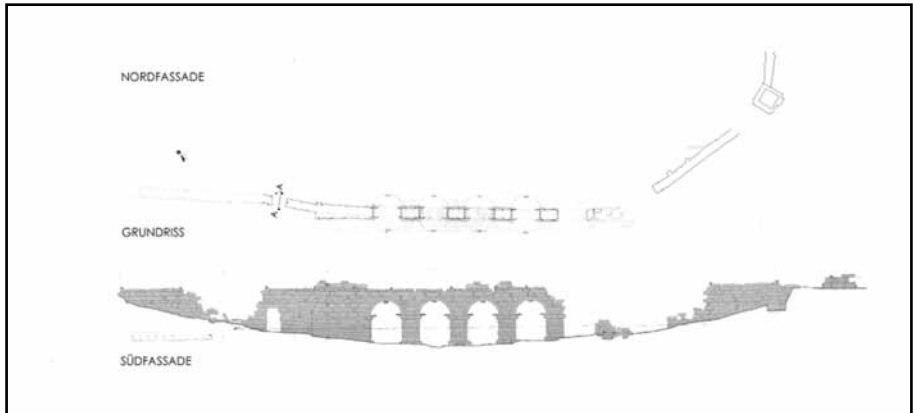

Abb.7: Der Aquädukt am Sattel nördlich der Oberburg; Grundriß und Südfassade (Planverf.: A. Androvitsanea, S. Güven, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010/Aquädukt 01).

Abb.8: Der Aquädukt am Sattel nördlich der Oberburg; Ansicht von Süden (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2027_05)

Abb.9: Kammergrab in der neuen Nekropole im Nordwesten von Alinda (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_DSC00024_01)

Abb.10: Aus Bruchsteinen gefügtes einfaches Grab in der neuen Nekropole im Nordwesten von Alinda (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Alinda 2010_DSC00017_01)

Abb.11: Fragment eines Pfeifenfrieses in der Orta Mahalle von Karpuzlu (Photo: P. Ruggendorfer, ÖAW Inv. Nr. Alinda 2010_IMG_2027_06)

AKSARAY İLİ MERKEZ, ORTAKÖY, SARIYAŞI, AĞAÇÖREN VE ESKİL İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI: 2010

Mehmet TEKOCAK*

İlk kez bu yıl başlanan yüzey araştırmamız 08.07.2010 – 27.07.2010 tarihleri arasında toplam 20 gün süren bir çalışma takviminde gerçekleştirilmiştir¹. Başlangıç yılı araştırmalarımıza Arş.Gör. Mustafa ÇETİNASLAN, Uzman Mustafa BİLGİN, Arkeolog Fatma PEKEL ile lisans öğrencisi Cüneyt ÖZ ekip üyesi olarak katılarak, özverili çalışmaları ile projeye katkı sağlamışlardır². Bakanlık temsilcisi olarak da Aksaray Müzesi uzmanlarından Sayın Alev YEĞEN HAN görev yapmıştır³.

* Yrd.Doç.Dr. Mehmet TEKOCAK, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı-Kampüs Konya/TÜRKİYE (mtekocak@yahoo.com).

- 1 Bu araştırmayı yapma fırsatını ve iznini veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, özellikle Sayın Bakanımız Ertuğrul GÜNAY başta olmak üzere, Genel Müdür Murat SÜSLÜ'ye, Kazılar Dairesi Başkanı Sayın Melik AYAZ ve Kazılar Dairesi'nin tüm değerli çalışanlarına çok teşekkür ediyorum. Genel Müdürlüğümüze sağlamış oldukları maddi destekten dolayı da bir kez daha teşekkür etmek isterim. Ayrıca bizlere tüm çalışma ve projelerimizde maddi manevi büyük destekler sağlayan Rektör Hocam Sayın Prof.Dr. Süleyman OKUDAN'a, Dekanımız Sayın Prof.Dr. Mustafa ÖZCAN'a ve Bölüm Başkanımız Sayın Hocam Prof.Dr. Ahmet A. TIRPAN'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak da benim meslek hayatımda bugünlere gelmemde çok büyük emeği ve desteği olan çok kıymetli hocam Prof.Dr. Levent ZOROĞLU'na minnettarlığımı sunar, gönül dolusu teşekkür ederim.
- 2 Ayrıca araştırma sonrasında elde edilen verilen bilgisayar ortamına aktarılmasında ve diğer masa başı işlerinde Arkeolog Yasemin İNCEELGİL de bu araştırmaya büyük katkı sağlamıştır. Onlar olmasaydı bu çalışma eksik kalırdı. Bu yüzden tüm ekip arkadaşlarıma ve bu araştırmaya emeği geçenlere çok değerli katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.
- 3 Kendisinin Aksaray Müzesi'nde çalışmasını ve ilk yılımızda temsilcimiz olmasını araştırmamızın bu yıl ki en büyük şansı olarak kabul ediyorum. Çünkü bölgeyi ve bölge insanını çok iyi biliyor olması bizim için bulunmaz bir fırsat oldu. Araştırma süresince hem yerel destek açısından hem de rehber olarak kendisinden çok büyük faydalar gördük. Bizlere sağlamış olduğu çok yararlı katkılarından dolayı kendisine şükranlarımı sunar, çok teşekkür ederim. Bu vesile ile başta, o tarihlerde vekaleten Müze Müdürlüğü görevini yürütmekte olan Sayın Fahri AYÇİN başta olmak üzere, Uzmanlar; Arkeolog Şengül SALMAN, Sanat Tarihçi Ayşe ULU KURTARAN ve tüm müze çalışanlarına da çok teşekkür eder, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Bu yılki araştırmalarımızın temelini, bölgeyi etüt etme ve maksatlı yapılan geziler oluşturmuştur. Çünkü öncelikli amacımız bilinenlerden yola çıkarak gelecek yıllarda sürdüreceğimiz araştırmalarımıza yön vermektir. Bu bağlamda bu araştırma döneminde iki ayrı çalışma yapmanın doğru olacağını düşünerek hem arazi gezilerini hem de arşiv taramasını koordineli olarak gerçekleştirdik. Bunlardan ilkinin arazi gezileri oluşturmuş ve de bu kapsamda mümkün olduğunca çok fazla yere gitmek için büyük bir çaba harcanmuştır. Aksaray Müzesi'nde yaptığımız arşiv taramasında ise önceki araştırmacılar tarafından sunulan raporlar ile kaçak kazı dosyaları tamamen elden geçirildi. Bunlara ilaveten arazi gezilerinde toplamış olduğumuz amorf durumdaki seramik parçalarının temizlik ve tasnifleri yapıldı.

1. GİRİŞ

İç Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunda, orta Kızılırmak platosunun devamında yer alan kalkerli volkan tüflerinin meydana getirdiği arazi ile Tuz Gölü havzasının devamı olan ova üzerine kurulan Aksaray, bölgenin en eski yerleşmelerine ev sahipliği yapmış illerimizden biridir. Günümüzde Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Ankara ve Konya illerinin çevrelediği bir alanda yer alan şehir (Harita: 1), sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle geçmişte olduğu gibi bugün de ülkemizin en önemli kavşak noktalarından biridir. Antik çağda ise Kapadokya Bölgesi'nin en önemli şehirlerinden birisi konumundaydı (Harita: 2).

Persler, Aksaray'ın da içinde yer aldığı, bu bölgeyi işgal ettiklerinde buraya Katpatouka ismini vermişlerdir. Daha sonraki dönemlerde kullanılan Kappadokia ile günümüzde kullanılan Kapadokya kelimesi de bu isimden türemiş olmalıdır⁴. Bölgeyi; güneyde Toros dağları, doğuda Fırat nehri, kuzeyde Pontus, batıda ise Tuz Gölü sınırlar⁵. Kapadokya'nın özelliklerini anlatan tek isim olarak gösterilen Strabon ise bölgenin sınırlarını abartılı bir şekilde geniş tutarak; doğuda Fırat Vadisi (Malatya), batıda Lykaonia, güneyde Toros Dağları ve kuzeyde Doğu Karadeniz kıyısının çevrelediği

4 Kapadokya ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Texier 2002, 3-121.

5 Konyalı 1974, 130-131.

tüm bu alanı bölgenin sınırlarına katar⁶. Bugünkü Kapadokya Bölgesi ise; Aksaray, Nevşehir, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerinin kapladığı bir alandır.

Belki de geçmişi Paleolitik döneme kadar gidebileceği düşünülen Aksaray'da bugüne kadar yapılan araştırmalarda, kentin tarihinin en erken çanak çömleksiz Neolitik Çağa dek indiği kesin olarak tespit edilmiştir. Aşıklı Höyük ve Musular bu dönemle ilgili Aksaray'da yer alan en önemli yerleşmelerdir⁷. Kalkolitik dönemle ilgili en önemli yerleşme yeri ise Güvercinkayası'dır⁸. Acmhöyük ve Gelveri yamaç yerleşmeleri de Kalkolitik yerleşmeler arasında yer alır. Ki bu durum bölgede özellikle höyüklerde yapılan yüzey araştırmalarında toplanan seramik buluntular ile de teyit edilmiştir. Daha önce farklı ekiplerce ve 2010 yılında tarafımızca yapılan yüzey araştırmalarında kentin, II.bin (Asur Ticaret Kolonileri, Eski Hitit Çağı), I.bin (Demir Çağı, Klasik ve Helenistik Devirler), Roma, Bizans ve İslami dönemlere ait pek çok seramik buluntu ile bazı kalıntılara rastlanmış olması Aksaray'ın neolitik dönemden günümüze kadar kesintisiz iskan gören bir yerleşim yeri olduğunu açıkça göstermektedir.

Aksaray'ın adının ilk olarak I.Hattuşiliye ait eski Hitit metinlerinde geçen "Nenessa (Nenosos)" olduğu sanılmaktadır. Perslerin bölgeyi işgal ettiği dönemde Garsaura olarak anılan kent, Helenistik dönemde Kapadokya Krallığına bağlanmıştır. Strabon döneminde bağımsız olan Kapodakya Krallığı'nın son kralı Arkhelaos eski Garsaura kentini yeniden kurarak buraya kendi adı olan Arkhelais ismini vermiştir. Ki bu dönemde Aksaray, bölgenin en önemli üç şehriden biriydi. Arkhelaos'un İ.S. 17 yılında ölmesiyle Romalılar Kapadokya'yı bir vilayet olarak örgütlediler ve Roma İmparatorluğu'na kattılar. Böylece Aksaray'da Roma'ya geçmiş oldu. Cladius'un buraya Roma kolonicilerini yerleştirmesiyle birlikte kent

6 Konyalı 1974, 131 ; Strabon, XII, I, 1-4.

7 Aşıklı Höyük Orta Anadolu'nun en büyük Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmesi iken, Musular ise Orta Anadolu'da özellikle son yıllarda yapılan yüzey araştırmalarıyla saptanmış pek çok tarih öncesi yerleşme gibi doğal bir kayalığın üstüne ve yamacına kurulmuş düz bir yerleşmedir. Aşıklıhöyük için bkz. Esin 1992, 132-133 ; Özbaşaran-Endoğru, 1998, 200 ; Esin-Başaran 2007, 255 ; Musular için bkz. Gülçur 1995, 193.

8 Kiper, Gülçur 2005, 18-19 ; Gülçur, Kiper 2007, 118.

“Colonia Archelais” ismiyle anılmaya başlar⁹. Bizans döneminde bu adın “Taxara” olarak değiştiği, Selçuklular dönemindeki Selçuknamelerde de “Aksera, Aksara” sözcüklerinin kullanıldığı bildirilir¹⁰. Büyük olasılıkla da günümüzdeki Aksaray halini de bu son değişiklikle almış olmalıdır.

2010 yılı araştırmalarımızın temelini, bölgeyi tanımak ve bundan sonraki yıllarda neler yapmamız gerektiğini belirlemeye dönük geziler oluşturmuştur. Bu sebeple de mümkün olduğunca çok fazla yere giderek, buralarda tespitler yapmak için olağanüstü çaba harcadık. Bu yıl ki araştırma gezilerimiz; Aksaray Merkez, Eskil, Ortaköy ve Ağaçören ilçeleri ile bu ilçelerde yer alan bazı kasaba ve köyleri kapsayacak şekilde yürütüldü (Harita: 1). Arazi gezileri öncesi yapmış olduğumuz araştırmalarda, Aksaray’la ilgili bugüne kadar yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun prehistorya, protohistorya ve Bizans çağı ile ilgili olduğunu gördük. Bunun da en büyük sebebi kentin sahip olduğu kültür varlıklarının daha çok bu dönemlere ait olmasıdır. Özellikle de höyük, tümülüs ve kayaya oyulan yeraltı ve yer üstü yerleşmelerinde görülen zenginlik bu durumu daha da anlaşılır kılmaktadır. Bu sebeple de araştırmacıların ilgisi daha çok bu alanlara kaymıştır. Benzer bir durumda, Aksaray’ın antik çağ ticaret veya askeri yollarının geçtiği hatta kesiştiği bir noktada olması nedeniyle, özellikle de Roma dönemine ait, sıkça antik yol kalıntısına veya izine rastlanmasında görülür¹¹. Bizim araştırma kapsamımıza giren Klasik kent dokusu ile bilgiler ise ne yazık ki diğer devirlere göre yok denecek kadar zayıftır. Zaten bizim bu projeyi alma nedenimizde bu alanda var olan boşluğu elimizden geldiğince doldurmak ve verileri bilim dünyasına sunmaktır. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alacağımız Ağaçören ilçesi ve Merkez’e bağlı Akçakent Kasabası’ndaki tespitlerimizin bu konuda bizleri oldukça heyecanlandırmış ve de gelecek yıllardaki araştırmalarımız için çok fazla ümitlendirmiştir.

9 Konyalı 1975, 135 ; Hild, Restle 1981, 207 ; Ramsay 1960, 314.

10 Wittek 1970, 194, 225-226 ; Şehrin ismi ile ilgili diğer bilgiler için bkz. Yörük 2005, 37-38.

11 Gülçur 1995, 193.

2. MERKEZ, MERKEZE BAĞLI KÖY VE KASABARALARDA YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

Şehir Merkezi ve Merkez ilçeye bağlı Taşpınar, Akçakent, Armutlu Kasabaları ile Ağzıkarahan, Bebek Köyleri'nde araştırmalar yapılmıştır (Harita: 1).

2.1. ŞEHİR MERKEZİ SINIRLARINDA YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

2.1.1. Bayram Baba Tepesi Höyüğü

Höyük, Aksaray ili, Merkez ilçe, Bayrambaba Mahallesi, 3407 Sokak'ta yer almaktadır. Konum olarak şehir merkezinin kuzey bölümündeki yerleşim sahasının içinde kalan höyük hatırı sayılır bir yükseltiyeye sahiptir. Bunu da doğal bir yükseltinin üzerinde yer almasına borçludur. Höyüğün genişliği yaklaşık 500 m., yüksekliği ise 200 m. civarındadır. Höyüğün tepesi düz bir alan şeklinde olup yer yer çukurlar mevcuttur. Höyüğün zirvesine yakın ve de güney yamacında ortalama 26.00m. uzunluğundaki bir hat üzerinde devam eden moloz taş ve kireç harçlı duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu mimari kalıntılar olasılıkla bir yapının temel kısmı veya dolgusuna ait olmalıdır. Sözü geçen kalıntının devamı höyüğün batı ve kuzeybatı yüzlerinde yer yer lekeler halinde devam etmektedir. Kullanılan malzeme irili ufaklı moloz taş ve yoğun kireç harcıdır. Ancak söz konusu duvar kalıntılarının ne tür bir yapıya ait olduğunu belirleyemedik. Höyük üzerinde biraz evvel bahsettiğimiz kalıntılar dışında amorf durumda Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlerine ait seramik parçalarının da olduğu gözlenmiştir.

2.1.2. Aratol Höyüğü

Bayram Baba Tepesi Höyüğü kadar olmasa da yine de şehir merkezi sınırları içerisinde kalmış olan Aratol Höyüğü ise Aksaray- Konya devlet karayolu üzerinde olup şehrin batı bölümündedir. Yaklaşık 200m. genişliğinde, 10m. yüksekliğindeki höyük bu haliyle oldukça yayvan bir

görünüm arz etmektedir. Üzerinde ağıl olarak kullanıldığını düşündüğümüz kerpiçten ve taştan yapılmış iki adet yapıya ait yıkıntı dışında hiçbir yapı izine rastlayamadık. Arkeolojik materyal olarak ise sadece çok az sayıda amorf durumda seramik parçaları tespit edilmiş, ancak bunun da azlığı dikkatimizi çekmiştir. Helenistik döneme ait parçalardan birkaç örnek toplanmıştır.

2.2. MERKEZE BAĞLI KÖYLERDE YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

2.2.1. Ağzıkarahan Köyü

Aksaray-Nevşehir yolunun 15.kilometresinde yer alan ve merkeze bağlı olan Ağzıkarahan köyünde 2 adet höyük bulunmaktadır. Bunlar; köyle aynı adı taşıyan Ağzıkarahan Höyüğü ile Acıyer Höyüğüdür. Ancak Ağzıkarahan Köyü'nün bugün tanınmasına vesile olan asıl neden ise Selçuklu dönemine ait olan ve köyle aynı adı taşıyan Ağzıkarahan Kervansarayı'dır¹².

2.2.1.1. Ağzıkarahan Höyüğü

Höyük, köye yaklaşık 3 km. uzaklıktaki Gümüşlupınar Mevkiindedir. Buraya bu adın verilmesinin nedeni ise höyüğün hemen yanı başında Gümüşlupınar adı ile bilinen bir su kaynağının bulunmasıdır. Vatandaşlarca tarım yapılan bir arazi içerisinde yer alan höyük Aksaray-Nevşehir karayolunun kuzeyinde ve yola yaklaşık 150-200 m uzaklıktadır. Höyüğün neredeyse yarısına yakın bölümünün halen tarla olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Höyüğün kuzey ve batı kenarlarında kaçak kazılar yapılmış, kazılar sonucu açılan çukurlardan da amorf durumda seramik kırıkları ve şekilsiz moloz taşlar açığa çıkmıştır. Yüzeyde herhangi bir mimari ögeye rastlanmadı.

12 1231 yılında I.Alaeddin Keykubat zamanında inşasına başlanan kervansarayın yapımı 1239-40 yılında oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde tamamlanmıştır. Konyalı 1974, 1073.

2.2.1.2. Acıyer Höyüğü

Ağzıkarahan Köyü'nün girişinde, yolun sağında Havutlu Mevkiinde yer alır. Köyün güneybatısında yer alan höyüğün batı kısmından başlayarak tepeye kadar kuzeydoğu ve güney yüzlerinin yarısının tarım arazisi olarak kullanıldığı ve ekildiği sadece doğuya bakan yüzün kullanılmadığı görülebilir. Yüzeyde çok az sayıda antik döneme ait amorf seramik parçalarına rastlandı.

2.2.2. Bebek Köyü

Köy yerleşiminin büyük bir bölümü yeraltı şehrinin üzerindedir. Pek çok ev kiler, depo, ağıl veya başka amaçlarla evlerinin altındaki bu kayaya oyulan mekanları kullanmaktadır. Köy merkezinin sadece yerleşim görmeyen alanlarında, çoğunun üzeri çökmüş durumda bu yeraltı şehrine ait izleri görmek mümkün olabildi. Bunun dışında köy sınırları içerisinde 2 adet höyük bulunmaktadır.

2.2.2.1. Bebek Höyüğü

Höyük, köy merkezinin batısında alçak bir tepe görünümündedir. Burası ören mevki olarak bilinmektedir. Höyüğün doğusunda Klavuz tepe yer alır. Höyük üzerinde herhangi bir mimari kalıntı ve buluntuya rastlanmamakla birlikte az sayıda geç dönem seramik parçaları görüldü.

2.2.2.2. Tepesidelik Höyüğü

Höyük, köyün yaklaşık 4 km. kuzeyinde, Aksaray-Nevşehir karayolunun ise yaklaşık 30 m. güneyindedir. Höyüğün hemen yanı başında höyükle aynı adla anılan ve yapılan restorasyonla turizme kazandırılan Tepesidelik Han vardır. Han'a olan uzaklığı ise 200 m.dir. 160 m çapında, 5 m. civarında bir yüksekliğe sahip olan höyük yüzeyinde hiçbir mimari kalıntıya rastlanmazken, sadece irili ufaklı moloz taşlar ile değişik dönemlere ait amorf

seramik parçalarının olduğu görüldü. Seramiklerin yoğunluğunu Demir Çağı örnekleri oluşturmaktadır.

2.3. MERKEZE BAĞLI KASABALARDA YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

2.3.1. Taşpınar Kasabası

İl merkezine yaklaşık 30 km. uzaklıkta olan kasaba, Aksaray-Niğde istikametinde, devlet karayolunun batısında, Aksaray'ın ise güneyinde yer almaktadır. İ.Hakkı Konyalı kasabadan antik bir yol geçtiğini, ancak bu yolun onun ziyareti sırasında tarlaya dönüştüğünü bildirmektedir. İfadelerinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi de bu yola ait izleri görmemiştir¹³.

Kasaba sınırları içerisinde yer alan ve Ilbız Kale ismiyle bilinen doğal kayalık alanda yapmış olduğumuz incelemelerde, burasının gerçekten bir kale olup olmadığı ile ilgili kesin bir yargıya varmamızı sağlayacak verileri ne yazık ki elde edemedik. Bir başka ifade ile kayalarda insan eliyle yapılmış olan herhangi bir iz veya müdahaleye rastlanamadı. Konyalı'nın kitabında resmi olan bu kale ile ilgili bir bilgi verilmez¹⁴.

2.3.2. Akçakent Kasabası

İl merkezine 30 km. uzaklıkta bulunan kasaba önceleri Hasandağı'nın güneybatı eteklerinde, tepelerle çevrili bir vadi içerisinde kurulmuş olup yaşanan bir sel felaketinin ardından 1992 yılında bugünkü yerine taşınmıştır. Bu yeni yer; Aksaray ile Niğde'yi bağlayan karayolunun batısında oldukça düz bir arazidir. Akçakent'teki araştırmalarımız, bu yıl yapmış olduğumuz çalışmalarda en verimli geçen araştırma alanlarından birisi olmuştur.

Burada öncelikle Aksaray Müze Müdürlüğü'nün denetiminde kazısı yürütülen Kepez Ören Yeri yer altı şehri ziyaret edilerek, yer altı şehrinde ve çevresinde ekibimizce de bir inceleme gerçekleştirildi. Ovalık alanda

13 Konyalı 1974, 2090.

14 Konyalı 1974, 2099.

küçük bir tepe şeklinde yükselen Kepez ören yeri, Aksaray Merkeze 35 km., Akçakent Kasaba merkezine ise 3 km. uzaklıkta olup konum olarak kasabanın kuzeybatısında yer almaktadır. Müze uzmanlarının denetiminde bu yıl ilk kez bir bölümü açılan yeraltı şehrindeki kazı çalışmaları sırasında rastlanılan seramik parçaları Bizans dönemine aittir.

Yeraltı şehrinin çevresinde yaptığımız araştırmalarda ana kayaya oygu yer altı oda mezarlarına rastladık. Ne yazık ki mezarların toprak ve molozla dolu olması bu mezarların tipi konusunda fikir sahibi olmamıza imkan vermemiştir. Ki bu olumsuz durum burada bir temizlik ve kazı çalışması yapılmadan da ortadan kalkmayacaktır¹⁵. Kepez ören yerinde, yüzeyde özellikle Helenistik ve Roma dönemlerine ait çok sayıda amorf durumda seramik örnekleri bulunmaktadır. Bunların dışında 2.bin ve Demir Çağı'na ait parçalar da gözlemlenmiştir.

Kasaba'daki bir diğer araştırma alanımız ise Yenikent Mahallesi, Gidirış Yolu olarak adlandırılan mevki olmuştur. Burada farklı şahıslara ait arazilerde ana kaya açılmış yer altı oda mezarları ile şimdilik ne amaçla kullanıldıklarını tespit edemediğimiz yine kayaya oygu yer altı mekanlarına rastlandı. Söz konusu bu yerler günümüzde mülk sahibi kişilerce soğuk hava deposu, kiler ve ağıl olarak kullanılmaktadırlar. Bunların dışında, bugün ne yazık ki tamamen yok olan ancak oldukça önemli yapılara ait olduklarını düşündüğümüz iri blok taşların da bu kişilerin evlerinin önünde yer aldıkları tespit edilmiştir. Bunlardan kimisi çevre duvarının bir parçası kimisi de zemin döşeme malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Gidirış yolu üzerinde bulunan Bilal Yüksel'e ait evin bitişiğinde tespit edilen kayaya oygu dromoslu yeraltı oda mezarı buradaki mezarların biçimi hakkında bizlere en net bilgi veren örnek oldu (Resim: 1). Mezar odasının içinde üç adet kline bulunmaktadır. Sadece girişe bakan dar yüzde kline yoktur. Mezar odasının ortasındaki ara gezinti yeri ise çukur bırakılmıştır. Bu ara gezinti çukurunun derinliğinin fazla olması dromos ile bu alan arasındaki

15 İleriki yıllarda bu mezarlarda yapılacak temizlik çalışmaları, Aksaray'ın sahip olduğu mezar mimarisi ve ölü gömme gelenekleri konusunda bilinenlere yenilerinin eklenmesi noktasında oldukça yararlı olacaktır.

kot farkını arttırmış, mezar odasına inişi oldukça güçleştirmiştir. Bu yüzden de mezar odasına girişi sağlayan kapıdan inmek için mezar odasının içinde hemen girişe bir seki taşı yerleştirilmiştir. Böylece tek bir basamakla mezar odasına giriş mümkün hale getirilmiştir. Şimdilik yüzeyden derinliğini tespit edemediğimiz mezarın içerisi ana kayanın yapısından dolayı oldukça serin olup bu yüzden de yöre halkı tarafından bu tip mezarlar ve diğer yeraltı düzenlemeleri kiler olarak kullanılmaktadır. İçerisine de özellikle hazırladıkları kışlık yiyeceklerini (peynir, zeytin, salça vb.) koymaktadırlar. Bu kayaya oygu dromoslu yer altı oda mezarları; Kıbrıs'dan, Kilikya'ya, Karia'dan Pamfilya'ya kadar pek çok bölgede yaygın olarak kullanım görmüşlerdir. Aynı şekilde kullanım dönemleri de oldukça geniş bir periyoda yayılmıştır. Bu mezarların Geometrik Dönem'den Roma dönemi sonlarına kadar, kimi zaman tek bir gömü için kimi zamanda çoklu gömüler için kullanıldıkları bilinmektedir. Ne yazık ki tespit ettiğimiz mezarların içerisinde herhangi bir buluntu ya da gömünün ele geçmemiş olması, Akçakent Mezarlarının hangi dönemlerde kullanıldığı yönünde kesin bir yargıya varmamızın karşısındaki en büyük engel olmuştur.

2.3.3. İncesu Kasabası (İncesu Höyük)

İncesu Kasabası, il merkezinin yaklaşık 40 km güneybatısındadır. Kasaba ile aynı ismi taşıyan höyük ise kasaba yerleşim biriminin 2 km. doğusundaki Höyük Mevki'indedir. Ortalama 30 m.lik bir yükseklikteki höyük yaklaşık 300 m. çapında bir alanı kaplamaktadır. Höyük üzerinde küçük bir duvar kalıntısı sırası ile dağınık vaziyette şekilsiz moloz taşların olduğu görüldü. Höyükle ilgili en önemli bilgi kaynağımız ise yine yüzeyde bulunan seramik parçaları oldu. Ne yazık ki bu höyükte de kaçak kazı çukurlarının bulunduğu gözlemlendi. Bunun dışında höyüğün kuzeye bakan yamacındaki izlerden, burada bir yol açma çalışmasının yapıldığı ancak tamamlanmadan yarım bırakıldığı anlaşılmaktadır. Höyük yüzeyindeki seramiklerin Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlere ait olduklarını söyleyebiliriz.

Konyalı kitabında kasabanın güneyinde ve bu höyükten geçen bir antik yolun olduğunu, hatta bu yolun Akçekent Kasabası Gidiriş Mevkiine dek uzandığını söyler¹⁶.

2.3.4. Armutlu Kasabası

Aksaray il merkezinin güneydoğusunda yer alan kasabanın merkeze uzaklığı ise 29 km.dir. Taşpınar, İncesu, Kutlu ve Hamidiye kasabaları ile çevrelenen kasabada 3 höyük ve olası bir taş ocağında araştırmalarda bulunduk.

2.3.4.1. Başkillik Höyük

Kasabada halk arasında Killik Yaylası olarak anılan mevkide yer aldığı için bu isimle adlandırılmış olmalıdır. Höyük yayladaki yerleşim birimlerinin arasında kalmıştır. Aksaray-Niğde devlet karayolundan Armutlu'ya giden tali asfalt yola döndükten sonra bu yolun yaklaşık 3,5. km.sinde yolun sağında ve yola yaklaşık 50 m. uzaklıktadır. Kasabaya olan uzaklığı ise 8 km.dir. Ortalama 25 m. civarında bir genişliğe sahip olan höyüğün yüksekliği ise yaklaşık 23 m.dir. Geniş olmayan bir düzlüğe sahip olan höyüğün tepesinde yer yer çukurlukların olduğunu gördük. Bunlar da diğer örneklerde olduğu gibi kaçak kazılar sırasında açılmış olmalı. Höyük yüzeyinde dağınık vaziyette yöreye ait yoğun moloz taşlar ile Helenistik ve Roma dönemlerine ait pişmiş toprak seramik parçalarına rastlandı. Kuzey eteğinde ise çamur ve moloz taşlarla örülmüş, yakın döneme ait, olasılıkla da ağıl olarak kullanıldıklarını düşündüğümüz, tek gözlü yapı kalıntıları bulunmaktadır.

2.3.4.2. Hazine (Dokuzun) Höyüğü

Kasaba merkezinin 8 km. batısındaki Aşağı Dokuzlar Mevkiindedir. Yaklaşık 10 m.lik bir yüksekliğe sahip olan höyük 500 m.lik bir alanı kaplamaktadır. Yüzeyde yer yer kaçak kazı çukurları, irili ufaklı moloz

16 Konyalı 1974: 1994.

taşlar ve antik döneme ait yoğun seramik parçaları dışında buluntu ve kalıntıya rastlayamadık. Höyük yüzeyinden Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlerine ait örnekler topladık (Çizim: 9).

2.3.4.3. Çeşme Sırtı II Höyüğü

Armutlu Kasaba merkezinin yaklaşık 2 km. batısındaki yüksekçe bir kayalık alanın üstündedir. Höyükte define arama maksatlı yapılan kaçak kazılarda iri blok taşlardan örülmüş duvar kalıntılarının ortaya çıktığı görüldü. Rastladığımız seramiklerin 2.binden Roma dönemine kadar uzanan bir periyoda ait olduğunu söyleyebiliriz.

2.3.4.4. Taş Ocağı

Hazine (Dokuzun) Höyüğü'nün yaklaşık 3-4 km. doğusunda, Armutlu kasabasına giden patika yolun 400-500 m. kuzeyinde Körpınar Mevkii'nde kayalık bir alan tespit edildi. Oldukça iri bir bazalt bloğun üzerinde olasılıkla kesmeye hazırlık için açılmış düzgün oyuklar olduğu görüldü. Buna dayanarak söz konusu kayalık alanın olasılıkla taş ocağı olarak kullanılmış olacağını düşünmekteyiz. Bizi böyle bir düşünceye sevk eden sebep ise bugüne kadar Anadolu'nun değişik bölgelerinde tespit edilen antik çağ taş ocaklarında benzer şekilde kesmeye hazırlık için açılmış veya yarım bırakılmış izlerin bulunmuş olmasıdır. Biz de buna dayanarak bu alanın büyük bir ihtimalle antik dönemde kullanılan bir taş ocağı olduğunu savunmak istiyoruz.

2.3.5. Helvadere Kasabası

Sahip olduğu su kaynakları ile Aksaray'ın en önde gelen kasabalarından birisidir. İç Anadolu Bölgesi'nde sönmüş volkanik dağlardan birisi olan ve Aksaray ilinde yer alan Hasandağı'nın kuzey eteklerinde kurulmuş olan kasaba, il merkezinin yaklaşık 30 km. güneydoğusundadır. Aslında bu kasaba zengin su kaynaklarından daha çok hemen yanı başında bulunan ve

ne yazık ki bugüne kadar hak ettiği ilgi ve alakayı görememiş olan bu ören ile anılıyor olmalıydı. Sadece sit alanı ilan edilmekle kağıt üzerinde koruma altına alınmış olan Nora (Viranşehir) antik kenti, adeta kaderine terk edilmiş halde öylece durmaktadır. Bu yüzden de bu kasabadaki araştırmalarımızı sadece bu antik kente ayırdık.

2.3.5.1. Nora (Viranşehir) Antik Kenti

Hasan Dağı'nın kuzey eteğinde kurulmuş olan Nora antik kenti, günümüzde Aksaray ili, Merkez ilçe, Helvadere Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır. Dağlık bir arazide korunmaya elverişli bir konumda kurulmuş olan kent (Resim: 2), tipik bir askeri sığınma yeri olarak kullanılmıştır. Konyalı'nın eserindeki fotoğraflara bakıldığında o yıllarda antik kentte yer alan kalıntıların daha sağlam olduğu, ilgisizlik nedeniyle de gündün güne büyük bir tahribata maruz kaldığı anlaşılıyor¹⁷. M.S. 6 yüzyılda kurulduğu düşünülen kentte yaklaşık 900 – 1000 civarında sosyal konut, 15-20 kadar da dini yapı (kilise) (Resim: 3) olduğu ileri sürülmektedir. Bir Bizans yerleşmesi olan kent, aslında Roma dönemine ait bir nekropol (mezarlık) sahasının üzerine kurulmuştur. Bu haliyle Nora Antik kentinde aynı anda hem Roma hem de Bizans dönemine ait izler ve kalıntılar görmek mümkündür. Ancak kentin belki de Helenistik döneme kadar uzanan bir geçmişinin olması da muhtemeldir. Çevresindeki yapılarla birlikte değerlendirdiğimizde yaklaşık 1500 yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünülen Nora Antik Kenti ülkemizin tarih, kültür ve turizm değerleri arasında hak ettiği yeri almayı bekliyor.

Araştırmalarımız sırasında muntazam bir taş işçiliği ile inşa edildiği anlaşılan kiliselerden büyük bölümü yok olduğu için sadece ayakta kalabilenlerden 3 tanesi görülebilmiştir. Kyklop taşlarla örülen tek veya iki odalı evler¹⁸ ile Roma dönemine ait mezarlar, bu gezimiz sırasında görülen diğer mimari unsurlardır. Bu döneme ait mezarlardan görünür durumda

17 İ.Hakkı Konyalı eserinde burayı Viranşehir – Örenşar olarak adlandırmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Konyalı 1974, 1952-1960.

18 Nora Antik kentinde görülen evler ve tipleri ile ilgili bkz. Berger 1996, 109-126 ; Berger 1997, 27-36 ; Equini Schneider 1996, 17-19, fig.6-12.

olanlardan bir gurubunun tamamen düzgün blok taşlarla örülmüş tonozlu mezarlardan, diğer bir gurubunun ise yarısı ana kayadan yarısı ise düzgün blok taşların örülmesiyle elde edilmiş tonozlu mezarlara ait örneklerden oluştuğunu gördük.

Çalışmalarımızda öne çıkan en önemli tespitimiz; dini mimaride görülen muhteşem taş işçiliğine karşın sosyal konutlar ve diğer birimlerin daha özensiz yapılmaları olmuştur. Dikkatimizi çeken bir diğer husus da, yerleşmenin kurulduğu alanla ilgilidir. Kent, plato özelliğine sahip arazide, vadi tabanı ile yamaçlarda kurulmuş olup, bugün vadi tabanında yer alan kısmı büyük ölçüde dolgu toprak altında kalmıştır. Görebildiğimiz kısımlar ise daha çok yamaçta bulunan yapılardır. Vadi tabanında ise sadece bir kiliseye ait kalıntılar ile yanı başındaki duvarlardan ibarettir.

Bugüne kadar en kapsamlı araştırma 1990'lı yıllarda Alman ve İtalyan ekiplerce yapılmıştır. Ve ne yazık ki o yıldan bugüne kadar bunun dışında hiçbir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Oysa Nora Antik kenti, Aksaray'da bu şekilde bir arazi üzerinde kurulmuş olan ve de günümüze ulaşabilen tek örnektir. Ve gerekli ilgi gösterildiğinde bölge için fazlasıyla katma değer yaratabilecek bir ören yeridir.

3. İLÇELERDE YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

3.1. ESKİL İLÇESİ

Bölge'nin önemli bir değeri olan Tuz Gölü'nün güneyinde yer alan Eskil, bağlı olduğu Aksaray'a 70 km, Konya'ya ise 115 km. uzaklıktadır. Tamamen düz bir ova üzerine kurulmuş olan ilçe, Aksaray'ın batısında, tarihi İpek yolunun kuzeyinde kalmaktadır. Eski Tunç, Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde yoğun bir şekilde iskan gördüğü, bölgede bulunan çeşitli yerleşmeler ve höyüklerden anlaşılmaktadır. Adının eski kaynaklarda daha çok "Eski İl veya Eskiil" olarak geçtiği, sonradan bugünkü halini aldığı anlaşılmaktadır¹⁹. Eskil'in ilk kurulduğu alan, bugünkü yerleşim biriminin

19 Konyalı 1974, 1889.

kuzeyinde, Tuz gölü yakınındaki Gavurönü olarak bilinen mevkiidir²⁰. 2010 yılı araştırmalarımızda sadece ilçeye bağlı Böget Köyü'nde çalışmalarda bulunduk.

3.1.1. Böget Köyü

Köyün ismi suyun önüne kurulan bent anlamına gelen Böget'ten gelmektedir. Köyün ününün ise su değirmenlerinden geldiği bildirilmektedir²¹. Bu köyde, köyle aynı ismi taşıyan Böget Höyük ile mezarlık alanı ve de Hitit Barajı olarak anılan sahalarda araştırmalarımızı yürüttük. Bunlara ilaveten köy camiinde bulunan antik döneme ait malzemelerin de tespitleri yapıldı.

3.1.1.1. Böget Höyük Araştırmaları

Eskil ilçesinde yer alan Böget Köyü ilçe merkezine ve Eşmekaya Kasabası'na 10 km., Sultanhanı Kasabası'na 12 km., Aksaray'a ise 50 km. uzaklıktadır. Köy, Eskil'in güneydoğusunda, Eşmekaya'nın kuzeyinde, Tuzgölü'nün ise güneyindedir. Höyük ise köy yerleşim alanının içerisinde olup adeta merkez konumundadır (Resim: 4). Yaklaşık 28.00 m. yükseklikte olup 200-250 m. apında oval bir höyüktür. Höyük üzerinde yaptığımız kapsamlı incelemelerde herhangi bir mimari bir kalıntıya rastlamadık. Sadece batıya bakan yamaçta serbest durumda düzgün kesme iri blok taşlar bulunmaktadır. Muhtemelen monumental bir yapıya ait olan bu blok taşların höyükten mi çıkarıldığı veya buraya nereden geldiğini tespit edemedik. Mimarinin aksine höyük yüzeyinde yoğun miktarda amorf durumda seramik parçalarına rastlandı. Söz konusu yoğunluk bilhassa da höyüğün güney, güneybatı ve güneydoğusundadır. İncelenen seramik parçaları Koloni ağı, Orta Tunç, Demir ağı ve Helenistik dönemlere ait örneklerden oluşmaktadır.

20 Konyalı 1974, 1889.

21 Konyalı 1974, 1853.

3.1.1.2. Böget Köyü'ndeki Diğer Araştırmalar

Bu kapsamdaki ilk çalışmamızı Köy Camii'nde yaptık. Tarihi bir geçmişe sahip olan ve yakın zamanlarda büyük bir restorasyon geçirdiği anlaşılan camiinin beden duvarlarında Geç Antik Çağa ait devşirme malzemelerin kullanıldığı tespit edildi. Bunların dışında cami avlusunda adeta bir müze bahçesinde sergilenir şekilde yine Geç Antik Çağa ait sütun kaidelerinin olduğu görüldü.

Köyün biraz dışında, Böget Höyüğü'nün yaklaşık 200 m. doğusunda olası Roma Mezarlığı²² olarak adlandırılan alanda yaptığımız incelemelerde, düzgün olmayan blok veya levha şeklindeki ince uzun mezar taşlarının olduğunu gördük (Resim: 5). Ne yazık ki hiçbirinin üzerinde herhangi bir yazıt veya motife rastlamadık. Bu haliyle dönemi hakkında kesin bir şey söylemenin imkansız olduğu mezarlık alanında hiçbir buluntuya rastlamadık. Bu yüzden bir kazı çalışması yapılmadan mezarlığın ait olduğu dönemi saptamanın şimdilik pek mümkün gözükmediğini belirtmek isteriz.

Yine köy merkezinin dışındaki Hitit Barajı olarak anılan alanda yaptığımız incelemelerde set olarak inşa edildiği anlaşılan duvar kalıntısı dışında başka bir kalıntıya rastlanmadı.

3.2. AĞAÇÖREN İLÇESİ

Aksaray il merkezinin 81 km. kuzeyinde yer alan ilçe bu yıl ki araştırmalarımızda bizim çalışma dönemlerimize ait en önemli buluntuları tespit ettiğimiz yerleşim yeridir.

İlçe merkezinde bulunan Jandarma Komutanlığı'nın bahçesinde koruma altına alınmış bir mermer mezar steli tespit edilmiştir. Dikdörtgen formlu mezar stelinin ön yüzünde 7 satırlık bir yazı kuşağı ile bu yazı kuşağının üstünde stilize bir boğa başı ve altında ise iki adet asma yaprağı süsü bulunmaktadır (Resim: 6). Üzerindeki yazıtta ise bu mezar stelinin Dade

22 Ayçin, Salman, et al. 2010, 255.

isimli birisinin anısına dikildiği yazmaktadır²³.

3.2.1. Taşkale Araştırmaları

Ağaçören'in yaklaşık 3 km. güneybatısındadır. Büyük bir kaya kütlesi olduğu için bu isim verilmiş olmalıdır. Engelibeli bir topoğrafyaya sahip olan arazide yükselen bu kaya kütlesi, volkanik patlamalar sonucunda yüzeyde münferit olarak durmaktadır. Tepe düzlüğünde, dikdörtgen şekilli olası bir sunu çukuru veya ezme yada toplama havuzu işlevi gören sığ bir çukurluk vardır (Resim: 7). Ancak çukurların kullanımları ile ilgili olarak net bir şey söyleyebilme noktasında henüz çok erken olduğunu da belirtmek isteriz. Çukur 2.30x1.70 m ebatlarında 0.25 m derinliktedir. Ayrıca kuzeye bakan yamaçta, 2.36x1.70m. ölçülerinde 0.70m. derinlikte dikdörtgen bir çukurluğun daha olduğu görüldü.

Bu kaya kütesinin kuzeyinde ve batısında daha alçak ve küçük ölçekli pek çok kaya kütlesi bulunmaktadır. Yaptığımız incelemeler sonucu bunlardan bir tanesinde kaya mezarı olarak kabul edebileceğimiz bir mezar odasının açıldığını gördük.

3.2.2. Taşkale Kaya Mezarı

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere tespit ettiğimiz kaya mezarı Taşkale'nin yaklaşık 40 m. kuzeyindedir. Daha küçük boyutlu bir kaya kütlesi görünümündeki bu kayaya açılan mezar, tonozlu oda mezarı şeklindedir (Resim: 8). Mezar odası girişi doğuya bakmakta olup kapı açıklığının yüksekliği 1.38 m, genişliği ise 1.29 m.dir. Girişin üst kısmı kemerli olarak düzenlenmiştir. Girişe, kenarları profillendirilmek suretiyle süslü bir görünüm kazandırılmıştır. Mezar odası 2.95x2.50 m. ebatlarında ve 1.44 m. yüksekliğindedir. Mezar odasının içerisinde, girişin bulunduğu kısa duvar

23 Bu mezar steli üzerindeki yazıtı okuyan ve bu çok değerli bilgileri gönderen Sayın Yrd. Doç.Dr. Burak Takmer'e çok teşekkür ederim. Kendisi bundan sonraki yıllarda araştırma ekibimizde yer alacak olup söz konusu yazıtlı eserlerin yayını kendisi tarafından yapılacaktır.

hariç, diğer duvarların önünde klineler oluşturulmuştur. Klinelerin görünen zeminden yüksekliği ortalama 0.43 m.dir. Tahrip olan kuzey klinenin ölçüleri alınamamış, batı yöndeki sekinin genişliği 1.00 m, güney sekininki ise 0.94 m.dir. Mezar içerisinde ve çevresinde herhangi bir kalıntı ve buluntuya rastlayamadığımız için, mezarın tarihi konusunda kesin bir yargıya varamasak da bu tip mezarların özellikle Roma döneminde çok yaygın olarak kullanılması, bizim mezarımızın da Roma dönemine ait olabileceğini düşündürmektedir.

3.2.3. Hacıahmetli Tepeköy

Yüzey araştırmalarımız sırasında Hacıahmetli Tepeköy'ün yaklaşık 1 km. güneydoğusundaki Ağacaağıl Mevkii'ndeki bir şahsa ait tarlada kaçak kazı çukurlarının olduğu görüldü. Burada yan yana 2 adet çukur bulunmaktaydı. Kaçak kazı çukurlarından büyük olanının içerisinde halen yarısı toprak dolgu altında kalmış olan bir lahit gövdesinin ortaya çıkmış olduğunu gördük (Resim: 9). Yöresel kireçtaşı bloğunun oyulması ile oluşturulan lahit gövdesi yüzey toprağından yaklaşık 0.75 m derinliktedir. Dikdörtgen şeklindeki lahit teknesinin alınabilen ölçülere göre dıştan dışa uzunluğu 2.27 m, genişliği 1.05 m. dir. İçten içe uzunluğu 1.91 m, genişliği 0.74 m, derinliği ise 0.47 m. dir. Mezarın bulunduğu alanın çevresinde görülen şekilsiz iri taşlar adeta bu alanı çevreleyecek şekilde dizilmişlerdir. Doğu-batı yönünde yerleştirilmiş olan mezarın içerisinden çıkarıldığı belirtilen amorf durumdaki pişmiş toprak seramik parçaları ve kemik parçaları mezarın yanı başında durmaktadır. Kazı sırasında bu çukurdan çıkarıldığı söylenen üç parça da yine mezarın etrafına bırakılmış vaziyetteydi. Bunlardan 3 tanesinin üst yüzeyi profilendirilmiş olup muhtemelen mezar kapağı olarak kullanılmış olmalıdır.

Lahit teknesinin bulunduğu kaçak kazı çukurunun yaklaşık 3.00 m kuzeybatısındaki daha küçük ölçekli kazı çukurundan da 1 adet altar parçası gün ışığına çıktığı görüldü. Altar bu haliyle 1.09 m. yükseklikte, 0.60 m. genişlikte ve ortalama 0.27 m. kalınlıktadır. Söz konusu mezar ve altar Roma dönemine ait olmalıdır.

3.2.4. Kederli Köyü

Ağaçören ilçesi, Kederli Köyü, Harman Yeri mevkiinde bir kaya mezarı tespit ettik. Yaklaşık 5.00 m. yüksekliğindeki volkanik bir kaya kütesine oymak suretiyle açılan mezarın girişi güneye bakmaktadır (Resim: 10). Yaklaşık kare formunda olan mezar odasının tavanı tonoz şeklindedir. Mezar odasının girişinin karşısındaki (kuzey) ve sağındaki (doğu) duvarların önünde zeminden oldukça yüksek olan sekiler oluşturulmuştur (Resim: 11). Girişte ve mezar odasının kuzeybatı köşesinde yoğun bir tahribat izi ve kırıklar göze çarpar. Mezar odasının içerisinde ve çevresinde maalesef herhangi bir buluntuya rastlayamadığımız için mezarın tarihini ve gömü durumunu belirlememiz mümkün olmadı. Taşkale Kaya mezarı gibi bunun için de Roma döneminin uygun bir tarih olduğunu düşünmekteyiz. Ki Anadolu'da bu tip tonozlu mezar mimarisi oldukça yaygındır.

3.2.5. Yağmurhüyüğü Köyü Araştırmaları

Yağmurhüyüğü Köyü Ağaçören ilçesine 15 km, Aksaray'a ise 75 km. uzaklıktadır. Buradaki araştırmalarımızı iki başlık altında toplayabiliriz. İlkin ve en kapsamlısını köy merkezinde yer alan devşirme malzemeler üzerinde yaptık. İkincisini de höyük üzerinde gerçekleştirdik. Ancak höyüğün yoğun bitki örtüsü ile kaplı olması detaylı bir çalışma yapmamızı engellemiş, bu yüzden fazla bir veri elde edemeden höyükten ayrılmak zorunda kaldık.

3.2.5.1. Köy Merkezindeki Diğer Devşirme Malzemeler

Köy muhtarı çevrede yaptığımız gezi sırasında tespit ettiğimiz ve aşağıda tanımlarını yaptığımız bütün mimari parçaların Yağmurhüyüğü'nün güney eteğinin bitiminde bulunan sahadan çıktığını söylemiştir. Höyüğün bu kısmında önceden burada bir cami olduğunu, bu parçaların da höyüğün bu bölümünde camiye yer açmak için yapılan kazılar sırasında ortaya çıktığını söylemiştir. Bu söylemin doğruluğu ancak burada yapılacak sistemli kazılar

ile anlaşılacaktır. Söz konusu mimari parçalar ya metruk bir evin duvarında ya da bir caminin bahçesinde veya bahçe duvarında veyahut ta kullanılmakta olan bir evin balkonunda karşımıza çıktı. Tespit edilen mimari parçalar arasında Roma ve Geç Antik çağa ait sütun gövdeleri, kılıç veya haç süslü düzgün dikdörtgen blokları sayabiliriz. Bunların dışında tespit ettiğimiz bir ion başlığı ile korniş bloğu kesin tarih vermelerinden dolayı ayrıca bir öneme sahiptirler²⁴.

3.2.5.1.1. Korniş Bloğu

Araştırmalarımız sırasında köy muhtarının evinin bahçesinde rastladığımız korniş bloğunun köyün doğusunda bulunan Karaca Mevkii adı verilen alandan getirildiğini öğrendik. Burada yaptığımız incelemelerde moloz taşlar dışında herhangi bir yapı kalıntısına rastlayamadık. Bu da bu eserin buraya da bir başka yerden gelmiş olabileceğini yada bloğun gerçekte buradan çıkmadığı fikrini akla getirmektedir.

0.88x0.81 m. ebatlarında 0.39 m kalınlıkta olan bu mermer mimari parça Korinth ya da Kompozit düzendeki bir üst yapının korniş kısmına ait olmalıdır (Resim: 12). Kenarlarda kırıklar vardır. Geisonun altına dış sırası eklenmiştir. Dış sırasından geisona geçişte Lesbos kymationu, konsolların alt yüzeyine ise tek akanthus yaprağı işlenmiştir. Konsollar arasında yer alan kasetlerin üç tarafı, konsolların ön kısmını da içine alacak şekilde Ion kymationu ile sınırlandırılmıştır. Görünen kaset yüzeylerinden birinde çarkıfelek motifi diğerinde ise Medusa başı betimlenmiştir. Geisondan simaya geçişte, yüzeyine inci-boncuk dizisi işlenmiş astragal profili bulunmaktadır. Bloğun sima kısmı traşlandığından profilin şekli belirlenememektedir. Ancak mevcut izlerden simaya bitkisel bezek işlendiğı anlaşılmaktadır.

24 Araştırmalarımız sırasında tespit ettiğimiz bu iki mimari parça ile ilgili çok kıymetli hocam Doç.Dr. Bilal Söğüt ile Arş.Gör. Zeliha Gider'e vermiş oldukları bilgi ve katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ion kymationunun stili Sagalassos Yukarı Agora Nymphaeumu²⁵, Kremna Propylonu²⁶, Side Tiyatrosu²⁷, Perge F2 Nymphaeumu²⁸ ve Propylon²⁹ ile çağdaştır.

Geisondan simaya geçişte işlenen inci-boncuk dizisi iki inci ile uzun bir boncuktan oluşmaktadır. Lykia-Pamphylia türü olarak adlandırılan bu dizimin uygulanması, bölgesel etkileşimin yansımaları olarak yorumlanabilir.³⁰ İnci-boncuk dizisinin stili Sagalassos Yukarı Agora Nymphaeumu³¹, Side Tiyatrosu³², M Yapısı³³, Kremna Marcus Aurelius Tapınağı³⁴ ile Aspendos Nymphaeumu³⁵ inci-boncuk dizileri ile benzeşmektedir. Söz konusu bezemeler yapılırken fazlaca matkap kullanılmış. Bu da korniş bloğunun gösterişin önemli olduğu bir yapıya ait olması gerektiğini akla getirmektedir. Sonuç olarak; Ion kymationu ile inci-boncukların stil özelliklerine göre korniş bloğu M.S. 2.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir.

3.2.5.1.2. İon Başlığı

Başlık, köy halkından birine ait evin balkonunda, yani sundurma kısmında ahşap direk altlığı olarak kullanılmıştır. Beton üzerine ters yerleştirilen başlığın abakus kısmı görülmemektedir. İon nizamındaki mermer başlığın ölçüleri 0.57x0.45 m ebadında 0.22 m kalınlıktadır (Resim: 13) Volütlerin üst kısımları ile ortadaki yumurta kırıktır. Ekinustaki Ion kymationu üç yumurtalıdır.

25 Vandeput 1997, 100-105, pl. 46.1-5, 47.1-2.

26 Mitchell 1995, 107-108, pl. 48.

27 Mansel 1958, fig. 19 ; Mansel 1963, 138.

28 Mansel 1975a, 65 ; Mansel 1975b, 368-369.

29 Mansel 1975a, 65.

30 Yumurta dizisi ile birlikte kullanılan inci-boncuklarda, genellikle çanağın altına iki yassı, ok ucuna ya da iki çanak arasına bir uzun boncuk denkleştirilerek yapılan düzenli ve düzensiz dizimden oluşur. Geç Antoninler Dönemi'nden başlayarak çanakların seyrek dizilmelerine paralel olarak boncukların da boyları uzamıştır. Bu dizim, M.S. 130 yılından itibaren Anadolu'da sevilerek kullanılmıştır. En yaygın kullanım alanının Lykia ve Pamphylia bölgeleri olması nedeni ile bu isimle anılmaktadır (Karaosmanoğlu 1996, 57, lev. 22 a-b, 23 a-b, 24 a-b, 25 a, 27 a-b, 28 b, 29 a).

31 Vandeput 1997, 100-105, pl. 44.3-4, 46.1-5.

32 Mansel 1963, fig. 111.

33 Vandeput 1997, pl. 116.1-4.

34 Mitchell 1995, 108-09, pl. 49-51.

35 Hörmann 1929, 269-273 ; Kramer 1983, 154-158.

Volütler kenar bantlı olup, dış kenar bandından ekinus ve kanalisin birleştiği köşeden birer köşe palmeti çıkmaktadır. Völütler üç kıvrımlıdır. Başlığın ön yüzü, yatay işlenmiş üçlü Ion kymationu ile Bingöl'ün sınıflandırmasına göre E grubuna dahil edilebilir³⁶.

Başlığın yan yüzünde, polster kısmını ortadan sıkan kemer şeklindeki balteus her iki yanda sınır bandı olmaksızın oluşturulmuştur. Balteus motifi olarak, her iki yanda iki, ortada tek dikenden oluşan yaprak tercih edilmiştir. Bingöl'ün sınıflandırmasında yer almayan bu yaprak formu bölgesel bir uygulamanın yansımasıdır³⁷ Başlığın polster kısmına akanthus yaprağına benzer, uç kısımları fazla sivri olmayan dikenler ile sonlanan horizontal bitkisel yaprak motifi işlenmiştir. Başlığın polster kısmında yer alan bu bezeme Bingöl'ün Tip XI'ine uymaktadır³⁸. Başlığın mermer olması, kullanıldığı yapının bölge için önemini ve sağlamlığını göstermesi bakımından fevkalade önemlidir. Ion kymationu ve polster kısmına işlenen bitkisel bezeğin stil özelliklerinden hareketle başlık M.S. 2. yy'ın 2. yarısına tarihlendirilebilir³⁹.

3.3. ORTAKÖY İLÇESİ

Aksaray'a 55 km. uzaklıkta olan Ortaköy, konum itibari ile İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde yer alır. İlçe, güneyde Aksaray, kuzeyde Kırşehir, batıda Ağaçören ilçesi, doğu da ise Nevşehir iline bağlı Gülşehir ilçesi ile çevrilidir. Geçmişi Hititlere kadar uzanan ilçe, Frig, Pers ve Roma hakimiyeti altında kalmıştır.

3.3.1. Koçhasan Höyüğü

Ortaköy İlçesi, Balcı Kasabası sınırları içerisinde yer alan höyük, kasabanın yaklaşık 4 km. kuzey batısındadır. Ortaköy yerleşim merkezinin

36 Bingöl 1980, 36-37, Taf. 17-19.

37 Başlığın balteus kısmında görülen bu yaprağın benzeri Manisa Akhisar'da bulunan ve M.S. 2. yy'a tarihlendirilen bir başlıkta görülmektedir (bkz. Bingöl 1980, Taf. 28/10).

38 Bingöl 1980, 91-96, Taf. 28/3, 10.

39 Benzer örnekler için bkz. Bingöl 1980, Taf. 15. Konya Arkeoloji Müzesinde sergilenen örnek için bkz. Mert 2002, 249-51, fg. 5-8.

ise güneydoğusundadır. Höyüğün yamaçlarında ve tepesinde yoğun kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Söz konusu kaçak kazı çukurlarında moloz taşlar ve seramik parçaları ortaya çıkmış durumda. Höyük tepesinin kuzey uç noktasında bulunan kaçak kazı çukurundan büyük bir küpe/pithosa ait parçaların ortaya çıkarıldığı görülmüştür.

3.3.2. Ersele Höyük

Höyük, Ortaköy'ün Ozancık Kasabası'nın 1 km. doğusunda bulunmaktadır. Ortaköy'den Büyükpörnekler'e giden yol üzerindedir. Tam güneyinde Ozancık Yeraltı Şehri bulunmaktadır. Höyük ne yazık ki halen kullanılmakta olan bir tarım arazisinin ortasında bir leke halinde durmakta ve yükselmektedir. Yüzeyde herhangi bir mimari unsura rastlanmamakla birlikte amorf durumda seramik parçaları ele geçmiştir.

4. SONUÇ

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere 2010 yılı bu araştırmanın başlangıç yılıdır. 20 gün süren ilk yıl araştırmalarımızda il merkezinin yanı sıra 3 ilçe, 8 kasaba ve 8 köy de çalışmalar yapıldı. Araştırmalarımızın büyük çoğunluğu höyüklerde yapılmış olup onun dışında olası bir taş ocağı, on kadar da yeraltı ve yer üstü kaya mezarı ile tek bir örnek olan Nora antik kentinde incelemelerde bulunduk. Ayrıca, gezi yaptığımız bölgelerde karşımıza çıkan ve adeta 19.yüzyıl gezginlerinden F.Sarre'nin "Aksaray altın çağını Bizans ve Selçuklu dönemlerinde yaşamıştır"⁴⁰ sözlerini doğrulayan yeraltı şehirlerini de ziyaret ettik.

Yapmış olduğumuz araştırmalarda Aksaray il sınırları içerisinde bizim çalışma alanımıza giren dönemlerle ilgili sahip olduğumu düşündüğümüz klasik kent dokusu ve buna ait kalıntıların, tıpkı il merkezinde olduğu gibi, diğer yerlerde de ne yazık ki büyük çoğunluğunun modern yerleşimlerin

40 Sarre 1998, 113.

altında kaldığını gördük⁴¹. İşte bu yüzden daha önce bahsettiğimiz Ağaçören ve Akçakent'te bulduğumuz mezarlar ve mimari parçalar bu yıl ki araştırmamızın en değerli tespitleri olmuştur. Söz konusu bu eserler Aksaray'da halen bilinmeyenlerin veya araştırılmayı bekleyen kalıntıların var olduğunu ortaya koyduğu gibi yenileri için de büyük bir umut kaynağı olmuşlardır. Özellikle de Yağmurhüyüğü köyünde tespit edilen mimari parçaları, Aksaray il sınırları içerisinde, M.S. 2. yüzyıla ait çok önemli mimari yapıların bulunduğu bir antik kentin habercisi olarak kabul edebiliriz. Ağaçören ve Akçakent'te tespit ettiğimiz yeraltı ve yer üstü kaya mezarlarında gömü ve buluntu konusunda hiçbir materyale rastlayamamış olmamız her ne kadar bir olumsuzluk gibi görünse de, söz konusu mezarlar Aksaray'ın sahip olduğu antik çağ mezar mimarisi ve nekropol alanlarına bir yenisinin eklenmesi noktasında oldukça önemli keşifler olmuştur. Seramik buluntular açısından ise araştırma yaptığımız hemen hemen her yerde çalışma dönemimizi ilgilendiren örneklerle sıklıkla karşılaştık.

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

- Ayçin, Salman vd. 2010 : Ayçin, F., Salman, Ş., et al., *Aksaray Kültür Envanteri (Merkez-Ağaçören-Eskil-Gülağaç-Ortaköy-Sarıyahşi)*.
- Berger 1996 : Berger, A., 1996, "Survey In Viranşehir (Mokisos)", *XIII. AST.II*, Ankara, 109-126.
- Berger 1997 : Berger, A., 1997, "Survey In Viranşehir (Mokisos)", *XIV. AST.I*, Ankara, 27-41
- Bingöl 1980 : Bingöl, O., 1980, "Das Ionische Normalkapitell in Hellenistischer und Römischer Zeit in Kleinasien", *IstMitt Beih. 20*.
- Equini Schneider 1996 : Equini Schneider, E., 1996, "Classical Sites in Anatolia: 1994 Archaeological Surver in Cappadocia", *XIII. AST.I*, Ankara, 15-23.
- Esin 1992 : Esin, U., 1992, "1990 Aşıklı Höyük Kazısı (Kızılkaya Köyü-Aksaray İli)", *XIII. KST.I*, Ankara, 131-153.

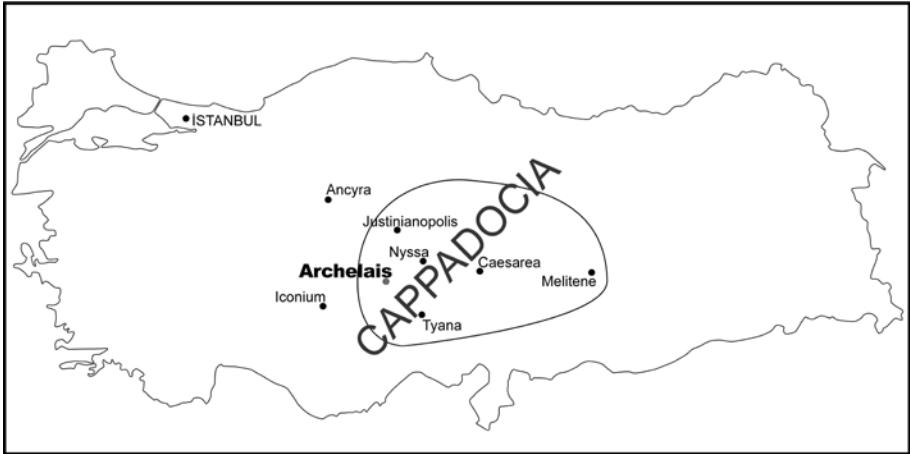
41 Nora Antik Kenti ve höyükler daha önceden bilindiklerinden buraları yeni keşifler olarak adlandırmadık. Ki bunlar tarih boyunca herhangi bir yerleşimin tahribatına maruz kalmadıkları için de bugüne kadar çeşitli kereler farklı araştırmacılar tarafından görülmüşlerdir.

- Esin, Harmankaya 2007 : Esin, U., Harmankaya, S., 2007, "Aşıklı Höyük", *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (Editörler M. Özdoğan, N. Başgelen), İstanbul, 255-272.
- Gülçur 1995 : Gülçur, S., 1995, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzev Araştırması", *XII. AST*, Ankara, 191-213.
- Gülçur, Kiper 2007 : Gülçur, S., Kiper, Y., 2007, "Güvercin Kayası 2005 Yılı Kazısı Ön Raporu", *28. KST.2*, Ankara, 111-124.
- Hild, Restle 1981 : Hild, F., Restle, M., 1981, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianun, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*, Wien
- Hörmann 1929 : Hörmann, H., 1929, *Das Nymphäum zu Aspendos*, *Jdl 44*, 263-274.
- Karaosmanoğlu 1996 : Karaosmanoğlu, M., 1996, *Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Erzurum.
- Kiper, Gülçur 2005 : Kiper, Y., Gülçur, S., 2005, "Güvercin Kayası 2003 Yılı Kazısı Ön Raporu", *26. KST.2*, Ankara, 25-36.
- Konyalı 1974 : Konyalı, İ.H., 1974, *Aksaray Tarihi I-II, Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde*, İstanbul.
- Kramer 1983 : Kramer, J., 1983, "Zu einigen Architekturteilen des Grabtempels westlich von Side", *BjB 183*, 145-166.
- Mansel 1958 : Mansel, A.M., 1958, "1946-1955 Yıllarında Pamphylia'da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar", *Belleten 22*, 214-240.
- Mansel 1963 : Mansel, A.M., 1963, *Die Ruinen von Side*, Berlin.
- Mansel 1975a : Mansel, A.M., 1975, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972", *AA*, 49-96.
- Mansel 1975b : Mansel, A.M., 1975, "Die Nymphaeen von Perge", *IstMitt 25*, 367-372.
- Mert 2002 : Mert, İ.H., 2002, "Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki İon Başlıkları", *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-8*, Konya, 247-269.
- Mitchell 1995 : Mitchell, S., 1995, *Cremna in Pisidia. An ancient City in Peace and War*, Chippenham.

- Özbaşaran, Endoğru 1988 : Özbaşaran, M., Endoğru, M., 1988, "Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi, XV. AST.II, 199-217.
- Ramsay 1960 : Ramsay, W.M., 1960, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. M. Pektaş), İstanbul.
- Sarre 1998 : Sarre, F., 1998, *Küçük Asya Seyahati, 1895 Yazı, Selçuklu Sanata ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, (Çev. D.Çolakoğlu), İstanbul.
- Strabon : Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (çev. A.Pekman), İstanbul, 1993.
- Texier 2002 : Texier, C., 2002, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, III*, (çev. A. Suat), Ankara.
- Vandeput 1997 : Vandeput, L., 1997, "The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: a Case Study", *SEMA I*.
- Yörük 2005 : Yörük, D., 2005, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya.

Harita 1: Aksaray ve Araştırma Alanlarını Gösterir Harita

Harita 2: Kapadokya Bölgesi

Resim 1: Kaya oygu yer altı oda mezarı, Akçakent-Gidirif Mevkii

Resim 2: Nora Antik Kenti, kuzeyden genel görünüş

Resim 3: Kilise Kalıntısı, Nora Antik Kenti

Resim 4: Böget Höyük, Eski-Böget Köyü

Resim 5: Mezarlık Alanı, Eski-Böget Köyü

Resim 6: Mezar Steli, Ağaçören

Resim 7: Sunu Çukuru ya da Presleme/Ezme Çukuru, Aaçören-Taş kale

Resim 8: Kaya Mezarı, Aaçören-Taş kale

Resim 9: Lahit ve Kaçak Kazı Alanı, Ağaçören-Hacıahmetli Tepeköy

Resim 10: Kaya Mezarı, Ağaçören-Kederli Köyü

Resim 11: Kaya Mezarı (içten görüntü), Ağaçören-Kederli Köyü

Resim 12: Korniş Bloğu, Ağaçören-Yağmurhüyüğü Köyü

Resim 13: İon Başlığı, Aaçören-Yağmurhüyüğü Köyü

GİRESUN İLİ VE GİRESUN ADASI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI: 2010

Ertekin M. DOKSANALTI*

Erdoğan ASLAN

İ. Mete MİMİROĞLU

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Giresun İli sınırları içinde kalan antik dönem yerleşimlerinin belirlenmesi ile ilgili ilk kez 2009 yılında başlanan çalışmalar¹, 2010 yılında 7 farklı alanda sürdürülmüştür.

- A- Giresun Merkez- Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası
- B- Giresun Merkez- Camili Köyü
- C- Giresun Merkez- Burhaniye Köyü
- D- Giresun Merkez- Kaya Dibi Kilisesi
- E- Ulu/Çam- Zefir (Zephyron) Burnu
- F- Tirebolu- Tirebolu (Tripolis) Kalesi
- G- Espiye- Andoz Kalesi
- H- Bulancak- Kaya Oyma Yapı Kompleksi

A- GİRESUN/ARETİAS- KHALKERİTİS ADASI

Giresun/Aretias-Khalkeritis Adası, yerleşim süreci içinde 1.7 km. açığında bulunduğu Kerasous (Giresun) kenti ile yakın ilişki içindedir. Liman işlevi

* Yard. Doç. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE. ertekin96@selcuk.edu.tr
Dr. Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.
İ. Mete MİMİROĞLU, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

Çalışmalarda Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Trabzon Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Sayın Fatma KARTAL görev yapmıştır.

Araştırmalar sırasında, çalışmalarımızı destekleyen Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Giresun Valisi Sayın Mustafa YAMAN'a, Giresun Vali Yardımcısı Sayın Süleyman ÖZÇAKICI'ya, Giresun İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Emin YILMAZ'a ve Giresun Müze Müdürü Sayın Hulusi GÜLEÇ ve Sayın Gazanfer İLTAR, İbrahim KARAOĞLAN'a teşekkür ederiz.

1 Doksantalı, Aslan, Mimiroğlu 2011, 143vd.

gören küçük doğal bir koya ve aynı zamanda kuzey ve batı rüzgarlarına karşı teknelerin iplerini bağlayıp demirleyebilecekleri bir sahile/rıhtıma sahip olması², adanın yerleşim için cazibesini arttırmıştır. Aynı zamanda daha büyük merkez konumundaki Sinope ve Trapezus arasındaki deniz rotasının ortasında yer alması da adanın yerleşim için seçilmesinin etkenlerinden biridir. Tüm bu hususların, Kerasous'u kuran Sinope'den gelen Greklere ya da başka göçmenleri adada yerleşmek için cezp ettiği açıktır. Adanın bu özellikleri ve konumu Geç Osmanlı Döneminde dahi Karadeniz'deki hakimiyet için stratejik önemini korumasını sağlamıştır. Bu nedenle adadaki yerleşim, Kerasous Kenti ile paralel olarak Arkaik ya da Klasik Dönemden itibaren başlamış olmalıdır.

2010 yılında Ada'da 4 farklı alanda tespit çalışmaları sürdürülmüştür.

1- Liman Alanı³- Büyük Sarnıç

2- Sur/Savunma Sistemi 4- Taş Ocağı

1- Liman Alanı (Resim: 1-2)

2009 yılında adanın güneydoğusunda yer alan küçük koy adaya giriş çıkışı sağlayan iskele olarak değerlendirilmiştir³. Ancak yeni yapılan incelemeler bu alanın basit bir iskele olmadığını göstermiştir. Bu alan doğal koyu, koyun yanındaki sahile yerleştirilen palamar bağlama halka ve babaları ve mal indirip bindirmeye yardımcı olan konstrüksiyonların yer aldığı geniş rıhtımı ile iyi planlanmış bir liman alanıdır (Çizim: 2).

Adaya giriş çıkışı sağlayan ve teknelerin demirleyip iplerini bağladıkları liman alanı, güneydoğudaki küçük bir doğal koy ile bu koydan başlayıp kuzeydoğuya doğru devam eden kayalık sahilten oluşmaktadır. Koy 'U' şeklinde olup giriş güneydoğuya bakmaktadır. Koyun ağızı yaklaşık 14 metre genişliğinde 18 metre uzunluğundadır. Bu ölçüleri ile koy teknelerin adaya giriş yapımlarına ve demirlemelerine olanak sağlayacak niteliktedir.

2 Delatte 1947, 31.

3 Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu 2011, 148.

Teknelerin iplerini bağladıkları kayalık sahil ise 85 metre uzunluğunda ve 15 metre genişliğindedir. Sahil kuzeydoğu- güneybatı doğrultuludur ve denize hafif diyagonal pozisyonadadır. Sahilin iki ucu sivri olup, küçük birer burun şeklindedir.

Antik dönemde adaya, güneydoğudaki bu küçük koydan giriş çıkış sağlanmışır. Çevresi tamamen surlarla çevrili olan adanın, ana giriş kapısı da burada yer almış olmalıdır. Ancak günümüzde surların bu bölümü tahrip olduğundan dolayı giriş kapısı tespit edilememiştir. Günümüzde de adaya çıkış sadece buradan yapılmakta olup, çıkışı kolaylaştırmak için koyun ağzının bir ucu betondan iskelele çevrilmiştir. Ada ve koyu 16.yüzyıl Grek denizcilik haritalarında gemilerin demirleme yeri olarak gösterilmiştir⁴.

Bu koyun hemen doğusundaki kayalık sahilin, gemi bağlama veya malzeme indirip bindirme yeri olarak kullanılan bir rıhtım-iskele olduğu anlaşılmaktadır. Bu rıhtımda, ana kayaya halkalar ve silindirik yüksek kalın çıkıntılar oyulmuş ya da yontulmuştur. Söz konusu halka ve çıkıntılar tekne palamar bağlama halkası ve babası (Resim: 2) olarak kullanılmışır. Bu halka ve babalar, teknelerin demir attıktan sonra iplerini bağlayarak adada güvenle konaklamalarına olanak sağlamaktadır.

Adanın güneyindeki küçük koy ve kayalık rıhtım, özellikle kış aylarında kuzeyden ve batıdan esen güçlü rüzgarlara karşı gemilerin sığınabileceği ya da demir atabilecekleri doğal bir liman görevini görmektedir.

Rıhtım ya da iskele olarak kullanılan bu kayalık sahil hattında değişik ölçülerde 2009 yılında, 17 adet tekne palamarı bağlama halkası⁵ ve babası⁶ tespit edilmiştir⁷. Palamar bağlama halka ve babalarının, kayalık sahile belli bir program içinde yerleştirdiği ve alanın topografik yapısına göre gruplandırıldığı anlaşılmaktadır.

4 Delatte 1947, 31.

5 Blackmann 1982, 84, Fig. 2; Theodoulou, Memos 2007, 253.

6 Blackmann 1973, 362, Figur. 17.

7 Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu 2011, 148- 149.

Halkaların bulunduğu noktalarda kıyı hattının deniz seviyesine yakınlığı ve kayalık sahilin daha düz bir yapıda olması burada demirleyen teknelerin rahatlıkla mal indirip bindirmelerine de olanak sağlayacak niteliktedir. Kayalık zeminde görülen 4 x 4cm, 6x 6 cm ölçülerindeki kare ya da 5 cm çapındaki yuvarlak oyuklar, sahilin bu bölümünde ahşaptan yapılmış bazı konstrüksiyonların varlığını göstermektedir. Rıhtımın bu alanı mal indirip bindirme için kullanılırken zeminde ahşaptan bir platformun yapılmış olmalıdır. Böylelikle rıhtımdan sur içine geçiş için bir yol ya da malların bekletildiği bir platform hazırlanmıştır.

Her ne kadar genel anlamda bir standart olmasa da antik dönemde gemi bağlama halkaları veya babaları, genelde rıhtım duvar örgü sistemi içinde⁸ ya da nadiren bir yuvaya yerleştirilmiş büyük blok- sütun⁹ şeklinde olmaktadır. Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası rıhtımında ana kayaya yontulmuş silindirik palamar bağlama babaları antik dönemde yaygın bir uygulama değildir. Benzer örnekler Orta Lycia'da Simena ve Dolichiste'de bulunan liman alanlarında görülmektedir¹⁰. Her iki kentin liman alanında, kıyıda uygun noktalara, ana kaya dan faydalanılarak, palamar bağlama babaları yüksek ve kalın silindir formunda şekillendirilmiştir. Lycia'da yer alan bu iki merkez ile Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası limanlarının ortak yönü rıhtımlarının ana kaya dan oluşturulması ve palamar bağlama babalarının ana kaya dan şekillendirilmesidir. Bu iki Lycia kentinin limanları Klasik ve Helenistik dönemlere tarihlendirilmektedir¹¹. Benzer bir sisteme ve tekniğe sahip Giresun Adası Limanı'nın da bu dönemlerde düzenlendiği söylenebilir.

Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası Limanı, adanın kayalık yapısına ve konumuna uygun olarak hazırlanmıştır. Adanın kayalık sahili, özellikle rıhtımın düzenlenmesinde belirleyici olmuştur. Limanı oluşturan koy çok büyük olmasa da özellikle rıhtım ve rıhtımdaki halkalar ve babalar, teknelerin demirleyip konaklamalarına aynı zamanda mal indirip bindirmelerine olanak sağlayacak kadar büyük ve uygun bir arazi yapısına sahiptir.

8 Shaw 1972, 108, figür 21- 22; Williams 1976, 76, figur. 3; Blackman 1982, 203, figur 2, 11

9 Shaw 1972, 107, figür 17.

10 Aslan 2011, 63- 64, 78- 79, 95- 96, 110, levha 56, 81- 82, 110.

11 Aslan 2011,

Eldeki veriler sayesinde liman alanının işleyişi hakkında önemli bilgiler sağlanmıştır. Kayalık sahildeki palamar bağlama halkalarının ve babalarının yerleştirilme düzeninden anlaşıldığı üzere küçük boyutlu tekneler rıhtımın, kuzeydoğu ve güneybatı ucuna bağlanırken, daha büyük tekneler orta kısma bağlanmaktadır. Güneybatı uçtaki koy hem demirlemek hem de adaya çıkış için kullanılmaktadır. Rıhtımın deniz seviyesine yakın noktaları, özellikle kayalık sahilin daha düz olduğu kuzeydoğu bölümü, sadece demirlemiş teknelerin bağlandığı yer değil aynı zamanda mal indirilip bindirilen alandır.

Sahilin bu bölümü, adanın güney- güneydoğusunda- yer almasıyla, kuzeybatıdan esen ve büyük dalgalara neden olan karayelden en az etkilenen ve teknelere korunma olanağı sağlayan bir konumdadır. Adanın sadece kayalık rıhtım alanında aynı anda en az 17 adet gemi bağlanabilmektedir. Ölçüleri ile (14 x17metre) küçük koya 3- 4 adet orta ölçekli tekne demir atabilmektedir. Küçük koy ve kayalık rıhtım ya da iskeleden oluşan Ada limanı gerek balıkçılık faaliyetlerinde gerekse ticaret rotalarında zorunlu demir atma yeri olarak antik dönemde yoğun olarak kullanılmıştır. Adanın liman alanı günümüzde de bu işlevi ile balıkçı teknelerine kısmen hizmet vermeye devam etmektedir.

2- Sur

Antik Literatürden elde edilen bilgiler ve arkeolojik verilere göre, Klasik-Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde ada üzerinde küçük ölçekli bir yerleşim ve açık hava yada Kaya tapınımı ile ilgili kült alanı bulunmaktadır. Yine antik literatüre ve arkeolojik buluntulara göre ada, 'kutsal alan' şeklinde dinsel bir role sahiptir. Geç Klasik ya da Helenistik dönemde düzenlenen liman alanı ile ada, Doğu Pontus ve Kafkas rotasındaki gemilere demirleme ve konaklama olanağı sunmuştur. Olasılıkla adanın ilk tahkimi-surla çevrilmesi bu dönemlerde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ancak bu ilk surdan günümüze çok az kalıntı ulaşabilmiştir. Surun farklı noktalarında -batıda 2009 yılında tespit edilen kapının (Resim: 3) hemen yanında, güneyde ve güneybatıda- en alt sıralarda tespit edilen büyük dörtgen bloklar (Resim: 4), ilk surdan arda

kalan ender verilerdir. Ancak blokların düzgün dörtgen formları, boyutları ve işçiliği (0.50x 1 metre) Helenistik dönem geleneğini yansıtmaya yeterlidir.

Günümüze kısmen iyi korunmuş olarak ulaşan sur, Geç Antik Dönem veya Orta Bizans Dönemlerinde anlaşıldığı üzere Helenistik Surun üzerine inşa edilmiştir. Adanın, yerleşimin başlangıcından itibaren var olduğu anlaşılan dinsel rolü Geç Antik ve Orta Bizans Dönemlerinde artarak devam etmiştir. Bu dönemde adada *Elaousa*¹² ya da Sinope'li Aziz Phokas'a¹³ adanmış güçlü bir sur sistemine sahip manastır-kale bulunmaktadır. Kıyıya ve Kerasous kentine olan yakınlığı ile stratejik bir noktada yer alan adadaki manastır-yerleşim, aynı zamanda askeri amaçlıdır. Tekneler için hala Doğu Karadeniz ticaret rotası ortasında yer alan, güvenli bir sığınak ve demirleme yeri olarak Adanın limanı önemini artırarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bölge ve çevresinde Türklerin baskılarının devam ettiği 13.- 15.yüzyıllarda adadaki manastır-kale, askeri anlamda güçlü savunma pozisyonuyla önemini daha da arttırmıştır. Her ne kadar Osmanlılar adaya bazı saldırılarda¹⁴ bulunmuş olsalar da (Panaretos, Chr. 76) Adanın Türkler tarafından 15.yüzyılın ortalarına dek işgal edilmediği anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon'u ele geçirmesiyle Giresun ve çevresi Osmanlı yönetimine geçer. Ancak bazı araştırmacılar adadaki *Elaousa* adı verilen manastır-kalenin 1468 yılına dek Türk hakimiyetine direndiği düşünmektedir¹⁵. Ancak güçlü bir sur sistemi adanın işgallere ve askeri tehditlere karşı koyabilmesini sağlamıştır.

2009 yılındaki çalışmalarda surun, örgü sistemi, iki adet gözetleme kulesi ve geç dönem onarımları ile alakalı destek/payandalar tespit edilmiştir¹⁶. Yaklaşık 600metre uzunluğunda, ancak 450 metrelik bölümü kısmen günümüze ulaşan surun üzerinde 2010 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda savunma sistemi ve surun organizasyonu ile ilgili önemli veriler elde edilmiştir:

12 Bryer 1975, 131, dipnot 63.

13 Cuinet 1882, 75- 76.

14 Bryer 1966, 3- 12; Bryer 1975, 146; Bryer and Winfield, 1985, 133.

15 Bryer 1985, 131

16 Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu 2011,151- 152.

Güneydoğu kulesi (Resim: 5)

Surun batısında yer alan ve biri oldukça iyi korunmuş olan iki yarım yuvarlak kule dışında, üçüncü kule surun güney doğusunda tespit dılmıştır. Diğer iki kule ile aynı yapıda olan güneydoğu kulesi, sur ile homojen olup, aynı programı içinde inşa edilmiştir. Kulenin ancak güney köşesi kısmen korunabilmiştir.

Yürüyüş platformu ve merdiven (Resim: 6)

Surun kuzey ve kuzey batısında, iç tarafa doğru çıkıntı yapan, 60cm genişliğinde yürüyüş platformu günümüze kısmen ulaşabilmiştir. Yürüyüş platformuna çıkışı sağlayan merdiven ise yine surun kuzey kısmında belirlenebilmiştir. Sur ile bitişik olarak hazırlanan merdiven, kesme dörtgen bloklardan meydana getirilmiş olup basamaklar korunan iki basamağa göre 80x40cm ölçülerindedir.

Mazgallar ve nişler (Resim: 7)

Surun batı, kuzey, kuzeydoğu ve doğusunda 7 adet mazgal tespit edilmiştir. Ortalama 0.70- 0.80m genişliğinde, 0.40- 0.50cm derinliğinde ve 1.5metre genişliğindeki mazgallar üste doğru daralan 'n' formundadır. Yan duvarlar yukarı doğru daralmakta üstü yuvarlaklaşmaktadır. Böylece mazgalların üstüne tonoz şekli kazandırılmıştır. Bu mazgallardan iki tanesi devam eden süreçte işlevini kaybetmiş gibi görünmektedir. Batıdaki mazgallardan biri, surdan daha sonra inşa edilen sarnıcın altında kalmıştır (mazgal 7). Doğudaki mazgal (mazgal 6) ise surları desteklemek üzere inşa edilen yarım yuvarlak desteğin altında kalmıştır.

Atık su kanal ağızları (Resim: 8)

Adanın bulunduğu Karadeniz Bölgesinin yoğun yağmurlu ve nemli bir iklime sahip olması surlarla çevrili yerleşimde bir atık su organizasyonunu kaçınılmaz kılmaktadır. 2009 yılında surlarda 2 adet kanal ağızı tespit edilmiştir. 2010 çalışmaları sırasında 7 adet kanal ağızı daha sur içinde belirlenmiştir. Bu kanal ağızları surla birlikte planlanarak inşa edilmiştir. Yaklaşık 0.30 x 0.40 m. ölçülerindeki açıklığa, tek parça taştan oyulmuş surdan dışa hafifçe taşacak biçimde yerleştirilmiş kireç taşı oluklar ile atık su sur dışına tahliye edilmektedir. Söz konusu oluklar tüm suru çevrelemekte ancak sur içindeki yoğun dolgu nedeniyle sur içindeki bağlantıları ve planları görülememektedir. Doğudaki kanallardan bir burada yer alan mazgalda olduğu gibi devam eden süreçte işlevini kaybetmiş ve surları desteklemek üzere inşa edilen yarım yuvarlak desteğin altında kalmıştır.

A. Bryer ve D. Winfield, mevcut Ada surlarının, Trabzon Pontus İmparatoru Alexius II Komnenos (1297- 1330) Döneminde inşa edildiği ifade etmektedir¹⁷. Ancak surlara bitişik olarak daha sonraki bir dönemde inşa edilen ve surdaki mazgalı kapatarak işlevine son veren 'Büyük Sarnıç' bu tarihlendirmenin tekrar gözden geçirilmesini düşündürmektedir. 'Büyük Sarnıç' içinden çıkan *Zeuxippus Ware* ve 11.-12. yüzyıla seramik kap parçaları surun daha erken tarihten olacağını göstermektedir. Orta Bizans Dönemine ait bir kilise¹⁸ kalıntısının yığını arasında bulunan ve M.S. 5.-6.yüzyıllara tarihlenen ince işçilikli mozaik parçaları¹⁹, adanın geç antik dönemdeki iskânını gösterirken bu tip bir yapı adanın daha erken dönemlerden itibaren tahkim edildiğini düşündürmektedir. Surun en azından 10.- 11. yüzyılda varlığı şimdilik ifade edilmelidir.

17 Bryer and Winfield 1985, 134.

18 Bryer and Winfield 1985, 134; E.Doksanaltı, İ.M. Mimiroğlu, Giresun/Aretias- Khalkeritis Island, International Conference, The Phenomena of Cultural Borders and Border Cultures. Across the Passage of Time, (from the Bronze Age to the Late Antiquity), 22nd-24th October 2010, Trnava University, Anodos 10/2011, (Baskıda), figür. 11- 12.

19 Doksanaltı, Mimiroğlu, a.g.m., figür. 11.

3- 'Büyük Sarnıç'

İlk kez 2009 yılındaki çalışmalarda belirlenen ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle ayrıntılı incelenemeyen sarnıç yapısının²⁰, 2010 yılında bitki örtüsünün kısmen temizlenmesiyle, planı ve mimari özellikleri belirlenmiştir (Resim: 9).

Sarnıç, adanın batısında surların dışında ancak sura bitişiktir. Batı gözetleme kulesine ve surun batısındaki küçük kapıya yakın bir noktaya ve arazinin topografik yapısına uygun olarak inşa edilmiştir.

Sarnıç 10x 4.5 metre ölçülerinde dörtgen planlı olup, 3.5 metre yüksekliğindedir. Duvarlar arda kalan izlere ve iyi orunan güney duvarına göre 0.80metre kalınlığındadır. Ölçüleri nedeniyle 'Büyük Sarnıç' olarak isimlendirilmiştir. Kuzey, güney ve batı duvarları moloz taş ve kısmen kesme blok taşların harçla birleştirilmesi ile örülmüştür.

Sarnıcın batı ve kuzey duvarı büyük oranda tahrip olmuştur. Ancak temel ve sugeçirmez sıva kaplamanın izleri sayesinde, batı ve kuzey duvarının sınırları ve kalınlığı belirlenebilmiştir. Buna göre kuzey duvarı 3.50metre uzunluğunda olup, güney duvarından 1metre daha kısadır. Batı uzun duvar ise arazi yapısına uydurularak, 7.50metre boyunca doğu duvarına paralel olarak devam ettikten, sonra 1metre kadar içe/doğuya girerek daralma yapar.

Sarnıcın doğu arka duvarını ise yaslanmış olduğu sur meydana getirmektedir. Güney dar yüz daha iyi korunmuş olup, sarnıcın ölçüleri ve üst yapısı ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Bu duvarın üst kısmındaki dönüşten anlaşıldığı üzere sarnıcın üstü tonoz çatılıdır. Ayrıca bu duvarın üstünde, tonozun içinde 0.40x 0.40m ölçülerinde bir havalandırma penceresi tespit edilmiştir.

Daha iyi korunmuş olan güney duvarını sadece üst yapı ile ilgili değil aynı zamanda sarnıcın izolasyonu ile de önemli veriler sağlamaktadır. Duvarın iç yüzeyi harç ile tutturulmuş 0.40 x 0.40 x 0.10 m. ölçülerinde pişmiş toprak levhalar ile kaplıdır. Bu levhalar harç içine ve birbirlerine aynı zamanda ve

20 Doksanaltı, Aslan, Mimiroğlu 2011, 151.

metal dübellerle bağlanmış olup, üzerleri ayrıca 0.10 m. kalınlığında sızdırmaz bir harçla sıvalıdır.

Sarnıç içi toprakla dolu olduğundan zemin döşemesinin tekniği ve yapısı kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak batıya doğru toprak seviyesinin azalması ve batı duvarının temel seviyesinde olması sayesinde kısmen zemin döşemesi ile ilgili veriler toplanabilmiştir. Buna göre zeminde de güney duvarında olduğu gibi harç ve pişmiş toprak plakalar ile kaplandığı anlaşılmaktadır.

Sarnıcın tarihlendirilmesi ile ilgili kesin veriler mevcut değildir. Bununla birlikte sarnıcın doğu duvarını meydana getiren surun bu kısmında yer alan mazgalı kapatması ve işlevini sonlandırması nedeniyle surun inşasında daha sonra yapıldığı kesindir. Sarnıcın içindeki dolguda bulunan *Zeuxippus Ware* tabak/kase parçaları sarnıcın 10.-11.yüzyıldaki varlığını göstermektedir.

4- Taş Ocağı

Adanın batı sahilindeki kayalık alanda, yapıların inşası için gerekli olan taş blokların çıkartıldığı taş ocağı tespite edilmiştir. Kaya dan ayırma ve kesme işlemleri halen görünebilir durumdadır. Antik dönem taş ocağı surların batısındaki kapıya sadece 50 metre uzaklıktadır.

B- GİRESUN MERKEZ- CAMİLİ KÖYÜ/KARADAĞ (Resim: 10)

Giresun yüzey araştırmaları kapsamında, özellikle birçok antik kaynaktan bahsedilen²¹ dağ ve ormanlık arazide bulunan bölge halkının yerleşimlerinin tespit edilmesine yönelik olarak araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar kısa sürede sonuç vermeye başlamış olup, Giresun Merkezinin

21 Makron / Sannoi Drillai halkının sık ormanlık ve dağlık yerleşim yerleri: Ksen.Ana. IV.8.1-9; Diod. Sic. Bib. His. XIV.30.4-6. Khalybes/Khaldaioi Halkının Paryadres (Canik Dağları) dağı yerleşimleri: Ksenep. Anab.IV.3.4; Ksen. Cry. III.1.34; Strabon XII.3.19-27c.549-555; Skylaks periplus 88-89. Mossynoikoi, Kolkhoi /Heptakometes Halkı ve ormanlar ile kaplı dağlardaki yerleşimleri ve Ahşap kule şeklinde mossyn denilen evleri: Ksen. Anab. V.4.11-13; Strabon XII.3.18 c.549; Apoll.Rhod. argon. II 379- 383; Ps.-Scymnus 900- 910; Diod. XIV.30. 5-7.

Hemen Güneyindeki dağlık ve ormanlık arazide antik kaynakların tariflerine uygun yerleşimler belirlenebilmiştir. Bu yerleşmeler ile ilgili kesin yargılara ulaşmak için erkendir. Bununla birlikte yüzey araştırmasında toplanan seramik parçaları ve Kayalık arazideki açık hava tapınımı ile alakalı kutsal alanların karakterleri, bu yerleşimlerin Demir Çağının İlk yarısına dek gidebileceğini düşündürmektedir.

Bu tip yerleşmelerden biri Giresun merkezine 12 km. uzaklıktaki Camili Köyü'nün yaklaşık 1 km. kadar güneybatısında Karadağ olarak adlandırılan bölgenin güneyinde tespit edilmiştir.

Karadağ'ın en yüksek noktasında kurulan bu yerleşim, kuzeyde Karadeniz'e, güneyde ise İndibi olarak adlandırılan vadiye hakim bir şekilde kurulmuştur. Yerleşim olarak seçilen alan stratejik olarak iç bölgeye devam eden yollara ve denize hakim pozisyonudur.

Arazide sürdürülen araştırmalar sırasında antik bir yerleşime ait bazı yapı ile kültüsel kullanım ile alakalı önemli verilere ulaşılmıştır. Seramik buluntuları söz konusu yerleşimin en azından Demir Çağı kökenli, Bizans döneminde de yerleşimin devam ettiğini göstermektedir.

Yerleşimin kuzeydoğu kesiminde kayalık bir yamaçta, ana kayanın yüzeye doğru çıkıntı yapan bir kısmına oyularak meydana getirilmiş basamaklı bir kaya sunağı saptanmıştır. Sunak iki basamaktan oluşmakta olup, kuzey-güney yönünde 145 cm, doğu-batı yönünde ise 81 cm uzunluğundadır. Sunak yön olarak doğuya bakmaktadır. Yerleşimin geneline oranla kaya sunağının çevresinde, yüzeyde az miktarda seramik parçası görülmüştür.

Basamaklı sunağın biri 4,5 metre güneybatısında ve diğeri 9 metre batısında 2 adet ana kayaya oyulmuş çukur tespit edilmiştir. Güneybatı kısımda yer alan çukur kuzeydoğu- güneybatı doğrultusunda olup 1.89 metre uzunluğunda, 0.75 metre genişliğinde ve 0.70 metre derinliğindedir. Batı kısımda yer alan çukur ise kuzeybatı- güneydoğu doğrultusunda, 1.90 metre uzunluğunda 0.80 metre genişliğinde ve 0.73 metre derinliğindedir.

Aynı alanda dörtgen çukurların yanı sıra yakın çevreye dağılmış durumda 0.30 metre çapında 0.20m derinliğinde, 0.20 metre çapında 0.20m derinliğinde ve 0.10m metre çapında kayaya oyulmuş yuvarlak çukurlar da bulunmaktadır. Yuvarlak çukurlar olasılıkla arınma ya da sunu çukuru fonksiyonuna sahiptirler.

Dar dörtgen planlı her iki kaya oygu çukur ve yuvarlak sunu çukurları Kaya-Kybele kültü ya da açık hava tapınakları ile alakalıdır. Bunun yanı sıra ölçüleri ile dörtgen çukurlar kaya mezarı olarak kullanılmıştır.

Yerleşimin batı kısmında kuzey yamacında ortalama 5 metre uzunluğa sahip, 0.70 metre genişliğinde atık su kanalı olabileceği düşünülen ana kayaya oyulan kanal sistemi belirlenmiştir.

Yerleşimin kuzey yamacından başlayarak güneye doğru uzanan ve 11 metre uzunluğunda 1.20 metre kalınlığında bir duvar kalıntısına rastlanılmıştır. Duvar kalınlığı 1- 1.20 metre arasında değişkendir. İrili ufaklı yerel dere taşından harç kullanılmadan inşa edilen duvar 0.50 metre yüksekliğine dek korunabilmiştir. Bu duvarın 11 metreden sonra batıya doğru herhangi bir köşe yapmaksızın dönüş yaptığı arda kalan izlerden anlaşılmaktadır. Buna göre duvar 'U' ya da yarım daire planlı bir yapıya ait olmalıdır. Yapının fonksiyonu ve dönemi ile ilgili bir veri tespit edilememiştir. Ancak yapının içinde bulunan pişmiş topraktan bir havan ya da büyük kase gerek tarihlendirme gerekse yapının işlevi için önemlidir. Yine burada bulunan çatı kiremidi parçaları yapının üst örtüsü ile ilgili kısmi bilgi sunmaktadır.

Özellikle kayaya oyulmuş basamaklı altar (sunak) ve sunu çukurları yerleşimin önemini arttırmaktadır. Bu sunu çukurları bölgedeki kaya kültü ve Kybele inanışının yayılım alanını göstermesi bakımından önemlidir. Eldeki veriler özellikle pişmiş toprak kaplara ait parçalar bu yerleşimin Demir Çağ orijinli olduğunu ancak stratejik konumu ile geç antik döneme dek iskan edildiğini göstermektedir.

C- GİRESUN MERKEZ- BURHANIYE KÖYÜ (Resim: 11- 12)

Giresun merkeze bağlı Burhaniye Köyü Tozlu Mahallesi ile Hisargeliş Köyü arasındaki tepelerde gerçekleştirilen araştırmalarda antik bir yerleşime ait kalıntılar ve yine açık hava tapınımı ile ilgili kült alanı tespit edilmiştir. Burada kayaya oyulmuş ve Giresun Adası'ndaki ve Merkez Camili Köyü'ndeki kutsal alan ile benzer yapıda bir açık hava tapınım alanı tespit edilmiş olup, bölgenin antik dönemdeki sosyal ve dinsel yapısı ile ilgili önemli veriler sağlanabilmiştir.

Zirveye yakın kayalık alan, alt kısımda kalan vadiye hakim pozisyonundadır. Kayalık arazide yükselti yapan üç kaya kütlesi üzerinde platform görünümü kazanmış zemine oyulan sunu çukurları, akıtma kanalları ile platforma çıkmayı sağlayan basamaklardan oluşan bir açık hava tapınım alanı -kült alanı- meydana getirilmiştir. Sunu çukurları yanı sıra kayalık yüzeye dörtgen nişler de oyulmuştur (Resim: 11).

Basamaklı altar ve sunu çukurlarından oluşan geniş bir platform şeklindeki kayalık alan tepenin üst kısmında yer almaktadır. Platforma ulaşımın son kısmı doğu, batı ve güneyden ana kayaya oyulan basamaklar vasıtası ile sağlanmaktadır. En üstte kayaya oyulan yuvarlak sunu çukurları alanın kültüsel işlevini açıkça göstermektedir.

Arazinin güney yamacında ise yine kayaya oyma olarak yapılmış önünde biri kare formlu diğeri yuvarlak formlu iki sunu çukuru olan kaya mezarı tespit edilmiştir (Resim: 12). Farklı noktalarda bulunan 3 adet kayaya oyulmuş armudi formlu sarnıçlar yerleşimin genişliğini göstermektedir.

D- GİRESUN MERKEZ- KAYA DİBİ/KARANLIK KİLİSESİ (Resim: 13)

Giresun kent merkezinde, sahil yolunda, doğuya doğru bakacak şekilde kısmen kayaya oyulmuş, ancak büyük ölçüde doğal mağaranın şekillendirilmesiyle oluşturulmuş Kilise kalıntısı bulunmaktadır. Kentin yerleştiği tepenin eteğinde yer alan ve yoldan bakıldığında sadece basamakları

görülebilen bir kilise 20.yüzyılın başlarına dek işlevini sürdürmüştür. Giresun Merkez’de Askerlik Şubesi’nin hemen yanındaki kayalık alanda bulunan kilisede ölçüm ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Buna göre ilk kez geç antik dönemde inşa edildiği anlaşılan kilisenin Pontus Rum Krallığı döneminde yenilediği son şeklini ise 19.yüzyılda aldığı şimdilik ifade edilebilir. Ancak kilisenin yapım ve kullanım evreleri ayrıntılı olara gerekli araştırmalardan sonra kesin olarak belirlenecektir.

E- ULU/ÇAM- ZEFİR (ZEPHYRON) BURNU

Plinius ve Arrianos (Arr.,Per.Pon.Eu. XVI) gibi Romalı yazarlar tarafından Kerasous kentinden sonra teknelerin demir atma yeri olarak tanımladıkları Ulu/Çam- Zefir (Zephyron) Burnu’nda deniz kıyısında ve karada yüzey araştırması yapılmıştır. Ancak antik kaynakların ifadelerini doğrulayacak bir veri henüz tespit edilememiştir.

F- TİREBOLU- TİREBOLU (TRİPOLİS) KALESİ

Giresun ve İlçelerinde sürdürülen araştırma kapsamında Kültür varlıklarının tespitine yönelik çalışmamız için Tirebolu Kalesi’nde ölçüm ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Deniz kıyısında yüksek kayalığa yerleştirilmiş olan kale orijinalinde Helenistik yada Roma Döneminde inşa edilmiş olup, Pontus İmparatorlu döneminde tamamen yenilenmiş ve Orta Çağ karakterine bürünmüştür. Araştırmamız sırasında daha önce A.Brayer tarafında planı yayınlanmış olan kilise kalıntısı tekrar incelenmiştir. Bunun sonucunda A. Brayer’ın Tripolis Kalesi ve kaledeki kilise kalıntısını sunduğu yayınındaki planda önemli hatalar tespit edilmiştir. Kale ve Kilise ile ilgili ayrıntılı çalışmalar devam etmektedir.

G- ESPIYE- ANDOZ KALESİ

Giresun'un Espiye ilçesinde yer alan kale, yaklaşık 250m yükseklikteki denize hakim kayalık bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Hemen altında yer alan Yağlıdere'den bu kaleye ulaşım sağlanabilmektedir. Tepe basamaklı bir görünüme sahiptir ve uçurumlar ile çevrilidir. İrili ufaklı moloz taştan harç yardımı ile oluşturulan duvarlar tepenin topografik yapısına bağlı olarak doğu-batı doğrultusunda dar bir hat halinde uzanmaktadır. Giriş iki yarım daire burç tarafından korunmaktadır. Kalenin doğu ucunda dörtgen planlı ve tonozlu üst yapıya sahip 4.80x 3.72m ölçülerinde bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. yapı zeminden 3m yüksekliğe dek oldukça iyi korunmuş durumda olup, güneydoğu köşesinde bir kapı ve batı duvarında bir pencere bulunmaktadır. Doğu yönünde 1.75m genişliğinde bir niş bulunmaktadır. Plan özellikleri ile bu küçük bina olasılıkla bir sarnıç yada mezar yapısı olmalıdır.

Uçurumlar ile çevrili topografik yapısı ile bu küçük kalenin yerleşim için uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak yapısı itibarıyla bu kalenin yakınlardaki -olasılıkla modern Espiye'deki- bir yerleşimin akropolü olarak kullanıldığı ifade edilebilir.

H- BULANCAK- KAYA OYMA YAPI KOMPLEKSİ (Resim: 14-15)

2009 yılı alan çalışmalarında Bulancak ilçe merkezinin yaklaşık 8 km. kadar kuzeyinde, Acısu deresi kenarında bir yapı kompleksi tespit edilmiştir²². 2010 yılı içinde kapsamlı bir şekilde incelenen eser, Acısu deresinin batı kıyısındaki bir ana kaya kütesine oyularak yapılmıştır. 3 kat şeklinde düzenlenen yapı kompleksi, kuzey-güney doğrultusunda birbirleriyle bağlantılı olarak yerleştirilmiş tek nefli üç şapel, bir arcosolium mezar ile farklı planlı mekânlardan meydana gelmektedir (Resim: 14).

Kaliteli bir taş işçiliği gözlenmeyen kompleksin doğuda bulunan giriş cephesi yer yer ana kayanın düzeltilmesi ile vurgulanmıştır. Zemin kotununun

22 Dosanaltı, Aslan, Mimiroğlu 2011, 154.

altında yer alan zemin katı düzgün olmayan dikdörtgen planlı birkaç mekândan oluşmaktadır. Ne yazık ki bu mekânlar bugün büyük oranda toprak ve bitki örtüsü altında kalmıştır.

Yapı kompleksinin ana katını oluşturan 1. Katına, kuzey uçta bulunan beşik tonoz örtülü dikdörtgen bir mekân içine yerleştirilmiş düz lentolu bir açıklıktan girilmektedir. Giriş açıklığının hemen üzerine ise ufak boyutlu bir yuvarlak pencere eklenmiştir (Resim: 15). 1. Katta bulunan yan yana konumlandırılmış tüm mekânlar, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş dikdörtgen planlı bir hole bağlanmaktadır. Bu hol zeminde yer alan kot farkı ve aynalı tonozu anımsatan örtüsü ile diğer mekânlardan ayrılmaktadır. Holün kuzey ucundaki girişin batısında arcosolium tipinde bir mezar yer almaktadır. Mezarın ön duvarı bugün tahrip olmuştur. Holün kuzey batısına ise düzgün olmayan dikdörtgen planlı bir mekân eklenmiştir. Düz tavan örtüye sahip olan bu mekânın batı duvarında yuvarlak kemerli iki niş bulunmaktadır.

Holün doğu kenarında tek nefli iki şapel yer almaktadır. Hol ile aralarında zemindeki kod farkları haricinde herhangi bir ayırıcı eleman bulunmayan bu şapellerden kuzeyde yer alan 1. şapel diğerine nazaran daha ufak ölçülerdedir. Beşik tonoz örtülü naos kısmı oldukça dar tutulan şapelin kuzey naos duvarında yarım daire planlı bir niş yer almaktadır. Şapelin apsisi yarım daire planlıdır ve naos ile apsis arasındaki ayırım sadece kademelendirilmiş bir kemerle sağlanmıştır. Apsis yarım daire planlı dar bir pencere ile aydınlanmaktadır (Resim: 15).

1.Şapelin güney bitişiğinde yer alan 2. Şapel ise daha büyük ölçülerde olmakla beraber, 1. Şapelle benzerdir. Bu şapelde de beşik tonoz örtülü naos dar tutulmasına karşın, kuzey ve güney naos duvarlarında yuvarlak kemerli birer niş yer almaktadır. Yarım daire planlı olan apsis ile naos kademelendirilmiş bir kemerle ayrılmaktadır. Düz bir seki görünümündeki altar apsis duvarına bitişik olarak ana kayadan oyulmuştur. Apsisin ana penceresi bugün kırıktır. Mevcut izlerden yuvarlak kemerli olduğu düşünülen bu pencerenin solunda daha ufak boyutlu yuvarlak kemerli ikinci bir pencere yer alır.

2.Şapel ile holün güneyine dikdörtgen planlı bir mekân eklenmiştir. Güney duvarıtamamen yıkılmış olan bu mekânın güney bölümü bir duvar ile kısmen kapatılmıştır. Yakın tarihlerde yapıldığı düşünülen bu duvarda yerel taşların kalın bir harç tabakası ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Yapı kompleksinde yer alan 3. Şapel holün güneyinde yer almaktadır. Şapel, diğerlerine nazaran daha büyük olmasından dolayı kompleksin ana kilisesi görünümündedir. Tek nefli olan şapelde naos dikdörtgen planlıdır. Naosun kuzey duvarında holle bağlantıyı sağlayan bir açıklık, güney duvarında ise yapı kompleksinin güney bölümüne bağlantı saylayan bir kapı yer almaktadır. Beşik tonoz örtüye sahip olan naosun güney duvarına yuvarlak kemerli, batı duvarına ise dikdörtgen biçimli birer niş yerleştirilmiştir. Naos ile apsis arasında herhangi bir ayırım bulunmamaktadır. Doğuda yer alan apsis yarım daire planlıdır. Apsis duvarının merkezinde dikdörtgen biçimli iki pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere açıklıklarından soldaki daha büyük boyutlu olup sonraki bir dönemde alt kısmı kırılarak genişletilmiştir. Pencere açıklıklarının kuzey ve güneyinde ise yuvarlak kemerli iki niş yer almaktadır. Nişlerden güneyde bulunanının oldukça büyük boyutlu yapılması, kathedra işlevinde kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

1.Şapelin güneybatısındaki basık kemerli bir açıklıktan yapı kompleksinin güney mekânlarına ulaşılmaktadır. Birbirlerine eklenmiş düzgün olmayan dikdörtgen ve daire planlı mekânlardan oluşan bu bölümün doğu duvarları yıkıktır. Yapı kompleksinin 2. Katını ise dikdörtgen planlı birkaç mekân oluşturmaktadır. 1. Kat girişinin üzerinde yer alan 2. Kata çıkışı sağlayan herhangi bir mimari eleman tespit edilememiştir.

Yapı kompleksinde herhangi bir süsleme ögesine rastlanılmamıştır. Yalnız şapellerde ve holde bulunan sıva tabakası fresk süslemenin en azından bu mekânlarda kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

İlk kez tarafımızdan tespit edilen yapıda kullanılan kaya oyma tekniği Doğu Karadeniz bölgesinde pek sık rastlanmayan bir yapıım tekniğidir. Samsun ve Ordu ili sınırları içersindeki Roma dönemine ait mezarlarda kullanılan kaya oyma mimarisi, Giresun il merkezindeki Jandarma Karakolu'nun

yanında bulunan kaya kilisesi ile Gedik Kayası'nda bulunan bir mezarda ve Trabzon'daki Manglavita'daki şapelinde karşımıza çıkmaktadır²³.

Çok büyük boyutlu olmamasına karşın arcosolium tipli bir mezar ve üç şapeli barındıran yapı kompleksinin bir manastır olabileceği düşünülmektedir. Kompleksin Bulancak merkezinin dışında bir akarsu kenarında bulunması, özellikle Kapadokya bölgesindeki birçok manastırın konumlandırılması ile örtüşmektedir²⁴. Yapı kompleksinde yer alan farklı boyutlardaki üç şapel, bu kompleksin üç ayrı törenin aynı anda yapılabildiği bir dini yapı topluluğu olduğunu da açıkça göstermektedir. Şapellerden 1. Nolu olanının oldukça ufak boyutlu olmasına karşın 2 ve 3. Şapellerin daha büyük boyutlu ve altar ile kathedra gibi mimari elemanlara sahip olmaları, her iki şapelinde dini törenlerde yoğun olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Kaya oyma komplekste karşılaşılan mekânların büyük çoğunluğunun işlevleri ne yazık ki saptanamamaktadır. Zemin katta bulunan mekânların depo, ahır gibi servis mekânları; 2. Katta yer alan mekânların ise yaşam mekânları olabileceği söylenebilir. Manastırlarda olması beklenen yatakhane ve yemekhane (trapeza) gibi bölümlerin ise 1. Kattaki geniş mekânlar olabileceği düşünülmektedir²⁵. Anadolu'daki en yoğun kaya oyma manastır mimarisinin bulunduğu Kapadokya bölgesindeki manastırlarda görülen ana kayaya oyularak yapılmış masa ve oturma sekilerinden oluşan trapezaların (yemekhane) bu yapı kompleksinde bulunmaması, özellikle Lycaonia bölgesinde bulunan yapı komplekslerindeki örneklerle benzerdir²⁶. Belki de bu durumun sebebi bölgede yoğun ahşap malzemenin bulunması ile açıklanabilir.

Herhangi bir kitabe ya da yazıtın bulunmadığı yapıdaki şapellerin Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla kadar geniş bir zaman diliminde kullanılan tek nefli plana sahip olmaları, yapı kompleksinin kesin olarak tarihlendirilebilmesini

23 Kumandaş 2004, 42-47; Bryer-Winfield 1985, 132, 211.

24 Talbot 1991, 1391.

25 Kapadokya bölgesindeki manastırlardaki mekân düzenlemeleri hakkında bkz. Rodley 1985, 247; Costof 1989, 51-53; Lycaonia bölgesindeki benzer kuruluş düzenlemesine sahip manastır örnekleri için bkz. Mimiroğlu 2006, 142-144.

26 Akyürek 1998, 258; Mimiroğlu 2007, 115.

mümkün kılmamaktadır. Önümüzdeki dönemde daha kapsamlı yapılacak çalışmalar ile bu yapı kompleksinin kesin olarak tarihlendirilmesi hedeflenmektedir.

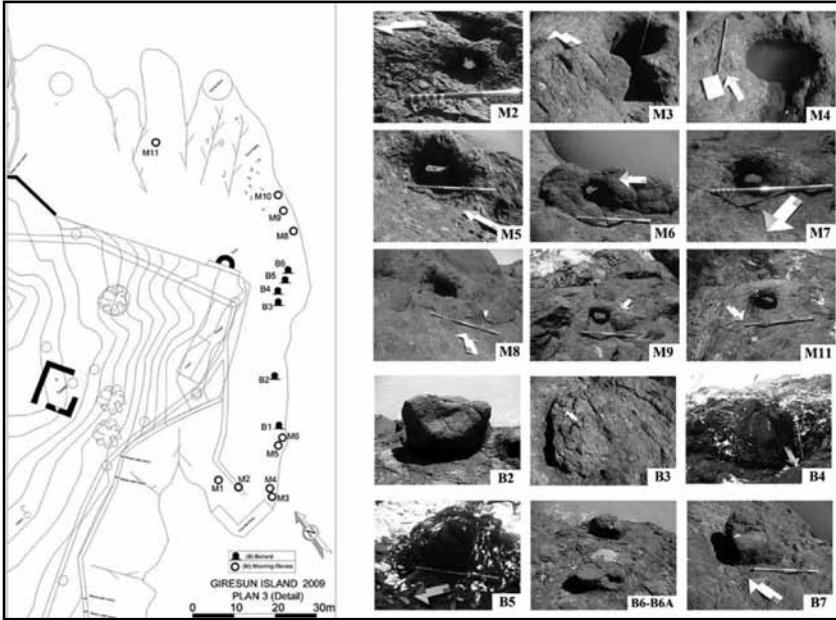
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Akyürek 1998 Akyürek E., "MS IV.-XI. Yüzyıllar: Kapadokya'daki Bizans", *Kapadokya*, İstanbul, 1998, s.226-395
- Aslan 2011 Aslan, E., *Kekova Bölgesi Limanları*, (S.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2011.
- Blackmann 1973 Blackmann D.J., "The Harbours of Phaselis", *The International Journal of Nautical Archaeology* 2.2, 1973, 355-364.
- Blackmann 1982 Blackmann D.J., "Ancient Harbours in the Mediterranean. Part 2", *International Journal of Nautical Archaeology* 11.3, 185-221.
- Bryer A. 1966. Bryer A., "Shipping in Empire of Trebizond", *The Mariner's Mirror*, 52, 3- 12.
- Bryer, Winfield 1985 Bryer A., Winfield, D., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington, 1985.
- Costof 1989 Costof, S., *Caves of God Cappadocia and Its Churches*, New York, 1898.
- Cuinet 1882 Cuinet, *La Turquie D'Asie, Géographie Administrative*, I, Paris, 1882
- Delatte 1947 Delatte, A., *Les Portulans grecs*. Bibliotheque de la Faculty de Philosophie et desnLettres de l'Universiti de Liege, Fasc. CVII. Paris, Droz 1947.
- Doksanaltı, Aslan, Mimirolu 2011 Doksanaltı E.M., Aslan E., Mimirolu İ.M., "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009", *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, 2011, 143- 162

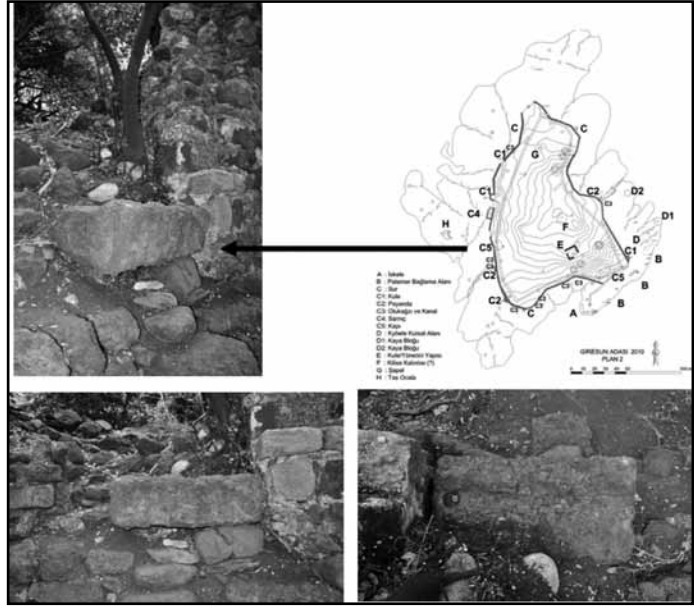
- Kumandaş 2004 Kumandaş, H., *Ordu İli Kaya Mezarları*, Erzurum, 2004 (Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Mimiroğlu 2006 Mimiroğlu, İ.M., "Konya'da Bizans Mimarisi", *Konya Kitabı IX*, Konya, 2006, s.139-171.
- Mimiroğlu 2007 Mimiroğlu, İ.M., "Meram İlçesinde Bir Ortaçağ Hıristiyan Kenti Kilistra", *Meram Kitabı*, İstanbul, 2007, s.113-120.
- Rodley 1985 Rodley, L., *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge, 1985.
- Shaw 1972 Shaw, J.W., "Greek and Roman Harbourworks", *A History of Seafaring. Based On Underwater Archaeology*, (Ed.: G.F. Bass), New York 1972, 87- 112.
- Talbot 1991 Talbot, A.M., "Monastery", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.2, New York, 1991, s.1391-1392.
- Theodoulou, Memos 2007 Theodoulou, T.- Memos, C., "A Voyage to Ancient Greek Harbours on Board Limenoscope", *Water Science & Technology: Water Supply Vol 7, No 1*, IWA Publishing 2007, 253-260.
- Williams 1976 Williams, P.F., "Roman Harbours", *IJNA 5.1*, 1976, 73- 79.

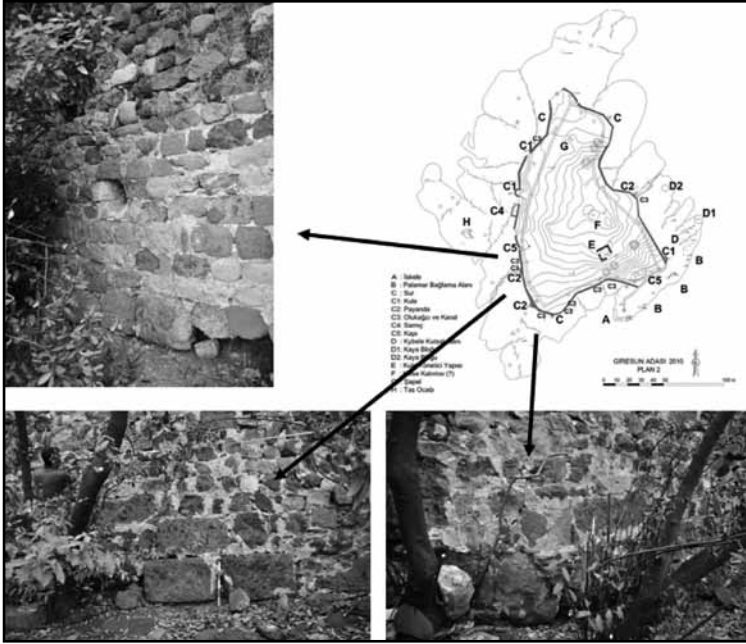
Resim 1: Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası

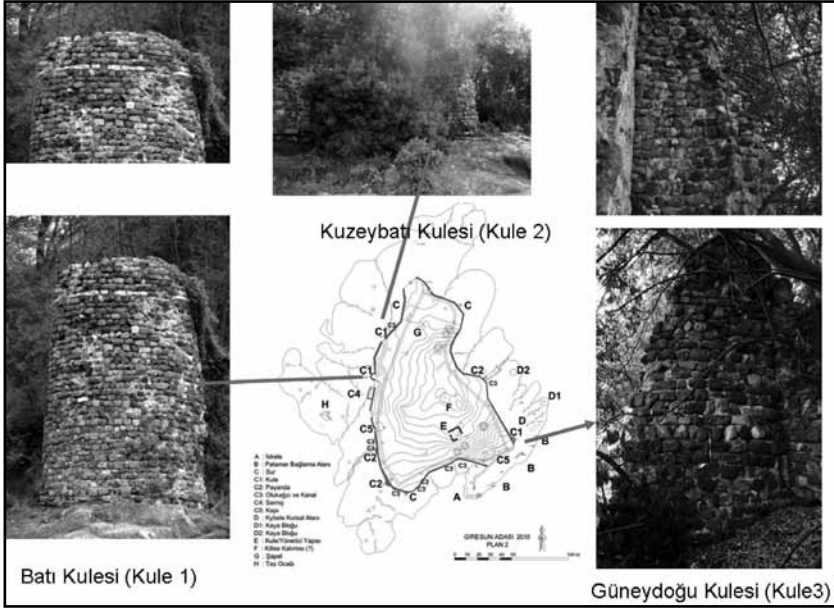
Resim 2: Liman Alanı, Palamar bağlama Halkaları ve Babaları

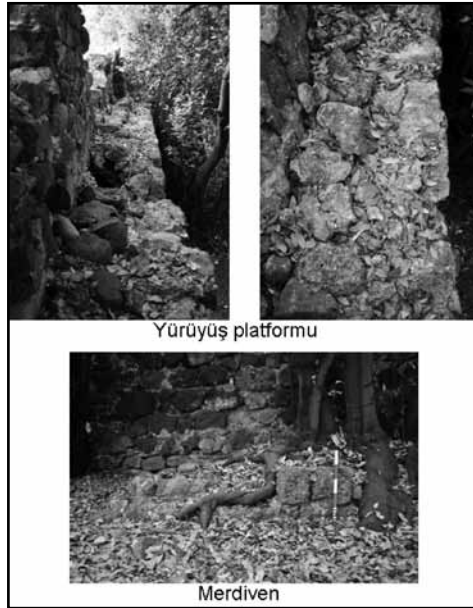
Resim 3: Sur. Batı Kapısı

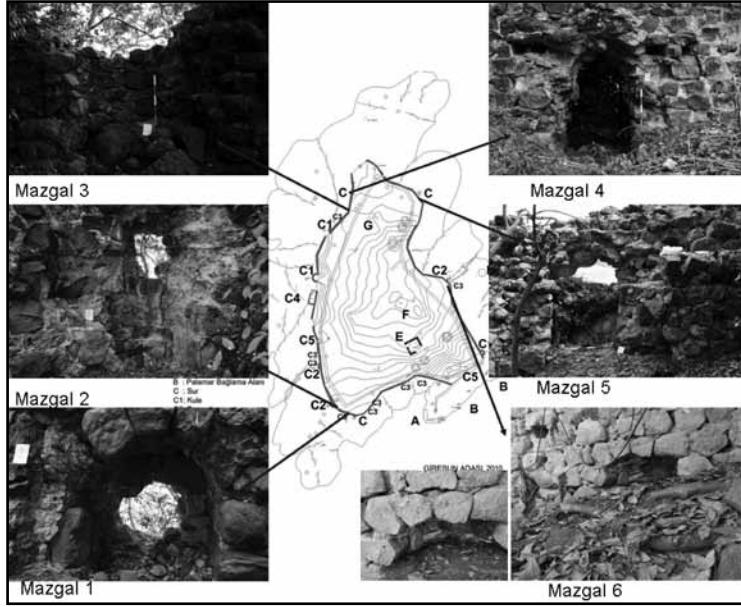
Resim 4: Sur. Hellenistik Sur Blok sıraları

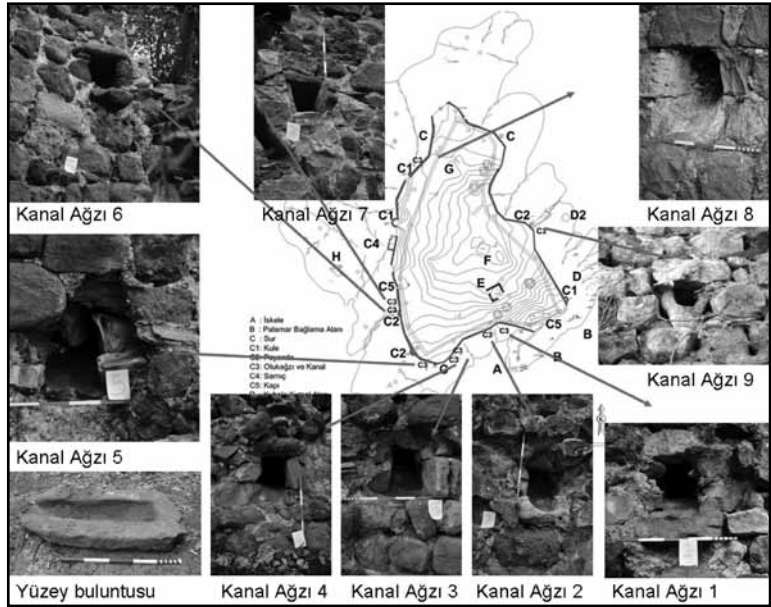
Resim 5: Sur. Yuvarlak Kuleler

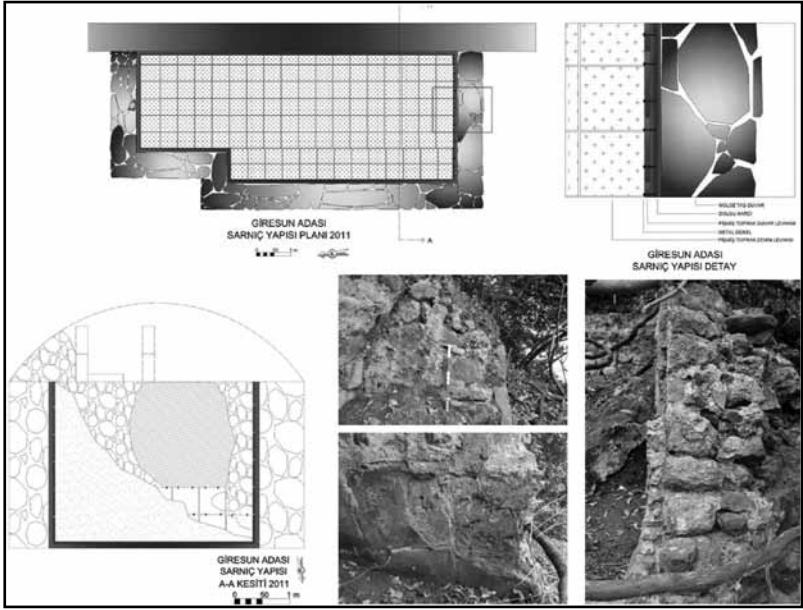
Resim 6: Sur.

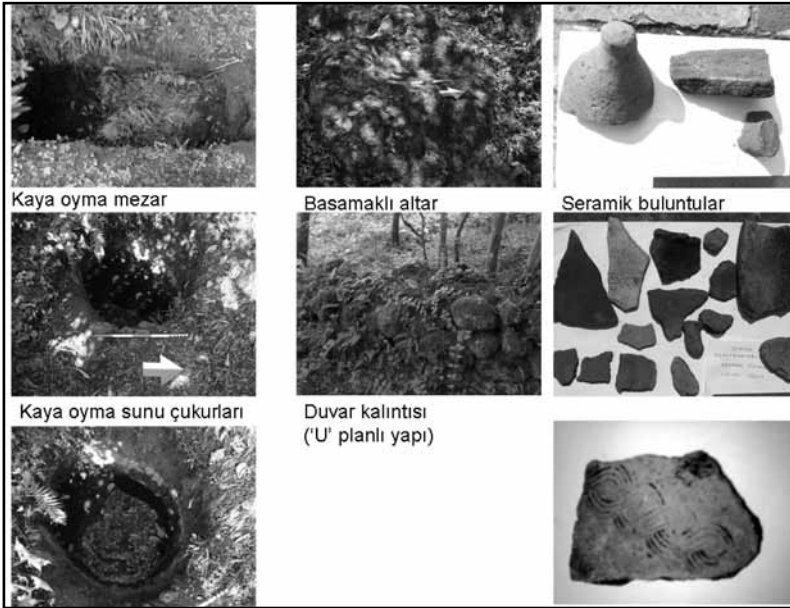
Resim 7: Sur. Mazgallar ve Nişler

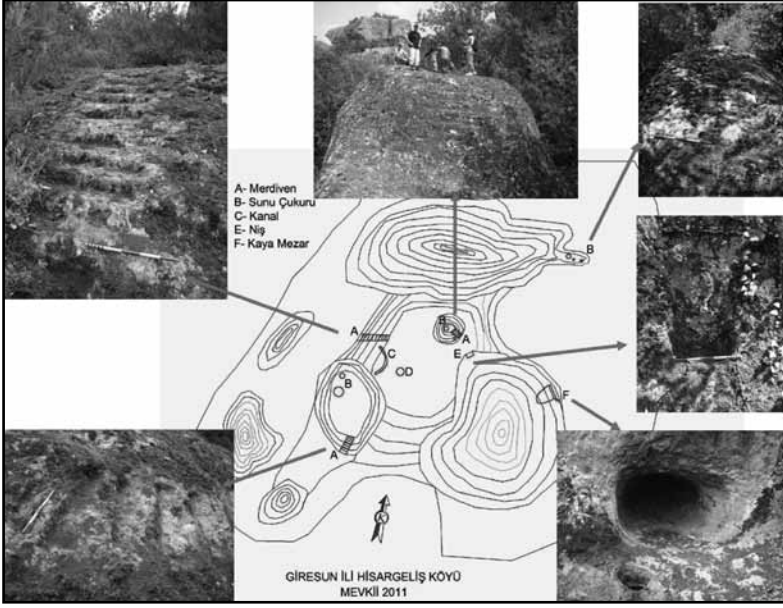
Resim 8: Sur. Atık Su Kanal Ağzları

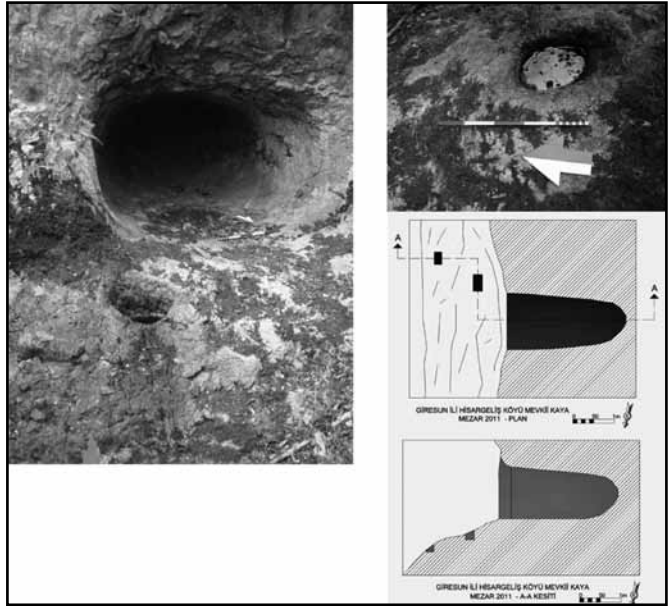
Resim 9: 'Büyük Sarnıç'

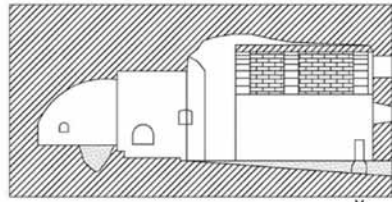
Resim 10: Camili Köyü/Karadağ Mevkii

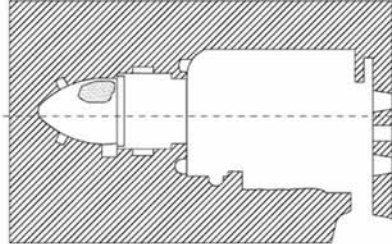
Resim 11: Burhaniye Köyü/Hisargeliş Köyü Mevkii

Resim 12: Burhaniye Köyü/Hisargeliş Köyü Mevkii. Kaya Oyuğu Mezar ve Sunu Çukuru

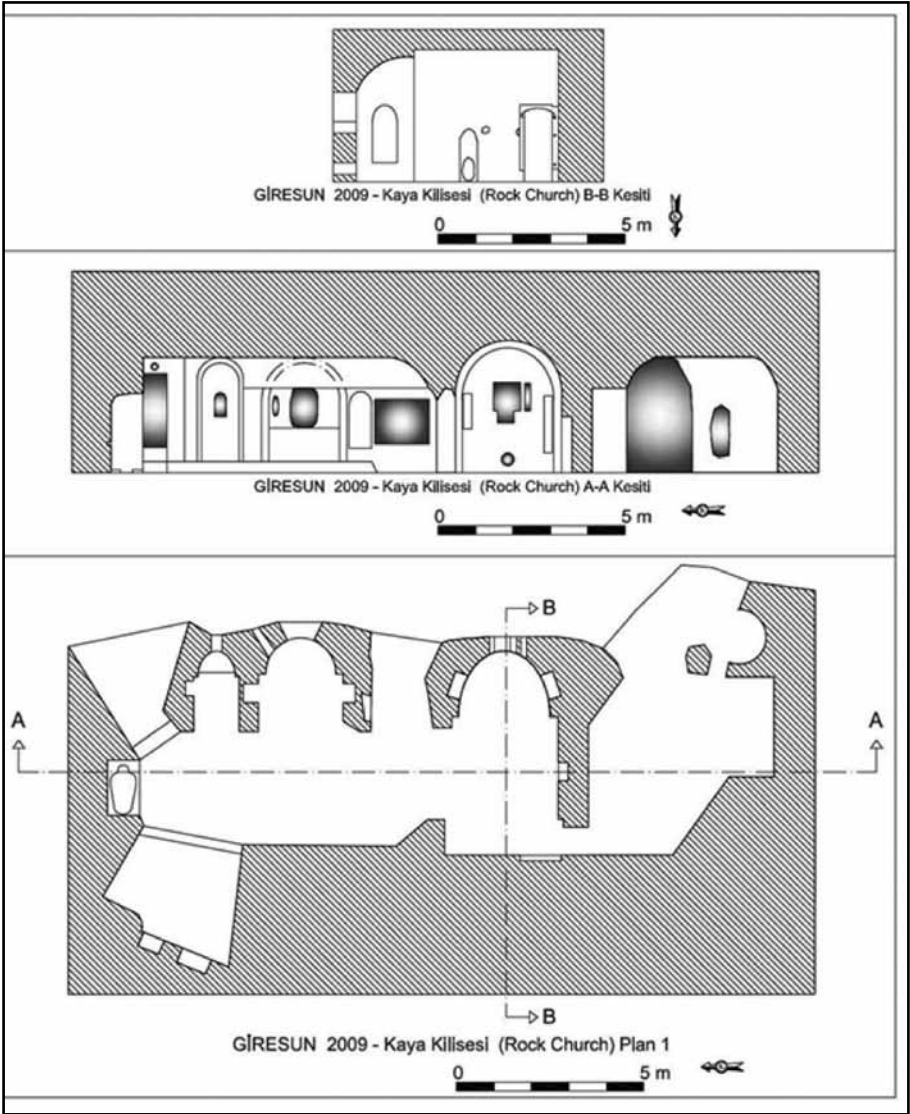

GİRESUN KARANLIK KİLİSE 2011 A-A KESİTİ

GİRESUN KARANLIK KİLİSE 2011 PLAN

Resim 13 : Kaya Dibi/Karanlık Kilise

Resim 14: Bulancak- Kaya Oyma Yapı Kompleksi

Kompleks girişi

1. şapel apsis

2. şapel apsis

iç Mekanlar

Kapı Sistemi

Resim 15: Bulancak- Kaya Oyma Yapı Kompleksi

TRABZON YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2010

Haşim KARPUZ*

1. GİRİŞ

“Trabzon ili ve ilçelerinde Bizans ve Türk Dönemi YüzeY Araştırması 2010” adlı projemiz Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleriyle 15 Eylül 2010-25 Eylül 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Trabzon, bölgesinde doğal güzellikleri, verimli toprakları, İpek Yolu’nun Karadeniz’deki limanı olması nedeniyle ilk ve orta çağların önemli kentlerinden biri olmuştur. Bu proje ile bugüne kadar bütüncül olarak ele alınmamış Trabzon il merkezi ve ilçelerindeki tarihi yapıların mimari ve sanat değerlerini belirlemek, yapıları gözlem yoluyla ayrıntılı tanımlamak, kentin Bizans ve Osmanlı dönemindeki gelişimini belirlemek. Modelleme tekniği ile kentin Bizans ve Osmanlı dönemindeki görümünü, modellemesini yapmak amaçlanmaktadır.

Trabzon YüzeY Araştırması 2010 ile Doğu Karadeniz’in önemli bir kenti olan Trabzon’a yeniden bir göz atmak istedik. Bilindiği gibi Trabzon’un Ortaçağ Bizans Yapıları ve sonrası ayrıntılı olarak incelenmiş, ancak Osmanlı ve sonrası incelenmemiştir. Amacımız:

- * Bizans ve Türk dönemi yapılarını kent merkezi ilçelerde bütüncül olarak değerlendirmek.
- * Kent merkezinde yapılan kentsel dönüşüm programı kapsamında yıkılan imaret ve Kuzgundere Vadisi’ne yeniden bakmak. Bu kapsamda ortaya çıkan surları gözlemlemek.
- * Kentin, Bizans ve Osmanlı dönemleri için modellemesini yapmak.
- * Gündeme gelen Çaykara Kalesi’ni incelemek ve kazı raporunu yazmak.

* Prof. Dr. Haşim KARPUZ , Selçuk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü-Konya/TÜRKİYE, hkarpuz@selcuk.edu.tr1.

Kırsal arkeoloji, Kırsal yaşantı ve kırsal mimarlık çalışmaları yaparak, bozulmamış Antik yaşantı içindeki köylerde gündelik hayatı incelemek; bu yolla yapacağımız gözlemlerle Ortaçağ'da mimarlık, gündelik hayat, ekonomik faaliyetler, tarım ve hayvancılık çalışmalarını belirlemek. Bu yolla Ortaçağ yaşantısına ışık tutmak. Bir bakıma bölgesel, yerel arkeolojiye, etnoarkeolojiye katkıda bulunmak.

Bu dönem araştırmalarına Bakanlık temsilcisi Kezban Kibar, araştırma görevlisi İ. Mete Mimiroğlu, öğrenciler ile Arkeolog Esra Turnak(Trabzon Belediyesi), Dr. Mustafa Reşat Sümerkan (KTÜ) katılmışlardır.¹

2. TARİHÇE VE SEYAHATNAMELERDE TRABZON

M.Ö. 7. Yüzyılda Miltoslu kolonistler tarafından kurulan şehir, M.Ö. 547'den sonra Perslerin kontrolüne girmiş daha sora ise sırasıyla Seleukos Krallığı, Pontus ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde yaşamıştır. Ortaçağ'da M.S. 395'ten sonra Bizans sınırları içerisinde önemli bir kent, 1204-1461 yılları arasında ise Komnenos Trabzon devletinin başkenti olmuştur.

Bu dönemlerde kısmen surlar içinde yaşayan şehir, 1461 Osmanlı fethinden sonra surların dışına yayılarak bugünkü Fatih(Ayasofya) mahallesi'nden Değirmendere'ye kadar genişlemiştir. Bu alan içerisinde sur içinde ve sur dışında denize yönelik teraslar halinde yeşil bir doku içerisinde yükselen şehrin güzelliği şehri ziyaret eden seyyah ve bilim adamlarının dikkatini çekmiştir.

15. Yüzyıldan bu yana Trabzon'a yerli ve yabancı birçok seyyah ve bilgin gelmiştir. Bunlar eserlerinde Trabzon'a geniş yer vermişlerdir. Bu seyyah ve araştırmacıların bazıları şöyle sıralanabilir; Claviyo (1404), J. Bordier (1604-1612), Evliya Çelebi (1640), Tavernier (1692), Tournefort (1717), M. Bijişkyan (1817-1818), Fallmerayer (1845), C. Texier (1862), Th. Deyrolle (1869) ve H.F.B. Lynch (1901). Bunlar değişik konularla alakalanmış, eserlerinde

1 Projemizin bu yılki çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nca, Trabzon Belediyesi'nce ve Çaykara Belediyesi'nce desteklenmiştir.

ilginç ve önemli bilgiler vermişlerdir. 19. Yüzyılın sonuna doğru fotoğraf yaygınlaşınca kadar ki dönemde bu eserlerin bir kısmı değerli gravürlerle süslenmiştir. Trabzon'a ait ilk fotoğrafları bazı seyyah ve araştırmacıların eserlerinde bulmamız mümkündür.

Bazı tarihi kaynaklar, Osmanlı döneminde Hıristiyan halkın surların dışında yaşadığına işaret etmektedir. Bazı mahalle adlarından burada planlı bir yerleşime politikası izlendiği anlaşılıyor. Sur içindeki, cadde, sokaklar sur kapılarına bağlanıyor. Sokaklar daha çok denize dik olarak kurgulanmıştır

- Geleneksel çarşı, mumhane önü, bedesten çevresinde yer alıyor.
- Mahalleler ayrı birere yerleşim alanı oluşturuyor.
- 19. Yüzyılda Uzun Sokak, Kunderacılar, Meydan ve çevresi kent merkezi oluyor, ticaret ve sosyal yaşantı bakımından önem kazanıyor.
- Kent dokusunda, sokaklar, meydan çeşme, mescit, geniş ağaçlıklı bahçe, hayat içinde ev buna örnek teşkil eder.

3. YÜZEY ARAŞTIRMASI – BULGULAR

3.1. Trabzon Surları (Çizim:1)

İlk yapım tarihinin M.Ö. 7. yüzyıla kadar inen surların en eski kısımları Roma dönemine (1. ve 3. yüzyıllar arasına) tarihlendirilebilir. Trabzon surları, Yukarı, Orta ve Aşağı Hisar olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Trabzon surlarının en eski bölümü Orta Hisar ve Yukarı Hisar'ı içine alan kaba bir yamuk (trapez) biçimlidir. Daha sonra yapılan Aşağı Hisar surları ise daha geniş bir alanı kapsar. Yukarı ve Orta Hisar'ın 14. Yüzyıl öncesi şekillendiği; Aşağı Hisar'ın ise kentin büyük oranda genişlemesi sonucunda II. Aleksios döneminde (14. Yüzyıl) inşa edildiği düşünülmektedir. Surların zayıf olduğu kesimlerde hendeklerle desteklendiği eski haritalardan anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde ve Rus işgali sırasında büyük onarımlar ve değişimlere maruz kalan surlar, günümüzde modern kent dokusu içinde

kalmış durumdadır. Aşağı Hisar surlarının doğu, kuzey kısımları geniş ölçüde yok olmuş, batı bölümü ise ayakta. Yukarı Hisar'ın güney, güneydoğu ile güneybatı kesimleri özgünlüklerini büyük oranda korumuştur. Orta Hisar ve Yukarı Hisar surlarının üzerine evler yapıldığı için surların çok az kısmı kule ve seyirdim yollarına sahiptir.

İlk olarak surların incelenmesine, Tabakhane Köprüsü'nün surlara birleştiği Orta Hisar surlarının kuzeydoğu köşesinden başlanmıştır. Bu kısımda onarılmış Bizans surları üzerinde Osmanlı sur duvarları belirlenmiştir. Surun Orta Hisar'ın kuzeyine dönen köşe kısımlarında payandalarla surlar takviye edilmiştir.

Aşağı Hisar surlarının doğu bölümünde ki sur ve kulede, Bizans ve Osmanlı evreleri görülebilmektedir. Kulenin güney cephesinde bir haç kabartması vardır. Aşağı Hisarın kuzeybatı bölümü kısmen sağlamdır, burada Roma dönemi Hadrian Limanı'na açılan bir kapı (Moloz Kapı) bulunur (Resim:1). Bizans ve Osmanlı surları, 19. yüzyılda tahkimli bir yer olduğundan Moloz Tabya olarak Karadeniz'den gelecek Rus saldırılarına karşı kullanılmıştır. Surların Bizans ve Osmanlı onarımları açıkça görülür. Sur içine ve dışına yapılan yüksek binalar ve benzin istasyonu surları kapatmıştır.

Batı surları Zağnos Burcu'ndan sahile kadar inen Aşağı Hisar surlarıdır (Resim:2). Osmanlı döneminde zindan olarak kullanılan Zağnos Burcu, bugün Olimpiyat tanıtım merkezi olarak kullanılmaktadır. Adını Fatih'in komutanlarından Zağnos Paşa'dan almaktadır (Resim:3). Kuzey bitişiğinde özgün bir kapı bulunmaktadır. Üzerinde tuğladan yapılmış Bizans kitabesi yer almaktadır.

Zağnos Burcu ile sahil arasında Sotka Kapısı bulunur. Burada mevcut bir kapının Rus işgali sırasında genişletildiği bilinmektedir. Batı surları dış cepheden muhtelif zamanlarda tamir edilmiş, ancak iç kısımlarında hâlâ evler bulunmaktadır.

Orta Hisar Surlarının doğu bölümü üzerine yeni evler yapılmıştır. Yer yer dikdörtgen planlı burçlara sahip olan surlarda farklı dönemlerin izleri

seçilebilmektedir. Yakın tarihte yapılan Tanjant yolunun (viyadükün) geçtiği kısımlardaki surlar dışında, Orta Hisar'daki tüm surlar izlenebilmektedir (Resim:4). Trabzon Belediyesi tarafından başlatılan Zağnos Köprüsü'nün yer aldığı vadide yürütülen kentsel dönüşüm çalışmalarında Orta Hisar'da ilginç buluntular ortaya çıkmıştır. Ortahisar'ın batı surlarında ortaya çıkan tonozlu bir gizli geçit ile farklı yerlerde saptanan Roma, Bizans, Erken Osmanlı, Geç Osmanlı sur yapım teknikleri özgün örnekleri belirlenmeye çalışılmıştır (Resim:5-6).

Trabzon kentinin güneyinde yer alan Yukarı Hisar (İç kale) surları, Trabzon surları içinde özgün dokunun en çok hissedildiği bölümdür (Resim:7). Bu alanda yapılan incelemelerde mevcut surların neredeyse büyük oranda izlenebildiği; güney doğuda yer alan burç üzerindeki kitabe ve kabartmalı parçaların sağlam bir şekilde olduğu görülmüştür. Yukarı Hisar'ın günümüze ulaşamayan tek bölümü ise güneyde yer alan kısımdır. Bu bölümde Kule Kapısı isimli bir kapının bulunduğu bazı kaynaklarda söylenmektedir. Yukarı Hisar'ın batısında bulunan ufak bir kapı ise kapatılmıştır. İç kale'de surların batı bölümü ile bitişik olarak yapılan saray Bizans dönemine tarihlenmektedir. Günümüze dört ayrı yapısı gelebilmiş olan saray üzerinde önümüzdeki sene ayrıntılı çalışmaların yapılması planlanmaktadır. Yukarı Hisar iki kapı ile Orta Hisar'a bağlanmaktadır. Bu kapılardan Orta Hisar'daki, Yeni Cuma Kapı'nın bitişğinde olan kapı, sağlam bir şekilde günümüze gelmiştir (Resim:8).

Kent surlarında yapılan ayrıntılı incelemelerde tespit edilen farklı dönemlerin izleri şunlardır: Ortahisar ve Yukarı Hisar sur duvarlarında yaklaşık aynı büyüklükteki taşlardan inşa edilmiş ve Roma dönemine tarihlenebilecek kısımlar tespit edilmiştir. Ortahisar surlarının kuzeybatı köşesinde yer alan ve tamamen tuğlalardan oluşan kemerli kısmın Orta Bizans dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Trabzon surlarının bütününde izlenen diğer bir dönem ise taş sıralarının arasındaki derz içine yerleştirilen tuğla, kiremit kırığı ve taş parçacıklarının birlikte kullanıldığı ve II. Aleksios dönemine ait olduğu düşünülen kısımlardır. Benzer malzemenin tuğlasız olarak kullanıldığı Osmanlı dönemi yenilemeleri ve eklentileri ile Aşağı

kent surlarının batısında Rusların açtığı yuvarlak kemerli kapı (Kale Kapı) Osmanlı dönemine ait buluntulardır. Son olarak Aşağı kent surlarının batı duvarlarında ağırlıklı olmak üzere neredeyse bütün sur duvarlarında yer alan 20. yüzyıl onarımları ile restorasyonlar farklı malzeme ve teknik ile kendini belli etmektedir.

3.1.1. Kitabeler

Kent surlarında daha önceki çalışmalarda tespit edilen çeşitli kitabeler olduğu bilinmektedir. Aşağı Hisar'ın batı duvarlarında yer alan ve tuğladan yapılan kitabeler II. Aleksios (1324) dönemine aittir. Bugün sadece Zağnos Kapısı üzerindeki görüldüğü bu kitabelerden aynı bölümdeki 4. Burçta yer alan çift satırlık kitabe ise tespit edilememiştir. Bu kitabenin son dönem onarımlarda ortadan kaldırılmış olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca Aşağı Hisar'ın günümüze gelememiş doğu surlarında da 14.yüzyıla ait bir kitabenin bulunduğu yayınlardan anlaşılmaktadır.

Yapılan arazi incelemelerinde tuğladan yapılmış tek satırlık diğer bir kitabe ise Yukarı Hisar'ın kuzeybatısındaki burç üzerinde bulunmuştur. Osmanlı dönemine ait kitabelerden sadece Yukarı Hisar'daki kuzeydoğu burcu üzerindeki kitabe yerinde durmaktadır. Yavuz Sultan Selim Dönemine ait bu kitabe H. 897, M.1492 tarihli (Resim:9). Vali Mirza Mehmet'in adının geçtiği H. 948, M.1542 tarihli başka bir kitabe de sur onarımlarıyla ilgilidir. Osmanlı döneminde onarıldığı düşünülen Hadrian (Moloz) Kapısı ile Zağnos kapısı üzerinde bulunan boş kitabe yerleri açıkça görülebilmektedir.

3.1.2. Bezemeli Plastik

Surlarda yer alan diğer bir unsur ise bezemeli mimari plastiklerdir. Daha önceki çalışmalarda kapsamlı bir şekilde incelenen kabartmalardan bir kısmı yapılan incelemelerde tespit edilememiştir. Aşağı kent surları üzerinde çift başlı kartal, tek başlı kartal ve Daniel aslanlar ininde konulu parçalar tespit

edilemeyen kabartmalı parçalardır. Yapılan arazi incelemelerinde Yukarı Hisar'daki kuzeydoğu burcu üzerinde Adem ve Havva'nın cennetten kovulmaları ile Vaftizci Yahya kabartmasının durduğu görülmüş ayrıca bu kabartmaların yakınında geometrik desenli bir mimari plastik parça da tespit edilmiştir. Aşağı Kentin kuzeyinde yer alan bir burç üzerinde ise bir Yunan haçı kabartması bulunmuştur. Ayrıca Zağnos Burcu'nun kuzey köşesinde kırık bir aslan kabartması bulunmaktadır. Tüm bu buluntular Aynı döneme ait Konya Surlarında olduğu gibi Trabzon Surlarında da yoğun şekilde figürlü süslemenin bulunduğunu göstermektedir.

3.1.3 Kapılar

Sur içindeki Trabzon'un dışarıyla kapılar ve köprüler vasıtasıyla bağlantı sağladığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde bu kapıların bazıları kapatılmış, bazıları yeni açılmıştır. Köprülerle olan bağlantıları da ortadan kaldırılmıştır.

1. Ortahisar Kapısı (Aşağı Hisar'a açılırdı)
2. Zağnos Kapı (Köprü ve Burç'un bitişiğindeki kapı)
3. Tabakhane Kapısı (Ortahisar'ın batı kapısı)
4. Yeni Cuma Kapısı (Ortahisar'a doğrudan açılır)
5. İç Kale Kapısı: Ortahisar'dan içkaleye açılırdı.
6. Moloz Kapı (Hadrian Kapı): Aşağı Hisar'da, onarılarak günümüze gelmiştir.
7. Sotka Kapısı: Ruslar tarafından genişletilmiştir.

3.1.4. Burçlar-Kuleler

Trabzon surları üzerinde yer alan Bizans ve Osmanlı dönemine ait bazı burçlar bulunmaktadır. Bunlar:

1. İçkale Doğu Burcu: Üzerinde kabartmalar ve Yavuz Selim dönemi

kitabesi olan özgün bir kuledir.

2.Ortahisar Batı Burcu: Bitişiğinden tanjant yolun geçtiği, üzerinde tuğla Bizans kitabesi olan burçtur.

3. Aşağıhisar Doğu Burcu: Bugünkü Pazarkapı'da yer alır.

4. Molez Burcu (Tabya): Osmanlı döneminde Hadrian kapıyı savunan kulelerin onarılarak Rus saldırılarına karşı yapılan kuledir.

5. Zağnos Burcu: Şehrin batısında, Osmanlı dönemi onarımlarıyla günümüzü gelmiştir. Osmanlı döneminde zindan olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde merkezi ve İ.H.Berkmen Kütüphanesi haline getirilmiştir.

3.1.5. Su Kemerleri

İmaret Su Kemerleri

Kentin güney batısında bulunan su kemeri Trabzon Kalesi'ne batıdan su getirmektedir. Taş malzemeden inşa edilen eser yuvarlak kemerli beş kemer gözüne sahiptir. Bazı kaynaklarda Justinianus dönemine ait olduğu ifade edilse de, 13. yüzyıl eser olduğu kabul edilmektedir.

Kuzgundere Su Kemerleri

Kentin doğusunda bulunan eser, doğudan kaleye su getirmektedir. Yuvarlak kemerli iki göze sahip olan su kemeri taş malzemeden inşa edilmiştir. Eser, Justinianus (6. yüzyıl) dönemine tarihlenmektedir.

Kavaklı Su Kemerleri:

Kentin yaklaşık 5 km. kadar güneyinde bulunan su kemeri, 19. yüzyılda kentin artan su ihtiyacını karşılamak amacıyla taştan inşa edilmiştir. Su kemerinin kuzeye doğru yönelen kapalı su şebekesi halen görülebilmektedir.

3.2. Çaykara Kalesi

Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1990'lı yıllarda tescil edilen kale, Taşören-Eğridere Köyü'nün yol kavşağında, Eğridere ile Baltacılı Derelerinin arasında ve yaklaşık iki yüz metre yükseklikte yer almaktadır (Resim:10). Kalenin sahilden Uzun Göle ve oradan da İspir Bayburt'a giden bir ticaret yolunun güvenliğini sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca Çaykara (Kadahor) yerleşmesinin de korunmasında görev yapan askerlerin bu kalede ikamet ettiklerini tahmin edebiliriz.

Kaleyi oluşturan surların yöreden toplanmış kaba yonu taşlardan kireç harçlı olarak inşa edildiğini görüyoruz. Bugün surlar geniş ölçüde yıkılmıştır. Ancak güneydeki vadi tarafındaki surlar 3-4 m., güneydoğu köşesi ki kule 5 m. ye yakın yüksekliktedir. Diğer kısımlar en fazla 1-2 m. yüksekliktedir. Surlar kalın ağaç kökleri ve çalılıklarla kaplıdır.

Sur kalınlıkları; doğuda surlarda yaklaşık 2.20 m., kuzey surlarında 2 m. dir. Surların bazı kısımlarının kalınlığı güneybatıda olduğu gibi 3 m.' ye yakındır. Kalenin kapısının nerede olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak kapının, kaleye giden yolun ulaştığı doğu cephesinin ortasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu kısımda surların yaklaşık 10 m. lik bölümü tamamen yıkılmıştır.

Kalenin kuzeydoğu köşesinde, kulenin içinden nehre inen bir gizli suyolunun olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca kalenin çevresinde yaptığımız yüzey araştırmalarında batı tarafında yaklaşık 25 m. uzaklıkta bir destek duvarının (hisarpeçe) izlerine rastlanılmıştır.

Çevreyi rahat bir şekilde gören stratejik bir noktada bulunan kalenin her iki yanında yer alan akarsu ile derin yamaç bu kalenin savunmasını kolaylaştırmaktadır. Düzgün olmayan taşlardan inşa edilen kalenin güney bölümü düz, diğer kısımları ise üzerinde bulunduğu yamaç ile ilişkili olarak yuvarlak biçimlidir. Bugün kesin olarak herhangi bir giriş ve pencere açıklığı gözükmeyen kalenin içindeki bir yapı kalıntısına ait olabilecek herhangi duvar izine de rastlanılmamıştır. 2011 yılında Çaykara Belediyesi tarafından gerçekleştirilmek istenen temizlik kazısında önemli bulgulara ulaşılabileceğine ve kalenin kesin olarak tarihlenebileceği düşünülmektedir.

3.3. Halk Mimarisi

2010 Trabzon yüzey araştırmasının önemli bir bölümünü de Çaykara ilçesi ve çevresindeki halk mimarisi üzerinde yapılan incelemeler oluşturmaktadır. Bu amaçla özellikle 1980'li yıllarda tarafımdan incelenmiş olan Çayıroba Köyü merkez alınmıştır. Böylece kırsal mimari dokunun geçen zamandan ne şekilde etkilendiğinin saptanması, ayrıca etnoarkeolojik yaklaşımla Ortaçağ'lardaki konut mimarlığı ile gündelik yaşantının belirlenebilmesine ait ipuçları bulunması hedeflenmiştir.

Çayıroba'da yapılan incelemelerde zengin ahşap mimari örneklerin büyük oranda bozulmadan korunduğu, yalnız köy merkezinde bulunan ahşap caminin yıkılarak, betonarme bir camii ile değiştirildiği görülmüştür. Bazılarının 200 yıllık olduğu düşünülen ahşap evlerdeki tandır, ahır, samanlık gibi bölümlerin günümüzde de özgün isimleri ile kullanıldığı, özellikle dolap kapaklarının ve kapı çerçevelerinin geometrik bezemeler ile bezendiği saptanmıştır. Bugün Çayıroba'da yaşanan köy yaşantısının en azından bölgedeki Ortaçağ dönemi kırsal yaşantısı hakkında aydınlatıcı bilgiler verebileceği düşünülmektedir (Resim:11).

Çayıroba Köyü Fındıkoğlu Evi

Köy merkezinde yer alan ev, iki katlıdır (Çizim:3). 1906 yılında inşa edildiği kitabesinden anlaşılan evin zemin katında ahır bulunmaktadır. Toprağa kısmen gömük olan ahırın duvarları ile evin baş duvarı taş, diğer kısımları ahşaptan inşa edilmiştir (Resim:12). Evin kinci katına yanlarda bulunan iki kapı ile girilir. Kapılardan ilk olarak geçit işlevli birer mekâna ulaşılır. Bu mekânlar samanlık ve odunluk işleviyle de kullanılmaktadır. İkinci katın merkezini oluşturan "aşhana" mekânda tandır ve taş ocak yer almaktadır. Mutfak işlevinde olan bu mekâna eklenen üç oda bulunmaktadır. Evin ahşap kapılarında ve kaplamalarında zengin geometrik süslemeler yer almaktadır.

4. SONUÇ

Trabzon Karadeniz bölgesinin doğusunda önemli antik kentlerden birisidir. Kentin tarihi, kültür varlıkları üzerine bugüne kadar muhtelif araştırmalar yapılmıştır. Bu proje ile kentin fiziki yapısı, gelişmesi üzerinde durularak Bizans ve Osmanlı dönemlerinde kentin modellenmesi yapılacaktır. Ayrıca kent ve çevresindeki yapıların mimarlık ve sanat değerleri bir bütün olarak ele alınacaktır. Bu yaklaşımla başlangıç aşamasında 2010 yılı çalışmaları şöyle özetlenebilir:

1. 2010 yılı Eylül ayı içinde 10 günlük bir çalışma takvimi ile gerçekleştirilen Trabzon yüzey araştırmasında ilk olarak tarihi Trabzon kentini oluşturan ana öğeler olan kent surları üzerinde durulmuştur. Yukarı, Orta ve Aşağı Hisar olarak üçe ayrılan surlarda farklı dönem izleri saptanmış, surlar üzerinde bulunan kitabeler ve figürlü mimari plastikler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Bu kapsamdaki surlar üzerindeki çalışmalarımız Çizim 1 ile fotoğraflar eşliğinde belirtilmiştir.

2. Tarihi kentin diğer ana öğeleri olan köprüler ve su kemerleri ile sur içinde ve dışında bulunan önemli yapılarda ön incelemeler bu yılki araştırmamızın diğer bir ayağıdır. Gelecek yıllarda gerçekleştirilecek olan çalışmalarda bu yapılar üzerinde tek tek ayrıntılı incelemeler yapılacaktır. Burada ön incelemesi yapılan 1973 ve 1985 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tescil edilmiştir.

3. Çalışmamızda ele alınan bir diğer yapı ise Çaykara Kalesi'dir. Çaykara Belediyesi'nin ileriye dönük kazı yapılması istekleri doğrultusunda bu yılki araştırmamıza dâhil edilen kale, Trabzon'un değişik yerlerinde görülen ve kuruluşları Ortaçağ'a kadar inen savunma yapılarının güzel bir örneğidir. Bu kale Trabzon Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir.

4. Ayrıca Trabzon KTÜ Kütüphanesi'ne gidilerek 120 yıl önce kent hakkında yazılmış ana kaynaklar incelenmiştir. Mimarlık Fakültesi'nde halk mimarisi üzerinde yapılan araştırma ve tezler gözden geçirilmiştir.

5. 2010 yılı Trabzon yüzey araştırmasında son olarak Çaykara ve çevresindeki yerel halk mimarisi ile zengin ahşap işçilikleri gösteren ahşap camiler üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

Bu çalışma ile 1980'li yıllarda tarafımdan gerçekleştirilen çalışmalarda saptanan yerleşmeler ve yapılar üzerindeki bozulmaların saptanmasının yanında, etnoarkeoloji kapsamında mevcut kırsal mimari eserlerden ve köy yaşantısından yola çıkarak bölgenin Ortaçağ yaşantısı hakkında bilgi edinilip edilemeyeceği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sadece Çayıroba Köyü'ndeki Fındıkoğlu evi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Burada yapacağımız mimari, etnografya, gündelik hayat, ekonomik faaliyetler, tarım ve hayvancılıkla ilgili çalışmaların bölgenin Ortaçağ kırsal yaşantısına da ışık tutacağı kanısındayız.

2010 yılında yapılan Trabzon yüzey araştırması bir ön çalışma, sorgulama araştırması olup, gelecek yıllarda daha ayrıntılı ve verimli çalışmalar gerçekleştireceğimizi ümit ediyoruz.

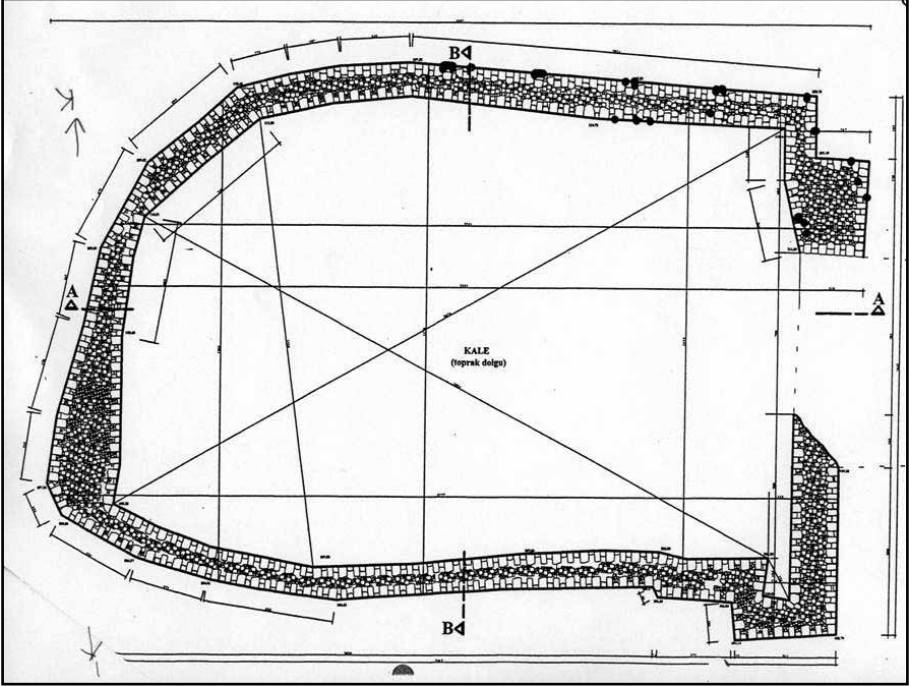
KAYNAKÇA

- Akbulut, Ö., Trabzon, İstanbul, 1955.
- Anadolu, M., Trabzon'daki Bizans Çağı Yapıları, İstanbul, 1969.
- Ballance, S., "The Byzantine Churches of Trebizond", Anatolien Studies, C.X, 1960, s.141-175.
- Ballance, S., "Early Turkish Buildings in Trabzon", Belleten, Cilt:29, Sayı:113, 1965, s.75-76.
- Bostan, H., XV-XVI. Asırlarda Trabzon ve Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Ankara, 2002.
- Bryer, A.- Winfield, D., The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos, Washington, 1985.
- Eyice, S., "Trabzon", T.T.O.K. Belleteni, Sayı:25/305, Ankara, 1970.
- Finlay, G., History of Greece and The Empire of Trebizond, London, 1951.

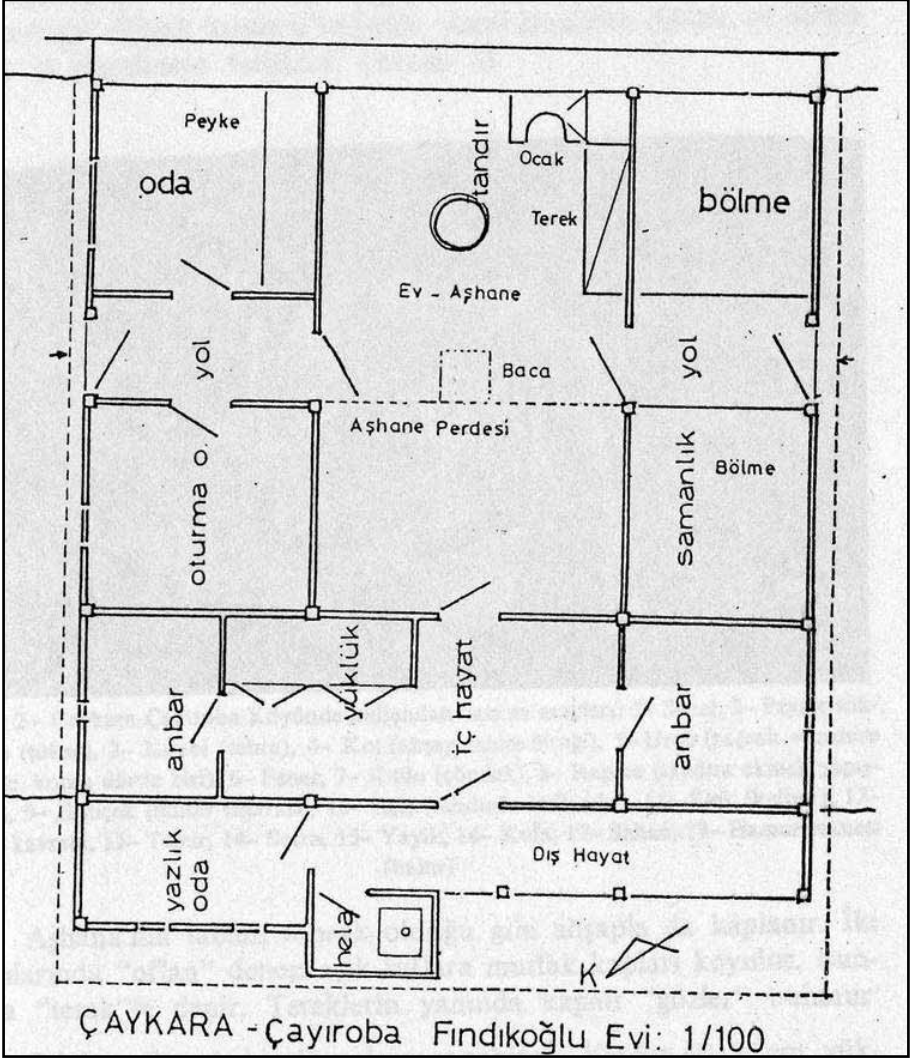
- Goloğlu, M., Trabzon Tarihi, Ankara, 1975.
Halil, E., "Trabzon'daki Osmanlı Kitabeleri", T.O.E.M., Cilt:8, Sayı:48, Ankara, 1915, s.321-354.
Horuluoğlu, S., Trabzon ve evresinin Tarihi Eserleri, Ankara, 1983.
Hrisantos, Eklesia Trebizond, Atina, 1933.
Janssens, E., Trebizonde en Colchide, Bruxelles, 1969.
Karpuz, H., "Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Yapıları", Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı:12, İstanbul, 1982, s.95-115.
Karpuz, H., "Trabzon Köy Evlerinin Bölmeleri", Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2, Ankara, 1982, s37-48.
Karpuz, H., Trabzon, Ankara, 1993.
Lowry, H.W., Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1581, İstanbul, 1981.
Lynch, H.F.B., Armenia Travels and Studies I, London, 1901.
Miller, W., Trebizond, The Last Grek Empire, London, 1926.
Rice, T.D., Byzantine Painting at Trebizond, London, 1936.
Şakir, Ő., Trabzon Tarihi, Ankara, 1954.
Őentürk, C., Trebizond, İstanbul, 1975.

Çizim 1: Trabzon Kent Surları'ndaki kapılar ve tarihi yapılar

Çizim 2: Çaykara Kalesi'nin planı (Trabzon Koruma Kurulu'ndan)

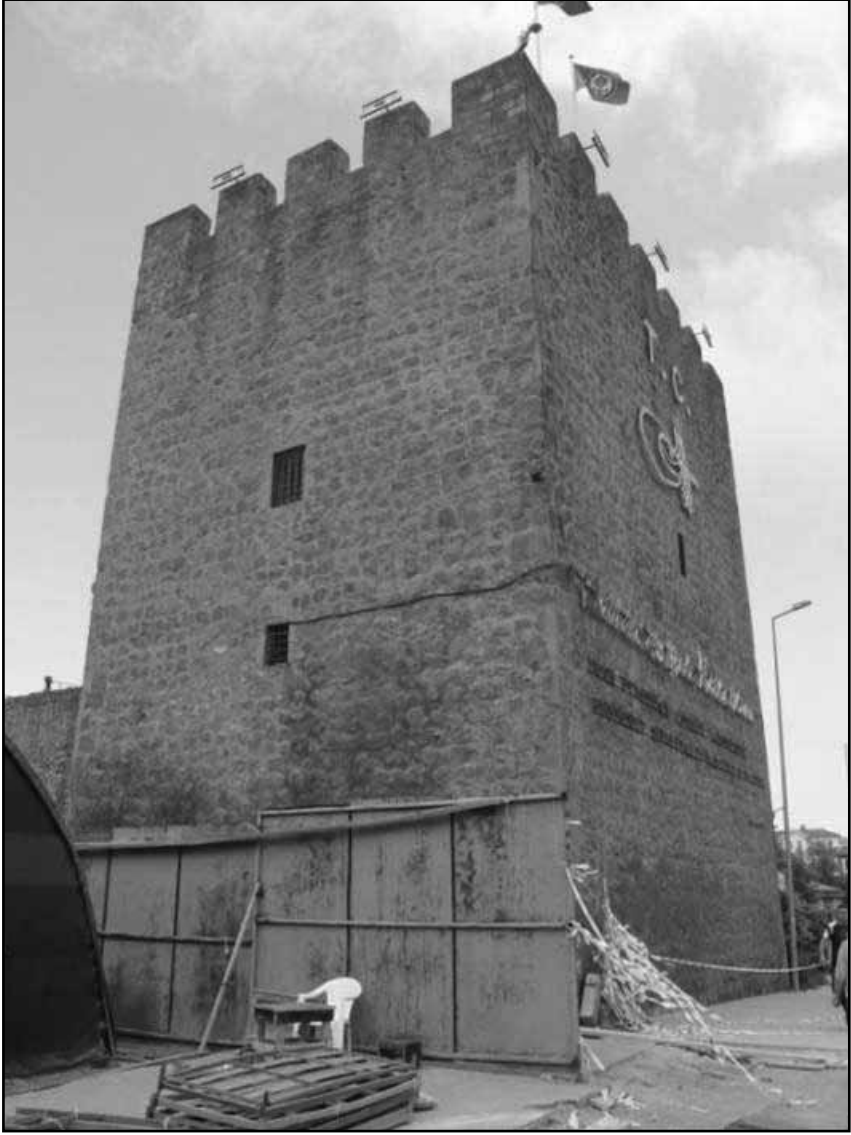
Çizim 3: Çayıroba Fındıkoğlu Evi'nin planı

Resim 1: Aşağı Hisar surları ve Moloz Kapı

Resim 2: Aşağı Hisar surlarının batı bölümü

Resim 3: Zağnos Paşa Burcu

Resim 4: Ortahisar'ın genel görünümü

Resim 5: Tonozlu gizli geçit

Resim 6: Surlardaki Roma dönemi izleri

Resim 7: Yukarı Hisar'ın genel görünümü

Resim 8: Yeni Cuma Kapısı

Resim 9: Yukarı Hisar'daki Osmanlı kitabesi

Resim 10: Çaykara Kalesi'nin iç kısmı

Resim 11: Çayıroba köyünün genel görünümü

Resim 12: ayiroba Fındıkoğlu Evi'nin genel grtinümü

BOĞSAK ADASINDA YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ (2010)

Günder VARİNLİOĞLU*

Isauria eyaletinin güney kıyısında batıda Ovacık yarımadası ile doğuda Holmoi (Taşucu) limanına uzanan kıyı hattı ve arka bölgesindeki yerleşim dokusunu ve tarihini incelemek amacıyla, 2010 yılında Boğsak adasında arkeolojik yüzey araştırması yürütülmüştür (Harita: 1).¹ Mersin ili, Silifke ilçesi, İmamuşağı köyüne bağlı olan Boğsak adası, bölgenin en iyi korunmuş yerleşimlerinden birisidir. Boğsak koyu, bu kıyı hattındaki iki önemli limanın arasında yer almaktadır. Boğsak koyunun 8 kilometre kuzeydoğusundaki Holmoi (Taşucu), Calycadnus (Göksu) deltasının denize açıldığı limandır. Bu büyük liman, Isauria eyaleti başkenti Seleucia ad Calycadnum (Silifke) ve kentin hemen dışında yer alan Hristiyan hac merkezi Hagia Thekla'ya (Ayatekla) hizmet verir. Boğsak'ın 2 kilometre güneybatısındaki Palaiai (Tahtalimanı) çok küçük bir koy olmakla birlikte, Isauria kıyılarının nadir ovalarından olan Yeşilovacık ile doğrudan bağlantılı olması nedeniyle Roma ve Bizans ordularınca kullanılmıştır. Palaiai ve çevresinde şimdiki kadar arkeolojik çalışma yapılmadığından, bu koy hakkında yazılı kaynaklardaki referanslar dışında bilginiz yoktur.² Ovacık yarımadasındaki Aphrodisias kentinin limanı ile Palaiai arasındaki kıyı hattında deniz araçlarının sığınacağı veya ikmal yapacağı uygun koy ya da yerleşim bulunmamaktadır. Kıyının 2.5 kilometre açığındaki Dana adasında yerleşim kalıntıları tespit edilmiş olmakla birlikte, adanın işlevleri ve deniz ulaşımındaki yeri bilinmemektedir. Ancak

* Dr. Günder VARİNLİOĞLU, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Trustees for Harvard University, Washington, D.C./ A.B.D. E-posta: gvarinlioglu@gmail.com

- 1 28 Haziran-28 Temmuz 2010 tarihlerinde Silifke müzesinden arkeolog Özgür Topbaş denetiminde gerçekleştirilen çalışmayı, İ.T.Ü. Geomatik Mühendisliği ve Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri ve mezunlarından oluşan küçük bir ekip gerçekleştirmiştir. Çalışmaya mali destek veren kurumlar şunlardır: Dumbarton Oaks, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM. Yüzey araştırmasının her aşamasında ekibimize destek olan Silifke Müze Müdürü İlham Öztürk'e çok teşekkür ederim.
- 2 Yazılı kaynaklara dayanarak, İ.s. 4. yüzyılın ikinci yarısında Roma ordusunun Palaiai limanını erzak deposu olarak kullandığını söyleyebiliriz (Ammianus Marcellinus 14.2.13). İ.s. 10. yüzyılda Bizans ordusunun Kibyrrhaiotai theme'sinin limanda etkin olduğu bilinmektedir (Constantine Porphyrogenitus *De Thematibus* 79). Palaiai'da varolduğu bilinmektedir.

öyle gözükmektedir ki, Ovacık ve Taşucu arasındaki irili ufaklı adalar arasında (Kösrelik, Dana/Pityussa, Güvercin, Boğsak) Boğsak adası yoğun yerleşim görmüş tek adadır. Kuzey rüzgarlarına kapalı geniş Boğsak koyundaki yerleşimin yaklaşık 1 kilometre açığındaki Boğsak adası, Isauria'nın güney kıyısındaki deniz ulaşımının durak noktalarından birisi olmalıdır.

Boğsak adası az sayıda bilim insanı tarafından 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok kez ziyaret edilmiş, adada kısa süreli çalışmalar yürütülmüş, ancak yayınlar adadaki tekil yapılara yoğunlaşmış, ada yerleşiminin dokusu, işlevleri, Isauria kıyısı ve Akdeniz ile ilişkisi irdelenmemiştir.³ 2010 yılında başlatılan yüzey araştırması, adanın kara yerleşimleriyle ve deniz yollarıyla bağlantılarının, Isauria eyaletindeki konumunun, yerleşim yapısının, geçim kaynaklarının, kalıntıların işlevlerinin, birbirleriyle olan ilişkilerinin ve mimari özelliklerinin incelenmesini amaçlamaktadır.

Boğsak adası, Boğsak koyunun güney girişinin 300 metre açığında yer alan yaklaşık 7 hektar yüzölçümünde, su kaynağı bulunmayan ve tarıma elverişsiz küçük bir kayalıktır (Resim: 1). Ada, Dana adası hariç çevredeki hiçbir ana yerleşimden (örneğin Taşucu, Tahtalimanı, Tokmar kalesi, Mylai/Manastır) görülmemektedir. Dana adasından Boğsak koyuna doğru denizden yaklaşırken, ada anakaranın bir uzantısı olarak gözükmektedir. Güneybatı-kuzeydoğu yönünde kıyı boyunca hareket eden gemiler için koya ulaşımın bu boğazdan yönlendirildiği ve adanın bir ön karakol görevi yaptığı düşünülebilir.

Yaklaşık 7 hektar yüzölçümündeki adada Roma ve Erken Bizans dönemlerine tarihlenebilecek yerleşim kalıntıları bulunmaktadır. Adadan Silifke müzesine getirilmiş İ.s. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen bir yazıtta, ada yerleşiminin adı *Ἀστερήα* olarak geçmektedir.⁴ *Ἀστερήα*'nın bir kente yaraşır

3 S. Guyer, *Grundlagen mittelalterlicher abendländischer Baukunst: Beiträge zu der vom antiken Tempel zur Kreuzförmigen Basilika des abendländischen mittelalters führenden* (Einsiedeln, 1950); G.E. Bean ve T.B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968* (Vişana, 1970); S. Eyice, "Einige byzantinische Kleinstädte im Rauhen Kilikien," *150 Jahre Deutsches Archäologisches Institut 1829-1979* (Mainz, 1981), 204-209; H. Hellenkemper ve F. Hild, *Neue Forschungen in Kilikien* (Vişana, 1986); S. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria* (Aldershot, 1996); A. Aydın, "Boğsak Adası'ndaki merkezi planlı yapı," *Adalya VII* (2004): 263-278.

4 G. Dagron ve D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie* (Paris, 1987), no.6, s.23. İ.s. 3. Yüzyılın ikinci

yapılarla donatıldığını söyleyen bu yazıtı dayanarak bu varsıl yerleşimin kent olmaya özenen, ancak bu statüyü edinememiş bir köy olduğu düşünülebilir. Adanın Geç Antik dönem sonrasındaki tarihi hakkında henüz birşey söylemek mümkün değildir. 14.-16. yüzyıla gelindiğinde Portulanlar ve deniz haritalarında Boğsak koyu *Portus Pini* adıyla anılmakta, ancak adanın terkedilmiş olduğu ve konaklamaya elverişli olmadığı belirtilmektedir.⁵

Boğsak kıyısındaki yerleşimin 1970'li yılların ortalarına dek korunduğu bilinmektedir.⁶ Ancak bölgede kurulan mısır fabrikasında bu kalıntılar hammadde olarak kullanılmıştır. Geriye yalnızca mozaik bir döşeme, sarnıç ve tek bir yapı kalıntısı kalmıştır.⁷ Koyun kuzeydoğusundaki Limankalesi 2000 yılından bu yana NATO Takviye Kuvvetleri Muhimmat İskelesi ve Tamamlayıcı Tesisleri sınırlarında yer aldığından, kale ve çevresinin incelenmesi Akdeniz Bölge Komutanlığı'nın izniyle mümkün olacaktır. Karanın tersine, ada yerleşimi, özellikle de denizden ulaşılması zor bölgelerdeki kalıntılar nispeten daha iyi korunmuştur.

2010 yılı yüzey araştırması Boğsak adasına yoğunlaşmıştır. Öncelikle adanın topoğrafyasının ve yüzey kalıntılarının (mimari ve küçük buluntular) dağılımının ve niteliklerinin tanınması için ön keşif yapılmıştır. Bu çalışmalar sonunda, yerleşimin işlevleri, gelişimi, mimari özellikleri, dinsel, ekonomik ve sosyal yapısı, kara ve deniz ile ilişkisi ile ilgili sorular tanımlanmıştır. Ayrıca kapsamlı bir mimari ve arkeolojik belgeleme çalışmasının temelleri atılmıştır. Belgeleme çalışmaları kapsamında adanın yerleşim planının hazırlanması için gerekli ölçüm ve çizimlere başlanmış, adanın ulaşılabilen kesimlerinde küçük buluntular (cam, cüruf, sikke, mimari elemanlar, maden buluntular) belgelenmiştir.

yarısına tarihlenen *Stadiasmus Maris Magni* 483'te sözü geçen λιμν Νησοῦλιον (küçük ada limanı) Boğsak adasından söz ediyor olmalıdır.

5 1490 tarihli *Portulan Rizo*'da adada yerleşim bulunmadığı ve teknelerin konaklaması için uygun olmadığı yazılmaktadır. Bkz. F. Hild ve H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien* (Viyan, 1990), 384, 367.

6 Hellenkemper ve Hild, *Neue Forschungen*, 38.

7 Bu bilgi için İmamuşağı köyü muhtarı Kader Tokmar'a teşekkür ederim.

Yoğun bitki örtüsü ve adanın sarp topoğrafyası nedeniyle çalışmalar çok yavaş ilerlemiş, adanın her kesimini ziyaret etmek mümkün olmamıştır. Bu süreçte, kalıntılara ulaşmayı sağlayacak patikalar, geçitler ve yollar aranmıştır. 2010 sezonunda çalışılacak alanlar belirlenerek, Silifke Orman İşletme Müdürlüğü'nün izniyle tahra ve motorlu testere kullanılarak patikalar açılmış, çalışılacak yapıların etrafında ve iki büyük kilisede (Kilise I ve II) küçük kapsamlı bitki temizliği yapılmıştır. Yüzey araştırması adanın zirvesi, kuzeydoğu kıyısının kayalık kısımları ve batı kıyı hattının kuzey kesimiyle sınırlı kalmıştır.

Yerleşim planının çıkarılmasında iki adet Leica marka GNSS1200 model GPS alıcısı kullanılmıştır. Silifke Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'nden karadaki nirengi noktalarının kordinatları öğrenilerek, yerleri tespit edilmiştir. Nirengi noktaları, adada kurulan GPS alıcısıyla bağlantılı olacak biçimde statik yöntemle ölçülmüştür. Bu yöntemle adanın kordinatlarını ülke nirengi ağına bağlamak mümkün olacaktır. Bu ölçümlerin tamamlanmasından sonra adanın en yüksek yerindeki poligon noktasına bir GPS alıcısı kurularak, gezici (rover) GPS alıcısı ile eskizleri tamamlanan tüm yapıların planının ve topoğrafyanın çıkarılması için Real Time Kinematic (RTK) yöntemiyle ölçümler gerçekleştirilmiştir. Kilise I, Kilise II ve çevrelerindeki yapıların ölçümünde ise Wild marka Total Station kullanılmıştır. Son olarak, 2011 sezonunda yönlendirici ve altlık olması amacıyla hava fotoğrafları çekilmiştir (Resim: 2).⁸ Bu fotoğraflar ayrıca adanın üç boyutlu modelinin çıkarılmasında da kullanılacaktır.

Adada modern yerleşim olmadığından ve ziyaretçi sayısının azlığı nedeniyle yüzeyde yoğun seramik buluntusu vardır. Öncelikle seramiklerin yoğunlaştığı bölgeler tespit edilerek çok sınırlı sayıda diyagnostik seramik toplanmış, kroki üzerine işaretlenmiş, el GPS'i ile kordinatları kaydedilmiştir. Seramikler yıkanıp tasnif edildikten sonra seramik tipleri belirlenmiş, çizimleri yapıp, fotoğrafları çekildikten sonra aynı tipteki seramikler araziye

8 Hava fotoğrafları, Dijikopter şirketinin sağladığı helyumla şişirilen balonun taşıdığı dijital SLR kamera düzenegi ile çekilmiştir.

geri bırakılmıştır.⁹ Aynı biçimde, etüdlük cam, maden ve mimari plastik buluntuların ve sikkelerin yerleri işaretlenmiş, fotoğrafları çekilmiş ve Silifke müzesine teslim edilmiştir.¹⁰

Adanın hemen her kesiminde, sarp kayalıkların üst kesimleri dahil olmak üzere, yapı kalıntıları bulunmaktadır (Harita: 2). Fakat yerleşim kuzeydoğu yamacındaki teraslarda yoğunlaşmıştır. Çoğunlukla iki katlı, dikdörtgen planlı, kırma çatıyla örtülmüş, bodrum katlarında geniş sarnıçları bulunan, denize bakan geniş kemerli ya da dikdörtgen pencere ve mimari süslemesi bulunmayan bu yapılar konut olarak inşa edilmiş olmalıdır (Resim: 3). Yapıların duvar örgüsü adadaki diğer yapılar gibi harçla bağlanmış küçük dikdörtgen taşlardan oluşmaktadır. Az sayıda yapıda örgünün içinde çatı kiremitleri kullanılmıştır.

Kuzeydoğu ve batı kıyı hattı boyunca işlevleri henüz bilinmeyen birçok yapı, merdiven, iskele ve mendirek kalıntısı bulunmaktadır (Resim: 4). Diğer kesimler denize dik inen kayalıklardan oluştuğu için, bu kıyı hattı adanın denizden ulaşılabilen tek bölümüdür. Kıyı boyunca doğal girintiler ya da koylar bulunmadığı için deniz araçlarının bağlanması ve kıyıya yanaşması, bugün kalıntıları su altında kalmış ya da yok olmuş mendirekler ve iskeleler ile mümkün olmalıdır.¹¹

Adanın hemen her kesiminde mezar kalıntıları görülmekle birlikte, kuzey, kuzeydoğu, batı ve güney yamaçlarına yayılmış geniş bir nekropol alanı vardır (Resim: 5). Nekropolün kabaca Roma ve Erken Bizans dönemlerine ait olduğu düşünülmekle birlikte, henüz daha yakın ve doğru tarihlendirme için yeterli çalışma yapılmamıştır. Yerleşim çoğunlukla nekropol alanının kenarlarında devam etmiş, yalnızca bir iki bölgede nekropol işgal edilerek yapılaşma genişlemiştir. Nekropol alanının içinde ve yakınında dört adet adet bazilika planlı ve bir adet merkezi haç planlı kilise tespit edilmiştir. Kilise II hariç diğer kiliseler birbiri etrafında kümelenmiştir. Kilise I, II, III

9 Seramik buluntular arasında çok sayıda anfora ve pithos dikkat çekmektedir. İnce kesitli, astarlı ve boyalı seramik çok az sayıdadır.

10 Prof. Dr. Oğuz Tekin'e sikke raporu için çok teşekkür ederim. Buna göre, 4 bronz sikkelerin birisi İ.s. 4. yüzyıla, ikisi İ.s. 7. yüzyıla, bir tanesi de İ.s. 7-8. yüzyıllara aittir.

11 İleriki sezonlarda bunların da araştırılması planlanmaktadır.

ve V (merkezi haç planlı yapı) yerleşim planına dahil edilebilecek düzeyde ölçülmüş, mimari plastik kalıntıları belgelenmiştir (Harita: 2). Ancak kiliselerin hemen çevresindeki kiliselerle yakından bağlantılı yapılar bitki örtüsüyle kaplı olduğu için belgelenememiştir. Aynı nedenle Kilise IV'ün ancak yerini tespit etmek mümkün olmuştur.

Kiliselerin tümü mimari plastiğe dayanarak İ.s. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenebilir (Resim: 6). Merkezi haç planlı yapı için İ.s. 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başı önerilmiştir.¹² Kiliselerde kullanılmış sütunlar ve sütun başlıklarının tümü yerel kireçtaşındandır. Az sayıda Prokonnesos (Marmara adası) kaynaklı mimari plastik öge bulunmakla birlikte bunların hangi yapılara ait olduğu bilinmemektedir. Merkezi haç planlı yapının güneybatı girişinin tabanında definecilerin tahribatı sonucunda ortaya çıkmış mermer *opus sectile* döşeme parçası özellikle dikkati çekmektedir (Resim: 7).¹³ Kilise II'nin tabanında, yüzeyin yaklaşık 1-2 cm altında mozaik taban yer yer ya da belki tümüyle sağlam durumda korunmuştur. Adanın başka kesimlerinde yamaçtan aşağı yuvarlanmış mozaik kalıntılarına rastlanmıştır.

Adadaki yapıların tümünde Erken Bizans döneminde yaygın biçimde kullanılan harçlı, kabaca şekillendirilmiş küçük dikdörtgen taş duvar örgüsü görülmektedir (Resim: 8). Düzgün kesme taş duvar örgüsü ve kaplamasına ise yalnızca kiliselerin apsislerinde ve kuzeydoğu kıyısındaki işlevi bilinmeyen tek bir yapıda rastlanmıştır (Resim: 9).¹⁴

Adanın yerleşim tarihi konusunda sonuçlara varmak için erkendir. Adanın ilk evrede nekropol olarak kullanıldığı, yerleşimin ikinci evrede geliştiği düşünülebilir. İsaoria kıyısı ve iç bölgelerinde yerleşimlerinin genişlediği İ.s. 5. ve 6. yüzyıllarda Boğsak adasının da yoğun bir yapılaşma görmüş olması mümkündür. Özellikle İ.s. 5. yüzyılın son çeyreğindeki kilise inşaatları dikkat çekmektedir. Yüzey araştırmasında tartışılmaz biçimde Orta Çağ'a tarihlenebilecek seramik, küçük buluntu veya yapı kalıntısı bulunmamıştır.

12 Aydın, *Boğsak*.

13 Mermerlerin kökenleri üzerine olan çalışmalar devam etmektedir.

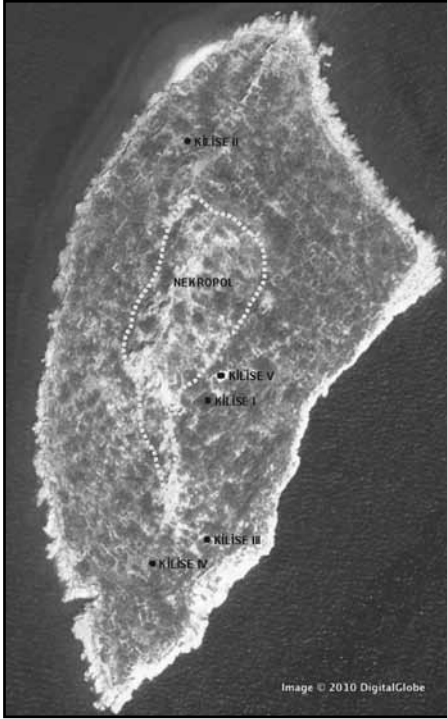
14 Mimari geleneklerin ve tekniklerin süreklilik göstermesi nedeniyle, yalnızca duvar örgü tekniklerine dayanarak kesin bir tarih önermekten kaçınıyoruz.

Ovacık-Taşucu kıyı hattı ve arka bölgesinde yalnızca iki Orta Çağ kalıntısı bilinmektedir: Boğsak koyunun kuzeydoğusunda, tam tarihi bilinmeyen Limankalesi ile Palaiai limanının 3 kilometre kuzeybatısında, limana hakim bir tepede yer alan ve 12. yüzyıl yapısı olabilecek Tokmar kalesi. Ancak bu kalıntıların hiçbirinde kapsamlı bir çalışma yürütülmediğinden, bölgenin İ.s. 7. Yüzyıl sonrasındaki dönüşümü ve yerleşim tarihi konusunda bilgi yok denecek kadar azdır.

Adanın zor topoğrafyası ve hareketi zorlaştıran bitki örtüsüne rağmen, yedi kişilik bir ekiple bir ay boyunca sürdürülen çalışma sonucunda, adanın kuzeydoğu ve batı kıyısının büyük bölümünün, kuzeydoğu ve batı yamacının önemli bir kısmının ve zirvedeki kalıntıların yerleşim planlarının çıkarılması için gerekli ölçümler tamamlanmıştır. Hava fotoğrafları, uydu görüntüleri, GPS ve Total Station ölçümlerini bir arada değerlendirerek adanın yerleşim planı tamamlanacaktır. 2011 sezonunda adanın ulaşılamamış güney ve güneydoğu kesimlerinin incelenmesi, GPS/Total Station ölçümleri tamamlanmış yapıların yakından incelenmesi ve belgelenmesi, kıyıdağı kalıntıların tespit edilmesi, yüzey buluntularının tespitine devam edilmesi, ve 2010 sezonunun verilerinin ilk değerlendirmesi sonucunda belirlenen eksikliklerin tamamlanması amaçlanmaktadır.

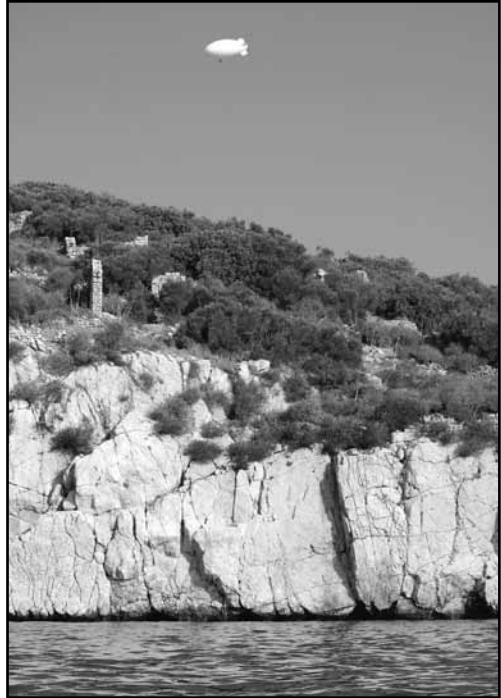
Harita 1: Ovacık yarımadası ve Taşucu arasındaki yerleşimler (Google Earth'ten alınmış Digital Globe uydur görüntüsü)

Harita 2: Boğsak adası uydur görüntüsü (Google Earth/Digital Globe)

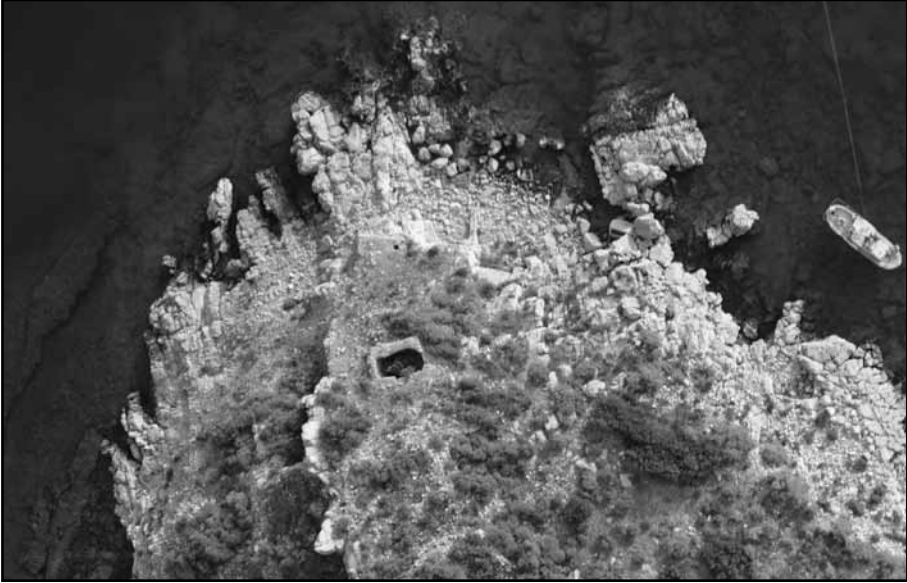
Resim 1: Boğsak adasının kıyıdan görünümü

Resim 2: Boğsak adasının doğu yamacının üstünde uçurulan balon ve dijital SLR kamera aksamı

Resim 3: Kuzeydoğu yamacında konut olduğu düşünölen yapı kalıntıları

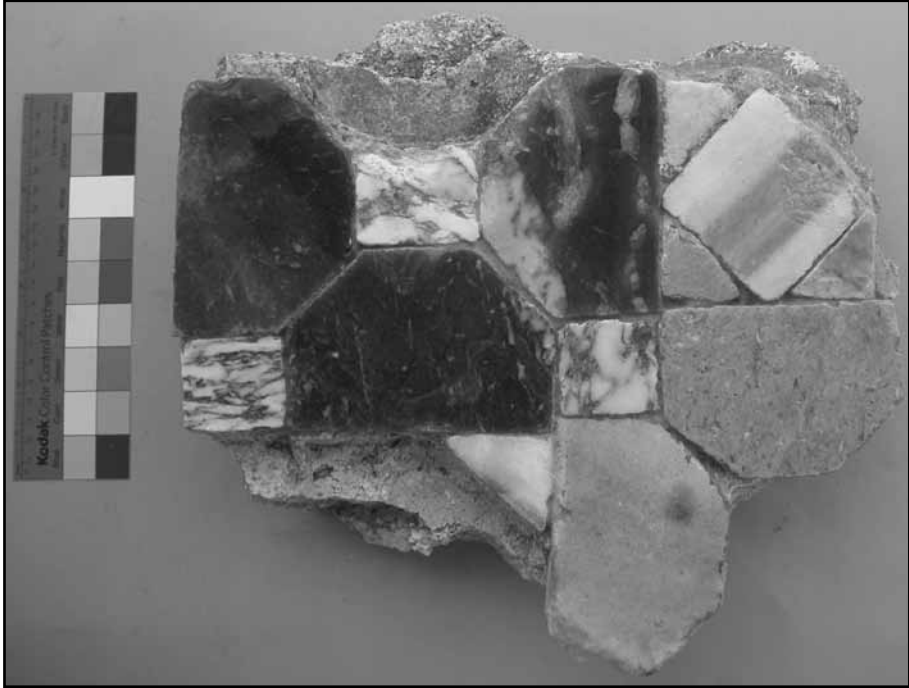
Resim 4: Boğsak adasının yanaşmaya uygun kuzey ucunun hava fotoğrafı. Mendirek ve iskele kalıntıları kıyı boyunca yer yer görölebilmektedir.

Resim 5: Nekropolün kuzey yamacındaki küçük bir kesiminin kesiminin hava fotoğrafı

Resim 6: Kilise I'de kullanılmış sütun başlığı

Resim 7: Merkezi ha planlı yapının (Kilise V) güneybatı girişinde defincilerin ortaya karttığı opus sectile parçası.

Resim 8: Adadaki hemen hemen tüm yapılarda görülen duvar örgüsü tipi

Resim 9: Adanın kuzeydoğu köşesindeki bir yapıda görölen düzgün kesme taş kaplama duvar

SAGALASSOS 2010 YÜZEY ARAŞTIRMASI

M.WAELKENS*

E.KAPTIJN

K.DIRIX

R.VANDAM

P.DEGRYSE

PH. MUCHES & J.POBLOME

1.Bölgesel Arkeolojik Yüzey Araştırması

Eva Kaptijn & Ralf Vandam

1.1 Giriş

1993 ile 1998 yılları arasında, Sagalassos teritoryumunda, Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi kapsamında geniş çaplı bir çalışma yapıldı.¹ Bu çalışma sonucunda, bölgedeki en önemli sit alanları ve zaman içinde teritoryumdaki yerleşimler hakkında bilgiler elde edildi.² Bu bilgiler ışığında bazı bölgeler ile ilgili daha ayrıntılı çalışma yapmak mümkün olabilecektir. Bu çerçevede dahilinde, 1999 ile 2006 yılları arasında Sagalassos civarında 'Kent Yakın Çevresi Araştırması' gerçekleştirilmiştir.³ 2008'de ise, yeni bir yoğun yüzey araştırması kampanyası başlatılmıştır. 2008 ve 2009'da, Bereket ve Bağsaray vadileri Vanhaverbeke tarafından araştırılmıştır.⁴ 2010 yılında ise, Burdur Ovasında, teritoryumun batı ucunda kalan bölgede üç yıl sürecek olan yoğun araştırmanın ilki yapılmıştır (Resim:1).

1.2. Amaçlar

2008'de Vanhaverbeke'nin başlattığı merkezden uzak vadilerde yoğunlaşan araştırmanın amacı, bu bölgeler ile kent arasındaki bağlantıyı

* Marc WAELKENS, Sagalassos Arkeoloji Projesi, Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven/BELÇİKA

1 Waelkens et al. 1997, 2000

2 Vanhaverbeke and Waelkens 2003

3 Waelkens et al. 2005; Vanhaverbeke et al. 2007; Waelkens 2007

4 Vanhaverbeke et al. baskıda

açığa çıkarmak ile buralardaki yerleşim tarihini kent ve yakın çevresininkiyle kıyaslamaktı. Burdur Ovasındaki araştırmanın bir diğer amacı da teritoryumun bu kesimindeki prehistorik yerleşimleri daha iyi anlayabilmektir. Burdur Ovasında kazısı yapılan iki yer de, Hacılar ve Kuruçay⁵, Anadolu'nun Neolitik ve Kalkolitik dönemlerini anlamak açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, buralarla ilgili bilgilerimiz halen kısıtlıdır ancak, umuyoruz ki burada yaptığımız çalışma sonucunda Neolitik, Kalkolitik ve Erken Bronz Çağlarına ait daha fazla bilgi elde edebileceğiz.

1.2 Metodoloji

Araştırma, 20 metre aralıklarla, 50 metrelik bölümler halinde yoğun bir yöntemle yapılmıştır. Araştırmacılar, kendi yürüyüş hatlarında karşılıklarına çıkan ve günümüze ait olmayan, insan yapımı her objeyi toplamışlardır. Bu yöntemle göre, 20 metreden büyük olan hiçbir yapı gözden kaçmamaktadır. Araştırma sırasında, kimi yerlerde bitki örtüsü ve ekinler nedeniyle zorluklar yaşanmışsa da, genelde hiçbir alan atlanmaksızın gözden geçirilmiştir. Tüm tarlalar GPS ile ölçülmüş ve hava fotoğraflarıyla görüntülenmiştir. Kampanyanın ikinci yarısında (01/08-26/08) Ağlasun'daki kazı evinde bulunan depoda, araştırma sırasında toplanan buluntuların analizi yapılmıştır.

1.3 Sonuçlar

Kalkolitik ve Erken Bronz Çağlarına Ait Kalıntılar

Burdur Ovasındaki iki büyük yerleşim olan Kuruçay Höyük ile Hacılar'ın varlığı, bu bölgenin çok erken çağlardan beri tercih edilen bir yerleşim yeri olduğunun göstergesidir. Bununla birlikte, araştırma sırasında, 'Hacılar painted ware' olarak adlandırılan gruba dahil olabilecek, Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik dönemlere ait az sayıda keramik ele geçmiştir. Geç Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı I ve II dönemlerine ait bol miktarda keramik⁶

5 Mellaart 1970; Duru 1994, 1996

6 439 tanımlanabilen ve 1544 tanımlanamayan prehistorik keramik

bulunmuştur (Resim:2). Burdur bölgesinde, bu dönemler ile bu dönemlere ait çanak çömlek, İstanbul Üniversitesinden⁷ Refik Duru tarafından Kuruçay Höyükte yapılan kazılar aracılığıyla elde edilmiştir (1978-1988).

Toplam olarak, Geç Kalkolitik ile Erken Bronz I ve II Çağlarına ait üç yeni toplu buluntu yerinde keramik ele geçmiştir. Bunlardan ikisi günümüz köylerinden biri olan Düğer'in yakınında yer almaktadır (Alan 61/Alan 83-85). Daha küçük başka bir tanesi ise, Burdur Ovasının güneyinde yer alan Karaçal yakınındakidir. Daha önce Karaçal Höyük⁸ olarak belgelenen yer ile ilgili yeniden örneklendirme yapıldı çünkü daha önce tarih dışında başka bir bilgi verilmemişti. Bundan başka, çalışma alanı dışında az sayıda prehistorik keramik bulundu. Bunların yoğunlaştığı alan çalışmanın yapıldığı yerlerin yakınlarıydı. Bu yerleşim yerlerinin yakınlarda su kaynaklarının bulunuyor olması da kayda değer bir durumdur. Geç Kalkolitik/Erken Bronz I ve II halkı için bu durum önemli bir yerleşim stratejisi oluşturuyor olsa gerekti. Buralarda ele geçen keramik topluluğu, pişirme, saklama ve tüketim gibi evsel fonksiyonlara işaret etmektedir. Bunun ötesinde, geç prehistorik keramikler üretim teknikleri açısından incelenmiştir. Bunun sonucunda, bütün Geç Kalkolitik buluntu topluluklarında tutarlı bir üretim mantığı gözlemlenmiştir: temel olarak kepek ve bir ölçüye kadar çakıl hamurlu olup, düşük ısıda pişirilmiş ve iyice cilalanmıştır. Bu döneme ait Geç Neolitik/Erken Kalkolitik keramiğin farkı, erken olanların daha karmaşık pişirme tekniklerine sahip olmasıdır. Bu araştırma sırasında ele geçen ve farklı yerlerde aynı üretim ve aynı çanak çömlek biçimlerinin varlığı ile Kuruçay Höyüğü kazısı göstermektedir ki, bu yerleşimler eş zamanlıdır ve birbirleriyle bir biçimde etkileşim halindedirler. Keramik çalışmasının bir diğer sonucu da, Düğer'deki keramik topluluğundan en az bir adet ithal keramik parçasının çıkmış olmasıdır. Bunun üzerinde, Göller Bölgesinde az rastlanan (geometrik desenli) perdahlı yüzeye sahiptir (Resim:3). Ancak, buna benzer parçalar Beycesultan'daki Geç Kalkolitik I buluntu topluluğunda da ele geçmiştir. Buradaki örnekte aynı motif beyaz boyalı bir süsleme olarak karşımıza

7 Duru 1996

8 Lloyd ve Mellaart (1962, harita I) ve daha sonra Mellaart'ın Hacılar(1970,95)'da söz edilmiştir.

çıkmaktadır.

Bölgesel keramik üretimini daha iyi anlamak ve kilin hammaddesini belirlemek için bazı örnekler alındı ve bunlar, tipolojik, petrografik ve jeokimyasal analizleri yapılarak (Leuven Katolik Üniversitesi) 'Arkeolojik Araştırmalar Merkezi'nde incelenecektir.

Tanımlanamayan Bronz Çağı Buluntuları

Düğer köyünün güneyinde, yukarıda adı geçen tarla 61' deki Geç Kalkolitik topluluğun yakınında üç adet gaga ağızlı testi ele geçmiştir (Resim:4). Bunlar, Sagalassos teritoryumunda rastlanan bu tarzdaki ilk kaplardır. Paralelleri, Beycesultan ⁹ Erken Bronz Çağı III ile, Alaca Höyük'teki ¹⁰ Hitit katmanları tarihlenmesinde de görülmektedir. Parçaların sınırlı sayıda olması nedeniyle şimdilik kaydıyla bunların yukarıda bahsedilen Bronz Çağının hangi dönemine ait olduğu bilinmemektedir.

Arkaik ve Helenistik Dönemler Arasına Ait Buluntular

Tanımlanamayan bu gaga ağızlı kapların yanı sıra, az sayıda buluntu Orta ve Geç Bronz Çağlara ya da Erken Demir Çağının başlarına tarihlenebilmektedir. Arkaik Çağa (M.Ö.750-546) ait keramik parçaları üç ayrı yerde ele geçti (Resim:5). Bu buluntu noktaları, buluntulara nispeten az rastlanan bir alanda yer almaktadır. Bu üç noktada ele geçen malzemedeki Arkaik, Klasik ve Helenistik malzeme bir arada bulunmuştur. Parçaların fonksiyonu ise, pişirme, saklama ve sofraya ile ilgilidir. Her üç noktada da gözlemlenen belirgin üretim tipleri mevcuttur. Ayrıca, bu üretimlerin Sagalassos teritoryumunu sınırlarında daha önce tanımlanan ve bu dönemlere ait olan başka yerlere ait üretimlerle kıyaslanabilmektedir.¹¹ Survey alanınının 4 km güneybatısında, bir iç göl olan Yarışlı'nın bulunduğu yarımada da yer alan Ada Tepesi ya da

9 Lloyd ve Mellaart 1962; res.68:3,5

10 Kosay ve Akok 1973; lev.XX

11 Braekmans 2011

Yarımada olarak adlandırılan yerleşimde ele geçen Arkaik dönem kalıntıları ile bağlantısı özellikle belirgindir (buranın konumu için resim 1'e bakınız). Bu yerleşimde, özenle süslenmiş anıtsal yapılar ile büyük ölçüde keramik ele geçmiştir.¹²

Ada Tepesi'nde tipik 'kırmızı üstüne siyah' figürlü keramik bulunmuştur. Aynı tip keramiğe, küçük parçalar halinde, surveyde keşfedilen üç yerleşimden ikisinde de rastlanılmıştır. Aynı şey, Dennis Braekmans tarafından jeokimyasal ve petrografik analizleri yapılan ve Sagalassos'un daha geç dönem teritoryumunda önceki yıllarda yapılan ayrıntılı araştırmalarda ele geçen geometrik desenli keramik için de geçerlidir.¹³ Bu durumda, yeni keşfedilen bu yerler bu dönemin yerel gelenekleriyle birliktelik göstermektedir.

Roma İmparatorluk Devrinde Bölgedeki Durum

Bölgede yapılan araştırmada Roma Devrine ait keramik bulunmamakla birlikte, önceki yüzey araştırmalarında bu bölgenin Roma dönemindeki önemini vurgulayan, Roma İmparatorluk ve Bizans devşirme malzemeye rastlanmıştır. Bunlar arasında en kayda değer olanlar, Düğer köyü ile Yarıköy'ün kuzeyinde bulunmuş olan Nero zamanına ait yedi ya da sekiz adet sınır taşıdır.¹⁴ Bunların biri üzerindeki yazıttan anlaşıldığına göre, 'soldaki ülke', Tymbrianassos'a aittir (Düğer'in 4 km kuzeyinde yer alan bugünkü adıyla Aşağımüslimler köyü¹⁵). Burası, İmparatorluğa ait bir eyalet olmakla birlikte, 'sağdaki ülke', Sagalassos'a aitti.¹⁶ Bu sınır taşlarının hiçbiri *in situ* olmamakla birlikte, büyüklükleri çok da fazla yol kat etmelerine elverişli olmadığından, Sagalassos ile Tymbrianassos arasındaki sınır, bu taşların buluntu yerleri civarında olduğunu öne sürmek pek de yanlış olmaz. Olasılıkla, arazide sınırları belli edecek şekilde sıralanmışlardı. Daha önce, Düğer'in içinden geçmekte olan Düğer Çayı'nın, Burdur Ovasında

12 Cummer 1970; Waelkens et al. 2000

13 Waelkens et al. 2000; Braekmans 2011

14 Ramsay 1886:129; 1895:336; Bean 1959; Waelkens et al. 2000: 171, 172, 175.

15 Waelkens et al. 2000:160

16 Waelkens et al. 2000:171

Sagalassos'un batı sınırını oluşturduğu düşünülmekteydi. Marc Waelkens'e göre; sınır taşları, M.Ö. 6. yüzyılda Nero zamanında yaptırılmış olan '*via Sebaste*' boyunca diziliydi ve Sagalassos ile İmparatorluk eyaleti arasındaki yeni sınırı belirliyordu. Bu, Sagalassos adına bir toprak kaybı anlamına geldiğinden, Tymbrinassos Sagalassos'a bunun karşılığında her yıl tarımsal gelirinin beşte birini vermek zorundaydı.

Düğer'in güneyinde; Yarışlı havzasını Düğer'den ayıran tepenin dış kenarındaki kayanın yüzeyine oyulmuş ve iki sütun arasında duran elbiseli bir kadın rölyefi bulundu (Resim:6). Marc Waelkens bu rölyefi stil açısından Geç Helenistik ve/veya Erken imparatorluk çağına tarihlenmiştir. Heykelin üst yarısı büyük ölçüde hasar görmüş durumdadır. Bunun benzeri ve muhtemelen aynı zamana ait iki rölyef, Yarımada/Ada Tepesi'nin kuzeyi boyunca uzanan kayalıklarda, çıplak bir Herakles ile, olasılıkla bir tanrıça, elbiseli bir kadın heykeli bulundu.¹⁷ Bu üç kabartmanın dini açıdan göstergeleri mantıklıdır. Düğer'deki kabartma Düğer Çayı'nın çok yakınında ele geçmiş olduğundan, bu yerin Kalkolitikten itibaren birbirini izleyen yerleşimlere mekan olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Marc Waelkens'a göre, kabartma bu kaynağa ait kültle ilgili olabilir. İki sütun arasında durmakta olan heykel akla bir nevi tapınma yerini getirmekte ve bu durumda da kadın figürü kaynağı gözeten '*nymphe*' olabilir(?).

İmparatorluk Sonrasına Ait Buluntular

İmparatorluk sonrasına ait olarak yalnızca, Osmanlı (M.S. 1350-1825) ve Erken Modern (M.S. 1825-1950) zaman buluntuları ele geçmiştir. Bu dönemlere ait keramik parçaları çok yoğun olmamakla birlikte tüm survey alanında ele geçmiştir. Düğer'in güneyinde keramik konsantrasyonuna rastlanmıştır. Bunlar genellikle ev kaplarıdır ve tipik içi sırlı Osmanlı taşıma kapları ile büyük saklama kapları, sırlı kaplar ve içi, boynu ve kulbunun bir bölümü yeşil sırlı orta boy testilerdir. Modern köy Düğer'e olan yakınlığı göz önüne alırsa, bu buluntu topluluğu Düğer'in ya öncülü, ya da uzantısıdır, ve hatta bu köyün çöplüğü bile olabilir.

¹⁷ Waelkens at al. 2000:176-187, res. 235-242

1.4 Sonuç

Burdur Ovasında yapılan ilk yoğun yüzey taraması sonucunda, daha önce bilinmeyen arkeolojik alanlara rastlanmıştır. Buralarda ele geçen buluntuların ışığında, bu yerlerin kent olmadığı, hatta büyük çaplı köyler bile olmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, önemsiz gibi görülebilecek olan bu yerler, değişik dönemlerde insan topluluklarını anlamamıza yardımcı olmuştur. Çoğu dönemde halkın büyük bir bölümü mezarlarda ve küçük köylerde yaşamış olsa gerek; Bizans dönemi gibi dönemlerde ise, kentler tamamen terk edilmiş gibi görünmektedir. Bölgede insan etkinliğinin en az göze çarpan malzemesi ile ilgili yapılan ayrıntılı çalışma en önemli bilgiyi oluşturmuştur. Önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmaların Burdur Ovasındaki insan varlığı ile ilgili bilgilerimize katkıda bulunacağı ümidindeyiz.

2. İnsan Yerleşimleri Yakınındaki Antropojenik İzlerin İncelenmesi

Katrijn Dirix, Eva Kaptijn, Philippe Muchez & Jeroen Poblome

2.1 Giriş

Sagalassos teritoryumundaki antik çağlarda insanların neden olduğu kirlilik, bölgedeki akıntı sedimentlerinin jeokimyasal incelenmesi sonucunda belgelenmiştir.¹⁸ Bununla birlikte, bu kirlenmenin izlerinin doğasının ve bunun Sagalassos kentlerindeki farklı etkinliklerle olan ilişkisi derinlemesine anlaşılması şimdilik kaydıyla mümkün olamamaktadır.

2.2 Amaçlar

Bu projede, Sagalassos teritoryumu dahilindeki sit alanlarında gerçekleşmiş olan antik çağ faaliyetleri ile bunlar sonucunda oluşmuş olan toprak izleri arasındaki ilişkileri araştırmayı amaçlamaktadır. Aradaki bu bağlantı, sit alanlarında ele geçen üretim artıklarının maddi incelemesi ile toprakta yer alan antropojenik izlerin detaylı bir jeokimyasal incelenmesinin bir sentezi

18 Degryse 2003

aracılığıyla araştırılmış olacaktır. Bu projeden elde edilecek sonuçlar, kent ile varoşları arasındaki etkileşimlerin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

2.3 Metodoloji

2010 kampanyası sırasında, toprak örnekleri, Akyamaç, Çatal Oluk, Gökpınar, Çömlekçiler Mahallesi olmak üzere dört yerde toplandı (bkz. Resim: 7). Bu işlem, 10x10 metreye 50x50 metrelik gridler dahilinde yapılmıştır. Delgi çekirdekleri Ramguts matkabı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Toprak örnekleri 'aqua regia' ile işlenmiş, jeokimyasal analizleri Varian 720ES ICP-OES aleti kullanılarak yapılmıştır.

2.4 Arkeolojik Survey

Antik yerleşimler yakınındaki kirlenmiş toprak araştırmaları dahilinde, Hannelore Vanhaverbeke tarafından villa bölgeleri olarak tanımlanan yerler jeoloji ekibiyle birlikte araştırıldı. Buraların yeniden araştırılmasının nedeni, önceden yapılmış olan yüzey araştırmasından bu yana geçen zaman içinde yüzey konsantrasyonunda meydana gelen değişiklikleri belirlemektir. Ayrıca, uzaysal bilgi edinebilmek ve jeolojik araştırmanın numune gridi ile bir bağlantı kurmak için daha yüksek düzeyde bir yoğunlukla çalışıldı. Villa bölgesindeki araştırmada, 10 metre aralıklarla, 25 metrelik şeritler halinde çalışıldı.

Bir haftalık bir süreç zarfında, üç yer araştırıldı: Akyamaç, Çatal Oluk ve Gökpınar. Akyamaç'ta İmparatorluk devrine ait buluntular ele geçti. Keramikler ise, büyük miktarda (%71)sofra eşyası, saklama kapları(%17) ve pişirme kaplarından (%12) oluşmaktadır. Ayrıca Osmanlı'ya ait bir grup keramik de ele geçti.

Çatal Oluk'taki araştırmada büyük oranda kiremit ele geçmiştir(Resim:8). Bunlar, 2005'te jeofizik ekibinin burada yaptığı araştırmada rastladığı anormalliklerle uzaysal bir ilişki içindedir.¹⁹ Bu farklılıklar, burada bir

19 Musič in Waelkens 2005:262

keramik ocağının varlığına işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, burada ele geçen Klasik-Helenistik ve Roma keramiğinin, jeofizik anormalliklerle doğrudan bir bağlantısı yoktur. Bu da fırınların kiremit üretiminde kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Ele geçen İmparatorluk devri keramiklerinde pişirme kaplarının eksikliği ile büyük ölçüde aşınma göze çarpmaktadır. Bu nedenle, bu keramiklerin İmparatorluk döneminde gömülmüş olmaları olasılık dışıdır. Buna karşın, Klasik-Helenistik dönem keramikleri bir grup oluşturmakta ve bir yerleşim yerinde olması beklenen fonksiyonlara sahiptir; şöyle ki, (%50) pişirme kabı, (%15) saklama kabı, ve (%25) sofraya kabı. İmparatorluk öncesi bir çiftlik, daha sonraları kiremit fabrikasına dönüşmüş olabilir.

İncelenen son alan Gökpınar'dır. Daha önce yapılan surveyde burada, lahit parçaları, anıtsal bir mezar ve İmparatorluk dönemine tarihlenen birçok çanak çömlek bulunmuştur. Buranın yakınlarında bir taş ocağına ait kalıntılar ile demir üretimine ait kalıntılar ele geçmiştir. Keramikler ise, yine İmparatorluk devrine ait olup, sofraya kapları ile az sayıda saklama kaplarından oluşmaktadır. Pişirme kaplarının bulunmaması da yine buranın bir ikametgah olmadığını göstermektedir. Eldeki bilgilerle yapılabilecek en uygun yorum, buranın mezar ve din faktörleriyle ilgili olduğudur.

2.5 Toprak Örneklerinin Jeokimyasal Analizi: İlk Sonuçlar

Şimdilik kaydıyla, Çatal Oluk'ta toplanmış olan 70 adet toprak örneğinin ilk jeokimyasal sonuçları mevcuttur. Verilerin uzaysal dağılımı ocak bölgesinde belli bazı elementlerin yoğunlaştığını göstermektedir(Resim:9). Bundan başka, parçaların analizi, örnekleri iki gruba ayırmaya olanak vermiştir: ilk grupta ocağın yakın bölgesindeki toprak örnekleri, ikincide ise, bunun dışında kalan yerlerden alınan örnekler (Resim:9b). bu iki grup arasındaki farklar, elementlerin yoğunluk plotları çıkarıldığında daha da belirginleşmektedir(Resim:10). Uygulanan 'Wilcoxon sıra belirleme testi'nde, Ca, K, Mg, Mn, P, Co, Cr, Ni, ve Zn elementlerinin ikinci gruba oranla birinci grupta çok daha yoğun olduğu ortaya çıkmıştır.

Bir sonraki aşamada, bu anormalliklerin insan eliyle toprakta meydana getirilen değişiklikler olup olmadığı, eğer öyleyse bunun nasıl olduğu açıklanmaya çalışıldı. Bu sorunun cevabını bulabilmek için, ocağın civarında yukarıda adı geçen elementlerin neden yoğunlaşmış olduğu anlaşılmalıdır. Jeokimyasal dataset'in yapısını anlayabilmenin yolu, 'Principal Content Analysis' (PCA)- Temel İçerik Analizidir. Bu yöntem değişkenler arasında içsel korelasyonları belirlemede etkindir. Bu araştırmada özellikle ilginç olan nokta ise, fırın(birinci grup)yakınındaki örneklerin iç veri yapılarının alanın diğer bölümlerindeki örneklerin veri yapılarıyla kıyaslanmasıdır (Resim:11).

PCA analizine göre en belirgin sonuç, birinci gruptaki tüm elementlerin birbirleriyle korelasyon içinde olmasıdır. Bununla birlikte, ikinci grupta da bazı elementler için bu korelasyon söz konusudur. Ayrıntılı bir çalışma sonucunda, Mg, Co, Cr, ve Ni, her iki grupta da kuvvetli bir korelasyon içindedirler. Bu elementler çoğunlukla *mafik* ve *ultramafik* maddelerle kuvvetlenirler ve sonucunda da doğada birbirleriyle ilişkilendirilirler. Sagalassos civarındaki bölgede bu elementler ofiyolit karışımı tortularda yüksek değerlere ulaşırlar.²⁰ Yine de Çatal Oluk *flyş* bir jeolojiye sahiptir ve bu nedenle de düşük oranda ultramafik mineral içermektedir. Bu durumda bu elementlerin yüksek konsantrasyonları yalnızca jeoloji ile ilişkilendirilmemelidir.

Yukarıda bsözü edilen anormallikler ile ilgili olarak, kiremit üretimi için hammadde olarak kile ihtiyaç olduğu söylenebilir. Sagalassos teritoryumunda, ofiyolitik bileşenli killer büyük oranda kullanılmıştır²¹. Çatal Oluk'ta da bu kil bulunmadığından, büyük olasılıkla kil başka bir yerde çıkarılıp buraya getiriliyor ve ocağın yakınında bir yerde depolanıyordu. Yüksek orandaki Mg, Co, Cr ve Ni elementleri, bu durumda, Çatal Oluk'ta pişmiş toprak kapların üretiminde kullanılmış olan kilin açıklamasıdır.

20 Muchez 2002

21 Braekmans 2011

Teşekkürler

Bu araştırma, Belçika Interuniversity Poles Of Attraction Programı (IAP 6/22) ile, K.U.Leuven Araştırma Fonu (BOF-GOA 07/02), ve Flanders Bilimsel Araştırma Fonu (FWO) G.0421.06 tarafından desteklenmektedir. M.Waelkens, Flaman Bilim Politikası Bakanlığında 'Methusalem bursu' almış bir kişidir. Yüzey araştırması sırasındaki çok değerli yol göstericiliği ve yardımlarından dolayı Sayın Aylin Akışık hanıma en derin şükranlarımızı borçluyuz. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne de yıllardır bizlere verdikleri izin ve destek için en içten teşekkürlerimizi iletmek isteriz. Burdur Müze Müdürü Sayın Hacı Ali Ekinci'ye ise, bizlerden hiçbir zaman esirgemediği çok değerli yardımları için sonsuz teşekkürler.

Bibliyografya

- Bean, G.E. 1959: Notes and Inscriptions from Pisidia. Part I. *Anatolian Studies* 9, 67-117.
- Braekmans, D. 2011: *The Archaic, Classical and Hellenistic Ceramics in the Later Territory of Sagalassos and Düzen Tepe : The Petrographic and Geochemical Evidence*. Unpublished doctoral thesis Katholieke Universiteit Leuven. Leuven.
- Braekmans, D., Degryse, P., Poblome, J., Neyt, B., Vyncke, K., & Waelkens, M. (2011). Understanding ceramic variability: an archaeometrical interpretation of the classical and hellenistic ceramics at Düzen Tepe and Sagalassos (southwest Turkey). *Journal of Archaeological Science*, In Press, Corrected Proof, -.
- Cummer, W.W. 1970: Phrygian roof tiles in the Burdur Museum. *Anatolia/Anadolu* 14, 29-54.
- Degryse, P., Muechez, Six, S., & Waelkens, M. (2003). Identification of ore extraction and metal working in ancient times: a case study of Sagalassos

(sw turkey). *Journal of Geochemical Exploration*, 77(1), 65 – 80.

Duru, R. 1994: *Kurucaay Höyük I : 1978-1988 kazılarının sunucları neolitik ve erken kalkolitik cag yerlesmeleri / Results of the excavations 1978-1988: the Neolithic and Early Chalcolithic periods*. Türk Tarih Kurumu yayınları 44. Ankara.

Duru, R. 1996: *Kurucaay Höyük II : 1978-1988 kazılarının sonucları gec kalkolitik ve ilk tunc cagi yerlesmeleri / Results of the excavations 1978-1988: the Late Chalcolithic and the Early Bronze settlements*. Türk Tarih Kurumu yayınları 44a. Ankara.

Kosay, H.m.Z.b. and M. Akok 1973: *Alaca Hoyuk excavations: preliminary report on research and discoveries, 1963-1967*. Türk Tarih Kurumu yayınlarından. V. Seri ; Sa. 28. Ankara.

Lloyd, S. and J. Mellaart 1962: *Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age levels*. Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara 6. London.

Mellaart, J. 1970: *Excavations at Hacilar*. Occasional publications of the British institute of archaeology at Ankara 9 + 10. Edinburgh.

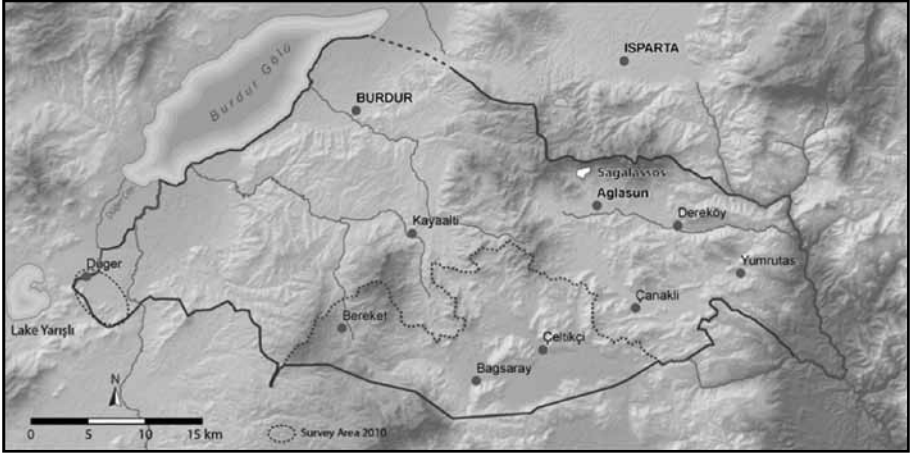
Muchez, P., Lens, S., Callebout, K., Dederen, M., Hertogen, J., Joachimski, M., Keppens, E., O. R., Schroyen, K. and Waelkens, M. (2008): Petrography, mineralogy and geochemistry of the rocks in the area of the archaeological site of Sagalassos. In *Sagalassos VI. Geo- and bio-archaeology at Sagalassos and in its territory*. 25-52.

Ramsay, W.M. 1895: *The cities and bishoprics of Phrygia: being an essay of the local history of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest*. Oxford.

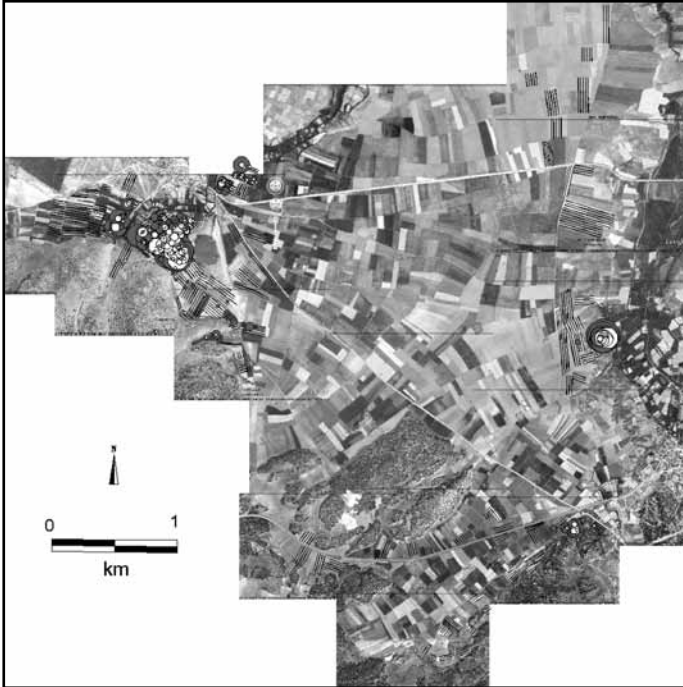
Vanhaverbeke, H., F. Martens and M. Waelkens 2007: Another view on Late Antiquity: Sagalassos (SW Anatolia), its Suburbium and its Countryside in Late Antiquity. *Proceedings of the British Academy* 141, 611-648.

Vanhaverbeke, H. and M. Waelkens 2003: *The Chora of Sagalassos. The Evolution of the Settlement Pattern from Prehistoric until Recent Times*. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology V. Turnhout.

- Vanhaverbeke, H., M. Waelkens, M. Lefevre, I. Jacobs, E. Kaptijn and J. Poblome in press: The 2008 and 2009 survey season in territory of Sagalassos. *Araştırma Sonuçları Toplantısı XXVIII*.
- Waelkens, M. 2007: Report on the 2005 Survey Season at Sagalassos. In Y. Hazirmayanlar, F. Bayram, and B. Koral (eds): *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3080-2, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 120-2. Ankara, 249-266.
- Waelkens, M., F. Martens, H. Vanhaverbeke, J. Poblome, B. Music and B. Slapšak 2005: The 2003 Survey Season at Sagalassos and in its territory. In Y. Haziemayanlar, K. Koray Olşen, F. Bayram, and A. Özme (eds): *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 22. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Waelkens, M., E. Paulissen, H. Vanhaverbeke, Ö. İlham, B. De Cupere, H.A. Ekinci, P.M. Vermeersch, J. Poblome and R. Degeest 1997: The 1994 and 1995 surveys in the territory of Sagalassos. In M. Waelkens and J. Poblome (eds): *Sagalassos IV. Report on the survey and excavation campaigns of 1994 and 1995*. Leuven, 11-102.
- Waelkens, M., E. Paulissen, H. Vanhaverbeke, J. Reyniers, J. poblome, R. Degeest, W. Viaene, J. Deckers, B. De Cupere, W. Van Neer, H.A. Ekinci and M.O. Erbay 2000: The 1996 and 1997 surveys in the territory of Sagalassos. In M. Waelkens and L. Loots (eds): *Sagalassos V. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997*. Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 11A and B. Leuven, 17-216.

Resim 1 : 2010 sezonunda Roma İmparatorluk döneminde Sagalassos teritoryumu (kesik çizgi ile gösterilmiştir).

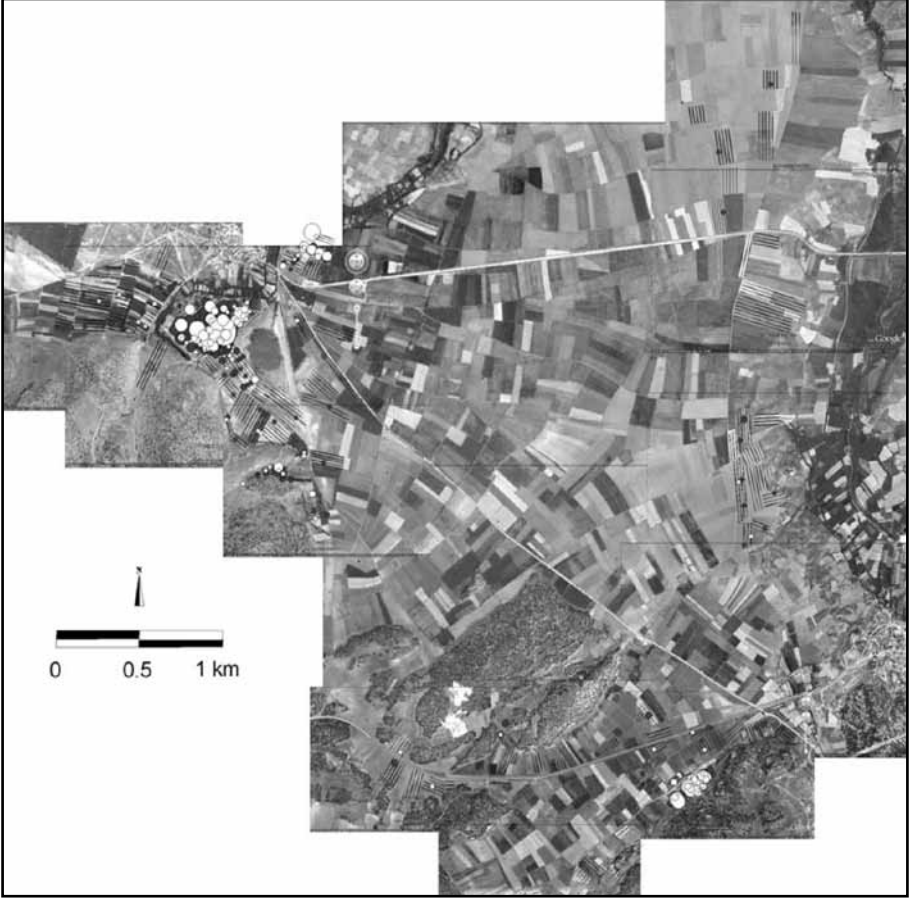
Resim 2 : Araştırma alanındaki Geç Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı keramiklerini gösteren harita. 50 adet keramik, tanımlanabilen (beyaz) ve tanımlanamayan (siyah) olarak ikiye ayrılmıştır.

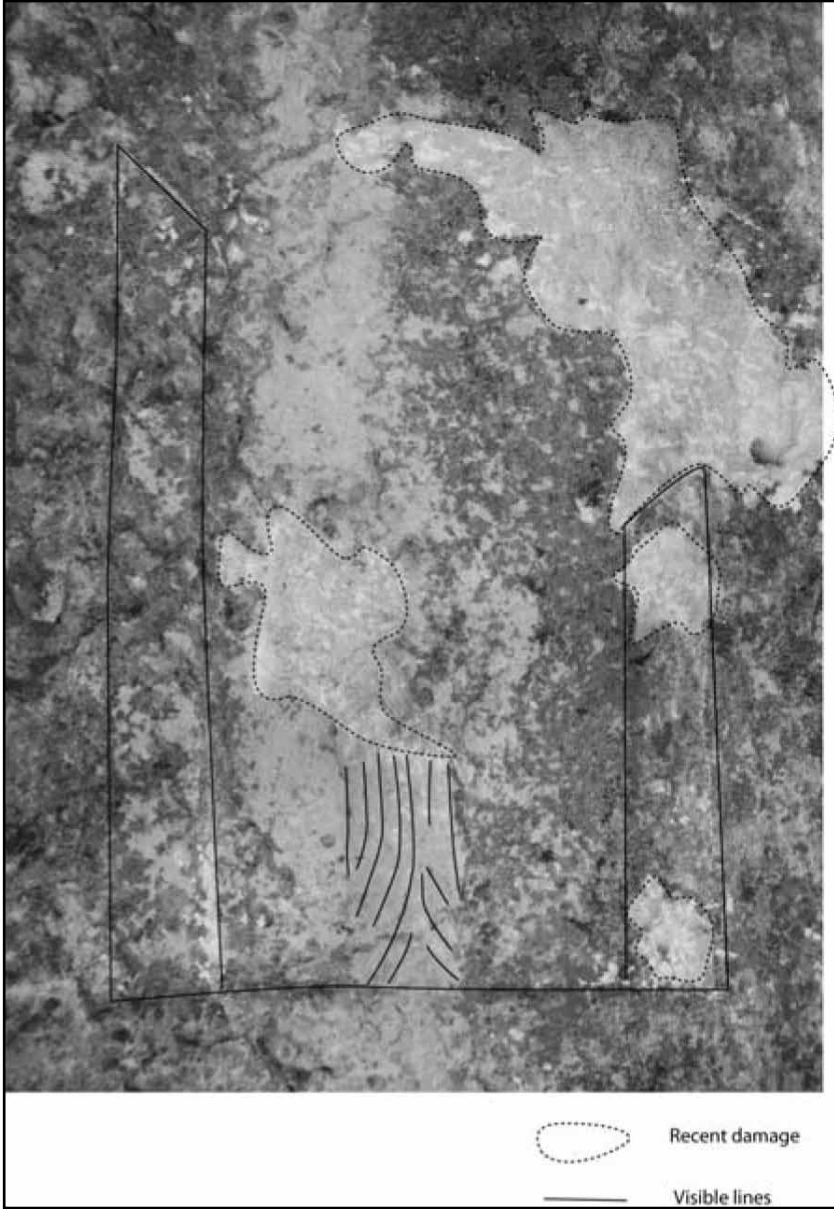
Resim 3 : Geometrik motifli perdahlı Geç Kalkolitik keramik parçası.

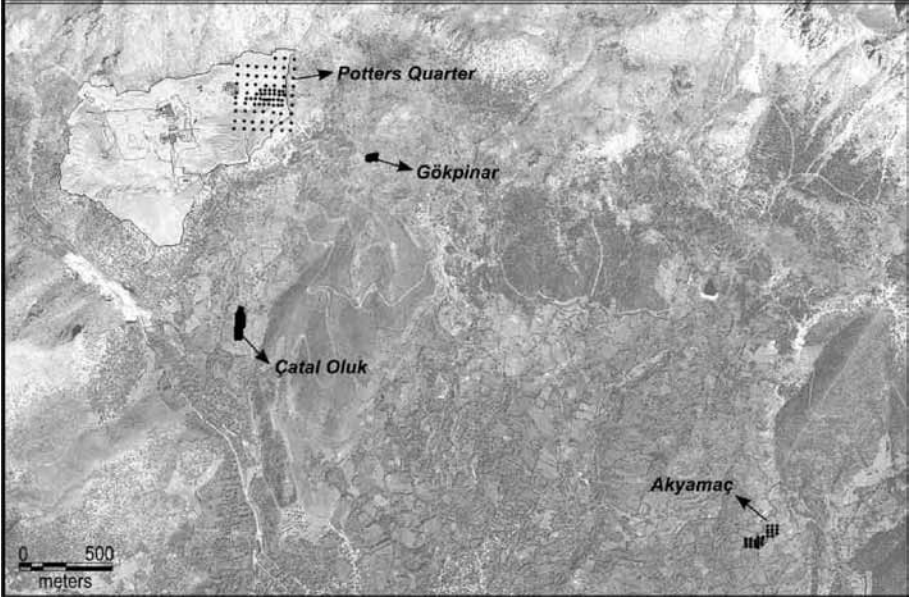
Resim 4 : Düğer'de bulunan gaga ağızlı testi.

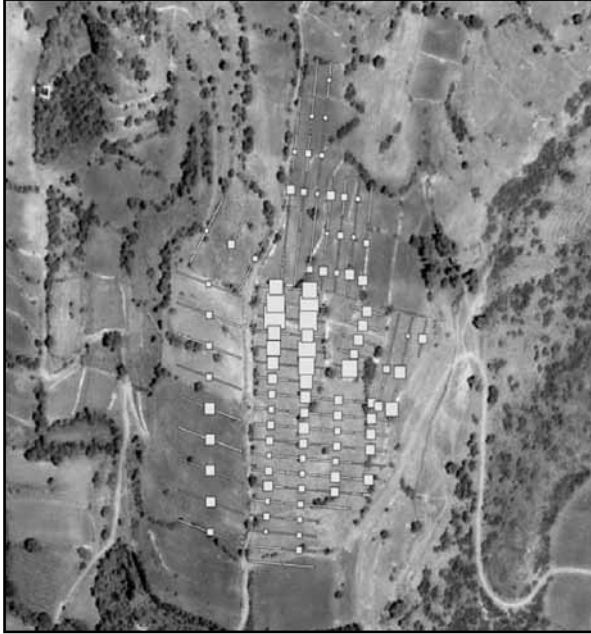
Resim 5 : Yüzeý araştırmasında bulunan Arkaik devirden Helenistik devre kadar olan zamana ait keramik parçalarını gösteren harita. 50 adet keramik tanımlanabilen (beyaz) ve tanımlanamayan (siyah) olarak ikiye ayrılmıştır.

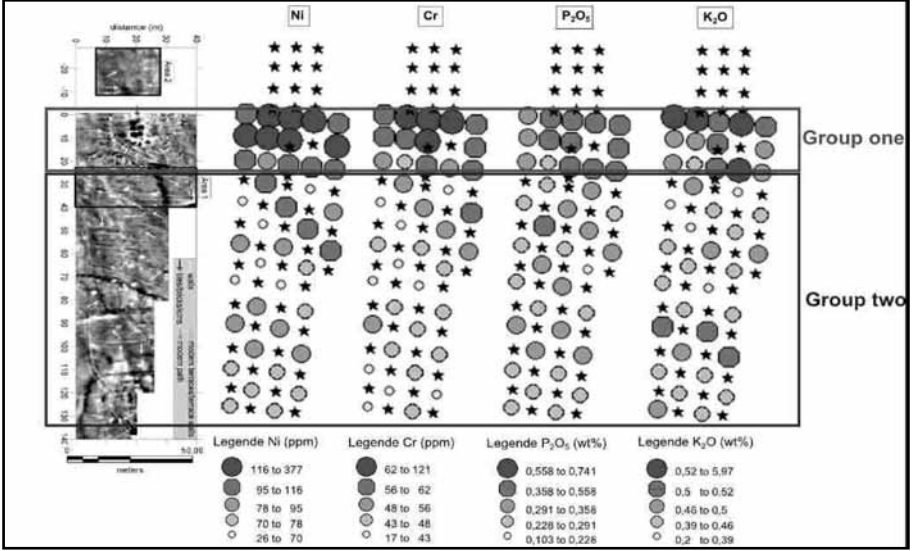
Resim 6 : Düğer'de bulunmuş olan iki sütun arasında duran ve kayaya oyulmuş olan elbiseli kadın rölyefi.

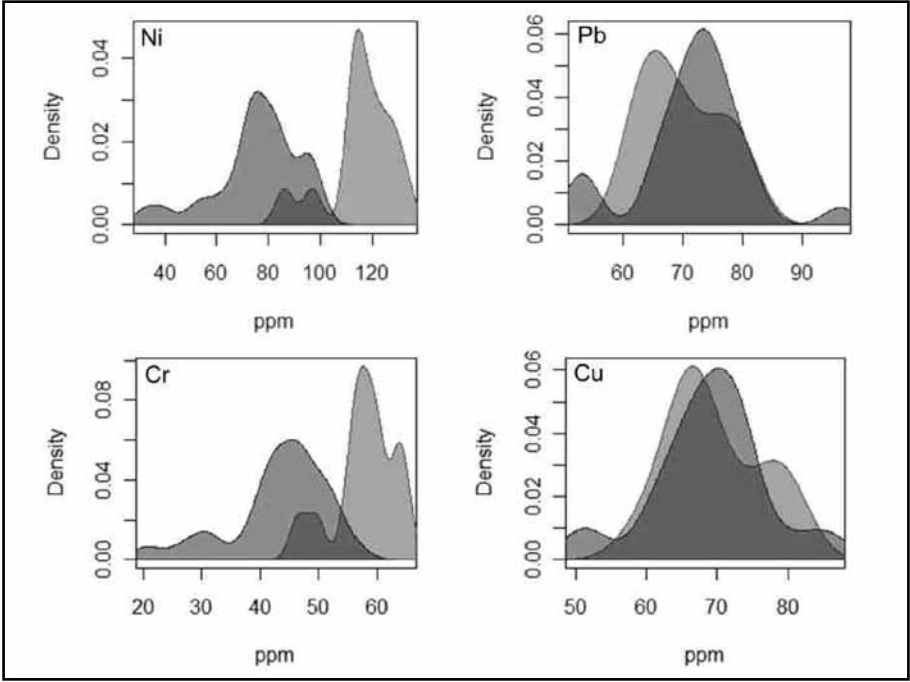
Resim 7 : 2010 kampanyasında toprak örneklerinin alındığı bölgeleri gösteren harita.

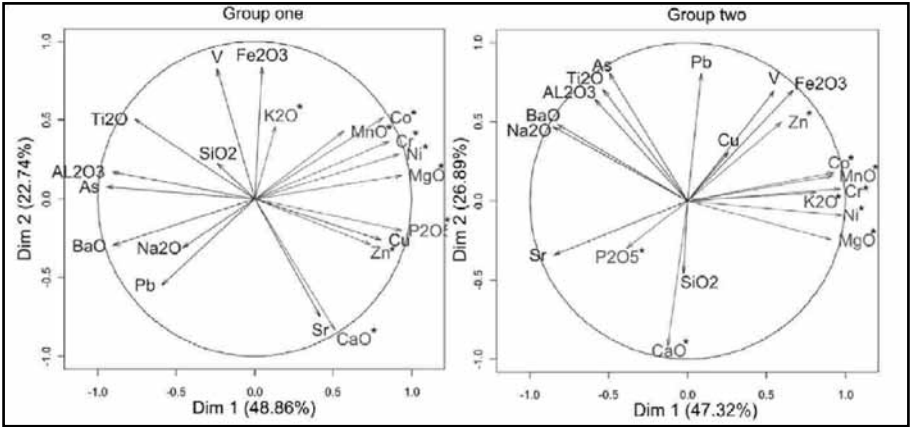
Resim 8 : Çatal Oluk'ta keramik yoğunluğunun dağılımını gösteren harita.

Resim 9: Solda:Çatal Oluk'taki manyetometre sonuçları; alanın kuzeyindeki anormallik toprak altında bulunan keramik fırınının görüntüsü. Sağda: toprak örneklerinin alındığı yerler ile Ni, Cr, P₂O₅ ile K₂O konsantrasyonlarının uzaysal dağılımı. Yıldızlar, örneklerin alındığı yerlere işaret etmekte ancak bunların analizleri henüz yapılmamıştır.

Resim 10: Bazı elementlerin yoğunluk plotları. Daha açık renkli eğri birinci grup (fırının yakınındaki) koyu renk eğri ikinci grup örnekleri gösterir.

Resim 11: İki örnek grubunun PCA-analizi. (*) işaretli elementler, ikinci gruptakilerle karşılaştırıldığında birinci gruptaki yüksek konsantrasyon gösteren elementlerdir.

THE 2010 AMUQ VALLEY REGIONAL PROJECTS SURVEY

Lynn DODD*
Adam GREEN
Nancy HIGHCOCK
Lillian CADWELL
Aslihan YENER

Project Overview

The 2010 Amuq Valley Regional Project (AVRP) survey began on July 6, 2010 and ended on July 10, 2010. During five days, fourteen (14) new sites were identified (see figure 1, 2 and 3).¹ Along with the sites identified in previous AVRP research seasons, this brings the site count up to three-hundred and eighty three (383).²

This survey season accomplished a number of goals both in the field and in the lab. This season we began the process of systematically exploring the northern third of the survey region in order to identify new archaeological sites. Fourteen (14) new sites were identified, most of which had not been previously documented by archaeologists. The resulting data, once analyzed, will be used to address a wide range of questions concerning changes in settlement pattern in various phases of the occupation of this valley system.

-
- 1 The AVRP director is Aslihan Yener. The AVRP survey team included Lynn Dodd (field director), Adam Green (GIS director), Lillian Cadwell and Nancy Highcock. We thank the T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı for the permission to conduct this research. Our representative from the Genel Müdürlüğü was Şakir Demirok. We especially thank him for his invaluable assistance in this project and for energetically climbing hills and crossing rivers and canals with us. We also thank the director of the Hatay Museum, Nalan Yastı, for facilitating our research.
 - 2 Yener, K. A., Ed. (2005). *The Amuq Valley Regional Projects, Volume 1: Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*. Oriental Institute Publications. Chicago, University of Chicago Press; Yener, A., C. Edens, et al. (2000). "The Amuq Valley Regional Project, 1995-1998." *American Journal of Archaeology* 104: 163-220. Fokke Gerritsen, Andrea U. de Giorgi, Asa Eger, Rana Özbal, and Tasha Vorderstrasse, "Settlement and Landscape Transformations in the Amuq Valley, Hatay: A Long-Term Perspective," *Anatolica* 34 (2008): 241-314. Dodd, L., A. Green, et al. (2010). "The Amuq Valley Regional Survey Project 2009." *Araştırma Sonuçları Toplantısı*.

Additionally, the AVRVP continues to develop additional data relevant to Phases K, L, and M (Middle and Late Bronze Age). We remain interested in better understanding including how local populations regulated the passage of people and goods (ingress, egress, provisioning, trade) through this strategically situated valley during the second millennium BC. Additionally, we continue to characterize the range of sites (upland and lowland; settlements and other special purpose sites) during this period when the site of Alalakh was its palatial center.

Systematic site identification with satellite imagery

During our five days in the field, the KH-9 imagery provided a guide to new potential sites in previously unexplored sections of the AVRVP study area: the approximately 30x30 km region north of Kırıkhan (see Figure 1) up to the Hatay/Gaziantep provincial border. We developed a methodology to systematically test the utility of declassified KH-9 black and white satellite photographs as a means of (1) identifying sites; (2) assessing the likely density of sites in a given area; and (3) reassessing the size of sites that were identified by the AVRVP team in previous seasons. In order to use this imagery, we first needed to georectify both the digital elevation model and the two-dimensional KH-9 space photography imagery and the digital elevation model. The survey team used a Magellan Mobile Mapper to gather high-resolution data along roads and at canal bridges and intersections. This enabled the team to collect an almost infinite number of ground control points along polylines. These correlate with easily recognizable features visible in the KH-9 images. This technique proved efficient in the field and might be of interest to others.

After confirming the accuracy of the rectified imagery by locating and measuring known features in the landscape, these images were divided into four “survey districts” that extend across areas where there are coverage gaps in the current AVRVP dataset. Each of these portions of the imagery (the survey districts) was systematically analyzed by one of the team members. Using ArcMap 9.3 as a visualization tool, each team member manually and

systematically moved across a data frame in each section of the rectified imagery. Team members analyzed the imagery at its maximum resolution, approximately 1:10000. Irregular features that broke the natural topography of the landscape, such as circular shadows amidst crop fields or ovoid blotches that were either lighter or darker than their surroundings were marked (see figure 4). Every survey district was analyzed twice by different observers. While the results of this comparison are still being computed, there was generally a high level of agreement between unidentified features marked by both observers within the plains at the eastern base of the Amanus Mountains and a low correspondence in the areas of greater topographic variety.

Approximately 2200 potential archaeological sites were identified in the K-9 imagery (see figure 5). Of these, 275 were selected for groundtruthing using Google Earth Imagery as a comparative reference image. For five field days, the team visited these unidentified features to determine whether or not they were archaeological sites. The decision to assess the location as a site or non-site was based on the presence of artifacts and/or architecture on the surface around the unidentified feature's geographic coordinates. Though the season was truncated, we were able to eliminate 22 unidentified features from this list and discovered 14 archaeological sites that had not been previously identified by the AVRPP survey teams (see figures 3 and 6).

Past AVRPP teams concentrated their efforts on the central and southern portions of the Amuq Valley (see figure 1). They discovered 368 sites. U.B. Alkim's survey (Alkim 1964) and occasional work by local scholars and historians had identified a range of sites, largely the visible höyüks. The newly discovered or surveyed sites this year were accorded the numbers AS 370 through AS 383 in the AVRPP sequence (although they are shown in figures 7 and 8 with their temporary field numbers, T1-T14). All these sites were located in the northern part of the roughly 30 square kilometer region north of Kırıkhan near the Hatay/Gaziantep provincial border.

The standard field methodology was as follows. We departed the excavation house and drove approximately one hour north to the Hassa

Valley region. Using the KH-9 imagery on which team members had marked potential sites, we navigated to a target location and investigated the site in order to determine whether there were cultural remains present. In those cases where there were no cultural remains, a “non-site” point was entered on the Mobile Mapper for subsequent upload to the GIS database. If cultural remains were present, the team began a systematic process of documenting the site. One team member walked around the site in order to create a polyline from which we could compute the site’s size and document its current extent and location in the landscape. These polylines (outlines of the site) were exported to the GIS database and are plotted on the maps (see figures 7 and 8). The potential of these polygons is manifold. One of the cardinal benefits is that researchers have a clear definition of visible site size and a replicable means of computing site size. In other words, this detailed polyline eliminates the imprecision introduced when surveyors rely on estimates of a maximum site width and length measurement or on an assumption of circularity that is introduced when surveyors rely on estimates of site circumference to compute site sizes. Over time, AVRPP researchers will revisit previously surveyed sites to standardize the site size measurements.

In certain cases, as is common on all surveys, local residents came with us to a site and provided details about the site’s recent history (for instance, the demolition of a church). If there were cultural remains at a site, we proceeded to assess the site’s morphology and determine collections units. This might include the separate collection of the the lower 5 meters, middle 5 meters and upper 5 meter on larger tells. Cuts were collected separately, as were looter pits and associated backdirt. Meanwhile, a team member took a point with elevation at the highest extant point on the site, which can be used for improving the DEM and which will enable us to develop finer grained viewshed and line of sight analyses. Additionally, a team member set up a tripod at the top of the site and created a panoramic photograph of the site (see figure 9). Once the documentation in our notebook was complete and a pedestrian survey of all portions of the mound had been undertaken, we returned to our vehicle with the pottery (and any other finds). The pottery

was brought back to the excavation house where it was washed, sorted, documented, and identified. Diagnostic pottery will be drawn.

The area in which the team surveyed this year is geomorphologically distinct from the southern part of the valley in several respects, two of which merit mention here. First, the valley around Hassa is much narrower than in the southern portion of the survey area, in the region between Antakya and Reyhanlı. No matter where one is in the northern third of the valley, the mountains to the east, north, and west remain visible at all times, except in exceptionally muggy or cloudy conditions. Additionally, this region has a history of volcanism which has left its mark in the form of vast areas still covered with lava and other derivatives, most particularly basalt and pumice. A quarry for pumice surmounts the highest peak in the valley floor and is still exploited today. Low basalt outcrops dot the valley on all sides. The modern river (Kara Su) and canal regimes structure settlement today and, based on the linear location of the sites that we investigated, may have affected both the pattern of our survey and the ancient settlement alignments.

Field Results

AS 370 Yuk Domacı (?)

This mound is a multi-component site located immediately west of Karafakılı Köyü, Güdaller Mah and it may possibly be the same as Alkim's #54, called yuk Domacı. Fragments of iron slag and Hellenistic and possibly Byzantine pottery were collected.

AS 371 Köprü

The nearest village to this site is called Karafakılı Köyü Aşağı. The mound is accessed by crossing an historic bridge about 500 meters to its south. There was not a single visible sherd in the fields intervening between the bridge and the mound, and hence we assume that the road served by the bridge passed a different way. Once we reached the plowed skirt of the mound, the artifacts

were plentiful. Diagnostics noted there include a possible Middle Islamic (perhaps Mamluk) brown and yellow splash glaze vessel fragment, handles with applied snakes that have parallels in the Dibsi Faraj handle typology, and sherds of brittle ware, white ware and numerous glazed sherds from the 12th-14th centuries CE when the Crusader Principality of Antioch revived the fortunes of this region (see figure 10).

This site is built on top of and around a rocky outcrop that is volcanic in origin. This region of the Karasu fault zone is a transition zone between the Dead Sea transform and the East Anatolian fault zone³, and these relics of ancient volcanic activity are noteworthy for two reasons, one related to tangible heritage and the other to intangible heritage. First, these outcrops are riddled with what appear to be small tunnels, but which likely are sink holes or tubes left by gases escaping from the cooling basalt or lava flow. Local residents occasionally dig down into cultural remains to investigate these, thinking that they may be tunnels or tomb shafts that will contain valuable artifacts. Hence the entire volcanic region is littered with these looters pits which typically occur in sunken areas left by underlying hollows. Hence, there is a cultural heritage impact of these geomorphological formations. A second point is that local informants told us that such tunnels – that is, the hollow lava tubes -- connect certain sites to churches. This area is well known to have been significant to the development of the Christian church, from the Roman period onward. Remains of ruined churches were among the sites documented this year, although few such intact buildings remain outside Antakya itself. However, this idea that the tubes left behind by volcanic activity are tunnels is an interesting oral tradition that so far remains unsupported by our exploration.

AS 372 and AS 373 both are located along the road which runs east to west near the provincial border of Gaziantep and which eventually leads to Yesemek. Today, this region is dominated by a large spring in a basalt basin. The water is potable.

3 Rojay et al

AS 372 Leçe Höyük

This site is located close to the Hassa-Killis road and may possibly be Alkım's #50. Numerous glass shards of a light blue color were found along with pottery that is suggestive of Hellenistic and Roman period use.

AS 373 no name given

A site situated north of Çınarbaşı Köy and south of the Hassa-Kilis road. This site is a small mound set in the midst of a vineyard. The pottery found here is suggestive of an occupation that is slightly later than the assemblage found at AS 372, possibly dating to the Byzantine and Early Islamic periods.

AS 374 Tiyele Höyük

This large mound was located by Alkım and identified as his site #52. This large tell may have a small fort on top of its eastern end. When we visited the site, a huge bulldozer cut sliced off its northeastern tip. The collection unit from the bulldozer cut, which is slightly below the modern grade of the surrounding fields, revealed a prehistoric component of Neolithic, Ubaid, and Late Local Chalcolithic at this site. We also identified pottery from the Early Bronze and Roman periods and found Islamic white ware as well. Tiyele Höyük is located along the modern road, which is the logical north-south through-route in this area of the valley. The road passes along the western foothills of the Amanus Mountains where they give way to the wider, flatter agricultural plain. We can surmise the antiquity of this road based on the early occupation of this site. The damage noted here at Tiyele Höyük allows us to document the local conditions of alluviation. Prehistoric occupation here is buried beneath one to two meters of accumulated soil.

AS 375 Değirmenli Höyük

This site was also noted by Alkim (#53) and is a small, tall mound with Late Roman pottery and possibly traces of Byzantine/Medieval pottery as well.

AS 376 Karafaklı Köyü

This site is located in the oxbow of a river in Karafaklı Köyü and the cultural material was revealed in the excavation of a raised water depot. There were a few nearly complete vessels laying about in tree cuts, which may indicate tombs had been breached. Black glazed sherds (possibly Persian or Hellenistic in date) were found. Two parts of a stone bowl were recovered as well.

AS 377 Bintaş'ın Eski Kilisesi

This site is located north of Bintaş and includes standing remains (now highly fragmentary) of a former church which has been demolished recently by farmers. The still-standing remains include a north side wall with applied internal buttress arches. It is built of basalt blocks held in place with a cement or mortar. The site is comprised of two areas: a ploughed rectangular field in which the church ruins stand and a second, adjacent cultivated area beyond a fence at a slightly higher elevation. The site probably dates to the Middle Islamic and Byzantine/Medieval periods, circa 12th-14th century and it may have been contemporary with AS 371.

AS 378 East Bintaş

This site is about 600 meters from the village of Bintaş to the southwest of AS 377. This site consists of a low mound that contained little pottery and some lithic material (including obsidian) concentrated at its top. The site

contained a number of coarse orange grit-tempered coarse sherds, brittle ware and white ware and it may date to the Early Islamic period.

AS 379 no name known

This site is a large mound with dressed stones that may represent tombs, although it was not possible to definitely determine this. Most of the collections were taken from the adjacent fields because of low surface visibility on the mound. Pottery indicates that occupation of the site possibly dates to the Early or Middle Islamic, Byzantine/Medieval periods.

Sites AS 380, 381 and 382 represent a complex of closely located sites that apparently date to the later part of the Early Islamic period.

AS 380 Mound #1 south of Cınarbaşı Köyü

The artifacts came from a cut, possibly a looter's pit, at the top of the site. This small elevated mound is situated atop a basalt outcrop. It contained many roof tiles, some coarse ware, white ware, brittle ware and a possibly Selcuk (Seljuk) blue-green glazed vessel fragment. A nicely shaped stone celt indicates a possible nearby prehistoric component.

AS 381 Mound #2 south of Cınarbaşı Köyü.

This mound is also a basalt outcrop with large dressed stones at its perimeter. Sherd density was low. Two chert flakes, possibly from threshing sledges, were collected along with brittle ware sherds and pottery that may be contemporaneous or slightly earlier than the pottery found on nearby site, AS 380.

AS 382 Cınarbaşı Köyü (Avdu)

This site is a large village mound. Many artifacts were revealed by recent olive tree planting behind the Gül family's stable atop the mound. Roof tiles and brittle ware and white ware sherds were collected (see figure 11). A bronze coin dating to the reign of Reign of Romanus III, 1028 - 1034 AD was shown to the team but not taken from its owner (see figure 12). It was reportedly found on this property.

AS 383 Mound near Koruhüyükü.

A low mound, now a grape orchard, situated along a dirt road that links Cınarbaşı to the fields on its southern side. Albeit a small mound, the density of sherds was considerable and included many roof tiles, coarse orange grit tempered sherds, and some Islamic white ware. The site likely dates to the Early or Middle Islamic period.

Preliminary Notes on Pottery

Preliminary analysis of the ceramic collections has been made during our five day survey season. One of the goals of this season was to invite specialists in Late Antique, Medieval, Later Islamic-Ottoman ceramics, as these are the periods most frequently identified on the sites located in this northern third of the AVRFP survey region. The definitive pottery publication will remain to be completed once the diagnostic pottery from the 14 sites has been drawn and inked. In brief, the most common material identified on sites is Hellenistic/Persian through Late Antique, Early Islamic and Middle Islamic. Earlier occupation of the valley was noted at one tell site where bulldozers were used to remove material from a large mound (AS 374). This damage revealed Neolithic, Late Neolithic (Ubaid), Local Late Chalcolithic, and Early Bronze Age materials below the level of the current land surface on a mound where the surface collection otherwise produced no sherds of these earlier periods at all.

Summary

The AVRP 2010 survey developed a methodology to systematically assess possible site locations using KH-9 satellite imagery, and the team members implemented this methodology with good results at this preliminary stage. We explored an additional twenty-two sites and proved that they were not ancient. Fourteen additional sites were identified, documented, and collected for interpretation of their periods of occupation. We initiated a systematic process to identify and document site sizes, which is a considerable improvement in the method and database for the AVRP.

One goal of this survey season was to assess the nature of the settlements that were occupied during the Bronze Age, when Alalakh was a principal site in the region. One new site with Bronze Age occupation was recorded during our five day survey season: Tiyele Höyük. Very early pottery (Dark Faced Burnished Neolithic) was found approximately one meter below the current field surface, while dense concentrations of material from the following four millennia were found immediately above this early pottery. This damaged site thus gives us two pieces of information about site morphology. First, the highly localized alluvial processes in the Amuq valley pertain here, so that Neolithic pottery is as close as one meter to the modern field surface on the eastern side of this mound. Additionally, for the Bronze Age, tall mounded sites are the most common site formation in this region. A steep mound rises above the Early Bronze Age pottery that was collected by our team and the scant trace of possible second millennium BCE pottery that was found there may indicate a site contemporary with Alalakh lies buried within this mound. As is the case with many mounded sites, damage to ancient remains regularly occurs due to the pressure of development and various agricultural activities (see figure 13).

Many new sites dating to the Early and Middle Islamic period, as well as a number of sites with Hellenistic/Persian and/or Late Roman occupation were located during this short survey season. The Early Islamic development of marshy areas in the southern portion of the Amuq Valley, as well as

investments in fortifications and traveler services along the Byzantine frontier and the establishment of the Crusader principality of Antioch likely created incentives for the settlement of new sites in this northern third of the AVRPP survey region during these periods.⁴ In future years of the AVRPP survey, we can expect to gain greater insight into the development of this countryside during the Byzantine, Islamic and Crusader periods, and the concomitant changes in its settlement, roads, canals, trade systems, population changes and fortifications during these significant historical moments. Additionally, we will continue to seek new information about the provisioning and management of this landscape during those periods when first Alalakh in the Bronze Age and then Tell Tayinat in the Iron Age were major palatial centers.

4 Asa Eger. "The Swamps of Home: Marsh Formation and Settlement in the Early Medieval Near East." *Journal of Near Eastern Studies* 70/1 (2011):55-79. Fokke Gerritsen, Andrea U. de Giorgi, Asa Eger, Rana Özbal, and Tasha Vorderstrasse, "Settlement and Landscape Transformations in the Amuq Valley, Hatay: A Long-Term Perspective," *Anatolica* 34 (2008): 241-314.

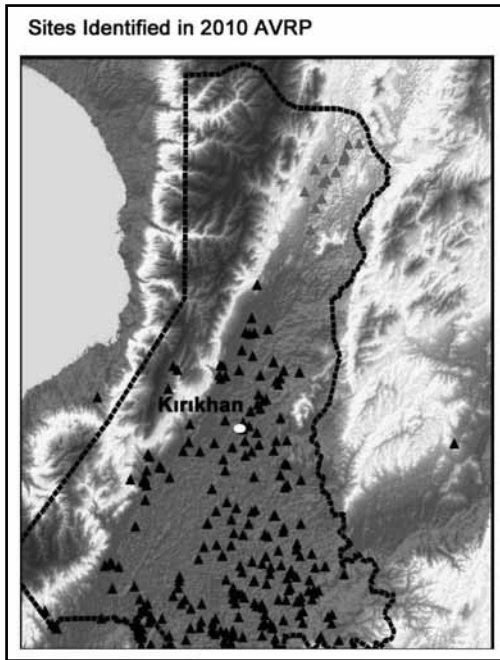

Fig.1: Extent of AVR Survey with sites identified in 2010 in the northern third of the valley appear as a cluster in the upper half of the map.

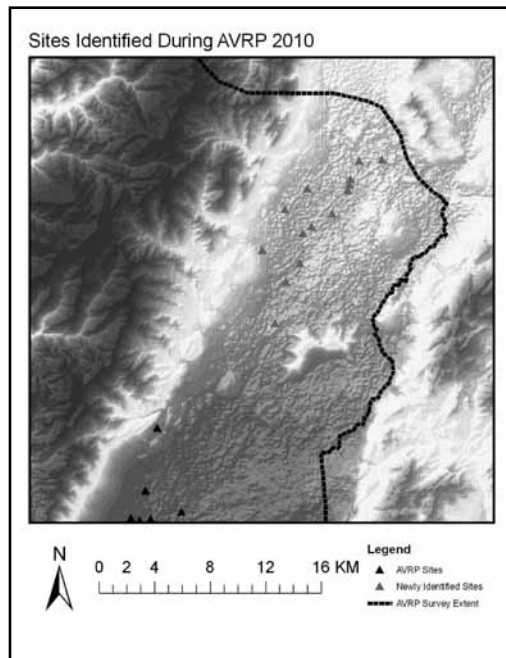

Fig.2: Detail showing sites in northern third identified during 2010 AVR

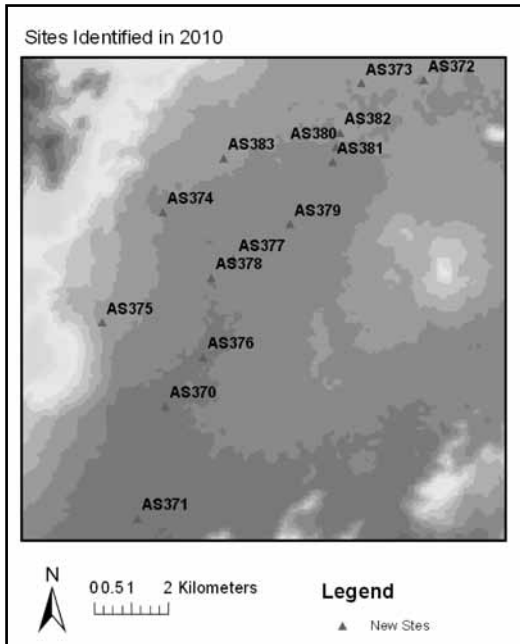

Fig.3: Map showing site locations of sites identified in 2010

Fig.4: KH-9 imagery with possible site outlined

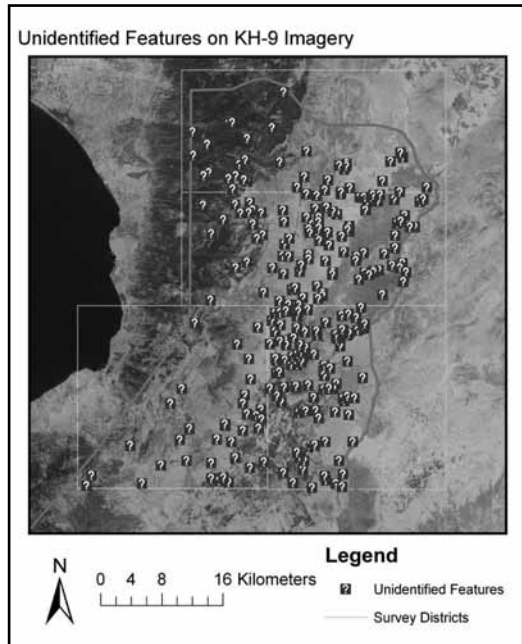

Fig.5: Map shows the location of the sites identified for ground-truthing as possible sites

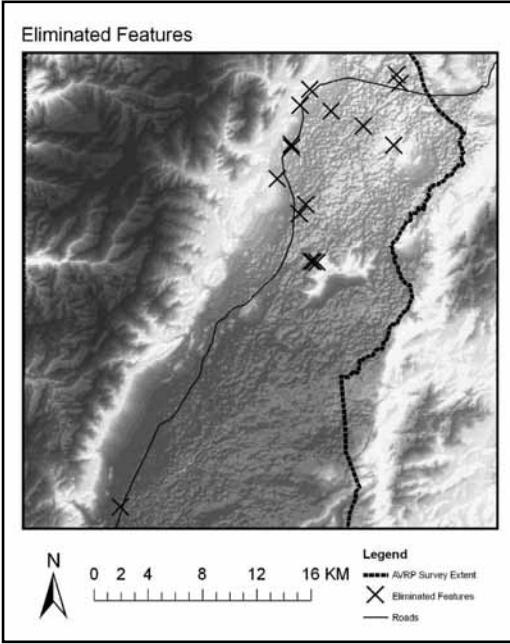

Fig.6: Detail showing location of sites eliminated from consideration as possible sites

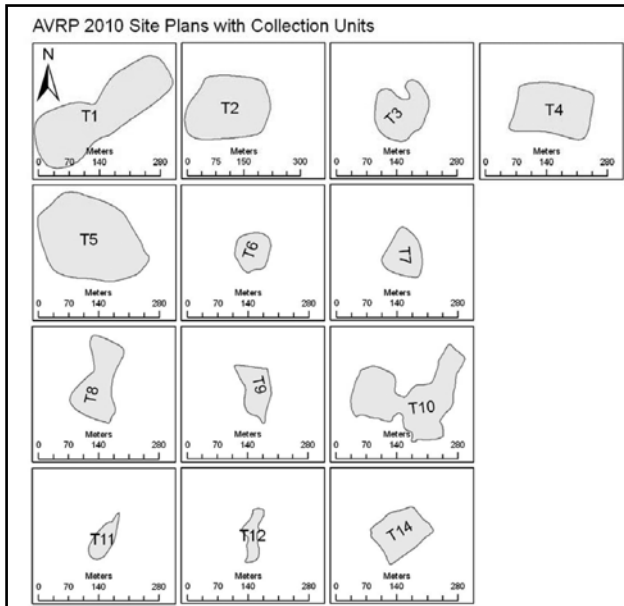

Fig.7: Polygons of sites identified in 2010 which allows computation of site size

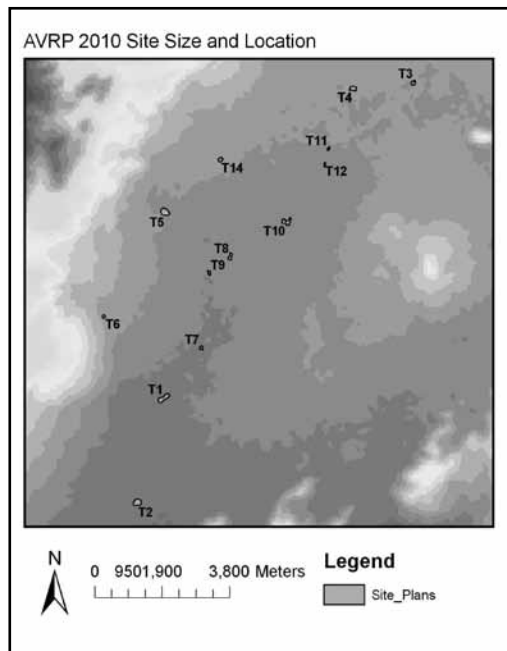

Fig.8: Showing site size and location of sites found in 2010

Fig.9: Low resolution panoramic photo of AS371

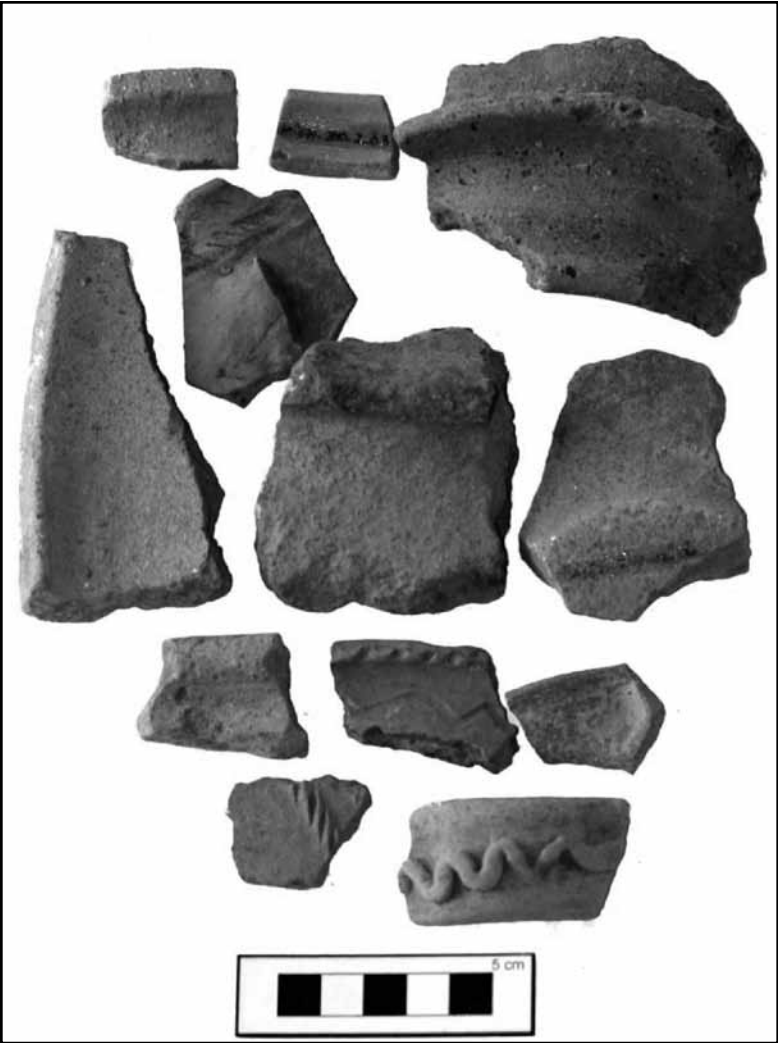

Fig.10: Selection of pottery from AS 371

Fig.11: Selection of pottery from AS 382

Fig.12: Eleventh century CE coin reportedly found at AS 382. Object is in possession of property owner.

Fig.13: Damage to AS 374 Tiyele Höyük

HERAKLEIA AM LATMOS UND SEINE UMGEBUNG 2010

Anneliese PESCHLOW*

Richard POSAMENTIR

Die diesjährige Kampagne der Arbeiten des Deutschen Archäologischen Institutes bzw. erstmals der Universität Tübingen in Herakleia am Latmos dauerte vom 14. September bis zum 10. Oktober und stand unter der Leitung von Anneliese Peschlow (14. 9. – 1. 10.) und in weiterer Folge, mit freundlicher Genehmigung der Generaldirektion für Altertümer, von Richard Posamentir (1. 10. – 10. 10.)¹. Das Ministerium für Kultur und Tourismus war durch Herrn Süleyman Acar vom Museum Aksaray vertreten, dem die Autoren für seine Unterstützung und sein Engagement zu großem Dank verpflichtet sind; ebenso danken wir Herrn Erol Özen, dem Direktor des Museums von Milas.

In dem oben genannten Zeitraum wurde an drei verschiedenen Projekten gearbeitet; das erste betraf die prähistorischen Felsbilder des Latmos, das zweite die prähistorischen Funde der Region und das dritte das Stadtgebiet von Herakleia. Großzügig gefördert wurden alle laufenden Arbeiten wiederum von der Gerda Henkel Stiftung, wofür an dieser Stelle der Stiftung und ihren Entscheidungsträgern herzlichst gedankt sei. Ebenso soll an dieser Stelle auf die Einrichtung einer homepage hingewiesen werden, die der visuellen Darstellung der archäologischen Forschungen im Latmos und insbesondere den einzigartigen, höchstwahrscheinlich chalkolithischen Felsbildern dient².

* Dr. Anneliese PESCHLOW, Deutsches Archäologisches Institut Berlin, Podbielskiallee 69-71, D - 14195 Berlin/ALMANYA
Prof. Dr. Richard POSAMENTIR, Institut für Klassische Archäologie der Eberhard Karls Universität Tübingen, Schloss Hohentübingen, Burgsteige 11, D - 72070 Tübingen/ALMANYA

1 An dem Surveyprojekt nahmen überdies teil: Nurten Atik, Markus Bittermann, Anna Galeano-Araque, Dietmar Gansera, Dr. Christoph Gerber, Dr. Volker Kästner, Dominique Krüger MA, Dr. Clemens Lichter und Annemarie Schantor; ihnen allen gebührt der Dank der Autoren. Thomas Bauer und Mark Praus von der Firma TrigonArt Berlin erstellten mit hohem persönlichem Aufwand und viel Engagement die 3D-Aufnahmen der Höhlen.

2 www.latmos-felsbilder.de

Die prähistorischen Felsbilder

Der Schwerpunkt der Arbeiten lag in der Kampagne 2010 auf der Dokumentation der drei wichtigsten Felsbildfundstellen des Latmos³ mit Hilfe von 3D-Aufnahmen, wofür ein transportabler 3D-Scanner PT-M1600 eingesetzt wurde (Fig. 1). Das Gerät arbeitet mit einem lichtoptischen Mess-System, welches durch die Projektion von Streifenmustern (und der gleichzeitigen Erfassung dieser durch besonders lichtempfindliche Kameras) eine genaue 3D-Erfassung der Felswände ermöglicht. Um eine hohe Genauigkeit dieser Vermessungsmethode zu gewährleisten, musste der Raum um die Felsbilder während der Arbeiten mit lichtundurchlässigen Folien verdunkelt werden. Je nach Ausmaß der zu erfassenden Oberfläche wurden bis zu 150 3D-Aufnahmen (180 Millionen Messpunkte) gemacht und vor Ort zu einem 3D-Datensatz vereinigt.

Für die farbgetreue Erfassung der Felswände und der zugehörigen Malereien wurden hochauflösbare Digitalbilder aufgenommen. Dieser Arbeitsschritt wurde im Anschluss an die Scanarbeiten durchgeführt. Um eine hohe Qualität der Fotos auch in dunklen Abschnitten zu erreichen, wurden die Felsbilder mit bis zu drei Fotolampen ausgeleuchtet und detailliert digital fotografiert. Durch den hohen Energiebedarf (bis zu 900 Watt) der eingesetzten Technik wurde für beide hier beschriebenen Arbeitsschritte ein externer Stromerzeuger vor Ort benötigt und eingesetzt.

Zielsetzung dieser 3D-Aufnahmen war die virtuelle Sicherung und dreidimensionale Erfassung der Felswände und ihrer bemalten Flächen. Um eine lückenlose Dokumentation zu garantieren, erfolgte der erste Teil der Datenauswertung bereits vor Ort. Die rechenintensiven Auswertungsprozesse wie etwa die Modellberechnungen und die Texturierung der 3D-Daten mit den Digitalfotos wurden im Anschluss an die Scanarbeiten in den Büroräumen von der Firma „TrigonArt“ in Berlin durchgeführt. Die Ergebnisse nach dem Auswertungsprozess sind hochaufgelöste, fotorealistische 3D-Daten, welche

3 Vgl. A. Peschlow-Bindokat, *Frühe Menschenbilder. Die prähistorischen Felsmalereien des Latmos-Gebirges* (Mainz 2003); dies., *Tarihöncesi İnsan Resimleri. Latmos Dağlar'ındaki Prehistorik Kaya Resimleri* (Istanbul 2006).

den Bestand zum jetzigen Zeitpunkt dokumentieren. Weiterhin können die Daten zur Erstellung einer naturgetreuen Reproduktion der Innenräume der jeweiligen Felsbildfundstellen herangezogen werden. Gleichzeitig wurden, soweit die Sicht nicht durch zu starken Bewuchs verunklärt war, Luftaufnahmen von diesen Stellen mit einem Oktokopter gemacht⁴, um die topographische Lage der drei ausgewählten Felsbildfundstellen in der sie umgebenden Landschaft zu verdeutlichen.

Bei den drei ausgewählten Fundstellen (Fig. 2; Nrn. 1 – 5) handelt es sich erstens um die Karadere-Höhle (Fig. 2, Nr. 1), die vermutlich als das Hauptheiligtum des Latmos in prähistorischer Zeit gelten kann und deren Bild innerhalb der latmischen Malereien eine Sonderstellung einnimmt (Abb. 3). Das zweite Beispiel betrifft den Überhang von Söğütözü (Fig. 2, Nr. 2), dessen Bild sich durch seine Komposition und seine fast ausschließlich „naturalistische“ Wiedergabe der menschlichen Figuren von den anderen latmischen Felsbildern unterscheidet und der ähnlich wie die Karadere-Höhle mit benachbarten Felsen einen kleinen Bezirk bildet, der als ein Naturheiligtum angesehen werden kann. Bei dem dritten Beispiel handelt es sich um die „Felskammer“ von Balıktaş (Fig. 2, Nr. 3), die sich durch ihr einzigartiges Deckenbild auszeichnet. Die Dokumentation dieses Bildes in seinem heutigen Zustand schien besonders wichtig, da seine Farben in den letzten Jahren stark verblasst sind und die Malereien an vielen Stellen abzuplatzen drohen, soweit dies nicht bereits geschehen ist (Fig. 4).

Neben dieser Dokumentation wurde die Kontrolle des Felsbildkataloges fortgesetzt, die für die endgültige Publikation unerlässlich ist. Ausgangspunkt waren dabei die Felsbilder der Ost- und Westnekropole von Herakleia. Weiterhin wurde nach neuen Felsbildern geforscht. Es fanden sich zwei neue Bilder südöstlich von Herakleia am Nordrand der Ebene von Gölyaka bzw. in einem sich zu dieser Ebene hin öffnenden Tal (Fig. 2, Nrn. 4 und 5). Bei beiden Felsbildern haben sich nur geringe Farbreste erhalten, die keine genauen

4 Diese Arbeiten führten mit hohem persönlichen Einsatz und ihrem privaten Fluggerät D. Gansera und N. Atik aus, wofür Ihnen besonderer Dank gebührt. D. Gansera besorgte auch die Digitalphotographie der Felsbilder und war an zahlreichen weiteren Arbeitsprozessen unmittelbar beteiligt.

Strukturen mehr erkennen lassen. Die erste Fundstelle liegt in der Flur Karabıyık (N 37° 29,552'; O 27° 32,564'; Höhe: ca. 5 m). Es handelt sich dabei um einen an der Unterseite ausgehöhlten Felsen (Fig. 5). Die Malereireste, unter denen sich vielleicht ein Mäander erkennen lässt, befinden sich an der Nordwand der Aushöhlung. In geringer Entfernung oberhalb dieses Felsens wurden in zwei Felsspalten mehrere prähistorische Keramikfragmente entdeckt, die einen weiteren Beweis für die Zusammengehörigkeit der Felsbilder zu den frühen Siedlungsspuren darstellen.

Die zweite Fundstelle liegt im Tal in der Flur Kovanağılı unmittelbar an einem Bachrand unfern einer Quelle (N 37° 29,866'; O 27° 32,813'; H. ca. 50 m). Sie besteht aus einer geräumigen, sich nach Süden öffnenden „Höhle“, die aus einem großen, auf zwei sich gegenüberliegenden Felsen aufliegenden Felsblock gebildet wird, wobei die Rückseite teilweise durch verstürzte Felsblöcke geschlossen ist. An der nach innen geneigten westlichen Höhlenwand ließen sich geringe Farbreste feststellen. Die neuen Felsbilder bezeugen, dass sich das Verbreitungsgebiet der Felsbilder weit nach Süden ausdehnt und noch längst nicht alle Felsbilder erfasst sind. Zentrum dürfte jedoch nach wie vor der Gipfel des Latmos, der Tekerlekdağ sein.

Die prähistorischen Funde der Region

Das Hauptaugenmerk bei der Bearbeitung der prähistorischen Funde vom Latmos galt dieses Jahr noch einmal den Funden aus dem so genannten „Tal der Christushöhle“ (Kuletepe Mevkii - Kapikiri/Bafa), darüber hinaus aber vor allem der Erfassung, Beschreibung und abschließenden Bewertung des gesamten Fundmaterials der letzten Jahre⁵. Die Aktivitäten konzentrierten sich dementsprechend einerseits noch einmal auf die jeweilige topographische Situation der einzelnen Fundstellen, andererseits aber auch auf die Auswahl

⁵ Die Bearbeitung dieser Funde lag wie immer in den Händen von C. Gerber, der von C. Lichter beratend unterstützt wurde. Vgl. aus den letzten Jahren C. Gerber, Die prähistorischen Funde des Latmos, in: A. Peschlow-Bindokat, *Frühe Menschenbilder. Die prähistorischen Felsmalereien des Latmos-Gebirges* (Mainz 2003), 76-80; ders., Die Malkayası-Höhle, 21. *Arastırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, 2004, 205; ders., Latmos'taki prehistorik buluntu yerleri, in: A. Peschlow-Bindokat, *Tarihöncesi İnsan Resimleri* (Istanbul 2006), 83 - 88.

repräsentativer Komplexe und ihrer detaillierten Dokumentation.

Die mit Abstand wichtigste Fragestellung ist in der Interpretation der einzelnen Fundkomplexe in ihrer Gesamtbedeutung (bzw. auch ihrer Beziehung zu den Felsbildern) zu sehen: Zahlreiche Funde von Keramik, Silex- und Obsidianfragmenten sowie Reib- und Stoßsteinen in nahezu allen im Laufe der Jahre untersuchten „Höhlen“ im so genannten „Tal der Christushöhle“ hatten zunächst zu einer Deutung derselben als „Wohnhöhlen“ geführt. Die zum Teil unter großen Felsblöcken liegenden, überdachten „Höhlen“ sind jedoch sehr unterschiedlich in ihrem Erscheinungsbild und mehrheitlich kaum als adäquate „Behausungen“ oder sogar Siedlungsplätze anzusehen. Die einzige für Wohnzwecke geeignete Höhle wäre die in byzantinischer Zeit als sakraler Ort genutzte und mit Fresken versehene „Christushöhle“. Die anderen Höhlen eignen sich dagegen höchstens als Aufenthaltsräume, da sie angesichts ihrer weiten Öffnungen kaum Schutz vor gravierenderen Wetterereignissen bieten, oder sind sogar hierfür zu eng und zu niedrig. Bisweilen weisen sie nicht einmal eine einigermaßen bequeme Stehgelegenheit auf, oder sie würden sich im Falle eines Unwetters schnell in ein Bachbett verwandeln, was einen Aufenthalt zu regenreicheren Jahreszeiten ebenso unmöglich machen dürfte. Auch die zumeist schwierige Zugangssituation spricht in den meisten Fällen gegen eine echte Nutzung der Höhlen zu Wohnzwecken.

Bisweilen muten die keramischen und lithischen Fundkomplexe aus diesen Höhlen fast wie das Resultat eines Einschwemmungsprozesses an, doch kann dies kaum für die vielen und schwereren Reibsteine gelten. Auch bliebe in diesem Fall ungeklärt, von welchen und bislang nicht bekannten Fundplätzen die Artefakte gekommen wären. Eine mögliche andere Erklärung böten grundsätzlich auch Umlagerungsprozesse aus späterer Zeit, da das Ausmaß byzantinischer Aktivitäten im Tal noch weitgehend unerforscht ist. Tatsächlich fanden sich immer wieder Mauerreste aus dieser Zeit, in deren erdgefüllten Sockelzonen prähistorische Funde anzutreffen waren. Der heutige Zustand einer der Höhlen erweckt darüber hinaus den Eindruck, dass hier Erdreich

eingebraucht wurde, um einen Begehungshorizont zu schaffen. Allerdings sollte in diesem speziellen Fall auch eine schon in prähistorischer Zeit erfolgte Aufschüttung nicht ausgeschlossen werden. Beide Erklärungsmodelle sind bislang nicht überzeugend zu belegen, weswegen wohl doch von einer gewissen Nutzung dieser „Höhlen“ in prähistorischer Zeit auszugehen ist.

Viel eher als eine Nutzung im Sinne einer permanenten Behausung ist diesen nur partiell geschützten Plätzen aber wohl eine Verwendung als saisonal erschlossenes Revier zuzuschreiben, das nur zu einer bestimmten Jahreszeit von einer größeren Gruppe von Menschen aufgesucht wurde. Die für die diversen Aktivitäten des täglichen Lebens verwendeten Geräte wurden in den als kurzzeitiges Quartier dienenden, so genannten „Höhlen“ deponiert und auf diese Weise bis zum folgenden Jahr und einer weiteren Nutzung aufbewahrt. Fragmente von Obsidianklingen und Reste von entsprechenden Kernen sowie Abschlagsplitter deuten darüber hinaus auf eine beschränkte Obsidianverarbeitung (Klingenherstellung) am Ort hin. Allerdings gilt dies kaum für die diversen Metabauxitgeräte (Fig. 6), von denen zwar auch mehrere Rohformen von Beilchen bzw. Schneiden gefunden wurden, es fehlen jedoch hier die entsprechenden Splitter bzw. Abschläge, die bei einer Verarbeitung vor Ort anzutreffen sein müssten. Anzumerken ist an dieser Stelle auch, dass der außergewöhnlich hohe Anteil an Reib- und Schlagsteinen das für häusliche Aktivitäten erwartete Maß deutlich übertrifft.

Zu den interessantesten Funden zählten ein Steinhammer und eine Pfeilspitze. Der Steinhammer weist die Form eines gestreckten Beiles auf, er weist jedoch statt einer Klinge eine 0.8 cm breite Finne auf, wie sie von Hämmern bekannt ist, die bei der Metallverarbeitung zum Einsatz kommen. Über derartige Tätigkeiten zu dieser Zeit ist im Tal der Christushöhle bislang noch nichts bekannt. Die außergewöhnlich kleine, sorgfältig retuschierte Pfeilspitze aus hellem Silex (L 21 mm, B 12 mm) ist aufgrund ihrer geringen Größe wohl für die Vogeljagd verwendet worden. Die inventarisierten Funde wurden ebenso wie die restlichen Fundstücke dem Museum Milas übergeben.

Forschungen im Stadtgebiet von Herakleia

Um die Arbeiten an einem neuen Stadtplan von Herakleia zum Abschluss zu bringen, fanden zahlreiche, ausgedehnte Begehungen des Geländes, daneben aber auch detaillierte Untersuchungen einzelner Gebäudereste, statt. So stand noch einmal die Wohnbebauung von Herakleia im Mittelpunkt, um letzte Details für ein druckfertig vorliegendes Manuskript abzuklären⁶. Sämtliche im Stadtgebiet sichtbaren Mauerreste bzw. Felsarbeiten wurden hierfür kontrolliert, um in weiterer Folge den alten Stadtplan (K. Lyncker/F. Krischen) mit dem neuen (St. Szaktilla et al.), der unter der Leitung von A. Peschlow in den letzten Jahren erstellt worden war, verlässlich abgleichen zu können. Im Zuge dieser Arbeiten wurde auch eine zeitliche und qualitative Differenzierung der einzelnen, im neuen Stadtplan von Herakleia verzeichneten, Mauerzüge vorgenommen.

Ähnlichen Inhalts waren die Arbeiten an den öffentlichen Gebäuden von Herakleia am Latmos (Agora, Buleuterion, Gymnasion, Theater etc.): Hier waren ebenso abschließende Kontrollen der diversen vorliegenden Detailpläne durchzuführen, um die Ergebnisse demnächst im Rahmen der Gesamtpublikation gesammelt vorlegen zu können⁷. Zudem dienten diese Rundgänge und fallweisen Vermessungsarbeiten der Kontrolle, inwieweit aus der Vergangenheit bekannte Bauglieder aus Marmor (die beispielsweise in den Rekonstruktionszeichnungen von F. Krischen eine Rolle gespielt hatten) sich noch an ihrem Herkunftsort befanden oder im Zuge von neu errichteten Häusern und Ställen der rezenten Verbauung zum Opfer gefallen waren. Zusätzlich wurden vom gesamten Stadtgebiet Luftaufnahmen mit einem Oktokopter durch D. Gansera gemacht (Figs. 7 und 8), die in weiterer Folge entzerrt und zu einem Gesamtbild zusammengefügt wurden.

Weitere Begehungen galten der Bebauung der beiden Zitadellen und des so genannten aufgelassenen Stadtgebietes, da diese jeweils ummauerten Areale am schlechtesten bekannt und am wenigsten untersucht worden

6 Diese Thematik war Inhalt der Qualifikationsarbeit von D. Krüger MA an der HU Berlin.

7 Dies erfolgt demnächst durch V. Kästner.

sind. Vor allem im so genannten aufgelassenen Stadtgebiet gelangen einige überraschende Oberflächenfunde hellenistischer Keramik (Fig. 9). Auch war es Ziel dieser Kontrollgänge zu untersuchen, inwieweit der für das Stadtgebiet erstellte Plan von St. Szaktilla mit einer neueren topographischen Aufnahme der restlichen Gebiete aus den letzten Jahren (durch V. Höhfeld) in adäquater Weise verbunden werden könnte. Ersterer stellt eine sehr genaue topographische Aufnahme dar, bei der jeder Felsen realistisch abgebildet ist, der neuere jedoch eine zügig und digital generierte, geographische Aufnahme, was der weiträumigen Unzugänglichkeit des Gebietes geschuldet ist. Hier bestünde also noch dringender Handlungsbedarf, wobei die Ausdehnung der Luftbildaufnahmen mit dem Oktokopter auf diesen Raum sehr schnell Abhilfe schaffen könnte; im Augenblick abrufbare Satellitenaufnahmen sind hierfür unbrauchbar.

Um dieses ausgesprochen unzugängliche Gelände (die beiden Zitadellen und das so genannte aufgelassene Stadtgebiet) oberhalb des besser bekannten, unteren Stadtgebietes adäquat erschließen und eine Kontrolle an den dort bereits eingemessenen, aber sehr weit verstreut liegenden Gebäuderesten vornehmen zu können, wurde zusätzlich eine Art simplifizierter topographischer Plan in Form einer „Schadenskartierung“ aller Areale erstellt. Dies diene dazu, die topographischen Verhältnisse der vier ummauerten Gebiete anschaulicher werden zu lassen. Mit einer derartigen Karte lässt sich wesentlich deutlicher zeigen, dass das auf den ersten Blick sehr groß wirkende Stadtgebiet von Herakleia in der Realität über weite Strecken gar nicht besiedelbar, zum Teil nicht einmal begehbar gewesen ist. Andererseits waren auch in diesem Gelände diverse Korrekturen an den im bisherigen Plan vermerkten baulichen Resten vorzunehmen (Fig.10), was allerdings bislang nur mithilfe einer Hand-GPS-Messung erfolgen konnte; dies wäre in einer Folgekampagne noch zu korrigieren.

Zudem erfolgte eine lückenlose digitale Erfassung aller - und insgesamt ohnehin seltener - marmorner Bauglieder des gesamten Areals, da diese mehr und mehr der neuzeitlichen Verbauung und damit auch Zerstörung zum

Opfer fallen. Zum Teil sind gar nicht mehr alle Bauteile auffindbar, die F. Krischen im frühen 20. Jh. für seine Rekonstruktionszeichnungen der diversen öffentlichen Gebäude verwendet hatte. Hier wäre die Einrichtung eines beschränkt zugänglichen Lapidariums (beispielsweise im antiken Buleuterion) eine gangbare und anzudenkende Option, da mit einer solchen Maßnahme auch dem interessierten Besucher (mit entsprechendem Informationsmaterial an diesem Ort) die Stadt ein wenig nähergebracht werden könnte⁸. In eine ähnliche Richtung zielt die eben in türkisch/deutsch erschienene Arbeit von A. Distelrath, der sich intensiv mit Tourismuskonzepten in Herakleia bzw. dem Leben der heutigen Landbevölkerung in einer Ruinenstadt hellenistischer Zeit beschäftigt hat⁹.

8 Vgl. den in türkischer und deutscher Sprache erschienenen Führer A. Peschlow, *Herakleia am Latmos. Stadt und Umgebung* (Istanbul 2005), der demnächst auch auf englisch übersetzt werden soll.

9 A. Distelrath, *Siedeln und Wohnen in einer Ruinenstätte. Ein denkmalpflegerisches Konzept für Herakleia am Latmos / Yerleşim ve Yaşam Alanı olarak Ören Yeri Herakleia (Latmos) için bir Koruma Konsepti*, MIRAS 1 (Istanbul 2011).

Fig.1: Arbeiten mit dem transportablen Streifenlichtscanner in der Karadere-Höhle

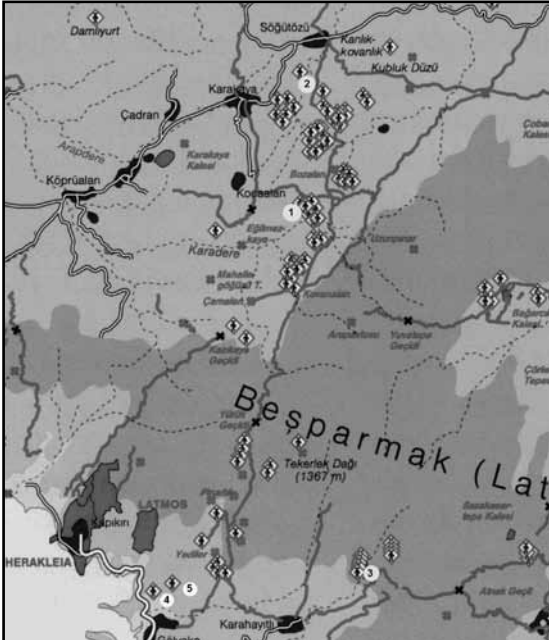

Fig.2: Ausschnitt der Verbreitungskarte der Felsbilder mit Kennzeichnung der erwähnten Fundstellen

Fig.3: Karadere-Höhle, Felsbild

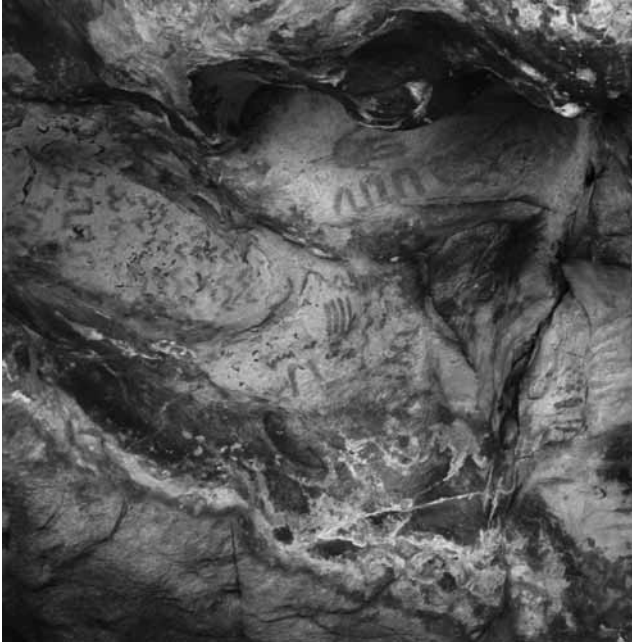

Fig.4: Balıktaş, Ausschnitt
des Deckenbildes

Fig.5: Gölyaka 1 (Karabıyık), ausgehöhlter Fels mit Malerei

Fig.6: Metabauxit-Beil (Inv. Nr. 2010-02) von einem Fundplatz aus dem "Tal der Christushöhle"

Fig.7: Der Oktokopter in Aktion über dem Athenatempel

Fig.8: Luftaufnahme des Stadtgebietes von Herakleia mit dem Oktokopter; der Tempel der Athena im Zentrum

Fig.9: Fragment hellenistischer Reliefkeramik aus dem so genannten "aufgelassenen Stadtgebiet"

Fig.10: Gebäudereste im Bereich der oberen Zitadelle von Herakleia am Latmos

BEYDAĞLARI YÜZEY ARAŞTIRMALARI: MNARA 2010¹

İsa KIZGUT*

Beydağları YüzeY Araştırmaları bünyesinde “Mnara” etabı üçüncü sezon çalışmaları, 11-19 Haziran 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yerleşimin dağın zirvesinde bulunması, ulaşım şartlarının zorluğu ve uzunluğu nedeniyle iş ve zaman kaybını önlemek amacıyla Kavak Dağı zirvesinde konaklama yoluna gidilmiştir. Araştırma boyunca sekiz kişinin yaşamsal gereklerini taşımak herhangi bir antik ya da patika yol bulunmadığından oldukça güç ve risklidir. Geçen sezon yaşadığımız, kiralama yoluyla sağlanan işgücünün bile bu işi yarım bırakıp kaçması deneyimi bize fazla seçenek bırakmamıştır. Pahalı olmasına rağmen kiralanan helikopterle havadan ikmal yapılmıştır. (Resim: 1, 2).

Yukarıda belirtilen tarihler arasında yapılan araştırmalarda, daha önce başlanan haritalama çalışmalarına devam edilmiş ve bu sezon tamamlanmıştır (Resim:3). Topografya ve şehirciliğın niceliğini araştırmaya yönelik çalışmalarla da Mnara yerleşiminin dönemi içerisindeki yeri anlaşılmalı çalışılmıştır. İçerisinde bulunduğu tepelerden bağımsızlaşarak sivrilen ve hiçbir yönden geçit vermeyen Kavak Dağı'na sadece kuzeydoğu yönden ulaşılabilir. Yerleşimin kurulduğu dönemde de sadece bu noktada geçit veren bu kesime sur yapılmıştır. Yaşama olanak tanıyan dağın zirvesi üç farklı yöne uzanan yamaca ayrılmıştır. U formulu bu bölünmede en yoğun

* İsa KIZGUT, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kampüs-Antalya/TÜRKİYE. ikizgut@akdeniz.edu.tr

1 YüzeY araştırmalarımızın başarıyla ve sorunsuz gerçekleşmesinde izin, katkı ve parasal destekleri için Genel Müdürlüğümüz ile DÖSİM Merkez Müdürlüğü ve çalışanlarına, zor koşullara rağmen bizimle çalışmayı reddetmeyen Bakanlık Temsilcimiz Gültekin Yanbeyi'ne, ilk yıllarından bu yana Araştırmalarımızdan desteklerini esirgemeyen Suna-İnan Kırac AKMED ile Sayın Müdürü Kayhan Dörtlük ve çalışma arkadaşlarına, her türlü ihtiyaç ve eksiğimizde yanımızda olan Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü ve tüm çalışanlarına, dağ başında susuz ve insanın zorlandığı ortamda yılmayan Arş. Gör. Emrah Akalın ile sevgili öğrencilerim İbrahim Yalçın, H. Mert Erdoğan, Erdiñç Yeşilyurt, Fatih Karakuza'ya, harita çalışmalarımızda yardımcı olan Evran Haritacılık ve Yusuf Evran'a teşekkür ediyoruz.

yapılaşma GB-KD doğrultulu yamaçta gerçekleştirilmiştir. Bazı bölümlerde 45° eğimli olan bu yamaçlarda teraslamalarla yapılaşma alanı yaratılmıştır (Resim: 4). Dağın genel yapısı masif kaya olduğundan bu teraslama çalışmalarında ana kayadan hem taş ocağı olarak yararlanılmış, hem de yapıların arka duvarlarını bu kayalara yaslandırarak daha sağlam olması yoluna gidilmiştir. Bu denli eğimli bir arazide yapılaşma teraslarının yanında sokak terasları da oluşturulmuş ve şehircilik anlamında oldukça başarılı bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

GB-KD olarak belirlediğimiz bu yamaç; yerleşimdeki tüm resmi yapıları üzerinde barındırmaktadır. Güney ve batı bakışlı yamacın tüm yapıları aynı yöne cephelendirilmiştir. Oluşturulan çok sayıdaki teraslara yerleştirilen yapılar içerisinde alt kotlardan birinde yaklaşık tiyatro hizasına denk gelen yerde önemli bir yapı tespit edilmiştir (Resim: 6). Planı ile tapınak olarak değerlendirilecek özellikler gösterir. Oldukça geniş ve yivli sütun tamburları, bir geisona ait dış sıralı mimari parçaları, aslan, keçi ve geyik gibi çeşitli hayvanlara ait kabartma parçaları yapının tapınak olabileceğini gösteren önemli bulgulardır (Resim: 7, 8).

Üç yamacın ortasında oluşan vadide günümüzde su bulunmamaktadır. Fakat antik dönem içerisinde su aktığı hem dere yatağından hem de bu derenin aşılabilmesi için oluşturulan bazı geçitlerden anlaşılmaktadır. Vadideki irili ufaklı taşlar da suyun akış hızıyla yuvarlandığını gösteren başka veriler olarak gözlemlenmiştir.

Bu yamacın batıya dönerek uzanan diğer kanadında yapılar seyrekleşir fakat mezar sayısı artar. Mezar dışındaki yapılar diğer yamaçtakilere nazaran yalın planlı ve duvar işçiliği olarak daha basittir, işçilik daha yüzeyseldir. Tüm yapılar genel karakteristiğe uyarak oluşturulan teraslara oturtulmuş ve arka duvarları anakayaya yaslandırılmıştır. Tahribatın yoğunluğu ve üst kottan gelen dolgu nedeniyle yapıların duvarları çok az korunabilmiştir. Birçoğunun girişleri kazı yapmadan tespit edilebilecek durumda değildir.

Mezarlar sayıca diğer yamaçtan daha fazladır. Mezar türü olarak burada örme mezarlar da bulunmaktadır. Toplamda 8 (sekiz) adet olan örme mezarlar

temellerine dek tahrip edilmişlerdir. Yapılan araştırmalarla plan olarak bütönlönmöş olan mezarların üstünün ve önünün açık olduğu anlaşılmış ve içerisinde lahit bulunduğu tespit edilmiştir. Lahitler parçalanarak aşağı kotlara atılmıştır. Birçoğunun parçaları ve kapakları dolgu nedeniyle tespit edilememiştir. Bağımsız lahitler, diğer yamaçta olduğu gibi bir temenos ile avlu içerisine alınmıştır. Bu mezar türlerinin dışında sadece bu yamaçta bulunan bir osthothek, mezar çeşitliliğini tek örnekle de olsa zenginleştirir. Fakat orijinal yerinde tespit edilememiştir (Resim: 9).

U formu tamamlayan ve en çok yapıyı bulunduran yamacın karşısında yer alan üçüncü yamaçta ise yapı kalıntısı tespit edilememiştir. Yamacın arka yüzünde iki lahit ve GD yönün en ucunda ise bir tapınak mezar bulunmaktadır. Bunlar dışında hiç yapı kalıntısı olmaması bu yamacın tarıma ayrıldığını düşündürtmektedir fakat, yerleşimdeki nüfusun beslenme ihtiyacını karşılayacak üretim için yerleşim dışında da alan bulunmalıdır.

Yapı çalışmalarının dışında tespit edilen mezarlar daha önce başlanan sistematik çalışmaya eklenmiştir. Belirlenmiş olan kaya mezarı, lahit, kaya lahti (khamosorion), hibrid mezar gibi türlere örme (oda) mezar ve tek örnek olarak osthothek eklenmiştir. Bu şekilde Mnara yerleşiminin mezar tipolojisi tanımlanmış ve belirlenmiştir. Tür olarak zenginlik gösteren mezarlar sayısal olarak kent için yeterli değildir. Bu sonuç, ya yüzey araştırmasıyla tespit edilemeyen doğrudan toprağa gömme şekli ile, ya da eğimli arazi nedeniyle oluşan yoğun dolgu nedeniyle gözlemlenememesi ile açıklanabilir.

Yapıların tek tek tanımlamaları bitirilmöş ve işlevlerinin saptanmasına çalışılmıştır. Yapıların tanımlanmasında ve rölevelerinin çıkarılmasında aşırı dolgu ve tahribat nedeniyle zorluklar yaşanmıştır. Tahribatın deprem ve ağaç nedeniyle olanı yanında daha büyük ölçüde olanı insan eliyle yapılanıdır. Yapıların hemen tamamında yasal olmayan kazı çalışmaları gerçekteştirilmiştir. Ulaşılması zor ve gözden ırak bir yer olması nedeniyle kaçak kazıcıların kamp yaparak, orada konaklayarak kazı yaptıklarını gösteren bulgularla karşılaşılmıştır. Mevsim olarak kışın kaldıkları bırakılan soba ve battaniye vb. malzemelerden anlaşılmıştır. Bu gibi engellere karşın

yapıların röleleveleri mümkün olduğunca tamamlanmış, tanımlamaları ve işlevleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Tapınak olarak nitelendirdiğimiz bir yapıda kaçak kazıcıların çalışmaları sonucunda günyüzüne çıkan 5 (beş) adet yerel kireç taşıdan yapılmış en büyüğü 25 (yirmi beş) cm. olan kabartmalı parça Mnara yerleşiminin önemli bilimsel verileri olarak yukarıda belirtilen taşıma zorluklarına rağmen! buldukları yerde tahrip edilmeleri ve kaçak kazıcılar tarafından götürülmeleri çekinceleriyle ekip üyeleri tarafından Bakanlık Temsilcisi ile birlikte Antalya Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Mnara yerleşiminde yapıların tamamının incelenmesi bu sezon tamamlanmıştır. Geçen sezon yapılan yoğun çalışmalar sonucu özellikle konutların planlarında genel bir karakteristiğin varlığından söz etmiştik. Yeni çalışmalarda bu tespitlerimize ters düşen yeni bulguya rastlanmamıştır. Aşağıda özetlediğimiz özellikler Mnara yapı karakteristiği olarak literature girecektir.

- Arka duvarlar ya ana kayaya yaslandırılmış ya da kısmen ana kaya düzleştirilerek oluşturulmuştur.
- Cepheler genellikle vadiye (batıya) bakmaktadır.
- Yapıların cephesinde mutlaka sokak bulunur, bu sokakların da topografya nedeniyle genellikle dolgu ile oluşturulan teraslar üzerine yapıldığı görülür.
- Yapılar, plan olarak cepheden girilen bir ön oda (koridor) ve bu ön odadan ulaşılan mekânlardan oluşmaktadır (Resim: 10)
- Aynı teras üzerinde bulunan yapıların hemen hepsi aynı büyüklükte değildir. Kompleks olarak değerlendirdiğimiz yapıların en dışında kalan mekânı diğer yapıdan hem soyutlanmış hem de mimari olarak vurgulanmıştır. Eldeki bulgulara göre kesin konuşmak şimdilik zor olsa da önemsenmiş bu mekânların özel olarak düzenlenmiş andron ya da kutsal anlam yüklenmiş mekânlar olabileceği düşünülmektedir (Resim:11)

Bu mekanlar için önerilecek başka bir nicelik ise hayvancılığa uygun olan Mnara'da, elde edilen yünlerin işlendiği dokuma tezgâhlarının bulunduğu bağımsız işlikler olabileceğidir.

Yapıların tamamı konut değildir, Ticari Agora, Meclis Binası gibi belirli olanlar dışında yapıları konuttan ayıran özellikte olanlar da tespit edilmiştir. Bunlar; cephesinde çift girişi bulunanlar ile mimari dokusuyla konut olamayacak denli pahalı işçiliğe sahip olanlardır.

Yapılan gözlem ve incelemeler sonucunda Mnara'nın kaynak sularının azlığı saptanmıştır. Bu nedenle yerleşimde fazla sayıda bulunan ve yaşam için çok önemli işlevi olan sarnıçların da birçok ortak özelliği tespit edilmiştir.

- İncelenenlerin tamamı armudi (ağız ve dibi dar, ortası geniş) formdadır.
- Ağız çapları 1.20 ile 1.50m arasındadır ve mutlaka kapakla örtülüdür (Resim:12)² ve yapılardan çok uzak tutulmamıştır³.
- Sarnıçlar büyük oranda ana kayaya oyulmuş, eksik olan yerler örülerek tamamlanmıştır.
- Korunmuş örneklerle göre sarnıçlara çatı suyunu yönlendiren çörtentli oluk blokları kullanılmıştır⁴.

Yerleşimin mezar türleri oldukça çeşitlidir. Mezar tipleri, geçen sezon yaptığımız sınıflamaya göre, kaya mezarı⁵, Kaya lahitleri (khamosorion) (Resim:13.), lahitler, örgü (oda) mezarlardır.

Mnara yerleşiminde tespit ettiğimiz Likya Bölgesi antik dönem ticareti için önemli ve fazla bilinmeyen bir ölçü kontrol taşı 2009 sezonu sonunda Araştırma Başkanlığı önerisi ve Antalya Kültür Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü onayı ile Antalya Müzesine getirilmesi planlanmıştır. Kente rahat bir ulaşım yolunun bulunmaması, inişin çok dik ve tehlikeli eğimlerden

2 Korunabilmiş örneklerle göre bu tespit yapılmış, kırık olanların bazılarında da kapağa ait izler gözlemlenmiştir.

3 (Sokak suları ile değil çatı suları ile doldukları kesindir. Çünkü sokaklar hep yapıların cephesinde, sarnıçlar ise avluda yer almaktadır)

4 Yerleşimde şimdilik dört örnek ele geçmiştir.

5 Sadece tek örnek vardır. Bu mezar Roma Dönemi'ne tarihlenir ve kent girişinin çok dışında ve alt kotta bulunmaktadır.

oluşması nedeniyle herhangi bir riski göze almak istemeyen ekibimiz özel şirket ve resmi kurumlara başvurarak, yerden malzeme alabilecek ekipmana sahip helikopter aramış fakat temin edememiştir. Antalya Orman Bölge Müdürlüğü “ Bu özelliklere sahip helikopterin bulunduğunu fakat Yangın söndürme işi için kiralandığını ve bu tür bir talebi riskli gördüğünden kabul edemeyeceğini” söylemiştir.

Bunun üzerine Antalya Müze Müdürlüğü ve Araştırma Ekibimiz birlikteliğinde yaptırılan özel aparatlarla, yaklaşık 150 kg ağırlığındaki sözkonusu eseri indirme girişiminde bulunulmuş fakat başarılı olunamamıştır. Risk taşıdığı için helikopter dışında başka bir şekilde taşınamayacağı anlaşılan bu eser ters çevrilerek yerinde bırakılmıştır (Resim: 14).

Resim 1: Mnara ya Tırmanış(Digital Globe)

Resim 2: Helikopter ile İkmal

Resim 3: Haritalama Çalışması

Resim 4: Teraslamalarla Alan Yaratma

Resim 6: Tapınak

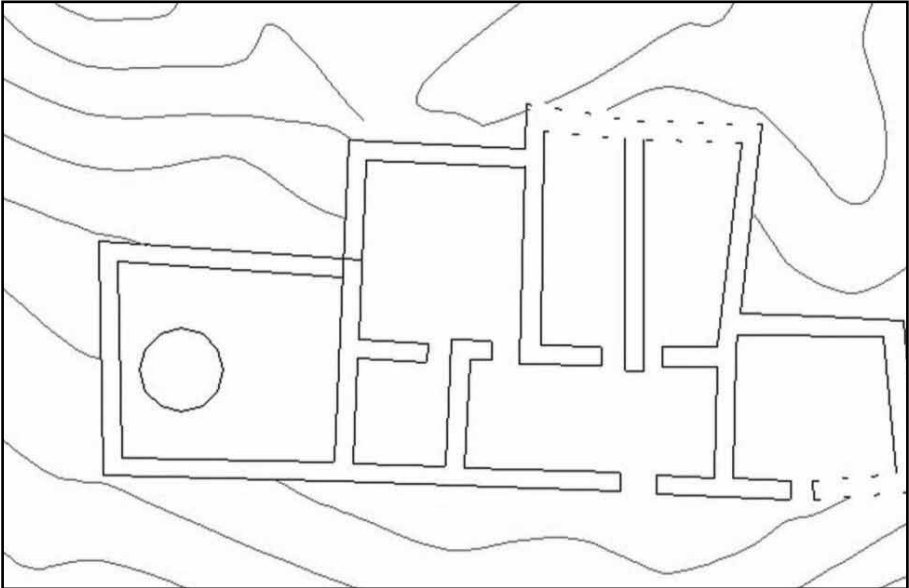
Resim 7: Hayvan Heykel Parçası

Resim 8: Heykel Parçası

Resim 9: Osthothek

Resim 10: Konut Planı

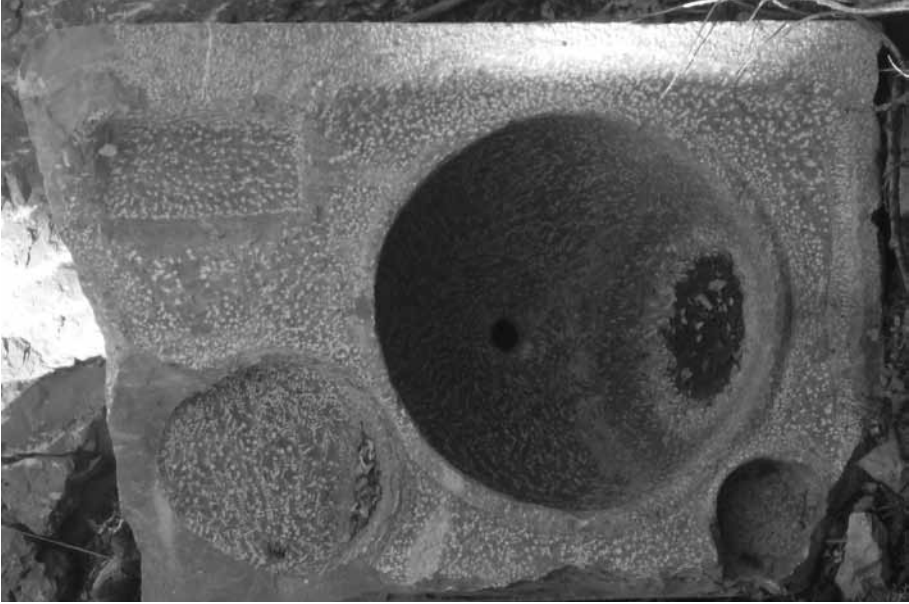
Resim 11: Andron Girişi

Resim 12: Sarnıç Ağızı

Resim 13: Khamosorion

Resim 14: Ölçü Kontrol Taşı

GÜZELÖZ-BAŞKÖY ve ÇEVRESİ BİZANS DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ 2010

Nilüfer PEKER*

B. Tolga UYAR

Güzelöz - Başköy ve çevresindeki Bizans dönemi yerleşimlerinde, 2010 yılının 24 Temmuz-10 Ağustos tarihleri arasında çalışmalarımızın ikinci sezonunu tamamladık¹.

2010 yılı çalışmalarımız üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak, 2009 çalışma sezonunda Başköy’de tespit ettiğimiz ve envanterleme çalışmalarını tamamladığımız yapıların rölöveleri yapılmıştır. İkinci olarak Güzelöz, Başköy ve Deneke’deki Bizans yerleşiminde, literatürde yer almayan, yeni tespit ettiğimiz yapıların belgeleme ve bazılarının da rölöve çalışmaları tamamlanmıştır. Çalışmamızın üçüncü kategorisini ise varlığı bilinen yapılardaki derinleştirdiğimiz incelemelerle tespit ettiğimiz yeni bulgularımız oluşturur. Bunun yanı sıra 2009 yılında oluşturduğumuz yapı numaralandırma sistemi, yeni yapıların keşfedilmesi ile revize edilerek envantere işlenmiştir (Harita: 1).

Çalışmamızın ilk evresinde 2009 yılında tespit ettiğimiz ve envanter çalışmalarını tamamladığımız Başköy’de bugünkü köy yerleşiminin üst seviyesinde yer alan 8 kilisenin rölöveleri tamamlanmıştır (Çizim: 1-4)².

* Dr. Nilüfer Peker Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Ankara/TÜRKİYE. nilufer@baskent.edu.tr,

Dr. B. Tolga Uyar Paris Bizans Tarihi ve Araştırmaları Merkezi Konuk Üyesi (Centre d’histoire et Civilisation de Byzance, Collège de France-C.N.R.S. Paris) btolgauiyar@gmail.com

1 Kayseri’nin Yeşilhisar ilçesine bağlı olan Başköy Güzelöz köyleri ve çevre vadilerde Bizans dönemine ait çoğunluğu kaya yerleşimlerden oluşan kilise, manastır ve sivil yaşam alanları mevcuttur. Geniş ve farklı kollara ayrılan vadiye bulunan Bizans dönemine ait kiliseler ve diğer yapı kalıntıları belirli alanlarda gruplaşmış şekilde yer almaktadır. Güzelöz köyü, mavrucan deresi yatağında ve içinde bulunduğu vadinin kuzey yamacında yerleşmiştir. Bugün yanındaki Ortaköyle birleşerek tek bir yerleşim olan Başköy ise aynı vadinin kuzey yamacının eteklerinde yer alır. Bunun için bkz. N. Peker, B. T. Uyar, “Güzelöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri 2009”, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24-28 Mayıs 2010, 1. cilt, (2011), 283-302.

2 Aziz Krisostomos kilisesi, Aziz Haralambos kilisesi, Aziz Nikolaos kilisesi, Aziz Mikael kilisesi, Müjde kilisesi, 8 Nolu kilise, Panagia Kilisesi, Aziz Basileos kilisesi.

2009 yılı sezonunda üzerinde çalıştığımız bazı yapılarda bu yıl yaptığımız kontroller sırasında yeni tespitlerde bulduk. Bu yeni tespitlerden ilki, Başköy'de Aziz Georgios kilisesindeki çalışmalarımız sonucunda elde ettiğimiz yeni arkeolojik verilerdir. Aziz Georgios kilisesi Kapadokya bölgesinin mimari ve resim örnekleri içerisinde özel bir yere sahiptir. Hem yapının hem de 13. yüzyıla ait duvar resimlerinin tahribatını durdurmak ve bölgenin anıtsal ve ünik olan bu eserini geri kazandırmak amacıyla bir restorasyon projesi hazırlamaktayız. Bu sezon çalışmalarımız esnasında kilisenin içinde bulunduğu geniş alanı çevreleyen ve büyük bölümü ortaçağ sonrası yapılmış olan çevre duvarının güneyinde, yapıyla çağdaş olduğunu düşündüğümüz bir giriş kapısının kalıntılarını tespit ettik (Çizim: 5). Bunun yanı sıra kilisenin batısında yapıyla bağlantısını toprak çökmeleri nedeniyle işlevini henüz tam olarak belirleyemediğimiz birbirine bağlı kaya mekanlarının varlığını da belirledik (Çizim: 6). Kilisenin alt kotunda yer alan kaya mekanları, birbirine açılan geniş salonlardan oluşur. Kilisenin batı mekanını örten tonozun yaklaşık üst seviyesinde kaçak kazılar sonucu açılmış olan bir açıklıktan apsis biçimli bir mekana girilir. Bu mekanın duvarlarında ince beyaz bir sıva tabakası ve üzerinde çok sayıda yoğunlukla da 19. yüzyıla ait yunanca grafiti kayda alınmıştır. Mekanın güney batısından küçük bir kapıyla geniş bir hole geçilir. Bu bölümün doğu duvarı muhtemelen sonradan yapılmış düzensiz taş örgüden oluşur. Sözü ettiğimiz bu mekanın güneyinde yine doğu duvarı büyük taş bloklarla örülmüş ve içinde ışıkların olduğu bir başka salon yer alır. Örgü duvarda kuzey köşede, yaklaşık 10 metre devam eden taş örgü bir tünel bulunmaktadır. Salonun güneyinde yine kapılarla geçilen farklı büyüklükte iki mekan daha dikkat çeker. Günlük yaşama ait olduğunu düşündüğümüz ve ortaçağ sonrasında da kullanılmış olması kuvvetle muhtemel ışıklar bu mekanlarda da izlenmektedir.

2010 sezonundaki bir diğer tespitimiz zaten literatürde bilinen bir yapı olan ve üzerinde bir önceki sezon çalıştığımız Başköy'deki Aziz Nikolaos kilisesindedir (Çizim: 2). Bir manastır kilisesi olan yapıda bu yıl yaptığımız çalışmalarda mimari ve resimlere ilişkin iki farklı dönem izlenebilmektedir. Yapıda izlediğimiz mimari veriler, ilk olarak yapının orta nefinin yapıldığını

daha sonraki bir dönemde ise yan mekanların açıldığını göstermektedir. Kilisenin 13. yüzyıla ait duvar resimlerinde yaptığımız tespitler de burada iki farklı döneme ait resim tabakasının olduğunu işaret etmektedir. Ancak iki sıra tabakasının da kuzey doğu desteğin tüm yüzleri üzerinde takip ediliyor olması, her iki döneme ait resimlerin de yapının genişletildikten sonra yapılmış olduğunu gösterir. Yapının orta nefini oldukça derin bir iç kasnağın üzerine oturduğunu düşündüğümüz ancak bugün çökmüş olan bir kubbenin örttüğü anlaşılmaktadır. Kubbenin takip edebildiğimiz duvar izleri nedeniyle taş örgü olduğunu öngörüyoruz. Bu çalışmalarımız esnasında kilisenin güney batısında yapıyla bağlantılı, üst kotta, tespit ettiğimiz mekanda, üzüm ve sıra tekneleri olduğunu düşündüğümüz birer bağlantılı tekne bulunmaktadır. İçi kalın beyaz sıvayla kaplı üzüm teknesinin geniş bir olukla kare formlu küçük sıra teknesine bağlandığı ancak daha sonraki değişiklikler nedeniyle oluşun bugün kilisenin içine açıldığı görülür (Resim: 1). Bu bölümdeki sıra tabakasının konumu bu düzenlemenin kilisede 13. yüzyıla tarihlenen duvar resimlerinden önce olduğuna işaret eder.

2010 çalışma sezonunda, Güzelöz’de yoğun olarak gerçekleştirdiğimiz vadi taramalarında bugüne kadar literatürde bilinmeyen yeni yapılar tespit ettik. Kaya kiliseleri, şaraphaneler ve sivil yaşam mekanlarından oluşan bu yeni mimari buluntular araştırma alanımızdaki Ortaçağ yerleşimine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Güzelöz’de tespit ettiğimiz bu yeni yapılardan bir kısmı kiliselerdir. Vadinin doğu yamacında özellikle de Mistikan olarak adlandırılan bölgedeki az sayıda örnekte beyaz sıva üzerine kırmızı boyalı basit resim örneklerinin olduğu kiliseler dikkat çeker. 8 ile numaralandırdığımız tek nefli kilisenin kuzey duvarında, kırmızı boyayla yapılmış olan bir süvari tasviri yer alır (Resim: 2). Çok iyi okunamayan bu tasvirin üzerinde muhtemelen yine Ortaçağ içinde yapıldığını düşündüğümüz bir at grafitisi mevcuttur. Ayrıca, kırmızı boyayla çizilmiş ve dört köşesinde IC XC NI KA, ησος Χριστος vık yazıtı bulunan apotropaik (koruyucu) işlevli haç bezemesi de kilisenin güney duvarında dikkat çeker.

2010 yılı çalışmalarımızda Güzelöz'de aynı yamaçta, kiliselerin çevresinde çok sayıda kaya oyma yaşam mekanı tespit ettik. Ortaçağ'a ait olduğunu öngördüğümüz mekanlar farklı boyutlarda ve işlevlerde odalar ve salonlardan oluşuyor. Bazı mekanların arkeolojik verileri işlevlerini belirlemek açısından yeterli olsa da, çoğu kaya mekanının mimari bulguları işlevlerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuyor, yine de bu bölgede kiliselerle birlikte bir Ortaçağ sivil yerleşiminin varlığı kuvvetle olası görünüyor. Bu yamaçtaki yerleşim alanlarının sınırlarını yapılardan gözlemleyebildiğimiz gibi yüzeydeki seramik buluntudan da takip edebiliyoruz.

Güzelöz'ün ağaçlık mevkiinde, ana vadinin tabanındaki bahçelerin bitiminde 2010 sezonu çalışmalarımız sırasında farklı büyüklükte yedi şaraphane tespit ettik (Resim: 3). İlk kez tarafımızca belgelenen bu yapı grubu yerleşimleri ve mimarileri itibariyle güçlü veriler sunmalarının yanı sıra, bu bölgenin Bizans dönemi şarap üretiminin yoğunluğunu göstermesi bakımından da dikkate değerdir³. Yamacın yaklaşık aynı seviyesinde birbirlerine yakın konumlanan şaraphaneler, bugün Güzelöz sakinleri tarafından meyve-sebze bahçeleri olarak kullanılan ekim alanın bittiği noktada konumlanmıştır. Çalışmalarımızda ayrıntılı envanterleme ve belgelemelerini yaptığımız şaraphanelerin büyüklükleri birbirinden farklı olmakla birlikte, üretim sistemine ilişkin mimari düzenlemeleri benzerlikler gösterir. Her birinde en az iki bölümlü bir üretim alanı mevcuttur. Bazı büyük boyutlu yapılarda ise birden çok üretim alanı görülmektedir. Üzümün ezildiği tekne sıranın aktığı tekneden daha üst seviye ve daha büyük boyutlu olarak düzenlenmiştir. Çoğunlukla alt seviye bir delikle sıra teknesine bağlanır. Bazen farklı bir kaya parçasından yapılmış, bir kısmında in-situ oluklar dikkat çeker. Teknelerin ve fermantasyon bölümlerinin büyük kısmının içi beyaz ve kalın Ortaçağ sıvaları ile kaplıdır. Bazı örneklerde az sayıda da olsa, bu sıra üstünde ortaçağa ait kısa yazıtlar bulunur.

Böylece bugünkü verilerimizle Güzelöz'de Bizans dönemine ilişkin sivil yerleşiminin sınırları kabaca izlenebilir hale gelmiştir. Elde ettiğimiz

3 Kapadokya'da şaraphaneler için bkz., N. Karakaya, "Erdemli'de Ekmek ve Şarap", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, 2 (2008), 33-53.

arkeolojik veriler, Güzelöz'de ana yolun ve ona paralel olan Mavrucan deresinin bulunduğu vadide Bizans yerleşiminde günlük yaşamın sürdüğü mahalle niteliğinde kaya mekan gruplarının, bir yamaçta kiliselerle birlikte planlandığını, karşı yamaçta ise Ortaçağ'da bağ olarak kullanılmış olması muhtemel bahçelerin hemen yakınında üzüm işliklerinin düzenlenmiş olabileceğini gösteriyor. Şimdiki bilgilerimizle, neredeyse bir fabrika niteliğindeki üretim bölgesinin yaşam alanlarından ayrılmış olduğunu söyleyebiliyoruz.

2009 yılında keşfettiğimiz ve ön tespitlerini yaptığımız Deneke vadisi 2010 sezonunda ayrıntılı olarak ele aldığımız alanlardan biriydi. Güzelöz'ün idari sınırları içinde kalan vadinin bu sezon tümünü tarayarak kiliseler ve yaşam alanlarının envanterleme ve belgeleme çalışmalarını yaptık ve buradaki yerleşime ilişkin yapı yoğunluğunu belirledik. Çalışmalarımız sırasında vadinin bir yamacında yaklaşık aynı seviyelerde 10 kilise tespit ettik. Bu kiliselerin etrafında özellikle doğu yamaçta sivil yaşam mekanları mevcuttur. Vadi tabanında bazı işlikler ve düzenli taşlar bu bölgede bazı yapı kalıntılarını işaret etmektedir.

Vadideki kiliseler içinde tespit ettiğimiz aynı yamaçta yan yana konumlanmış iki kaya oyma yapı mezar kitabeleri nedeniyle değerli örnekler olarak dikkat çekmektedir. Bunlardan tek nefli ve beşik tonozlu olan ilk kilisenin güney duvarındaki iki arkosolium içindeki mezarlar ve yazıtlardan doğudaki oldukça iyi durumdadır. Mezarın güney duvarında ortada oval bir madalyon içinde süslü bir tören haçı, bir tarafta primitif geyik tasvirleri diğer yanda ise yedi satırlık kitabe metni bulunur: ENΘA KA/TAKHTE/ Ω ΔΟΥΛΟCΤΟΥ/ΘΕΟΥΜΕΘΟΔΗ/ΩC ANEΠAΨΤΟ/ΜΗNH/ CETENBPH/ OYHC TAC HKOCHENEA, 'burada, gözlerini Eylül ayının 29'unda yummuş olan, tanrının hizmetkarı Methodios yatıyor' (Resim: 4). Söz konusu haçın kollarının altında ve üstündeyse kitabenin son yakarış bölümü okunur: AM/ HN/ Ω ΘC, 'Amin Tanrım'. Kitabe herhangi bir tarih vermese de harflerin morfolojisi, özellikle 8. ve 9. yüzyıllarda çok yaygın olarak görülen B harfinin

formu⁴ tarihleme konusunda önemli bir veri oluşturur. Bu saptama kilisenin apsisindeki bezemenin üslupsal özellikleriyle de az çok örtüşmektedir. Söz konusu duvar resimlerinin kalıntılarının genel nitelikleri (renk skalası, insan yüzü detaylarındaki form ve modle) Kapadokya'nın diğer bölgelerinde⁵, ve özellikle de Güzelöz, Başköy ve çevresinde⁶, bulunan ve 9. yüzyıl sonu 10. yüzyıl başına tarihlenmesi mümkün bir grup duvar resmininkiyle aynıdır (Resim: 5). Ayrıca yazıt bölge halkından, muhtemelen daha zengin olan bir sınıfın kendilerine ve ailelerine anıtsal mezarlar yaptırdığını işaret etmesi bakımından da önemlidir. Kanımızca Methodios Ortaçağ'da Deneke'nin varlıklı ailelerinden birine mensuptur. Bu veriler tarihlendirmemizi sağlamakta ve aynı zamanda bölgedeki benzer örneklerle birlikte 9. yüzyıl sonu 10.yüzyıl başındaki yoğun resim faaliyetini de kanıtlamaktadır.

Aynı yamaçtaki diğer kilise ise serbest haç planlıdır. Haç kollarının beşik tonozla orta bölümün sivri formda bir kubbeye örtülü olduğu yapının örtü sistemi ve geçiş elemanlarının düzenlemesinin Güzelöz'deki Haç kiliseyle benzerlikler göstermesi, bölgedeki mimari geleneğin izlerini takip etmemiz açısından önemlidir (Resim: 6)⁷. Batı haç kolunun kuzey duvarında yukarıda sözünü ettiğimiz kiliseyle aynı dönemde yapılmış olduğunu öngördüğümüz bir arkosolium ve bu mezara ait üç adet beyaz üzerine kırmızı renkli bezeme haç ile uzunca bir mezar kitabesi yer alır: + ΠΛΑΚΑ ΜΕ ΚΑΛΥΠΤΗΝ ΣΚΑ[...] ΕΝΟΧΤ[...]ΟC Κ ΟΥΚΕΤΗ ΘΕΟΡΟ ΤΟΥC ΗΜΑC ΘΕΟΡΟΝΤΑC (Resim: 7). Harf kayıpları nedeniyle sadece bir kısmının okunabildiği yazıt, Kapadokya bölgesinin bilinen mezar kitabesi örneklerinin hiçbirine benzememektedir, ancak harf formları yukarıda bahsedilen Deneke yerleşimindeki diğer komşu kitabeli kiliseninkiyle aynıdır.

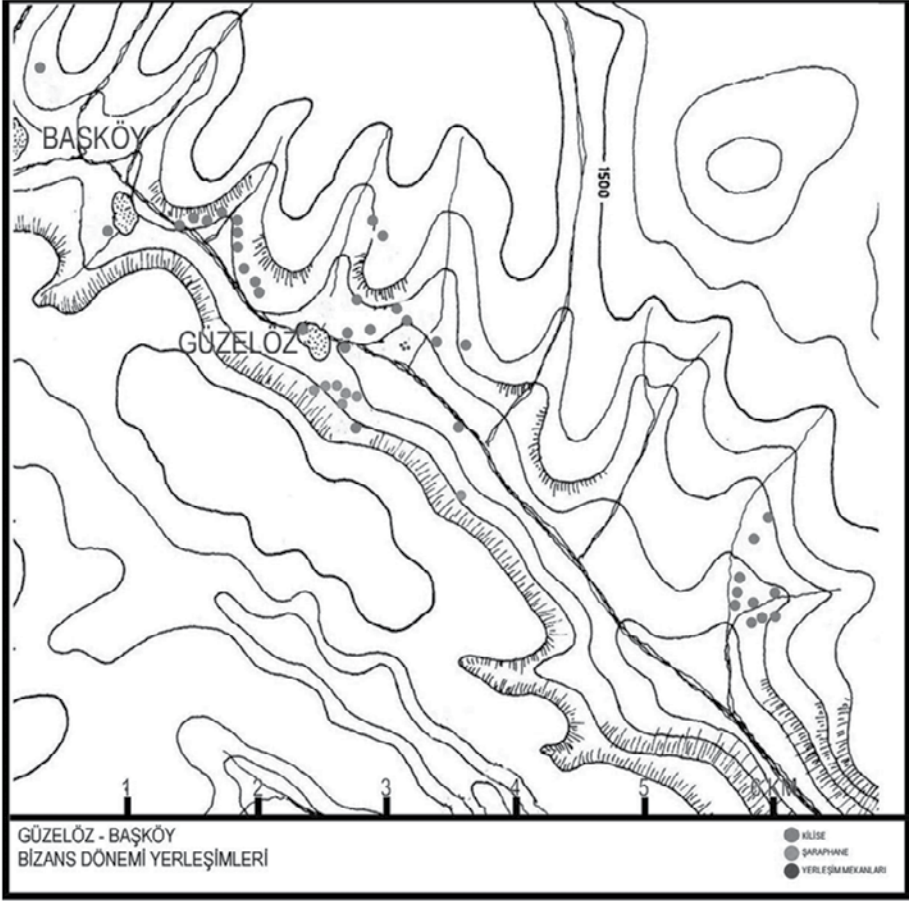
4 B harfinin alt kulpunun alt kısmını uzunca bir çizgi oluşturur, üst kulp alt kulptan belirgin oranda küçüktür.

5 Örneğin İçeridere Kilisesi (Bahçeli) ve Aziz Theodoros Kilisesi (Pancarlık vadisi, Ürgüp).

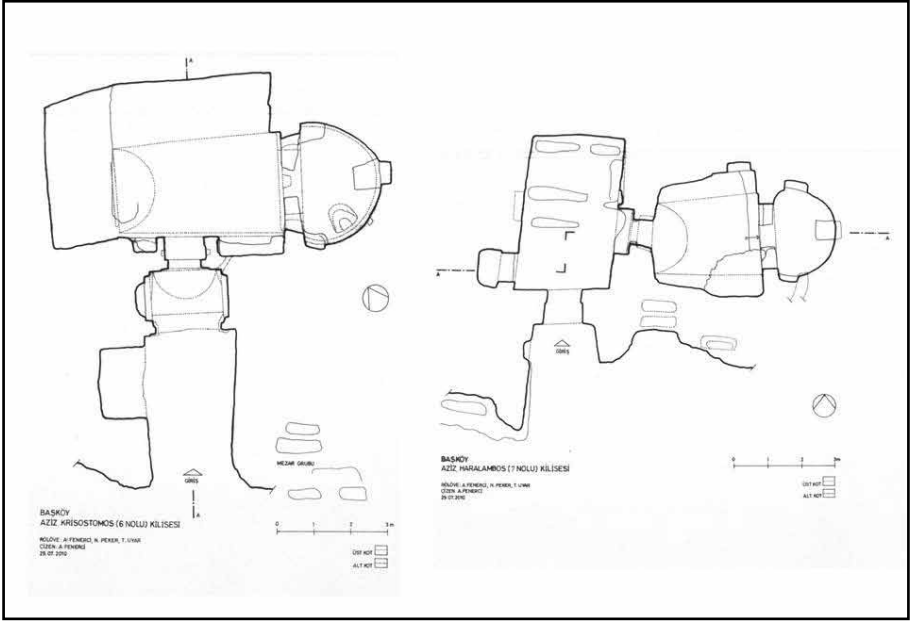
6 Örneğin Haç Kilise (Güzelöz), Aziz Mikael Kilisesi (Başköy), Karabaş Kilise (Soğanlı)'nin ilk duvar resimleri evresi.

7 G. de Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin. Les églises rupestres de Cappadoce*, I-II, Paris 1925-1942, II, 206-229, M. S. Pekak, "Die kreuzförmige Kirche von Güzelöz", *Istanbuler Mitteilungen*, 51, (2001), 415-433.

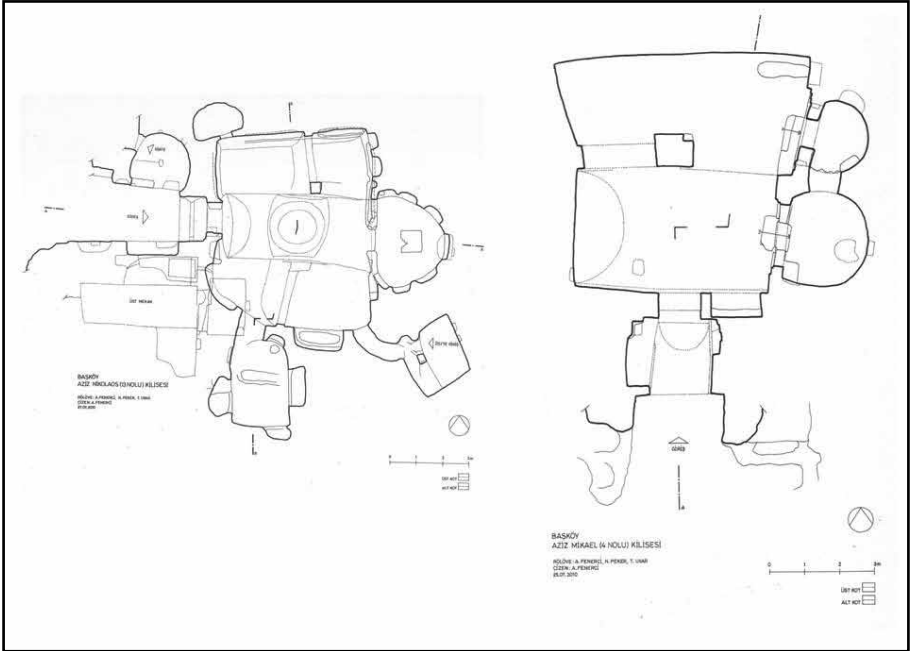
Deneke vadisinde yaptığımız ön değerlendirmelere göre vadinin Ortaçağ' da geniş bir yerleşim olduğunu öngörmekteyiz. Günlük yaşam alanlarının kiliselerle birlikte düzenlendiği yerleşimde bugün kaya mimarisinin önemli örneklerine rastlanmakla birlikte duvar resimlerine ilişkin verilerin oldukça sınırlı olduğunu ancak 9. yüzyıla ait ipuçları sayesinde, en azından sözü edilen tarihten itibaren burada yaşamın varlığını şimdiki verilerimizle söyleyebiliyoruz.

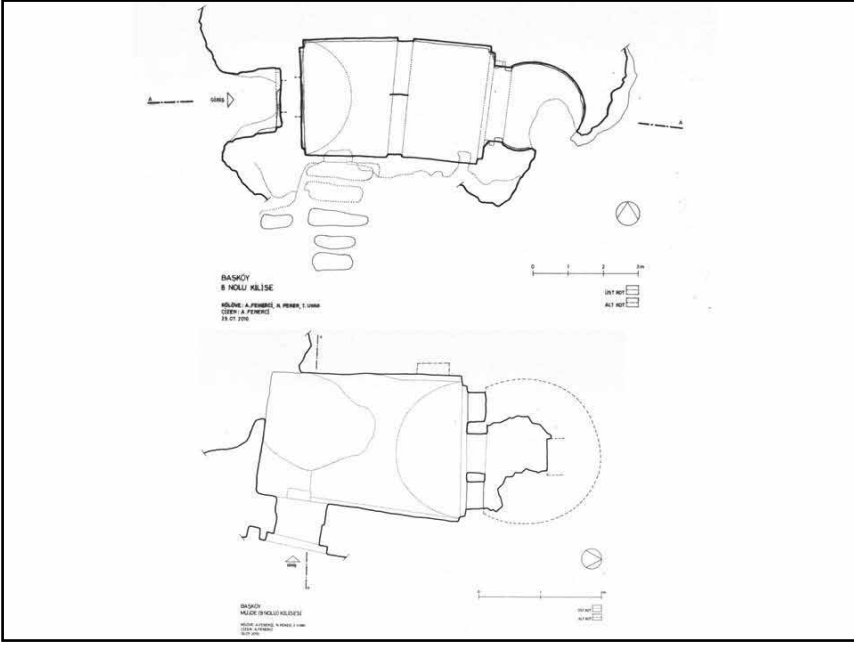
Harita 1: Güzelöz-Başköy Yerleşimleri Haritası (Hild, Restle 1981'den revize edilmiştir.)

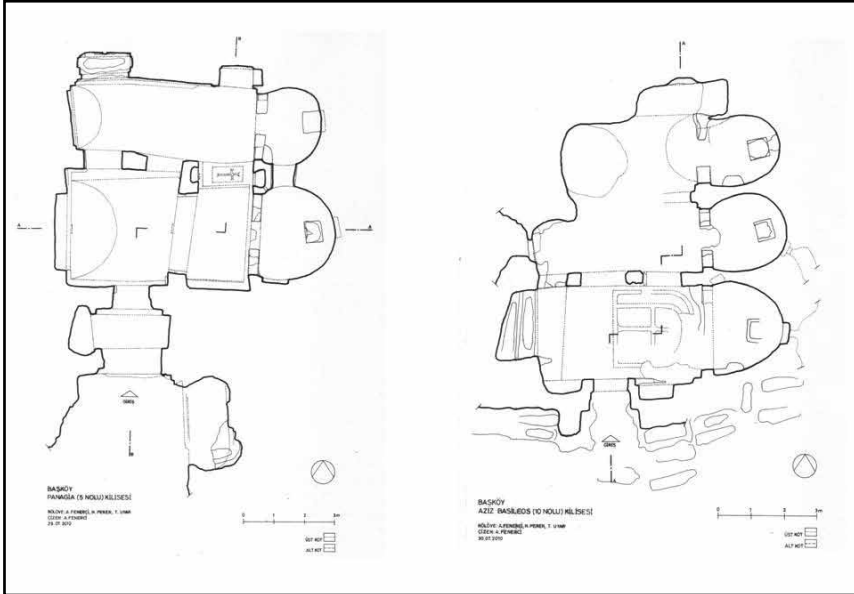
Çizim 1: Başköy Aziz Krisostomos Kilisesi ve Aziz Haralambos Kilisesi Planları

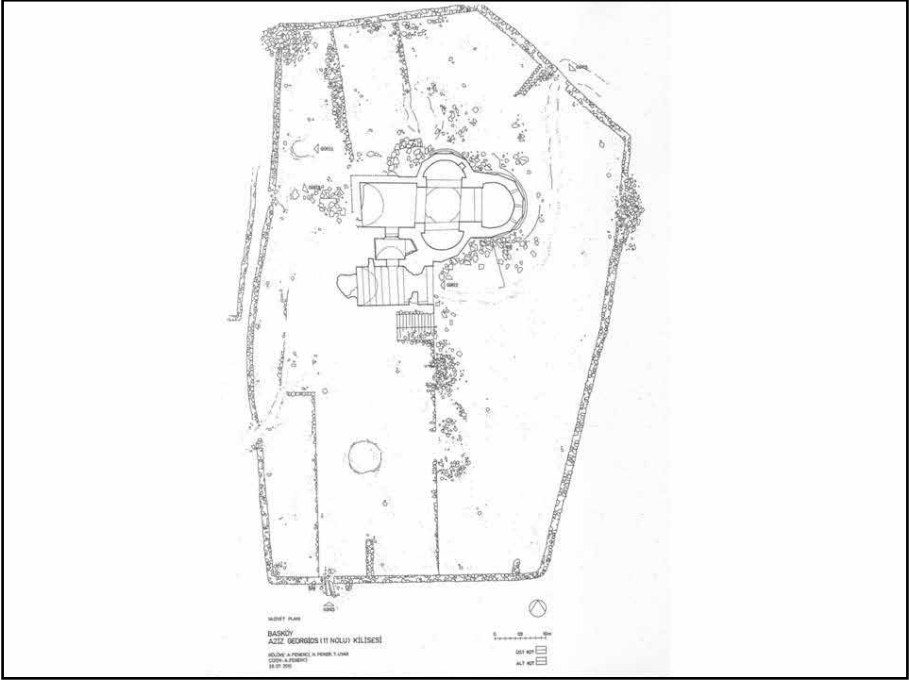
Çizim 2: Başköy Nikolaos Kilisesi ve Aziz Mikael Kilisesi Planları

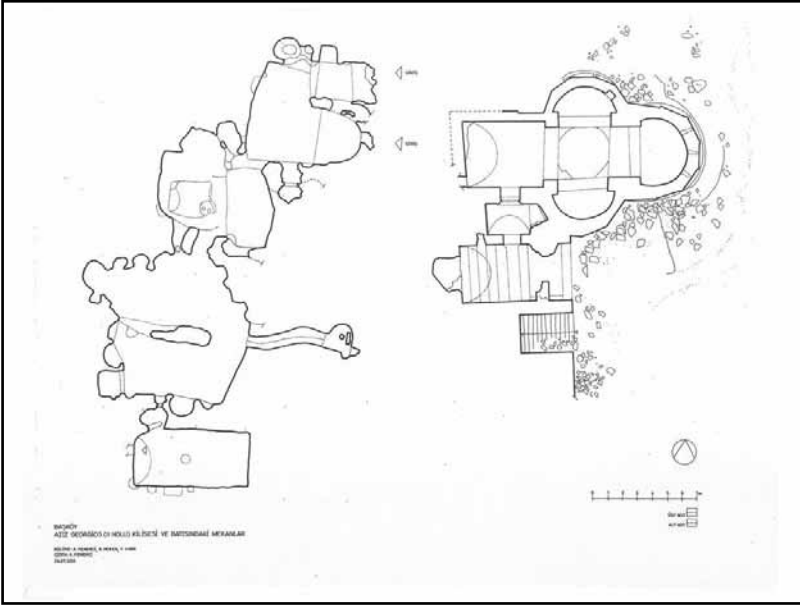
Çizim 3: Başköy 8 Nolu Kilise ve Müjde Kilisesi Planları

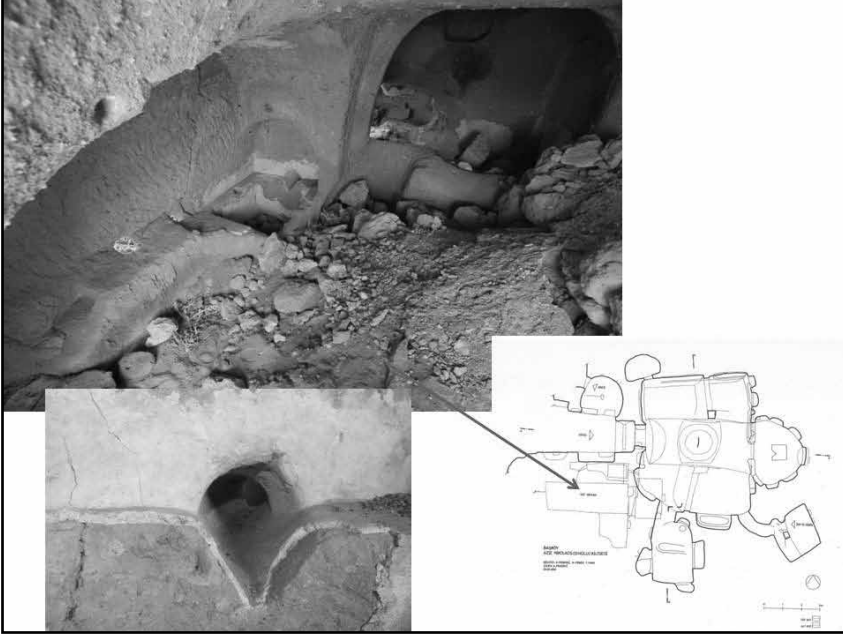
Çizim 4: Başköy Panagia Kilisesi ve Aziz Basileos Kilisesi Planları

Çizim 5: Başköy Aziz Georgios Kilisesi Yerleşim Planı

Çizim 6: Başköy Aziz Georgios Kilisesi ve Kaya Mekanları Planı

Resim 1: Başköy Aziz Nikolaos Kilisesi Güneybatı Mekanı Şıra Teknesi

Resim 2: Güzelöz 8 Nolu Kilise

Resim 3: Güzelöz Şaraphane

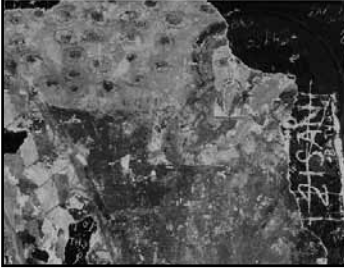
Resim 4: Deneke Tek Nefli Kilise, Mezar Yazıtı

Güzelöz Haç kilise

Deneke Tek Nefli kilise

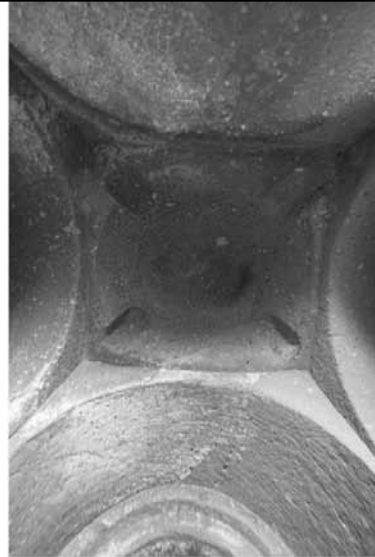

Soğanlı Karabaş kilise

Resim 5: Deneke Tek Nefli Kilise Apsis Tasviri, Güzelöz Haç Kilise, Melek ve Soğanlı Karabaş Kilise

Güzelöz Haç kilise

Deneke Haç kilise

Resim 6: Deneke Haç Kilise, Kubbe ve Güzelöz Haç Kilise, Kubbe

Resim 7: Deneke Haç Kilise, Mezar Yazıtı

EGE-AKDENİZ BÖLGESİ SUALTI ARAŞTIRMASI 2010 YILI ÇALIŞMALARI

Harun ÖZDAŞ*
Nilhan KIZILDAĞ
Emre OKAN

2010 yılı sualtı araştırmaları dört etapta gerçekleştirilmiştir. Çanakkale, İzmir, Aydın, Muğla ve Antalya illeri kıyılarında gerçekleştirilen çalışmalarda Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü'ne bağlı R/V K.Piri Reis ve Virazon araştırma gemilerinin yanı sıra, yörelerden kiralanmış tekneler kullanılmıştır. Araştırma ekibini Harun Özdaş (Başkan), Nilhan Kızıldağ, Emre Okan, Onok Bozkurt, Cihat Vural, Güngör Muhtaroğlu, Selman Kahraman, Furkan Yıldırım (Doktor), Gökçe Güllü, Aslı İde, Koray Kakız ve Efe Vural oluşturmuştur. Araştırmanın Arkaik batıklara yönelik olarak yapılan III. etap çalışmalarına Kanada Brock Üniversitesi'nden Elizabeth Greene, Justin Leidwanger ve Lana Radloff katılmışlardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilciliğini Çeşme Müzesi arkeologlarından İhsan Tercan yapmıştır.

Sualtı kültür mirasının envanterine yönelik başlattığımız çalışmalar¹ gelişerek devam etmiştir. Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü bünyesinde derlenen Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) bu alanda en sağlıklı ve geniş veri tabanını oluşturmaktadır. Söz konusu sistem, her sene yapılan araştırmalardan elde edilen verilere bağlı olarak gelişmektedir. 2010 yılı araştırmasının Nisan ayı içinde yapılan ilk etabında üç adet yeni batık kayıtlara geçirilmiştir (Harita: 1). Ayrıca daha önceki yıllarda bulunan batıklara kontrol amaçlı dalışlar yapılmıştır. Çeşme Burcu Zafer Batığı'ndan 1 adet ahşap parça ve 1 adet sikke çıkarılarak Çeşme Müzesi'ne

* Harun ÖZDAŞ, Yrd.Doç.Dr.; Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Bakü Bulv. No: 100, İnciraltı, İzmir/TÜRKİYE.

Nilhan KIZILDAĞ, Öğr.Gör.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Bakü Bulv. No: 100, İnciraltı, İzmir/TÜRKİYE.

1 Araştırmamıza vermiş oldukları destekten ötürü TINA (Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teşekkür ederiz.

teslim edilmiştir. Buluntuların detaylı incelemesi yapılarak, fotoğraflar ve video kayıtları ile diğer bilgiler Coğrafi Bilgi Sistemi'ne aktarılmıştır.

1-Kuşadası Tavşan Adası Değirmen Taşı Batığı

Dilek Yarımadası'nda yaptığımız dalışlarda Tavşan Adası'nın batısında 16-22 m derinde çok sayıda değirmen taşı tespit edilmiştir (Resim: 1). Yaklaşık 40 derecelik bir eğime sahip deniz tabanında bulunan değirmen taşları derine doğru kaymış dağınık bir konumdadır. 16 m.de yer alan büyük bir kayanın hemen dibinde bir adet çapa ve bir küresel gövdeli Bizans amphorası bulunmaktadır. Toplam 22 adet değirmen taşının bulunduğu batık alanında dağınık halde safra taşları görülmektedir. Değirmen taşlarının ortasında, değirmen milinin geçmesine uygun yuvarlak bir delik yer almaktadır.

Bu batıkta benzerleri bulunan büyük yassı taşların en eski örneklerine Geç Roma döneminde rastlanmaktadır². Vitruvius, su değirmenlerinde bu tür taşların kullanıldığından söz eder³. Bu taşların 12.yy'da zeytinyağı presi olarak kullanıldığı ve yel değirmenlerinin ise 12-13.yy'larda faaliyete geçtiği düşünülmektedir⁴.

Tekerlek şeklindeki değirmen taşları ile ilgili fazla bir bilgiye rastlanamamıştır⁵. Çok sayıda yuvarlak formlu taşlar, zeytinyağı presi olabilecekleri izlenimi doğurmaktadır. Bu tür bir kargo daha önce INA tarafından Kızılburun'da bulunmuş olup, taşlar boyutları açısından bu batıktakiler ile benzerlik göstermektedir⁶.

Çevrede başka seramik malzemeye rastlanmadığından, batığın tarihlenmesinde zorluk çekilmektedir. Bununla birlikte değirmen taşlarının hemen yakınındaki çapa ve çapanın altında kalan küresel gövdeli LR2

2 A.W.Parson, A Roman Watermill in Athenian Agora, *Hesperia* 5, 1936, 70-90.

3 Vitruvius 10.5.1-2

4 J.Storck- W.Teague, *Flour for Men's Bread*, Minneapolis, 1952.

5 Yunanistan'da Pelagos Adası'nda 12.yy'a tarihlenen bir batıkta altı adet değirmen taşı bulunmuştur. C. Kritzas- P.Throckmorton, *Exploration of Byzantine Wreck at Pelagos Island near Alonnessos, Athens Annals of Archaeology* 4, 1971, 176-185

6 C.Pulak, 1993 Sualtı Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1994, 4-5.

tipi amphora, MS. 6-7.yy'lara⁷ tarihlendirilmektedir. Söz konusu çapa ve amphoranın bu batığa ait olduğunu kabul edersek, batığın da bu dönemde seyahat eden bir gemiye ait olduğunu düşünebiliriz.

Yaklaşık 80 m²lik bir alana dağılmış batık, bölgede ve kıyılarımızda bulunan ikinci değirmen taşı batığı olarak literatüre geçirilmiştir. Bulduğumuz bu batık bölgedeki değirmen taşı ticaretine önemli veriler sunacak bir niteliktedir. Olumsuz hava şartlarının yanında, açık bir burunda yer almasından ötürü batık üzerine çok sınırlı sayıda dalış yapılabildiğinden, detaylı incelemesi daha sonraki çalışmalarda yapılacaktır.

2 Kuşadası Aslan Br Kos Batığı

Kuşadası'nın güneyinde kıyından yaklaşık 1 km açıktaki bulunan sığlıkta gerçekleştirilen dalışlarda amphora kırıklarından⁸ oluşan kümeler ile karşılaşmıştır (Resim: 2). Bölgede, tamamı kırık ve birbirine kaynamış amphoraların yanı sıra çok sayıda safra taşı ve küçük seramik kap parçaları bulunmaktadır. Sığda bulunmasından ötürü tahrip olmuş bir gemiye ait kalıntılar yaklaşık 150m²lik bir alana dağılmıştır. Kargonun çoğunluğunu ikiz kulplu Kos⁹ amphoraları oluşturmaktadır. 5-8 m derinlikte bulunan batık MÖ.2.yy'a tarihlendirilmiştir.

Haziran içinde Çandarlı Körfezi ve Bodrum Yarımadası civarında gerçekleştirilen II. Etap çalışmalarında Bodrum Limanı'na bağlı Virazon araştırma gemisi kullanılmıştır¹⁰. Bu etapta toplam dört batık üzerinde çalışılmıştır. Bu batıklardan bir tanesi ilk defa literatüre girerken, bir diğeri daha önceki yıllarda INA tarafından bulunmuştur ve bu etapdaki çalışmalarla arşivimize dahil edilmiştir. Daha önce kayıtlarımıza geçirdiğimiz Bodrum Küçükiremit Adası Kos Batığı ve Bodrum Kargı Adası Bizans Batıklarına kontrol dalışları yapılarak fotoğraf arşivi için çalışmalar yapılmıştır. Bodrum

7 G.F. Bass, F. vanDoorninck, *Yassı Ada I, Texas College Station*, 1982, 157-163.

8 Batık yerini Balıkçı dalgıç Mustafa Irkaş göstermiştir.

9 A.K. Şenol, *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara 2003, 42.

10 2010 çalışmalarımızda Virazon araştırma gemisini kullanmamıza imkan tanıyan INA'ya (Sualtı Arkeoloji Enstitüsü, Bodrum) teşekkür ederiz.

Çatalada Klasik Batık'dan çıkarılan etütlük amphora parçaları Bodrum Müzesi'ne teslim edilmiştir.

3 Bodrum Çatalada Klasik Batık

Bodrum Çatalada'nın kuzeybatı kıyısında, INA tarafından daha önceki yıllarda bulunan ve literatüre geçirilen batık, bu seneki araştırmalarımızda tespit edilerek incelenmiştir (Resim: 3). 3-12 m derinde bulunan batık, yaklaşık 200 m² lik bir alana dağılmıştır. Amphora ve diğer seramik buluntuların tamamı kırıktır. Batık alanında, üç farklı amphora tipine rastlanmıştır. Kargonun çoğunluğunu Geç Klasik dönem Kos amphoraları oluşturmaktadır. Taşöz amphoraları da bulunan alanda deniz tabanı kayalık ve yer yer kumluktur. Çok sayıda safra taşının yanı sıra bir adet taş çipo parçasına rastlanmıştır. Ayrıca bugüne kadar bulduğumuz batıklardan farklı olarak, kargo arasında iki adet büyük pithos yer almaktadır. MÖ.5.yy sonu - 4.yy başlarına tarihlendirdiğimiz batık, bölgedeki kıyı ticareti açısından büyük önem arz etmektedir.

4 Side Lahit Batığı

Side Kazı Başkanı Doç. Dr. Hüseyin Alanyalı'nın daveti üzerine Side Limanı güneyinde yer alan dalgakıranın hemen dışında kısa bir araştırma dalışı gerçekleştirilmiştir. Kazı ekip üyesi Doç. Dr. Tolga Tek deniz içinde lahitler bulunduğunu söylemiş ve yer göstermiştir. Belirtilen yerde yapılan dalışta, 3-6 m derinlikte dalgakıran yapısının bitip kumluk zeminin başladığı alanda, toplam 12-13 adet lahit sandukası tespit edilmiştir (Resim: 4). Lahitlerden bir bölümü kumluk zemine gömülü durumdadır. Yaklaşık 30 m uzunluğunda bir hat boyunca sağlı sollu dağılmış lahitler üzerinde herhangi bir işleme bulunmamaktadır.

Çevrede lahit kapaklarına ait olduğu düşünülen bazı parçalara rastlanmıştır. Lahitlerin bir bölümününün içi taş doludur. Buluntuların genel

dağılımları lahitleri taşıyan bir geminin bölgede battığı izlenimi vermektedir. Bu nedenle Side Lahit Batığı olarak isimlendirilmesi şimdilik uygun görülmektedir. Bölgede Anadolu Üniversitesi ile daha detaylı bir çalışma yapılması düşünülmektedir. Bu çalışmaya bağlı olarak daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecektir. Üzerinde herhangi bir işleme olmayan lahitlerin çevresinde tarihlere yardımcı olacak herhangi bir malzemeye rastlanmamıştır. Genel izlenim Roma dönemi¹¹ olmakla birlikte, buluntuların tarihlenmesi bu aşamada mümkün değildir.

5 Marmaris Çaycağız Koyu Hellenistik Batık

Koyun kuzey kıyısında gerçekleştirdiğimiz dalışta Arkaik batığa ait amphoralar ile karışık durumda çok sayıda Hellenistik dönem Kos amphoralarına rastlanmıştır (Resim: 5). Yapılan detaylı incelemede Arkaik batığın üzerinde, Hellenistik dönemde bir başka geminin battığı anlaşılmıştır. Bu nedenle her iki dönem malzemesi zaman içinde karışmıştır. Batık 3-8 m derinlikte yer almakta olup, yaklaşık 70 m²lik bir alana dağılmıştır. İki farklı tip amphora ayırt edilmektedir. Genellikle ikiz kulplu Kos amphoraları bulunan alanda sağlam örneğe rastlanmamıştır. Batık bu amphoralara göre MÖ.2-1.yy'a tarihlendirilmiştir. Arkaik batığa ait kalıntılar daha çok 6-10 m arası derinlikte yoğunlaşmaktadır. Böylece araştırmamızda ilk defa aynı yere batmış iki batık tespit edilmiştir.

6 Marmaris Çaycağız Koyu Roma Batığı

Koyun hemen girişindeki kayalığın açığında kayalık ve kumluk zeminde çok sayıda silindir gövdeli amphora parçası ile karşılaşmıştır (Resim: 6). Safra taşları ile karışık olarak 6-20 m derinlikte bulunan amphora parçaları yaklaşık 150 m²lik bir alana dağılmıştır. Batıkta yaklaşık 250 adet kırık

11 Roma İmparatorluk döneminde, özellikle İ.S. 2. yy da, ölü gömme geleneklerinin bilinmeyen bir sebeple değişmesi ve inhüstasyon gömünün yaygın hale gelmesiyle, lahit kullanımında belirgin bir artış görülmektedir. Bkz. T. Akçay, "Lahitlerin Tarihsel Gelişimi", *Arkeoidea V*, 2008, 22.

amphora bulunmakta olup, amphoralar bölgemizde çok yaygın değildir. Kesin olmamakla birlikte, batığın Erken Roma dönemine tarihlendirilmesi uygun olacaktır. Koyda bulunan diğer batıklara göre daha iyi durumdadır. Kayalar arasında mutfak kaplarına ait kırık seramik parçalar ve safra taşları görülmektedir. Kesin tarihleme, bölgede daha sonra yapılacak detaylı çalışmadan sonra gerçekleştirilebilecektir.

7 Marmaris Çaycağız Koyu Bizans Batığı

Koyun kuzey girişindeki kayalığın açığında kayalık ve kumluk zeminde amphora parçalarından oluşan kümeler ile karşılaşmıştır. Safra taşları ile karışık olarak 18-25 m derinlikte bulunan amphora parçaları yaklaşık 60 m²lik bir alana dağılmıştır (Resim: 7). Batıkta 30'a yakın kırık amphora bulunmaktadır. Kayalar arasında mutfak kaplarına ait kırık seramik parçalar ve safra taşları görülmektedir. Amphoralar Bozburun kazısında bulunan ve "tip 1" olarak sınıflandırılan amphoralar¹² ile yakın benzerlik göstermektedir. Ayrıca Sakız Adası Emporio¹³ ve İstanbul Saraçhane kazılarında¹⁴ benzerlerine rastlanmaktadır. Bu tip amphoralar MS. 9-10.yy'lara tarihlendirilmektedir. Bu nedenle batığı da bu yüzyıllara tarihlenen doğru olacağını düşünmekteyiz.

8 Marmaris Çaycağız Koyu Arkaik Kıbrıs Batığı

Eylül ayında gerçekleştirilen III. Etapta Kekova-Bodrum arasında kalan bölgelerde gerçekleştirilen çalışmalara Kanada Brock Üniversitesi'nden Doç. Dr. Elizabeth Greene, Justin Leidwanger ve Lana Radloff dahil olmuştur. Virazon gemisinin kullanıldığı çalışmada, yabancı ekip ile Arkaik Batıklar üzerinde incelemelerde bulunulmuştur.

12 F.M.Hocker, Cargo Stowage, Jettison and wreck formation processes: Information on Medieval Byzantine Commerce from the Ninth-Century Bozburun Shipwreck, *Archeologia Dele Acque*, 1.n.2 .1999, 28-38.

F.M.Hocker-M.P.Scafuri, The Bozburun Byzantine Shipwreck Excavation: 1996 campaign, *INA Quarterly*, 23.4 1996, 5.

13 M. Ballance.,J. Boardman, S. Corbett , S.Hood, Excavation in Chios 1952-1955: Byzantine Emporio, *BSA Supplementary*, 20, 1989, 114-115.

14 J.Hayes, *Excavation at Saraçhane in İstanbul 2: The pottery*, Princeton, 1992, 73-75.

Kekova Arkaik Kıbrıs batığının yanı sıra, daha önceki yıllarda tarafımızdan tespit edilerek literatüre kazandırılan Çaycağız Koyu Arkaik Kıbrıs batığı ve Çökertme Arkaik Kıbrıs batığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Batıklardaki amphora parçalarının çizimleri yapılarak, petrografik inceleme yapılmak üzere küçük seramik örnekler alınmıştır.

Çaycağız koyunun kuzeydoğusunda, daha önceki yıllarda yeri tespit edilen Arkaik dönem Kıbrıs batığına, 2010 yılında detaylı çalışma yapmak üzere dalışlar gerçekleştirilmiştir. 5-12 m derinlikte yer alan batık, tamamı kırık parçalardan oluşan 60 ya da daha fazla sepet kulplu amphoranın yanı sıra, 30 kadar mortar tespit edilmiştir (Resim: 8). Batık yaklaşık 100 m²lik alana dağılmış durumdadır. Söz konusu batığın en yakınında Hellenistik döneme ait bir başka batık daha yer almaktadır. Bu nedenle malzemelerde bir karışıklık görülmektedir. Kanada Brock Üniversitesi ile ortak yapılan çalışmalarda, sepet kulplu amphoralardan örnek alınarak kil analizi gerçekleştirilmiştir. Kıyılarımızda bulunan Kıbrıs kökenli üçüncü arkaik batık olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Diğer iki Arkaik batık INA tarafından daha önceki yıllarda tespit edilmiştir. Batıkta bulunan sepet kulplu amphoralar, M.Ö. 7. yy'ın sonu ile 6. yy'ın başlarına tarihlenmektedir¹⁵.

9 Datça Yrd. Palamutbükü Bizans Batığı

Palamutbükü Adası'nın doğusunda yapılan dalışlarda, kıydan 30 m açığa ve 3-9 m derinlikte yaklaşık 50 m²lik bir alana dağılmış amphora kırıklarından oluşan bir yığın ile karşılaşmıştır (Resim: 9). Kayalara kaynamış durumdaki amphoraların kuzeyinde bir adet üç delikli taş çapa bulunmaktadır. MS.6-7. yy'lara tarihlenebileceğimiz küresel gövdeli LR2 tipi amphoralar¹⁶ taşıyan bir gemiye ait kalıntıların çevresinde safra taşlarına rastlanmaktadır.

15 D.M. Master, Trade and Politics: Ashkelon's Balancing Act in the Seventh Century B.C.E., *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 330, 2003, s.57, fig.7.

16 G.F. Bass, F. vanDoorninck, *Yassı Ada I, Texas College Station*, 1982, 157-163.

10 Didim Toprakada Kos Batığı

Bodrum'lu süngerci Cumhur İlik tarafından gösterilen bölgede gerçekleştirilen dalışta çok sayıda kırık amphora parçalarına rastlanmıştır. 23-35 m derinlikte kumluk ve kayalık bir zeminde bulunan amphora parçaları yaklaşık 100 m²lik bir alana dağılmıştır (Resim: 10). Sağlam amphora örneği bulunmayan bölgede çok sayıda safra taşı yer almaktadır. Büyük çoğunluğu ikiz kulplu Kos tipi amphoralardan oluşan kalıntılardan bir bölümü kumluk zeminde bulunmaktadır. Amphora tipine bağlı olarak MÖ.1.yy'a¹⁷ tarihlediğimiz batık alanında bir adet çipo parçası bulunmaktadır. Çok tahrip olmuş bir batık olmakla birlikte, genel morfolojik yapıdan kum altında sağlam seramiklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı adanın kuzeyinde INA¹⁸ tarafından yapılan araştırmada bir başka Kos batığı bulunmuştur.

Kekova Ortaçağ Sikkeleri

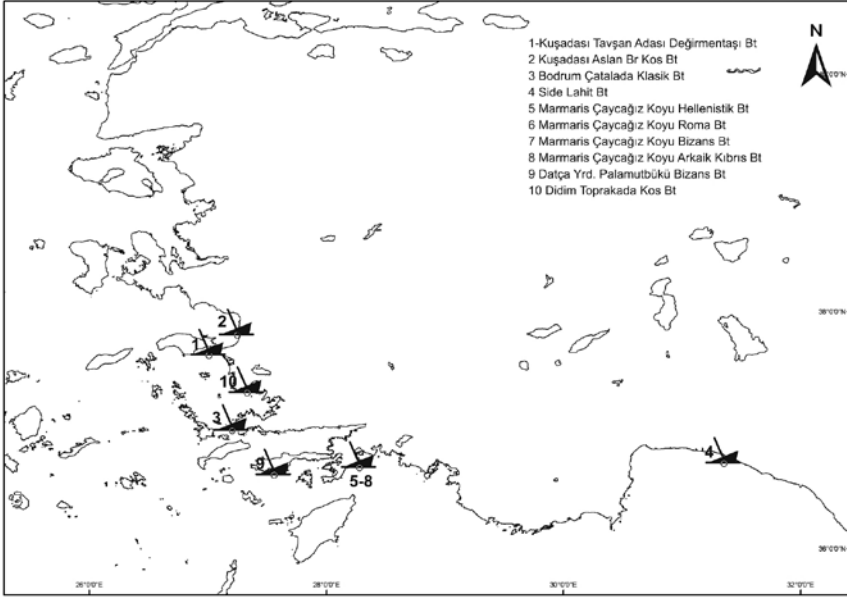
Kekova Arkaik Batık üzerinde Kanadalı ekiple ortak gerçekleştirilen çalışmalar sırasında, batık alanının yakınında, daha önceki yıllarda görüntüleme izni ile yapılan çalışmalarda bir grup sikkenin bulunduğu bildirilmiştir. Bölgede yapılan incelemede, birbirine kaynamış durumda, üzeri çökelti ile kaplı gümüş sikke topluluğu görülmüştür (Resim: 11). Sikkeler yerinden toplu olarak çıkarılarak Antalya Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Sikkelerin tamamının birbirine kaynamış olmasından ötürü tam sayısı bilinmemekle birlikte, 500 adetten fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Yapılan ilk incelemelere göre sikkelerin, MS.1167-1191 yıllarına tarihlenen, Köln Başpsikoposu, Philipp von Heinsberg ¹⁹ dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Sikkeler ile 3. Haçlı Seferi arasında bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Yakın çevrede sikkeler ile çağdaş bir batığın olma ihtimali de bulunmaktadır.

17 T.O.Alpözen, H.Özdaş, B.Berkaya, *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*, Bodrum 1995, 97.

18 C.Pulak, 1984 yılı Aydın, Muğla ve Antalya İlleri Sualtı Araştırmaları, *III.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1985, 42.

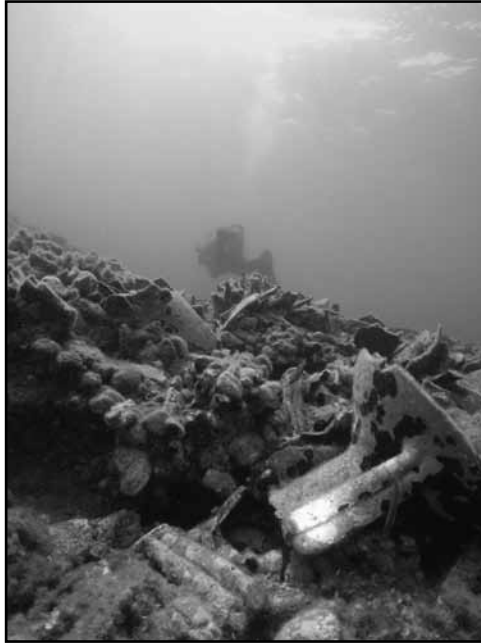
19 W. Hävernich, *Die münzen von köln*, Köln, 1935, 573.

Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

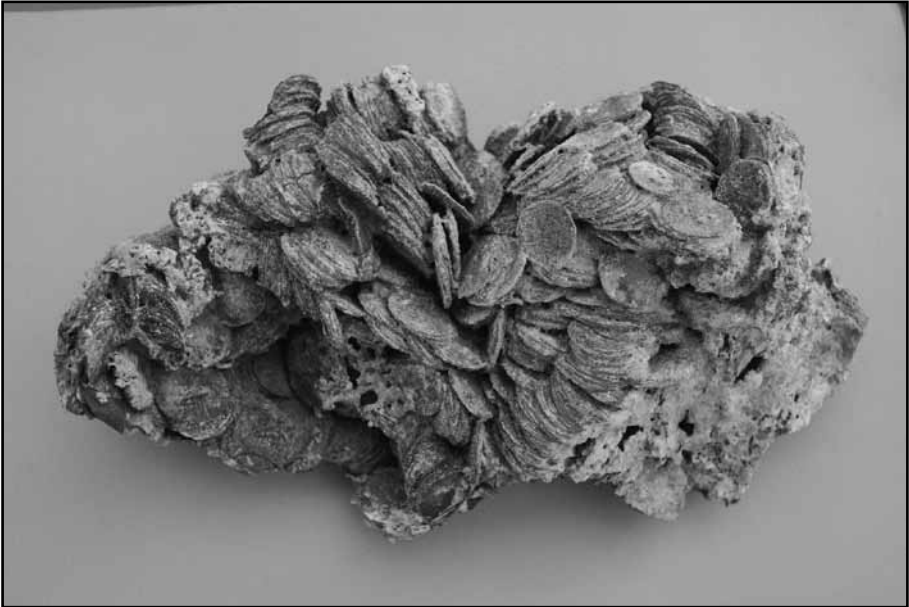
Resim: 8

Resim: 8

Resim: 6

Resim: 7

2010 YILI ISPARTA VE BURDUR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*
Nesrin ÖZSAİT

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Burdur, Isparta, Antalya ve Konya İlleri ve İlçelerinde başladığımız yüzey araştırmalarına bu yıl 16.08.2010 - 31.10.2010 tarihleri arasında, Isparta ve Burdur illerinde devam edilmiştir. Başkanlığımız altında sürdürülen yüzey araştırmalarında Arkeolog Nesrin Özsait ve Fransa'nın Besançon Franche Compté Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Guy Labarre'dan oluşan ekibimize Bakanlık temsilcisi olarak Isparta Müzesi'nden Arkeolog İlhan Güceren katılmıştır.

Araştırmalarımız, Isparta'nın Merkez İlçe, Atabey, Gönen, Keçiborlu, Gelendost, Sütçüler ilçeleri, Kesme Kasabası ve köyleri ile Burdur'un Merkez İlçe, Yeşilova, Karamanlı, Kemer ilçeleri, kasaba ve köylerinde sürdürülmüştür.

Araştırmalarımızı destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) yönetimine ve Enstitü Müdürü Sn. Kayhan Dörtlük'e, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına candan teşekkür ederiz. Ayrıca Isparta'daki araştırmalarımızda değerli yardımlarını aldığımız Sn. Vali Ali Haydar Öner'e, Kültür ve Turizm Müdürü A.Kılıç'a, Müdür Yardımcısı R.Taşdan'a, Müze Müdürü Sevgi Soyaker'e, Arkeolog İ.Güceren'e, Müze Muhasebe Memuru S.Tuğcu'ya, Keçiborlu Kaymakamı V.Yılmaz'a, İncesu Belediye Başkanı M.

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE.

Arkeolog Nesrin ÖZSAİT, Erenköy, Bayar Caddesi, Eser Apt. No: 7 Daire 24. 034734 Kadıköy-İstanbul/TÜRKİYE.

1- Özsait-Özsait 2010:421: Resim:4 ve 5;Özsait 2011:165.

Uysal'a, Aydoğmuş Kasabası Belediye Başkanı R.Zülüflü'ye, Gelendost-Yaka Belediye Başkanı İ.Perçin'e, Uluborlu Belediye Başkanı M. Ünverdi'ye, Sütçüler Kaymakamı Ö.Özbek'e, Milli Eğitim Müdürü Yusuf Öz'e, Kesme YİBO Müdürü F.O.Doğan'a, rehberimiz A.Güler'e yürekten teşekkür ederiz.

Burdur'daki araştırmalarımızda ekimize değerli yardımlarda bulunan Burdur Valiliğine, Müze Müdürü H.Ali Ekinci'ye ve Müze çalışanlarına candan teşekkür ederiz. Karamanlı 'da ekibimizin konaklamasına imkân sağlayan Belediye Başkanı M. Özger'e, Kozluca Kasabası'ndaki çalışmalarımızda çok değerli yardımlarını aldığımız Belediye Başkanı G.Altındal'a, Belediye personelinen Ö.Kazan'a, H.Kaygısız'a ne kadar teşekkür etsek azdır.

I- ISPARTA İLİ ARAŞTIRMALARI

Merkez İlçe Araştırmaları

Beldibi ve Bel göğsü mevkileri

Isparta'nın güneybatısında yer alan Dere Mahallesi'nin güneyinde, aynı adı taşıyan dere yatağı yakınında, Yazılı Direk olarak da bilinen Beldibi mevkiini ve Beldibi mevkii ile Akdağ arasında kalan ve Bel göğsü adı ile bilinen vadiyi sistematik olarak araştırdık, (Resim:1). Burada yedi yazıt bulduk, bunlardan dört tanesi mil taşıdır. Bu mil taşları, Akdağ'ın eteğindeki Sagalassos kentini en kısa yoldan (17 km) verimli Isparta Ovası'na bağlayan antik yol kalıntısının üzerindeydiler,(1). Mil taşlarının üçünde, mesafe işaretinin üstünde, "Roma'nın dost ve müttefiki, Pisidia'nın birinci şehri, çok gelişmiş/parlak Şehir "Sagalassos" yazısı bulunmaktadır. Dördüncü mil taşı üzerinde ise, Septimius Severus ve oğlu Caracalla'ya bir ithaf yazısı vardır,¹. Yol kalıntısının incelediğimiz kısımlarında Roma keramikleri ve yapı elemanları da bulunmaktadır. Strabon, Kremna'daki Romalı kolonistlerden bahsettiği pasajında, Sagalassos'un Apameia'dan bir günlük uzaklıkta olduğunu yazmaktadır (XII, 6, 5). Bu da, ancak bu kısa yol kullanılarak mümkün olabilir.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Labarre-Özsait-Özsait-Güçeren 2011:121-130, Resim: 18-30.

Kadılar Köyü

Isparta'nın 9 km güneydoğusunda, Isparta-Antalya karayolunun 1 km batısında yer alan köyün güneybatısındaki Şekerler Mahallesi'ni araştırdık. Bu mahallenin 2 km kadar kuzeybatısında, Direkli Köyü'nün de 7 km güneybatısında Bozarmut adında bir M.S. 6-7. yüzyıla ait yerleşme yerini bularak inceledik. Yerleşmenin kapladığı alan kaçak olarak kazılmış, geç dönem mezar ve yapı tuğlaları, çatı kiremit parçaları her tarafa yayılmıştır.

Direkli Köyü

Isparta'nın 10 km güneydoğusunda yer alan Direkli Köyü ve çevresini araştırdık. Burada, Ayazma Mahallesi üzerinde Direkli Köyü'ne giden yolun sağındaki volkanik tüftaşı oluşumlu kayaya oyulmuş bir sığınak ile üst kısmı yıkılmış, nişli bir kaya mezarı kalıntısı gördük. Günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılan sığınığın üst kısmında hatıl delikleri vardır ve kaya cephesinde "ATTALOS" yazısı okunmaktadır.

Başpınar Mevkii

Direkli Köyü'nün 7 km kadar güneybatısındaki dağlık kesimde çıkan ve kuzey yönüne doğru akan Başpınar Kaynağı'nın ön kısmında düzgün kesme taş bloklardan bir platform yapılmıştır (Resim: 2), bugün bunların bir kısmı tahrip edilmiştir. Esas suyun çıktığı kısım da, karşısındaki platform gibi Roma Çağı özellikleri göstermektedir. Gerek platform ve gerekse kaynak suyunun çıkış kısmında, düzgün kesme taş bloklardan üç aralıkla yapılan duvar, aynı zamanda suyun akışını da düzenliyor. Burasının Roma Çağı'nda Kutsal Alan olarak kullanıldığı düşüncesindeyiz.

Çobanisa Köyü Araştırmaları

Isparta'nın 20 km kuzeydoğusunda, Davras Dağı'nın da batı etekleri

üzerinde yer alan Çobanisa Köyü çevresini sistematik olarak araştırdık. Burada, Çobanisa Köyü'nün kuzeydoğusunda, Bademli Köyü'nün de güneyinde kaçak kazı yapılan ve Gâvur Yıkığı olarak bilinen kesimi inceledik. Bu, Isparta Müze Müdürlüğü'ne de ihbar edilmişti. Bunun üzerine Müze Müdürlüğü'nce olaya el konmuş, kurtarma kazısı yapma kararı alınmıştır. Kayalık bir sırtın eteğinde, kazılan 6x7.50 m boyutlarında bir mekândan, 1,5 m derinlikte mozaik kaplı bir zemin gün ışığına çıkarılmıştır. Mozaikli zeminin bir kısmının üzerine, daha sonraki bir devirde, kuru moloz taş duvar örülmüş. Bunun da, ele geçen bir sıva parçasından, lacivert zemin üzerine kırmızı bezeklerle süsülenmiş olduğu görülmüştür. Mozaığın yapımında kırmızı, yeşil, beyaz, gri, sarı ve siyah renkli taşların kullanıldığı ve panolar halinde düzenlendiği, güneydoğu köşedeki panoda yedi satırlık Grekçe bir yazıtın olduğu görülmüştür. Yazıtın Prof. Dr. Guy Labarre tarafından transliterasyonu ve çevirisi yapılmıştır². Mozaik panoların kenarları saç örgüsü biçiminde bir bordürle çevrilmiştir. Mozaik, bölgede şimdiye kadar görülen en güzel örnektir. Mozaikli yapının bulunduğu sırtın üzerindeki yerde yapı kalıntılarına ait kesme taş bloklar görülmektedir. Yine mozaikli yapının bulunduğu sırtın doğusunda çok geniş bir düzlük uzanmaktadır. Bu kesimde yaptığımız araştırmada, yüzeyde Geç Roma Çağı yerleşmesine ait keramikler, yapı tuğlası ve yapı kiremitleri gördük. Bunların arasında az sayıda nitelikli ve M.S. 3 ve 4. yüzyıllara ait keramikler de bulunmaktadır. Gâvur Yıkığı olarak verdiğimiz bu yerleşme yerinin bu erken devir buluntuları da mozaikli yapının çağdaşdır ve yapının bu dönemde yapıldığına işaret eden en önemli kanıtlardır.

Mozaikli yapının 500 m kadar kuzeybatısında, Kızılkuyu mevkiinde, biri eski, iki kuyu bulunmaktadır.

2 Özsait 2011: 165 vd. Resim: 1.

Atabey İlçesi Araştırmaları

1984 yılı ve sonraki yıllarda yaptığımız araştırmalarda Atabey'in Harmanören Köyü'nde (Eski Gündürle), Gündürle II Höyüğü³ Balıklıbaşı'nda Odalar da denen kesimde iki kaya mezarı, bir kilise kalıntısı ile Kalearası Mevkiinde bir kale tespit etmiştik⁴. Burada bir kaçak kazı sonucu kilise zemininde çıkarılan mozaiği görünce olayı Isparta Müze Müdürlüğü'ne duyurduk. Harmanören Köyü'nün 5 km kuzeybatısında, Balıklıbaşı mevkiindeki, Kocakır Tepesi'nin kuzeydoğu eteklerinde, temelden bir metre kadar yükseklikte duvarları kalan kilisenin gün ışığına çıkarılan mozaiğinin bölgede çok az örneği vardır (Resim:3). Korumasız durumda bulunan Mozaığın bir kurtarma kazısı ile sistemli olarak çıkarılması için Müze Müdürlüğüne çalışmalar başlatılmıştır.

Gönen İlçesi Araştırmaları

Önceki yıllarda Gönen İlçesi'nin, Koçtepe, Gölbaşı, İğdecik, Senirce, Barla Dağı yükseltilerindeki Kızılcık, Güneykent kasaba ve köylerini araştırmıştık. Bu yıl, Koçtepe ve Gölbaşı köylerindeki araştırmalarımızı tamamladık. Gölbaşı Köyü arazisi içinde Çaltaşı ile Höyük mevkii olarak bilinen kesimde iki yerleşme tespit ettik. Ayrıca, daha önceden görülen Köşktaş yerleşmesini de bularak inceledik.

Çaltaşı Tepesi

Gölbaşı Köyü'nün 900 m kadar kuzeybatısında, Isparta-Eğirdir demiryolunun 100 m doğusundadır, (Resim: 4). 950 m yüksekliğinde kayalık bir tepelik olan Çaltaşı'nın üst kesiminde (950 m, N 37.51 868; E 030 25 069) ve batı eteğinde uzanan düzlükteki (yükseklik 902 m, N 37.51 905; E 030 24 980) araştırmalarımızda, Son Neolitik Çağ - İlk Kalkolitik Çağ yerleşmelerine ait keramikler bulduk. Burada, Hacılar'ın VI. tabakası buluntularıyla aynı

3 Özsait 1987:323-333.

4 Özsait 2001: 99.

ortak özellikleri gösteren boyalı ve monokrom keramiklerle birlikte, obsidyen ve sileks dilgiler gördük, (Resim: 5). Bu buluntular aynı zamanda, buranın 1,5 km kadar kuzeybatısında, 1959 yılında E.Bostancı tarafından bulunan İncirli-tepe (İncirli I) buluntularıyla aynı ortak özellikleri yansıtmaktadır⁵. Yine, Çaltaşı'nın, özellikle ova kesimine doğru, batı eteklerinde, İlk Tunç Çağı ve Roma Çağı yerleşmesine ait keramikler de gördük.

Höyük Mevkii

Eski Köy Yeri de denilen Höyük Mevkii, Gölbaşı Köyü'nün 1.800 m kuzeybatısında yer almaktadır. Yüzeyinde, geç devir buluntuları yanı sıra az sayıda Roma Çağı'na ait keramikler de bulunan yerleşmenin batı eteği, buradan geçen akarsu nedeniyle bataklık durumundadır.

Köşkteşi Tepesi

Gölbaşı Köyü'nün 1 km kuzeybatısında, Çaltaşı Tepe'nin 400 m kuzeybatısında ve Isparta-Eğirdir Demiryolu'nun da 200 m batısında, kayalık bir tepedir. 1944 yılında Ş.Aziz Kansu, M.Şenyürek ve İ.K.Kökten'den oluşan heyet, Baradız ve Kapalıin kazılarında sonra, bölgede yaptıkları kısa bir yüzey araştırması sırasında Köşkteşi'nü (Köşk Tepe) da incelemişlerdir⁶. Burada İlk Tunç Çağı yerleşmesine ait keramikler bulmuşlardır. Ayrıca, Köşkteşi ile Demiryolu arasında küp mezarların da bulunmuş olduğuna işaret etmişlerdir. Araştırmamızda, Köşkteşi Tepesi'nin eteklerinde çok az sayıda İlk Tunç Çağı'na ait keramiklere rastladık. Bu kesimde tarım yapan insanlardan Demiryolu hattının batı kesiminde, ovada küp mezarların bulunmuş olduğunu öğrendik. Burada, ayrıca, Köşkteşi kayalığının doğuya bakan kesiminde doğal bir oyuk ile doğu eteğinde, Çaltaşı'nın karşısına gelen kesimde, bir üzüm ezme işliğı vardır.

5 Bostancı 1959: 131; Özsait 1984: 209, Resim: 18-19; Özsait 1989/a: 5, Lev. XVII, Resim: 11-12; Özsait 1991: 64.

6 Kansu 1945: 285 vd.

Keçiborlu İlçesi Araştırmaları

Keçiborlu'nun, Merkez, İncesu, Kılıç, Aydoğmuş kasabaları ile Kuyucak, Çukurören ve Kaplanlı köylerini araştırdık.

Keçiborlu-Uluborlu yolu üzerinde, Keçiborlu'nun 4 km kuzeyinde, Keçiborlu-Uluborlu yol ayrımınının 300 m güneyinde, genelde kayalık bir arazide, moloz taşlardan, bugün zemin/toprak altında, dikdörtgen biçiminde mezar odaları görülmüştür. Tekke Tepe Mevkii Mezarları olarak bilinen bu kesimdeki mezarlar moloz taşlardan yapılmıştır. Bazıları harçsız ve bir kısmı da harçla örülmüş olan mezar odalarının üstü geniş, düzensiz taşlarla kapatılmıştır. Mezarlar kaçak kazı neticesinde soyulmuş ve mezar buluntuları ile kemikler mezarların yanına atılmıştır. Çevrede az sayıda Geç Antik Çağa ait keramikler görülmektedir.

İncesu Kasabası Araştırmaları

Keçiborlu İlçesi'nin 15 km kadar kuzeybatısında yer alan İncesu Kasabası'nı 2007 yılında kısmen araştırmıştık. Burada, İncesu'nun 3 km güneyinde Tülü Tepe (İTÇ2+RÇ) ve yine kasabanın 3.5 km kadar güneybatısında Deniz Tepesi (İTÇ2+RÇ) olarak adları bilinen iki yerleşme yerini bularak incelemiştik⁷. Deniz Tepesi'nin 300 m güneyinde, bir sur gibi yükselen Fırsat Dağı'nın kuzey yamaç ve eteklerinde, yol yapımı ve kaçak kazılarla gün ışığına çıkan buluntular bu kesimde bir İTÇ2 mezarlığına işaret etmektedir. Buradaki buluntular Harmanören Gündürle Höyük mezarlık buluntularıyla çağdaştır.

İncesu Kasabası'nın kuzeybatısında, Çapalı Köyü'nün güneybatısında, Isparta-Afyon Demiryolu tarafından ortadan ikiye ayrılmış bir höyük bulunmaktadır. Eldere'nin güneydoğusunda yer alan Çapalı İstasyonu'nun 2 km güneyinde bulunan höyük, esasında, şimdiki durumuyla, Büyük Menderes Nehri'nin ana kaynağını oluşturan Pınarbaşı-Karakuyu Gölü üzerinde bir ada durumundadır. Burası, 1952-53 yıllarında Güneybatı Anadolu'da kapsamlı bir yüzey araştırması yapan hocam James Mellaart tarafından

7 Özsait 2009:360 vd.

bulunarak incelenen ve bölgenin adından dolayı da Pınarbaşı Höyük olarak verdiği yerleşme yeri olmalıdır⁸. J. Mellaart, daha sonra Burdur'un Karamanlı İlçesi'nin doğusunda yer alan Pınarbaşı Gölü'nün 2 km kadar batısında, Eğneş Ovası'nda (bugün Çallica) tespit ettiği höyüğü Pınarbaşı II olarak haritasına işlemiştir⁹. Biz Pınarbaşı Gölü Höyük'teki araştırmalarımızda, höyüğün tahrip edilmiş olan kesimlerinde, İTÇ keramikleri yanı sıra, SKÇ ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler de bulduk.

İncesu'da 2005 yılında tescilleri yapılmış olan Çelikler Çeşmesi, Aslanlı Çeşme, Koca Çeşme ve İncesu Camii'ni inceledik. Kasaba içinde Mehmet Akdağ isimli şahsın evinin bahçesinde, Müzelik değerde olan bir yuvarlak kaide, bir postament, bir yazıtlı sunak ve bir İonik başlık görülmüştür.. Yüksekliği 122 cm, eni 44 cm olan dikdörtgen biçimli ve kireçtaşından sunak üzerinde 9 satırlık Latince yazı bulunmaktadır. Biz, İncesu'da yedi yazıt tespit ederek yayınladık¹⁰. Bütün bu eserlerin ve İncesu içinde gördüğümüz çok iri bloklar şeklinde olan pek çok kesme taşın da Abdal Mezarı'nın güneydoğusunda, Yel Değirmeni Tepe'nin güneyinde, geniş bir alan kaplayan yerleşme yerinden "Yel Değirmeni Altı"dan taşındığını öğrendik. Yel Değirmeni Altı'nda M.Ö. 2. ve 3. yüzyıl keramik buluntusu veren bir Roma Çağı yerleşmesi tespit ettik¹¹. Bugün yerleşmenin bulunduğu kesimde keramik dışında herhangi bir mimari buluntuya ve yapı kiremitleri dışında da, yapı kalıntısına rastlamadık.

Yerleşmenin güneybatısında, Ağustos ayı sonunda bile suyu bol olan bir kaynak bulunmaktadır ki, yerleşmeyi bu tatlı sulu kaynağa borçlu olduğumuzu düşünüyorum.

Kasabanın 2 km kadar güneybatısında, Ağa Tepe (1038 m) olarak bilinen monoblok bir kaya kitlesine oyulmuş, kare olan ağız açıklığı kuzeydoğuya bakan, kırma çatılı, iki klineli bir kaya mezarı tespit ettik, (Resim: 6). Klinelerden girişin sağında olanı geniş, karşısında olanı ise daha dardır. Biri

8 Mellaart 1954: 192, Hrt.3,nr.29, Pınarbaşı; Lloyd-Mellaart 1962:Hrt. VI, nr 195, Pınarbaşı Gölü-İT2+İT3.

9 Özsait 1983: 144.

10 Labarre-Özsait-Özsait-Güçeren 2011:133-138, Resim: 38a-48.

11 Özsait 2011:168 vd, Resim: 5.

erişkin diğeri çocuk için hazırlanmış olmalı. İç kısmın tabanına bir basamakla inilen mezarın dış kısmında, girişin sol üst köşesinde, 20 cm eninde, 22 cm yüksekliğinde 10 cm derinliğinde bir adak nişi bulunmaktadır. Bir diğer niş de mezar girişininin 160 cm kadar sağındadır. Diğerine kıyasla küçük olan nişin eni 17 cm, yüksekliği 15 cm ve derinliği de 10 cm'dir. Bu son iki nişin arasında, taban genişliği 33 cm, yüksekliği 45 cm ve derinliği de 30 cm olan ovalimsi bir kaya oyuntusu vardır. Şimdiki durumuyla, biraz da tahribatın etkisiyle, nasıl fonksiyonu olduğu anlaşılammıştır. İç kısmı kırılmadan önce, belki de bir adak nişi görevini görüyordu.

Kılıç Kasabası Araştırmaları

Keçiborlu'nun 10 kadar güneyinde yer alan Kılıç Kasabası'nı ve çevresini sistematik olarak araştırdık. Burada, önceki yıllardaki araştırmalarımızda, kasabanın kuzeydoğusunda çok geniş bir alana yayılmış olan ve Ören olarak bilinen yerleşme yerini ve Kılıç Höyüğü incelemiş ve kasabanın 5,5 km doğusunda, Gümüşgün'ün 4 km güneybatısında ve Isparta-Afyon yolunun da 2 km güneyinde, Tilkilik olarak bilinen mevkide bir İlk Tunç Çağı yerleşmesi tespit etmiştik¹². Bu yıl Kılıç araştırmalarımızda Ören Mevkiini inceledik ve 4 oda mezarı ile bir İTÇ yerleşmesi tespit ettik.

Ören Mevkii

Ören Mevkii, Kılıç Kasabası'nın 4 km. kuzeyinde, Keçiborlu-Kılıç yolunun 1 km doğusundadır, (Kubayır Mevkii). Baris olarak düşünülen Ören'de çok nitelikli Hellenistik ve Roma Çağı keramikleri görülmektedir. Ören Mevkii tescil edilmiştir. Burada bir kaçak kazıyla ortaya İonik tarzda sütun, friz bloğu, konsollu sima bloğu (Resim: 7) ve mimari bir parça üzerinde yazıtın bulunması üzerine Isparta Müze Müdürlüğü'nce kurtarma kazısı istenmiştir. Bu alanda kaçak kazılarla gün ışığına çıkarılan parçalar, daha önce bu kesimde mevcut olan, fakat sonradan yıkılmış, muhtemelen bir tapınağın, geç

12 Özsait 1986:395.

devirlerde spoliyen (devşirme) olarak kullanılan parçaları olmalıdır¹³.

Ova Mevkii Oda Mezarları

Kılıç kasabası ile Kılıç Höyük arasında kalan alanda, Ova mevkii denen yerde 4 adet kaya içine oyulmuş mezar odası ve bir adet kayaya oyulmuş Lahit bulunmaktadır. Mezarlar çakıllı bir kayaca oyulduklarından kötü durumdadır ve soyulmuşlardır. Bozyer Höyük (Resim: 8)

Kılıç Kasabası'nın 3.5 km doğusunda, Isparta-Afyon asfaltının 2 km güneyinde, Bozyer mevkiinde tespit ettiğimiz höyüğe mevkiin adını verdik. Ağaçlıkların ve üzüm bağlarının içinde yer alan Bozyer Höyük, 200 m çapında 3 m kadar yüksekliğindedir. Tarım arazisi içinde olan ve yılların tahribatını taşıyan höyüğün konisi neredeyse kaybolmuş, yayvan bir höyük halini almıştır. Ayrıca, son yıllarda höyüğün kuzeydoğu kenarı etekten itibaren tesviye edilmiştir. (GPS verileri: yükseklik 883 m, N 37 53 196; N 030 20 812). Höyük yüzeyinde İlk Tunç Çağı yerleşmesine ait nitelikli keramikler görülmektedir (Resim: 9). Bunlar, bölgedeki Kılıç Höyük ve Tilkilik Höyük keramikleriyle form ve teknik bakımından aynı ortak özellikleri yansıtmaktadır.

Kuyucak Köyü Araştırmaları

Keçiborlu'nun 14 km güneybatısında yer alan Kuyucak Köyü'nü sistematik olarak araştırdık. Burada, köyün 700 m güneydoğusunda, Aşağı Kuyu Ören mevkii bir Roma ve Geç Roma Çağı yerleşmesidir. Yine, köyün 1.5 km kadar güneyinde, Burdur Gölü'ne hâkim bir tepe üzerinde, Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesine ait keramikler bulduk, (Resim: 10). Kuyucak Tepe adını verdiğimiz yerleşmenin keramikleri form ve teknik bakımından Hacılar'ın VI. Tabakasının monokrom keramikleri ile çağdaştır. Ayrıca, Kuyucak Tepe yerleşmesi, bölgede önceki yıllarda tespit ettiğimiz iki Son Neolitik-İlk Kalkolitik yerleşmelerden Senir'in kuş uçuşu 1.5 km kuzeybatısında, Çaputlu Ardıç Çeşmesi yerleşmesinin de 12 km

¹³ Labarre-Özsait-Özsait-Güceren 2011:133-138, Resim: 31-37.

kuzeydoğusundadır. Kuyucak Tepe yerleşmesi, üzerinde yapılan tarım ve lavanta dikimi sırasında oldukça tahrip edilmiştir.

Aydoğmuş Kasabası Araştırmaları

Keçiborlu'nun 17 km kadar kuzeybatısında yer alan Aydoğmuş Kasabası'nı sistematik olarak araştırdık. Önce, burada Belediye Binası önündeki küçük parkta toplanmış olan mimari parçalar ile bir korniş parçası, iki sütun, bir postament, bir adet üçgen alınlıklı ön yüzünde cepheden iki portreli stel (üzerinde beş satır grekçe yazı), bir adet kare biçimli stel (üzerinde yedi satır grekçe yazı), bir adet Bizans dönemine ait bezemeli mimari parça incelendi, Kasaba Parkı'nda yapılan çalışmadan sonra çevre araştırılmış, üç kaya mezarı ile bir yerleşme yeri bulunmuştur¹⁴.

1-Eski Köy Yeri

Aydoğmuş Kasabası'nın 1 km kuzeyinde, Akdağ'ın 700 m güneybatısında yer alan Eski Köy Yeri'nin yüzeyinde Roma Çağı ve Geç Antik Çağ yerleşmelerine ait keramikler ve yapı tuğlaları bulunmaktadır. Bu kesimin aynı zamanda Kasaba parkında sergilenen mimari parçaların ve stellerin çıktığı yer olduğunu da öğrendik.

2- 1 Nolu Kaya Mezarı

Aydoğmuş Kasabası'nın 1 km kuzeydoğusundadır. Monoblok bir kayaya oyulmuş, girişi güneybatıya bakan dikdörtgen kapılı iki yana eğimli kırma çatılı mezarın içinde iki kline yer alır. Arada hediye çukuru bulunmaktadır. Kapının üst kısmı kırılmıştır.

14 Labarre-Özsait-Özsait-Güçeren 2011:138-142, Resim: 49-59. Aydoğmuş Kasabası araştırmamızda bize yardımcı olan Belediye Zabıta Memuru E. Kencer'e çok teşekkür ederiz.

3- 2 Nolu Kaya Mezarı

Kasabanın 1 km kuzeyinde, Yukarıköy mevkiindedir. Monoblok bir kayaya oyulmuş, girişi güneybatıya bakan dikdörtgen kapılı, iki yana eğimli kırma çatılı mezarın içinde üç kline yer alır. Mezar odasının tavanın bir kısmı kırılmıştır.

4- 3 Nolu Kaya Mezarı (Resim: 11)

Koca Mağara mevkiinde olan mezar, Akdağ'ın 400 m güneyinde, Kasabanın 1,5 km, 2. Kaya Mezarı'nın da 250 m kuzeybatısındadır. Monoblok bir kayaya oyulmuş olan mezarın girişi kuzeye bakmaktadır. Dikdörtgen kapılı ve üstü üçgen alınlıklı iki yana eğimli kırma çatılı mezarın içi toprakla doludur. Mezar odasının tavanını oluşturan kayalığın üstünde bir sunu çukuru vardır.

5-Çarşak Mevkii

Kasabanın 2 km kadar batısında, Akdağ'ın güney yamacında, Keçiborlu – Dinar yoluna bakan kısmındaki Çarşak Mevkii'nde doğal bir kaya oyuğunun altı işlenerek düzlenmiş üst kısmındaki kayaya bir haç işlenmiştir.

Kaplanlı Köyü Araştırmaları

Keçiborlu'nun 21 km batısında, yer alan Kaplanlı Köyü ve çevresini araştırdık. Burada, Isparta-Afyon illerinin sınırında, Keçiborlu –Dinar yolu üzerindeki bir alanda bir kaya mezarı, bir tümülüs ile Koyun Yatağı mevkiinde bir Roma Çağı yerleşmesi bulunarak incelenmiştir.

Kaya Mezarı

Keçiborlu –Dinar yolu üzerinde Üç tuğ Çorap ve Mermer Fabrikasının

hemen yanındaki alanda monoblok bir kayaya oyulmuş, dromoslu bir mezardır. Dromosunun üst kısmı kırılmış olan mezar odasının girişi güneydoğuya bakmaktadır. Dikdörtgen kapılı iki yana eğimli kırma çatılı mezarın içinde karşı duvarda ve girişin sağındaki duvarda iki niş vardır. Mezarın tabanı toprakla dolu olduğundan kline olup olmadığını bilemiyoruz. Tümülüs(?)

Kaplanlı Köyü'nün kuzeyinde, Keçiborlu -Dinar yolu üzerinde, Mermer Fabrikası'nın 1 km kuzeyinde Höyük mevki olarak bilinen yerde Tümülüs olabilecek bir yığma tepe yer alır.

Koyun Yatağı

Kaplanlı Köyü'nün 2 km kuzeyinde, verimli bir ovanın orta kesiminde tespit ettiğimiz yerleşmeye, mevkiin adı olan Koyun Yatağı adını verdik. (GPS verileri: yükseklik 988 m, N 37 58 223; N 030 12 244). Üzerinde tarım yapılan yerleşme, yılların tahribatına işaret etmektedir. Konisi kaybolmuş, tümüyle ova seviyesine inmiş olan yerleşmenin yüzeyinde M.S. 3 ve 4. Yüzyıla ait Roma Çağı keramikleri görülmektedir.

Çukurören Köyü Araştırmaları

Keçiborlu'nun 24 km güneybatısında yer alan Çukurören Köyü'nün 800 m güneybatısında, Tokatın Taşı denilen kayalığın güneydoğusunda, Ada Taşı Deresi'ne inen yolun kenarında bir mezar odası görülmüştür. Tarla taşlarından kuru örgü olarak yapılmış ve çatısı da geniş bir blok taşla örtülmüştür. Mezar odasının girişi güneydoğudandır.

Tokatın Taş Mevkii

Köyün 300 m batısında, Tokatın Taş sekisi denilen tepede, (GPS: 1225, N 37 51.160; E 030 11 233) kayalık sırtın üzerinde ve eteklerinde tesviye edilmiş

alandadır. Tesviye ve tarım nedeniyle tahrip edilmiş kesimde yoğun olarak İTÇ ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir.

Kaya Mezarı-Çingırağın Taş

Köyün 350 m kadar batısında, Çingırağın Taş Mevkii olarak bilinen kesimde, taban uzunluğu 16 m, yüksekliği de 8 m olan monoblok bir kayalık içinde oyulmuş mezar iki yana eğimli kırma çatılı olup oda içinde iki kline yer alır. Kapı girişi kırık olan mezar girişinin yerden yüksekliği 1.15 m'dir, (GPS: Yükseklik 1238 m, N 37 51.139; E 030 11.579).

Sütçüler İlçesi, Kesme Kasabası Araştırmaları

Isparta'nın 101 km güneydoğusunda yer alan Sütçüler İlçesi'nin Kesme Kasabası'nda Çiğ Düşmez Asarı, İdrisler Sarnıcı ve Asarı, Bel Sarnıç, Damla Asarı ve Koca Sarnıç'ta araştırmalara başladık, fakat istediğimiz şekilde sonuçlandıramadık. Bu kesimi ayrıntılı olarak 2011 yılında araştırmak düşüncesindeyiz.

II-BURDUR İLİ ARAŞTIRMALARI

Burdur İli, Merkez İlçe, Yeşilova, Karamanlı, Kemer ilçeleri araştırılmıştır. Burdur Merkez İlçe'de Aşağımüslimler, Kocapınar, Çallica köyleri olarak araştırılmıştır.

Burdur Merkez İlçe Araştırmaları

Aşağımüslimler Köyü Araştırmaları

Geçen yıl, köyün 500 m güneyinde, Örenler olarak bilinen ve antik Tymbrinassos'un lokalize edildiği kesim araştırdık¹⁵. Bu yıl, köy içinde Ş.Karataş'ın evinin bahçesinde bir lahit üzerinde yer alan dört satırlık

15 Özsait-Özsait 2011 : 45 vd.

Grekçe yazıt ile Halıkayası'nın batıya bakan yüzünde, kayalık bir sırtta tespit ettiğimiz Herakles kabartmasının¹⁶ alt kesiminde yer alan, çok silik durumda olan, altı satırlık grekçe ithaf yazıtı da okundu¹⁷.

Kozluca Kasabası Araştırmaları

Kozluca Kasabası'nda biz 1974 yılından beri aralıklarla çalıştık, (Özsait 1985: 61; Özsait 1997: 195 vd., Resim: 9-16); Bu yılki araştırmamızda, kasabanın içinde Belediye Binası'nın arkasında yapılan bir alanda sergilenmiş olan eserleri gördük ve sonra da Kozluca Höyüğü ziyaret ettik¹⁸, ve kasabanın çevresinde de araştırmalarımızı sürdürdük. Belediye Binası'nın arkasında bir Heykelli Lahit Kapağı, iki Herakles Kabartmalı Stel, bir Yazıtlı Heykel Kaidesi, bir Korinthos Sütun başlığı, dört Lahit Kapağı, iki Orta Tunç Çağ Küp Mezar ile bir yazıtlı sütun parçası sergilenmişti. Herakles heykelleri ve yazıtlı heykel kaidesi Kozluca'nın 5 km batısındaki Kınalıtaş mevkiinde bulunmuşlardır¹⁹. Araziden toplanan lahit kapakları da büyük bir olasılıkla daha önceden bu kesimden taşınmış olmalıdır. Biz Kozluca'da, Kozluca Höyük ve çevresinde 1974 ve 1975 yılında yaptığımız araştırmamızda, Halil Şenkan'ın tarlasında görülen bazı mimari parçalar ile heykel kaidesine ve Kozluca Höyük'teki Hellenistik Çağ buluntularına dayanarak burasının Gn.Manlius Vulso'nun M.Ö.189 yılındaki Galat Seferi sırasında adı geçen Darsa kenti olabileceğini yazmıştık²⁰. Burası, H. Şenkan'ın tarlasında görülen kırmızımsı heykel kaidesinden dolayı Kınalıtaş Mevkii olarak bilinmekteydi, şimdi de aynı ismi taşımaktadır.

Eğneş Kırı (Resim: 12)

Kasabanın 7 km, Bozçay (antik *Lysis*) vadisinin de 400 m batısında, sırtta, çok geniş bir alan kaplayan ve Eğneş Kırı olarak bilinen kesimde Kozluca

16 Özsait 2010: 131-132, Resim:6; Özsait-Özsait 2011: 46, Resim:9.

17 Labarre-Özsait-Özsait-Güçeren 2011:118, Fig. 12-13.

18 Özsait 1997:195 vd. Resim: 9-19.

19 Labarre-Özsait-Özsait-Güçeren 2011:118 ff.

20 Özsait 1985: 59-61 ve nt. 292.

Höyüğün mezarlığını bulduk. Çok büyük ölçüde tahrip edilmiştir ve de edilmektedir. Tahrip edilen kesimlerden İTÇ2+M.Ö. II. Bin+Roma Çağı'na ait keramikler bulduk (Resim: 13). Kozluca'da sergilenen küpler buradaki kaçak kazıda ele geçmiştir. Burada 2011 yılında daha kapsamlı olarak çalışmayı düşünüyoruz.

Karamanlı İlçesi Araştırmaları

Karamanlı İlçesi ile Yeşilova İlçesi arasında, Dereköy'ün 2 km kuzeydoğusunda Kayapınar mevkiinde, 1992 yılında tespit ettiğimiz Kaya Mezarı'nın hemen doğusundaki alçak sırta Hacılar'ın VI. Tabaka monokrom ve boyalı keramikleriyle çağdaş buluntular veren bir Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesi tespit ettik, (Resim: 14 ve 15). Yayın hazırlığını sürdürdüğümüz Kayapınar'da bu yıl kapsamlı bir araştırma yaptık.

Bölge kültür tarihine katkıda bulunacak tespitlerin yapıldığı bu araştırmalarımız sonucunda Adatepe, Akseki Kaya Mezarı, Aşağımüslimler Nekropol, Halı Kayası, Çaputlu Ardiç Pınarı, Karaçal Höyük, Karataş Sivrisi, Çallica-Kormasa, Kayapınarı ve Yarışlı Gölü Çevresi'nin tescilleri için öneride bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- BEAN, G.E, 1959 "Notes and inscriptions from Pisidia", *Anatolian Studies* 1X, 91-97.
- BOSTANCI, E.Y, 1959 "Researches on the Mediterranean coast of Anatolia a new Paleolithic site at Beldibi near Antalya", *Anatolia (Anadolu)* IV, 131 vd.
- KANSU, Ş.A, 1945 "Isparta ve Burdur'da Prehistorya Araştırmaları", *Belleten*, IX/34, 277 vdd.
- LABARRE, G.- M.ÖZSAİT.-N.ÖZSAİT.-İ.GÜCEREN 2011 "D'Askania á Aulutrene nouvelles inscriptions et monuments de Pisidie " *Anatolia Antiqua* XIX 113-147.

- ÖZSAİT, M., 1985 *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul.
- 1987 “1984 ve 1985 Yılı Isparta Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 26-30 Mayıs 1986, Ankara, s. 323 - 333, Hrt.+ Res.1 - 15.
- 1989 “Pisidya Bölgesi’nde Yeni Prehistorik İskân Yerleri IV”, *Anadolu Araştırmaları: Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung*, XI, İstanbul.1-22, Levha: I-XXIII.
- 1997 “1995 Yılı Antalya-Korkuteli ve Burdur Yüzey Araştırmaları”, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 27-31 Mayıs 1996, Ankara, s. 193 - 214, Hrt.+ Res.1 - 25.
- 2001 “Arkeolojik Verilerin Işığında Isparta”, *Isparta’nın Dünü, Bugünü ve Yarını Sempozyumu II*, Isparta, 16 - 17 Mayıs 1998, Isparta, s.97 - 105.
- 2010 “Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları: Surveys in Burdur and Isparta in 2009”, *ANMED: Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2010-8: New of Archaeology from Anatolia’s Mediterranean Areas*, İstanbul, 127-135.
- 2011 “Isparta ve Burdur 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları: Surveys in Burdur and Isparta in 2010”, *ANMED: Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2011-9: New of Archaeology from Anatolia’s Mediterranean Areas*, İstanbul, 164-173.
- ÖZSAİT, M.-N.ÖZSAİT 2010 “2008 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları”,
27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, 25-29 Mayıs 2009,Ankara, s. 419-438.
- ÖZSAİT, M.-N.ÖZSAİT 2011 “2009 Yılı Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları”,
28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, s. 41-56.
- ÖZSAİT, M.-G.LABARRE.-N.ÖZSAİT.-İ.GÜCEREN 2010 “Taş Kapı: un chônion sur le territoire d’Adada? *Adalya XIII*, 91-109.
- ÖZSAİT, M.-G.LABARRE.-N.ÖZSAİT, 2011 “Nouvelles inscriptions et monuments de la vallée d’Apollonia (Phrygie-Pisidie), *Adalya XIV*, 267-286, Figs. 1-30.

Resim 1: Belgöğsü Mevkii

Resim 2: Başpınar

Resim 3: Balıklıbaşı, Mozaikli yapı.

Resim 4: Çaltaşı Höyük.

Resim 5: altaşı H. Buluntularından örnekler.

Resim 6: İncesu, Ağa Tepesi Kaya mezarı.

Resim 7: Kılıç, Ören mevki.

Resim 8: Bozyer Höyük.

Resim 9: Bozyer H. buluntularından örnekler.

Resim 10: Kuyucak Höyük buluntularından örnekler.

Resim 11: Aydoğmuş Kasabası, Koca Mağara Kaya mezarı.

Resim 12: Kozluca, Egneş Kırı.

Resim 13: Kozluca, Eğneş Kırı buluntularından örnekler.

Resim 14: Kayapınar Höyük.

Resim 15: Kayapınar Höyük buluntularından örnekler.

BOĞAZIÇI TOPOGRAFYASI: 2010 ARAŞTIRMALARI

Asnu-Bilban YALÇIN*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin ile İstanbul Üniversitesi adına başlattığımız 'Boğaziçi Topoğrafyası' konulu arkeolojik yüzey araştırmamız 5-14 Temmuz 2010 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Ekibimizde sanat tarihçileri Gülşah Soylu, Çağlar Erdoğan, klasik filolog Erendiz Özbayoğlu ve Bakanlık temsilcimiz Zehra Özcan görev almışlardır¹.

2010 çalışmalarına Beykoz ilçesinde başlanmıştır. Merkeze bağlı Paşabahçe mahallesi incelenmiştir. Paşabahçe XVII yüzyılda, sultan İbrahim'in veziri Ahmed Paşa'nın kasrı ve bahçesinden bu adı almıştır. XIX yüzyılda bölgede porselen, cam ve mum imalathaneleri olduğu belirtilmektedir. Zaman içinde gelişen şişehaneler modern bir cam fabrikasına dönüştürülerek 1935'de Paşabahçe Cam Fabrikası kurulmuştur.

Bölge araştırmasında, öncelikle Paşabahçe Cam Fabrikası arazisi taranmıştır. Bugün faaliyette olmayan fabrikanın oldukça geniş bir arazisi bulunmaktadır. Fabrika yapıları, lojmanlar ve çeşitli yapılar ormanlık bir alan içinde yayılmış durumdadır. Yakınlarında bulunan lojmanların yapımı sırasında yıkıldığı belirtilen köşke veya temellerine dair herhangi bir ize rastlanmamıştır.

Paşabahçe mahallesi sokakları ve sahil kıyısı taranmaya devam edilmiştir. Sahil şeridinde yapılardan elverdiği sürece bakılmış ve geç Osmanlı dönemine ait olması gerekenlerin dışında daha eskiye dayanan yapı

* Prof. Dr. Asnu-Bilban YALÇIN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bizans Sanatı Anabilim Dalı, Ordu cad. No.196, 34459 Laleli- İstanbul/TÜRKİYE; e-mail; yalchinab@istanbul.edu.tr. Web sitesi: www.bosporusproject.com

1 Araştırmamıza izni veren TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; yardımlarından dolayı Beykoz Belediye Başkanı Sn. Yücel Çelikkilek'e, Başk. Yard. Sn. Nevin Çalışkan'a; Bakanlık temsilcimiz Zehra Özcan'a destek ve yardımlarından dolayı teşekkür ederiz. 2007 yılından itibaren Projemize burs vererek gerçekleşmesini sağlayan A.Onassis Vakfına bize sağladığı destekten dolayı teşekkür ederiz.

taşlarına rastlanmamıştır. Sahilde Osmanlı dönemine ait mermer çeşmenin yazılarla tahrip edildiği görülmüştür. Rum Ortodoks cemaatine ait olan H.Konstantinos ve Eleni ayazması dışarıdan görülmüştür (Resim:1). Burada, yazıttan anlaşılacağı üzere, dış duvarına geç Osmanlı döneminde çeşme yapılarak ayazmanın suyundan faydalanılmıştır.

Yine Paşabahçe mahallesinde Tekel Fabrikası arazisi taranmıştır. Bu fabrika XIX yüzyılda Beykoz bölgesindeki önemli sanayi girişimlerindedir. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmeyen fabrika daha önce aynı yerde bulunan Modiano Cam fabrikasının yerini almıştır.1930'larda genişletilen fabrikada alkol üretilmeye başlanmıştır; 1933 yılında içki fabrikasının yanındaki eski cam fabrikası satın alınıp yıkılarak sahildeki rıhtım yapılmıştır. Zaman içinde genişleyen fabrikada otomatik içki üretimine devam edilmiştir. Fabrikada üretim 2003 yılında son bulmuştur ².Tekel fabrikası arazisinde eskiden kilise olduğu belirtilen köşke bakılmıştır (Resim:2). XX yy. başlarına tarihlenebilen yapının böyle bir konumda olmadığı konut olarak projelendiği, ancak zaman içinde kilise işlevi görmüş olabileceği düşünülebilir.

Tepede yer alan köşkten sahile doğru inerken eski bir duvar örgüsü tespit edilmiştir. Geç Osmanlı dönemine ait olan bu duvar örgüsü içinde daha eskiye, muhtemelen ortaçağa ait tuğla sıralı ve harçlı bir örgü tespit edilmiştir. Belki de, arazide daha önceleri var olan bir kalıntının sonraki dönemlerde yapılan duvar örgüsü içine alındığı varsayılabilir.

Karşılıklı sahillerden devam etmek suretiyle devam eden araştırmada, Avrupa yakasında Baltalimanı mahallesine geçilmiştir. Buradaki en önemli kalıntı yolun solunda, kayalık üzerinde yükselen duvardır (Resim:3). Düzgün tuğla ve taş dizilerinden oluşan ve Bizans dönemine ait bir yapı kalıntısının duvarları kısmen görülebilmektedir. Duvar kalıntısının kara tarafını gözden geçirmek amacıyla Çayır caddesinde bulunan spor tesisinin içine sahibinin izniyle girilerek incelenmiş ancak, yoğun bitki örtüsü ve kayalık araziden görülemez.

2 Bugün terk edilmiş durumda olan fabrika ve arazisinin ihaleler ve el değiştirme aşamalarında olduğu belirtilmiştir.

Eyice burası hakkında bilgi verirken sarnıç olduğunu belirtmektedir³. Sarnıç tespiti kalıntıyı 1954 yılında ilk defa yayınlayan Fıratlı⁴ tarafından ölçü ve planı vererek (Resim:4) bu sarnıcın kıyıda gemilere su sağladığını belirtmektedir. Fıratlı yapının 'denizden 15 metre yükseklikte, 5m. derinlikte, 15,20 m. eninde ve 28,40 m. uzunluğunda' olduğunu belirtmektedir. Eyice ise buranın kaynaklarda belirtilen Phoneus manastırına ait olabileceğini iddia etmektedir. Bizans tarihi kaynaklarında Phoneus manastırının yeri konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tek bilinen bu manastırın 'Boğazda' olduğudur. Bu bilgi *Synaxarium Constantinopolitanum*'da bulunur (733,I.37-38): IX yüzyılda Dalmata manastırı başkeşişi aziz Hilarios'un hayatı ile ilgili olarak bahsi geçmektedir. İkonoklast imparator V Leon (813-820) azizi "Boğaz'daki Phoneus manastırına" altı ay sürgüne yollamıştır. Boğaziçi bölgesinde olması dışında kesin yeri hakkında bilgilerimiz mevcut değildir.

N. Fıratlı'nın 50'li yıllardaki tarif ve planı maalesef bugün takip edilememektedir. Sarnıç (?) kalıntısının zaman içinde yıkıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 70'li yıllarda çalışmasını yapan Eyice buranın son durumu hakkında bilgi vermemektedir.

Yolun sahil tarafında bulunan Baltalimanı Kemik Hastanesi ve bahçesi taranmıştır. Bitişiginde bulunan İstanbul Üniversitesi Sosyal Tesisleri içinde, bahçenin kuzey tarafında, yan tarafta bulunan restoran ile ayırıcı duvar kısmında eski olduğu düşünülen bir duvar örgüsü parçası görülmüştür⁵. Sahil yolundan güneye gidilerek, Baltalimanı Hisar caddesi üzerinde, yolun kara tarafında eski bir duvar örgüsüne rastlanmıştır (Resim:5). Yoğun bitki örtüsü kalan kemerli duvarı, kayalık üzerinde yükseldiğinden yakından incelemek imkansız olmuştur⁶.

Aynı istikamette devam edilerek, özel bir apartmanın arka bahçesinde, tepe

3 S.Eyice,*Bizans devrinde Boğaziçi*, İstanbul 1976, 34.

4 N.Fıratlı, *Boğaziçinde bir Bizans sarnıcı*, TTOK belleteni, 144 (1954), 11-13.

5 Mutfak aletlerinin bulunduğu yerde ayrıntılı inceleme yapılamadığından bitişikte bulunan Portex isimli restorana geçilmiş; mutfak kısmına bakılmış, ancak yan tesisle arada ortak duvar olmadığı; arada fazladan bir duvar örüldüğü görülmüştür. Bu durumda görülmek istenen duvara ulaşılamamıştır. Yerin koordinatları alınmış ve fotoğraflar çekilmiştir.

6 Düzgün sıralı tuğla örgüsü Bizans dönemine işaret etmektedir. Duvar kalıntısı belgelenmiştir.

eteklerinde, kaya üzerinde bulunan sarnıç kalıntısı incelenmiştir (Resim:6). Sarnıç kısmen iyi durumdadır. Ancak yoğun bitki örtüsü çevresini ve içini sarmıştır. Sarnıcın batı üst tarafında toprak altında bazı duvar izlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Buradan Emirgan mahallesine geçilerek bölge taranmıştır. Osmanlı dönemine ait kubbeli bir çeşme görülmüş; mahallenin batı iç kısmına doğru ilerlenmiş, Kuru yolu takip edilerek çevre taranmıştır. Osmanlı dönemi Emirgan köşkünün ahırlarının görülmüş; burada restorasyon çalışmalarının devam ettiği öğrenilmiştir.

Buradan İstinye'ye geçilmiştir. Mahalle muhtarı tarafından İstinye hakkında yerel bir araştırmacının yapmış olduğu ve bulunamayan İ. Taner isimli yazarın "İstinye" adlı kitabı tarafımıza gösterilmiştir. Kitapta bir sütun kaidesi fotoğrafı görülmüştür. Ancak kitapta bu kaidenin mahallenin neresinde çekildiği yazılmadığından bu kaide araştırılmış ancak bulunamamıştır.

İstinye'de Rum Ortodoks cemaatine ait Taksiarkhi kilisesi incelenmiştir. Kilise 1820 yılında Başmelekler adına yapılmıştır. Ahşap narteksi ve demir çan kulesi oldukça bakımsız olan kilise de bahçe giriş kapısı üzerinde ters dönmüş bir sütun başlığı yerleştirilmiştir (Resim:7). İonik impost tipolojisindeki başlığın ön yüzlerinde basit bir haç deseni bulunmaktadır. Volütler hafif geometriye olup *balustres* kısımları uzatılmış stilize kalıs çiçekleri formundadır. Marmara adası (Prokonnessos) mermerinden yapılmış başlığın V yüzyıl sonu-VI yüzyıl başı başkent atölyelerinin tipik üretimine güzel bir örnek olduğu görülmektedir.

İstinye mahallesi, Dionysios'ta Lasthenes (Anaplous Bosporou, LXIII) olarak geçmektedir ⁷. Bizans döneminde Lasthenes/Lasthenion » Sosthenion'a dönüşmüştür. Latin kaynağında bir kahinden başka bir kişiden bahsedilmemesine karşın, erken Bizans döneminde yazılmış olan I. Malalas vakayinamesinde burada Argonotlar tarafından bir tapınak inşa edilmiş olduğu ve bu tapınağın "imparator Konstantinos tarafından

7 Dionysios Byzantios, Anaplous Bosporou-Per Bosporum Navigatio-Deniz yoluyla Boğaz, Latince'den çeviren E. Özbayoğlu, İstanbul 2009, 96-99.

Başmelek Mikhail'e adanarak.." kiliseye dönüştürüldüğü aktarılmaktadır (Chronographia, IV, 78).

Bölgede çok eski dönemlerden itibaren bir kilise olabileceği büyük bir ihtimaldir. Tarihi kaynaklar Başmelek Mikhail'e adanmış kiliseden başka Meryem'e ve Vaftizci Ioannes'e adanmış iki kiliseden daha bahsetmektedir. Ayrıca Bizans döneminde Sosthenion önemi bir dini kişilikle özdeşleşir: stilit aziz Daniel. V yüzyılda yaşamış olan bu aziz 409 yılında Samsatta doğmuş ve Bizans devleti başkentine geldikten sonra Boğaziçinde, İstinye koyunda bir sütun üzerinde 460 yılına münzevi hayata çekilmiştir. 493 'deki ölümüne kadar burada sütun üzerinde yaşamıştır. Hayatına dair anlatımda burada bir kilise ve manastır yapıldığından bahsedilmektedir⁸. Tüm bu bilgiler en erken IV ve V yüzyıllarda burada yapılaşma olduğu göstermektedir.

Daha sonra Yeniköy mahallesi ve burada bulunan mezarlık incelenmiştir. Mezarlığa yakın bir noktada, meyve ve sebze yetiştirilen bir bahçe içerisinde iki işlenmiş mermer korniş parçası tespit edilmiştir. Bunların ölçüleri alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Aynı bahçe içerisinde Ermenice yazı işlenmiş bir mezar taşı da yine bahçe duvarlarında kullanılmıştır.

Anadolu yakasında, Kanlıca mahallesi incelemeye devam edilmiştir. Burada bir Osmanlı sarnıcı kalıntısı belgelenmiş ve sahile paralel yol üzerinde bulunan ve aralıklarla görülebilen duvar örgüleri kalıntıları tespit edilmiştir.

Çubuklu mahallesinde sahil kesimi ve yakın bölgeleri taranmıştır. Askeri Oşenografi araştırma merkezi önündeki iskelede Osmanlı dönemine ait bir mermer levha örülmüş halde bulunmuştur. Yakınlarda, özel bir arazide, Osmanlı dönemine ait bir konak kalıntıları görülmüştür (Resim:8).

Çubuklu iskelesine yakın ve yukarıda bahsi geçen Oşenografi merkezine bitişik olarak eski İtfaiye binası ve arazisi incelenmiştir. Eski İtfaiye binası Marmara Üniversitesi Sosyal Tesisleri olarak hizmet vermek amacı ile restore edilmektedir. Bina ve çevresini incelemek için içeriye girilerek, binaya bitişik olarak, yamaca doğru duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Resim:9).

8 E.Dawes-N.H.Baynes,*Three Byzantine Saints*, Oxford 1948,1-84.

Duvar düzgün tuğla sıralarından oluşan Bizans dönemine ait bir örgü sergilemekteydi (Resim:10)

. Duvar önüne inşaat molozları ve atıkları koyduklarını gördüğümüzde, yenileme ihalesini alan özel firmaya ve görevli mimarlarına buranın tarihi bir duvar olduğunu ve koruma altına almaları gerektiğini belirttik. Belgelenen duvar örgüsü düzgün yapısı ve belirgin konumu ile bu seneki araştırmamızın en önemli buluntusunu oluşturmaktaydı.

Konunun önemini belirttiğimiz inşaat firmasını gerekeni yapıp yapmadığı konusunda kontrol etmek için, Yoros Kalesinde kazımız bitimine doğru 23 Ağustos 2010 günü inşaat alanına gittik. Bu sefer gördüklerimiz bizi hayrete düşürdü: duvarı korumak yerine kısmen tahrip edilmiş ve önüne molozlar yığılmış bulduk. Oysa inşaat yetkilileri bize çevreyi temizleyeceklerini ve duvarı koruyacaklarını belirtmişlerdi. Aradan geçen 1,5 aylık süre içinde duvarı temizlemedikleri gibi korumadıklarını da gördük. Yetkililer bulunmadığından alanda olan görevlilere tekrar konuyu aktardık ve ivedilikle önlem almalarının gerekliliğini belirttik. Bu arada tarihi İtfaiye binasının denize bakan batı tarafında, yapının alt kısımlarında erken dönemlere ait kemerli duvarların ortaya çıktığını gördük ve bunları da diğerleri gibi belgeledik (Resim:11-12). Aynı yere 7 Kasım 2010 tarihinde ekip olarak tekrar döndüğümüzde gördüklerimiz bizi fazlasıyla üzdü: yamaçtaki duvarın neredeyse tamamı yok olmuştu ve yüksekçe bir moloz yığını kalanı da tahrip etmişti (Resim:13) .

Bu önemli duvar kalıntılarının tahminimizce tarihi kaynaklarda bahsi geçen ve Çubuklu bölgesinde olduğu kabul edilen Akoimetoı manastırı kompleksine ait olması büyük bir ihtimal olarak gözükmektedir⁹. V yüzyılın başında kurulmuş olan bu manastırın keşişleri *akoimetoı*- yani hiç uyumayanlar olarak tanınırlardı. Günün her saatini dua ederek ve uyumadan geçiren bu keşişlerin manastırı bugün Çubuklu olarak kabul edilen antik Eirenaion bölgesindeydi. V yüzyılda yüz civarında keşişin yaşadığı bu büyük

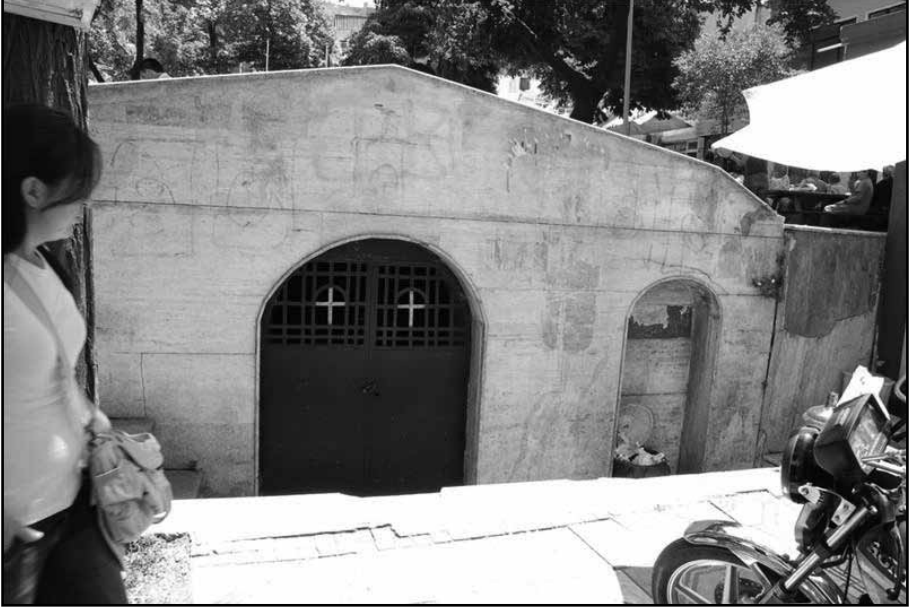
9 R. Janin, "L'église byzantine sur les rives du Bosphore (Cote Asiatique)", *Revue des Etudes Byzantines* 11(1954),76-79.

manastır kompleksinde aynı zamanda bir *scriptorium* (nakkaşhane) ve zengin bir kütüphane bulunmaktaydı. Erken dönemlerde Bizans başkentinde bile nadir rastlanan ve üç dilde cemaati olan (Grekçe, Latince ve Süryanice) bir manastır olarak bilinmekteydi. Tarihi kaynaklar IX yüzyıldan sonra artık suriçine taşındığını belirttikleri manastırın erken dönemlerde faal olduğu anlaşılmaktadır.

Çubuklu Marmara Üniversitesi Sosyal Tesisleri bahçesinde rastladığımız duvar kalıntılarının örgüsü erken döneme işaret etmektedir. Eğer bölgede var olduğu belirtilen komplekse ait olduğu varsayılırsa bu kalıntıların tarihi değeri yüksek ve tektir. En kısa sürede burada gereken önlemler alınmalı ve arkeolojik inceleme yapılmalıdır.

2010 yılı İstanbul ili Beykoz ve Sarıyer ilçeleri dahilindeki antik ve ortaçağ dönemlerine ait yüzey araştırması çalışmaları yukarıda aktarılan şekilde yürütülmüş ve belirtilen buluntuların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi ile sona erdirilmiştir.

Önümüzdeki sene de yeni buluntular tespit etmeyi ve yeni bilgilere ulaşmayı ümit ederek 'Boğaziçi topoğrafyası' projemizi devam ettirmeyi amaçlıyoruz.

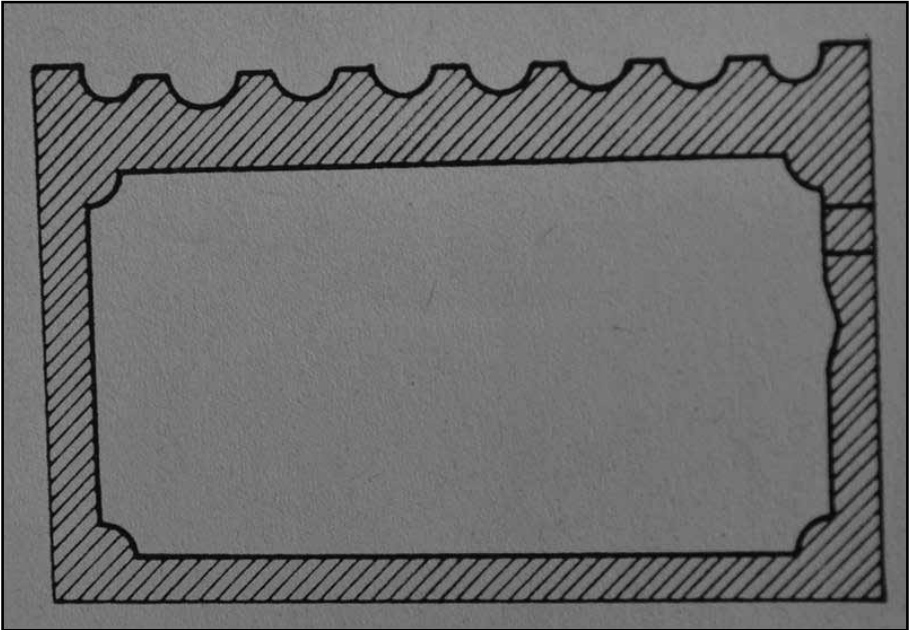
Resim 1: Paşabahçe, Ayazma

Resim 2: Tekel Fabrikası arazisi, köşk

Resim 3: Baltalimanı, duvar kalıntıları

Resim 4: Baltalimanı, plan (Fıratlı'dan)

Resim 5: Baltalimanı,
duvar kalıntısı

Resim 6: Baltalimanı, sarnıç

Resim 7: İstinye, Taksiharki
Rum Ortodoks
kilisesi, başlık

Resim 8: Çubuklu, Osmanlı köşk temel kalıntıları

Resim 9: Çubuklu, eski İtfaiye binası arazisi, duvar kalıntısı

Resim 10: Çubuklu, eski İtfaiye binası arazisi, duvar kalıntısı

Resim 11: Çubuklu, eski İtfaiye binası arazisi, duvar kalıntısı

Resim 12: Çubuklu, eski İtfaiye binası arazisi, duvar kalıntısı

Resim 13: Çubuklu, eski İtfaiye binası arazisi, duvar kalıntısı

UŞAKLI 2010 SURVEY SEASON (YOZGAT) UŞAKLI 2010 YÜZEY ARAŞTIRMASI (YOZGAT)

Prof. Dr. Stefania MAZZONI*

Dr. Anacleto D'AGOSTINO

Dr. Valentina ORSI

The 2010 season at Uşaklı Höyük (Yozgat)¹ was dedicated to continue the field activities on the site and its territory, consisting of the archaeological, geomagnetic and resistivity researches in the höyük and the archaeological, geological and geomorphological survey of its landscape.²

Uşaklı Höyük with its nearly 10 ha terrace and a 2 ha. central mound benefitted from a very favourable and prominent position at the northern end of a large fertile plain, on the southern bank of a meander of the Egri Öz Dere (Fig. 1a and b). This was and still is a nodal crossway linking nowadays Ankara to Sivas and, in the past, Boğazköy/Hattuša, to Alişar Höyük/Ankuwa and Kültepe/Kaneš. The southern skyline of the Uşaklı Höyük landscape is marked by the distinct profile of the Kerkenes Dağ, the high mountain occupied in the 6th cent. B.C. by a 250 ha. large city, probably the Phrygian Pteria;³ in the antiquity the mountain had to constitute the most significant

* Prof. Dr. Stefania MAZZONI, Università degli Studi di Firenze, Dipartimento di Scienze dell' Antichità - SAMERL, Piazza Brunelleschi, 4 - 50121 Firenze (ITALY)

1 Initiated in 2008 thanks to the kind permission of the Ministry of Culture and Tourism and the General Directorate of Cultural Heritage and Museums. We are most grateful to Melik Ayaz at the General Directorate for good advice and the staff for support and cooperation. We wish to express our gratitude to Director of the Yozgat Museum, Hasan Şenyurt and the Sorgun District Governor, the İlçe Kaymakani, and the Military Head Commander of Sorgun, the İlçe Jandarma Komutani. We owe the generous encouragement and continuous advice and help to G.D. and F. Summers. Financial support for this campaign has been granted by the University of Florence and the Foundation OrMe, Oriente Mediterraneo.

This preliminary report is the product of teamwork, compiled and edited by authors. S. Mazzoni researched and composed the introduction, section 1, 2 and 4; A. D'Agostino and V. Orsi are responsible of section 3.

2 Representative for the Cultural Heritage and Museums Department: Corrado Ozan Rijavec, Istanbul. Archaeological survey was conducted by S. Mazzoni and carried out by A. D'Agostino, V. Orsi, C. Corti, G. Della Lena Guidiccioni, R. Ranieri, F. Longo, S. Rubanu, V. Ippolito and M. Akar; geomagnetism: G. Carpentiero; geology: R. Salvini, A. Cartocci, M.C. Salvi; epigraphy and historical studies: F. Pecchioli Daddi, G. Torri, C. Corti.

3 See G.D. Summers, 'Between Urartu and Phrygia. The North-Central Anatolian Plateau in

landmark of this area as it is nowadays, with the still perfectly visible line of the walls, that surround for 7 km. the Phrygian megalopolis. The imposing presence of the mountain in the plain has in fact been evaluated an important argument for identifying Uşaklı with the town of Zippalanda, one of the cult centres of the Storm-god.⁴ We know from a religious festival that the Hittite king, moving from Hattuša, reached Haitta and Mount Puskurunuwa. From there, the king arrived on the third day in Zippalanda, where he worshiped Mount Daha (probably Kerkenes Dağ). The next day, he reached Ankuwa.⁵ The position of Uşaklı Höyük fits perfectly the geographical setting of this journey. This hypothesis can be now supported with more confidence on the base of the results of our survey.

Thanks to its position, and being easily accessible following the modern route between Yozgat and Sivas, the höyük was often visited and was the object of a preliminary survey in 1993-1994 by G. Summers, in the frame of the Kerkenes project⁶. The site was recorded under different names: Kusachakly (Forrer), Kuşaklı (von der Osten) and Uçaklı (Meriggi),⁷ but it is signed in

the Iron Age', in H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk and E. Konakçı (eds.), *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat / Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu. A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*, Istanbul 2009, pp. 657-671; G.D. Summers, F. Summers, 'From Picks to Pixels: Eighty Years of Development in the Tools of Archaeological Exploration and Interpretation, 1927-2007, at Kerkenes Dağ in Central Turkey', in P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro and N. Marchetti (eds), *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, May 5th-10th 2008, "Sapienza" - Università di Roma Volume 2, Excavations, Surveys and Restorations: Reports on Recent Field Archaeology in the Near East*. Wiesbaden 2010, pp. 669-683.

4 The proposal by the hittitologist Oliver R. Gurney was supported by Geoff Summers on the base of the results of the 1993-1994 survey of the Kerkenes Project: M. E. F. Summers, G.D. Summers and K. Ahmet, 'The Regional Survey at Kerkenes Dağ: an Interim Report on the Seasons of 1993 and 1994', *Anatolian Studies* 45 (1995), pp. 43-68

5 See now C. Corti C., 'The History of the Exploration of Uşaklı/Kuşaklı Höyük (Yozgat) and the "Rediscovery" of a Middle-Hittite Tablet', *Colloquium Anatolicum/ Anadolu Sohbetleri IX* (2010), p. 206.

6 History of the exploration in Corti 2010, *op. cit.* The survey by Summers, Summers and Ahmet 1995, *op. cit.*, produced pottery dated to the Hittite and Phrygian periods and allowed a thorough examination of the granitic blocks apparently *in situ*, which had already noted and attributed to a Hittite gate by von der Osten and Meriggi; a granitic well-dressed slab was also found in the garden of the Mosque in the nearby village of Aşağı Karakaya Köy and considered as of Hittite manufacture, and possibly originating in Uşaklı.

7 See Summers Summers and Ahmet 1995, *op. cit.*, p. 53-55. Corti 2010, *op. cit.*, pp. 194-196.

the old maps of the land register of Sorgun as Uşaklıhöyük;⁸ and this is the name we actually use, also in order to avoid confusion with Kuşaklı/Sarissa excavated by the German mission of A. Müller-Karpe.⁹

1. Archaeological Survey in the Uşaklı Höyük landscape

In 2010 it was possible to complete the catalogue of the sites and visible archaeological features of the area, which is actually in its southern end threatened by the new Yozgat-Sivas railway line. The region is pitted by many tumuli of late periods located more often on small natural hilltops but also in the plain, while settlements are very few and sparse and situated on the hillsides. Occupation concentrated in the area to the S of Uşaklı Höyük especially in the Roman and Byzantine periods. The area to the N was occupied by site 9, a 'fortress' and small village in the Byzantine time (today near the village of Aşağı Karakaya Köy). To the N of this line there is apparently no evidence of sites nor dispersion of materials could be detected. To the south the only notable site is constituted by site 3 of Late Chalcolithic-Early Bronze and Iron Age.

The data collected by the survey give indication of a continuous occupation of this area, apparently consistent with the data gathered from other surveys of this region. It is clear that the peak of the occupation was reached in the Byzantine period, when the plain and the hilltops were settled or used by tumuli and farms. There is instead evidence of a clear fluctuation in settling the hilltops and the plain in the course of the Bronze and Iron Age; the first village of the Chalcolithic and Early Bronze Age (Site 3) was in fact founded in a high position on a granitic spur dominating springs and a tributary of the

8 We thank our 2009 representative, Emel Özçelik, who made enquiries of the communal authorities which own old maps of the land register.

9 On Kuşaklı Höyük/Sarissa see A. Müller-Karpe, mit beiträgen von G. Wilhelm, V. Müller-Karpe, D. P. Mielke, A. Hüser und E. Jean, 'Untersuchungen in Kuşaklı 2002', *Mitteilungen der Deutsches Orient-Gesellschaft zu Berlin* 136 (2004), pp. 103-136. A- Müller-Karpe, mit beiträgen von V. Müller-Karpe, D. P. Mielke, A. Hüser, P. I. Kuniholm, M. Newton, N. Riches, H. Tsumoto und T. Katsuno, 'Untersuchungen in Kuşaklı 2003', *Mitteilungen der Deutsches Orient-Gesellschaft zu Berlin* 136 (2004), pp. 137-172.

Egri Öz Dere. In the Middle and Late Bronze Age the plain was settled and Uşaklı Höyük became the main site of the region, possibly for a more efficient exploitation of the land for agriculture and a more direct control of the route linking Hattuša to Kaneš.

List of main sites

Site 1: Uşaklı Höyük

Site 2: Western and northern slopes of a natural hill south of Uşaklı Höyük: it gives evidence of a large concentration of Roman tiles and dispersion of granite blocks possibly belonging to a Roman farmstead. It is marked as Stone 4 in the map of the main archaeological features of the site.

Site 3: 2 kms south of Uşaklı Höyük, between the villages of Taşlık Büyük and Taşlık Küçük, a small höyük topping a cliff produces materials of the Late Chalcolithic-Early Bronze and Late Iron periods, consisting of Chaff Red Burnished bowls, an andiron and painted ware.

Site 4: Quite interesting is a source to the west of Babalı with traces of a stone wall limiting to the south a concave quite large squared area; the place immediately to the south is actually occupied by a modern reservoir, which could have been excavated in a probably old pool.

Site 5: Hill to the south of Site 4 consisting of a natural elevation N-S giving evidence of very sparse and probably occasional pottery of late period.

Site 6: Scatters of sherds resulting from the digging of a modern path serving the Railway working area, to the south of Site 5. The road connects E-W the area to the south of Taşlık Büyük with the working area to the south of Babalı.

Site 7: Scatters of sherds resulting from the recent excavation of a deep trench for an aqueduct in the large valley that was probably the main route linking Kerkenes Dağ with Uşaklı Höyük.

Site 8: A Hittite block and a capital are kept in the garden of the Mosque of the village of Aşağı Karakaya Köy; they are said to come from the older Mosque and cemetery of the village. The capital may originate from Site 9 and the block from Site 1.

Site 9: Site to the east of Aşağı Karakaya Köy consisting of a natural basaltic hill of irregular shape topped on its northern side by a small settlement which extends on the southern summit and slopes of the hill. On its top there are one large and one smaller excavations which were probably done by illicit diggers thinking of the presence of a tumulus. All around there is concentration of pottery dating mainly to the Byzantine time; more sparse pottery but of a consistent nature can be collected on the slopes.

Site 10: tumulus to the S of the river Egri Öz Dere, SE of the village of Inceçayır.

2. Geological and geomorphological prospection in the landscape

The geomorphologic study has concerned the landscape analysis and the geological survey of rock outcrops. The new topographic map, purposely created for the project from the stereorestitution of a GeoEye-1 satellite stereopair, has been used as reference cartography. The Digital Elevation Model (DEM) as well as the orthoimage of the area have been produced in order to collect data on landscape and connecting paths as well as interpreting the features of the territory. Fieldwork activity has included the collection of spectral signatures of stones visible on the surface of Uşaklı as well as stones all around the site with the intent to create an archive of information to be compared with spectral signatures of rocks from surrounding quarries. According to the preliminary results of the field research carried out by the team of geomorphologists directed by R. Salvini that provided us with this preliminary information, the southern part of the surveyed area is mainly characterised by granitic stone outcrops, overlaid by volcanic, clastic and calcareous Eocene deposits; to the North, the Neogene clastic sediments,

mainly constituted by sandstones, marls, conglomerates and breccias, represent, together with limited Quaternary alluvium, the youngest rocks of the zone; alluvial fans of gravel along tributaries and the main stream, and soil on gentle slopes constitute the main depositional features of the area.

3. *The results of the 2010 archaeological prospection of Uşaklı Höyük and its territory*

In 2010 the survey activities on the site of Uşaklı were concentrated on the central mound. Here only scattered materials were visible on the ground, so that our research concentrated on the southern slope, the most accessible for data acquisition. The samples have been collected within survey units which have been established according to the morphological characteristics of the mound slope and to the main contour lines: the surface has been divided into 4 radial sectors and 8 irregularly shaped bands for a total of 32 survey units (Fig. 3). According to the intensive sampling strategy adopted in the lower terrace, we picked up all the artefacts from the surface of the slope. In general, the amounts of sherds is rather evenly distributed along the slope. Because of the sloping of the surface soil due to erosion, a fine-grained characterization in chronological terms of the different collections and the eventual area of main concentration of different pottery categories are hard to be determined.

According to the method adopted in 2008 and 2009 campaigns, roof tiles, slags and ceramics have been recorded. The *corpus* consists mostly of potsherds, a limited amount of slags and very sporadic tiles. It comprises 5 Kg ca. of amorphous slags, belonging in part to melted and fired clay. A conspicuous amount of fired and partially melted bricks has been also recovered, especially concentrated in the middle band of the slope (bands 5 and 6 of lots 5, 6 and 7). Two specimens only of fragmented roof tiles have been recovered for a total of 730 g. They are located on the bands 2 and 9, respectively on the upper and lower portion of the slope. Within the collected sample, as well as in the preceding campaigns, the main category is represented by pottery, of which a total amount of 37 Kg ca. has been gathered. The more attested ceramic

class is the Common Ware, of which a total amount of 29 Kg ca. has been registered, but a few quantity of Storage (6 Kg ca.) and a small percentage of Kitchen wares (2 Kg ca.) have been also recovered.

As stressed in other preliminary reports, the remarks concerning the main phases of occupation reached by R. Gorny and by Françoise and Geoff Summers that have carried out collections of surface sherds in the framework of the Kerkenes Dağ Project, have been basically confirmed by our results. The ceramic corpus from the slope of the mound gives a substantial confirmation of the chronological sequence previously identified: sherds belonging to the 2nd millennium B.C. repertoire are well attested as well as those dating to the Iron Age horizon. Sherds of Red Slipped bowls and jars having the typical shapes of MBA Central Anatolian repertoires, as well as by Drab Ware sherds dating probably to the LBA period have been recovered. Most of the painted sherds belongs to the Iron Age horizon and most of them presents the typical characteristics of Phrygian style of decoration (Fig. 4a). A reduced amount of handmade sherds documents the early phase of occupation of the sites, i.e. the EB-MB transition (Fig. 4b). A few specimens only could pertain to the Roman/Byzantine period. A green glazed sherd, dating to the Medieval Period, documents the last occupation on the site.

In the course of the three campaigns, a good representative sample of ceramics has been collected (ca. 19,200 potsherds) widespread all over the surveyed area. During the 2010 period of study, beside the analysis of new materials collected, a reappraisal of all the ceramic fragments recovered within the preceding two campaigns has been undertaken, with a special regard to the distinction of wares. A preliminary classification of wares was attempted in the course of the survey campaign of 2008 and 2009. Eight main classes were isolated with regard to the methods of manufacture and finishing techniques: Plain Ware; Painted Ware; Grey Ware; Red Slip Ware; Orange Slip Ware; Buff Fine ware and Whitish-Yellow Slip Ware. Reconsidering all the collected materials, more specific distinctions have been elaborated: within the Plain ware category the specific peculiarities of Kitchen, Drab, and Late

Common Wares have been isolated, while within the Red Slip Wares a cluster dating to the late 3rd millennium B.C. has been distinguished from the set of 2nd millennium and 'late' Red Slip Wares. Orange Slip Wares, according to morphology and texture, turned out to be mainly variants of Red Slip Wares, while it seems to be confirmed the Whitish-Yellow Slip Ware recognised at Uşaklı is a production limited to the Phrygian period.

Within the more ancient repertory we classified the chaff ware coming from Taşlık (site 3); a series of red-slip wares, most likely to be dated to late 3rd millennium B.C., and the Cappadocian ware from Uşaklı. The chaff ware of Taşlık is characterised both by mineral gritty fabrics and vegetal fabrics, with a little amount of mica and limestone. Usually the inclusions are big sized and clearly visible to the naked eye. The surface is burnished.

Among the Cappadocian sherds, already categorised during the preceding campaigns, a distinction between a fine tempered group and a rough tempered group has been done on the basis of the major or minor concentration of vegetal inclusions.

Late 3rd millennium B.C. Red Slip Wares are mainly hand-made, and could be mineral or mineral and vegetal tempered. The wiped slip is pinkish or light red (Munsell colour chart 2.5YR, light red), unevenly applied .

The superficial colour of 2nd millennium B.C. Red Slip Wares, which could be both smoothed or burnished, fall into the category of the red of Munsell colour chart 10R, while the colour of the paste is generally brownish (Munsell colour chart 5YR, yellowish red).

Acknowledged specimens of 'late' Red Slip Wares may be distinguished by the fine sandy fabric, different from the more ancient Red Slip Ware fabrics, characterised by clearly visible inclusions of dark and white grits of variable dimensions.

As for as the archaeological material concerns, the surveyed area around Uşaklı is characterized by scattered traces of occupation, in some cases reflecting the presence of little settlements but more often consisting only in

concentration of a handful of pot-sherds. A few sites give more significant evidence of a 'later' occupation identified by dispersion of pot-sherds and tiles, such as sites 9 and 3. Usually the distribution of sherds is very sparse and limited to very few diagnostic types.

Among the surveyed sites, two of them have to be mentioned for the remarkable concentration of archaeological materials on the surface.

2 km south of Uşaklı (Site 3), next to the village of Taşlık Köy, a small höyük topping a cliff, produced materials dating probably to the Late Chalcolithic-Early Bronze¹⁰ and Late Iron Age periods: the repertoire consists mainly of burnished hand-made sherds, characterized both by mineral gritty fabrics and vegetal fabrics; also an andiron, painted and fine ware have been found.

About 2 km north of Uşaklı, east of Aşağı Karakaya Köy, the Site 9 (Fig. 2) is a little mound on top of a natural basaltic hill. A notable concentration of potsherds is located on the slopes of the hill and all around. The most part of the sherds belong to jars and closed vessels, almost characterized by thin walls, often corrugated or decorated with incised motifs organized in horizontal bands (dots, wavy lines, vertical strokes). The manufacturing is rather coarse, and the colour of the surface is brown and brick red, similar to Brittle ware production. A handful of fine and painted sherds have also been found. The repertoire is likely to be dated to the late Roman/Byzantine period. As regards this 'late' settlement phase, the interesting set of ceramics recovered on the Site 9 allow us to do some comparison with the ceramic *corpus* of Uşaklı. Made exception for sporadic, but very similar 'Brittle Ware' specimens, it only comprises a kind of variant in red, grit tempered fabric, while the varied range of types found at site 9 has not been documented.

10 S. Mazzoni, A. D'Agostino, V. Orsi, 'Kuşaklı 2008 Survey Season (Yozgat-Sorgun) - 1st Preliminary Report', 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı - 3.cilt (Denizli 2009), Ankara 2010, 109-127, fig. 8: 52-58

4. *The results of the 2010 geomagnetic prospection of Uşaklı Höyük*

The third campaign of geophysical prospection at Uşaklı Höyük, carried out by G. Carpentiero using a Fluxgate Gradiometer FM 36 (Geoscan Research) investigated an area of 2.8 ha. in a regular grid of 72 squares of 20 x 20 m. The acquisition was made with parallel method and acquired data were processed with Geoplot software (Geoscan Research) and displayed in shade plot map in grey scale. The survey interested the portion of the upper terrace and the west side of the mound not yet investigated in the previous 2008-2009 campaigns (Fig. 5a and b). The results obtained show the presence of various buried structures characterized by strong anomalies and different orientations, which probably refer to different periods. As magnetic data give unidimensional image of buried structures, the systematic collection of pottery sherds is for this aim of primary importance in order to outline a diachronic development of the settlement.

On the very top of the mound different sections of a strong pseudo circular anomaly are clearly visible, probably related to the city wall of the upper terrace. On the north-western corner of this structure a rectangular building could be identified as a donjon/tower of an urban gate.

On the south east side of the slope other anomalies can be interpreted as a structure with 5 or 6 long rooms (about 30 x 22 m) that follows the orientation of the slope. On the southern side of the mound, almost on the very top, a large anomaly reveals the plan of a huge building 60 m long and 15 m wide constituted by large halls or rooms, to be probably identified as courtyards. At the southern end and bottom of the slope the signal (3/4 m thick) probably refers to the wall of the lower city running from NW to SE, and parallel to the building of the terrace.

The building on the southern mound presents a distinct plan with rooms surrounding large courts on a long E-W axis; it might be probably better compared with buildings of late periods, Achaemenid or Hellenistic.¹¹

11 See the different plan of the Achaemenid building at Tille Höyük of Late Assyrian orientation, St. Blaylock, 'Rescue Excavations by the BIIA at Tille Höyük, on the Euphrates, 1979.1990',

Unfortunately materials are missing on this portion of the surface of the slope and we cannot suggest any reliable chronological attribution. This is the same for the lower defence wall which, owing to its alignment strictly parallel to the building on the upper slope, has to be attributed to the same urban setting and period of this last one. The walls on the top of the mound, instead, with the gate and donjon and the few blocks visible on the surface, characterised by distinct mortar and stone crafting, might be more safely assigned to the Byzantine period.

Plan, and position of these structures of the southern mound differ from the ones surveyed in 2008 and 2009 on the eastern side and on the north-eastern limit of the terrace, which probably belong to the Late Hittite period, such as the two large Buildings I and II, portions of casemate walls and a gate. This datation is also hinted by the big well dressed granitic blocks visible on the surface,¹² the presence of diagnostic pottery and materials,¹³ and especially the fragment of a large cuneiform tablet, probably belonging to a Hittite magical ritual dating to the Imperial Period.¹⁴ This is actually the most important piece of evidence supporting the identification of Uşaklı Höyük with an Hittite town. Besides, other materials and especially a small clay bulla impressed three times by a Hittite stamp seal with guilloche and spiral patterns might indicate for the structures appearing in the outer edge of the northern side of the terrace a date in the Old Hittite period.¹⁵

In conclusion the data collected so far from the survey on the site of Uşaklı Höyük and its territory indicate a continuous occupation of this small plain on the Egri Öz Dere north of the Kerkenes Dağ; there is certainly evidence

in R. Matthews (ed.), *Ancient Anatolia. Fifty Years Work by the British Institute of Archaeology of Ankara*, London 1998, pp. 118-120, Fig.12.4. See for cultural trends in Eastern Anatolia at the time of the Achaemenid empire, G.D. Summers, 'Archaeological Evidence for the Achaemenid Period in Eastern Anatolia', *Anatolian Studies* XLIII (1993), p. 85-99.

12 G. Carpentiero, 'First Results of Geophysical Survey', in S. Mazzoni, A. D'Agostino, V. Orsi (eds.), 'Survey of the Archaeological Landscape of Uşaklı/Kuşaklı Höyük (Yozgat)', *Anatolica* 36 (2010), pp. 116-118, figg. 8-10; B. Chiti, in *ibid.*, pp. 119-120, comparing Buildings I and II with buildings at Alaça Höyük and Maşat Höyük.

13 See A. D'Agostino, and V. Orsi in Mazzoni, D'Agostino, Orsi 2010, *op. cit.*, p. 125-129.

14 C. Corti, in Mazzoni, D'Agostino, Orsi 2010, *op. cit.*, p. 131-132.

15 S. Mazzoni, in Mazzoni, D'Agostino, Orsi 2010, *op. cit.*, p. 130.

of inner fluctuations in settling the various zones of the site and its area. The most interesting results of this campaign concerns, in fact, the occupation of the central mound which continued probably along the whole of the first millennium B.C. and in the first centuries of the 1st millennium A.D.; during this long course of time the site might have maintained its role as a stronghold with some administrative function on the important east-west trans-Anatolian route of communication.¹⁶

16 St. Mitchell. *Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor. I. The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford 1993, 130, Map 8; on the importance of the military routes, pp. 24-136.

Fig.1a: View of Uşaklı Höyük from North; the Kerkenes Dağ in the background

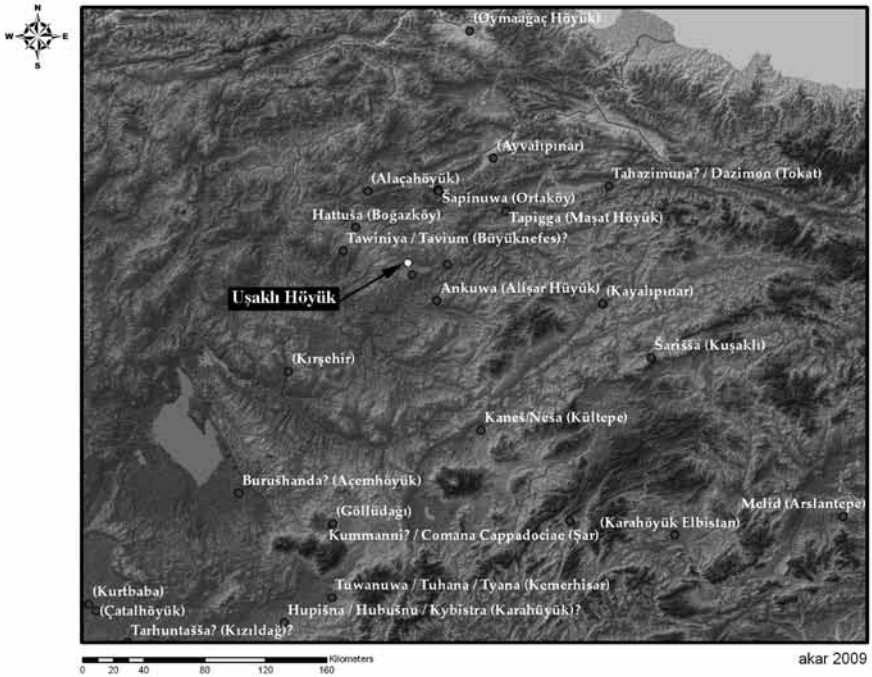

Fig.1b: The central-Anatolian plateau: localization of Uşaklı Höyük and other sites

Fig.2a: The site n. 9 close to the village of Aşağı Karakaya Köy

Fig.2b: Pottery from site n. 9

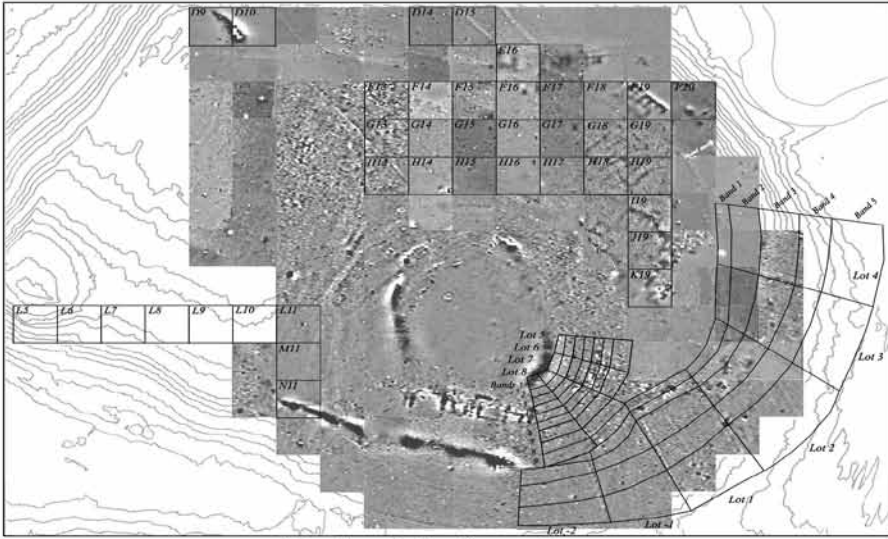

Fig.3a: Collection units

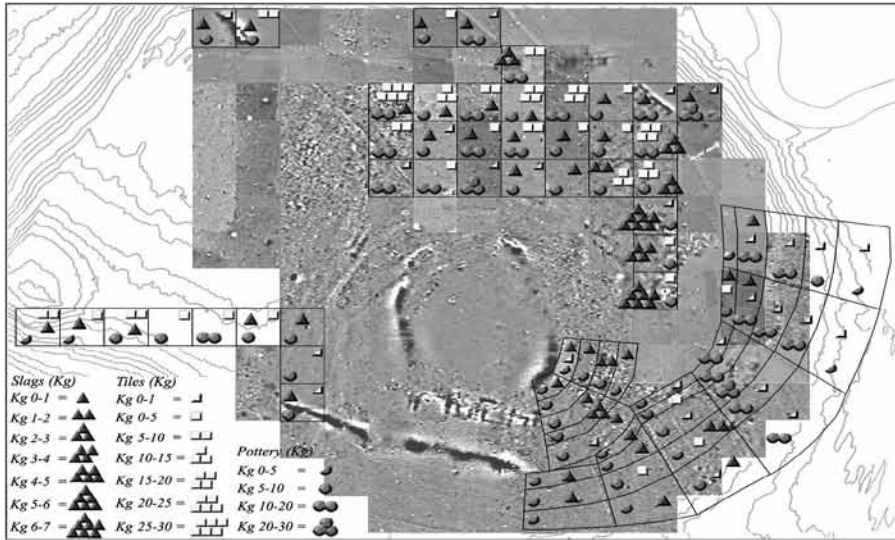

Fig.3b: Spreadsheet of potsherds, slags and tile fragments
(by Orsi; graphics adapted from G. Carpentiero, B. Chiti, G. Della Lena Guidiciioni plans)

Fig.4a: Painted sherds dating to the Iron Age

Fig.4b: Hand-made sherds dating to the EBA-MBA transition

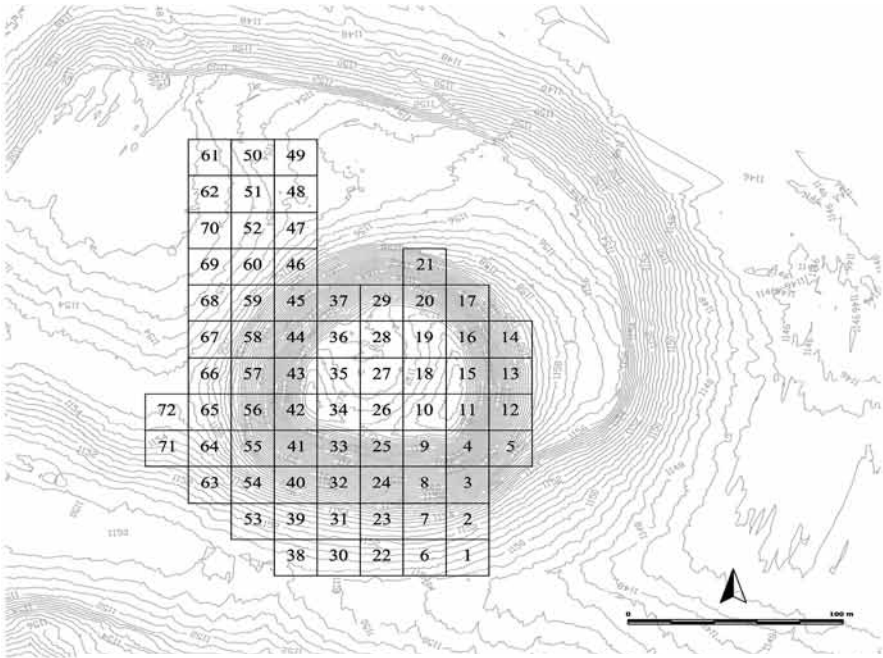

Fig.5a: The area of the geomagnetic prospection

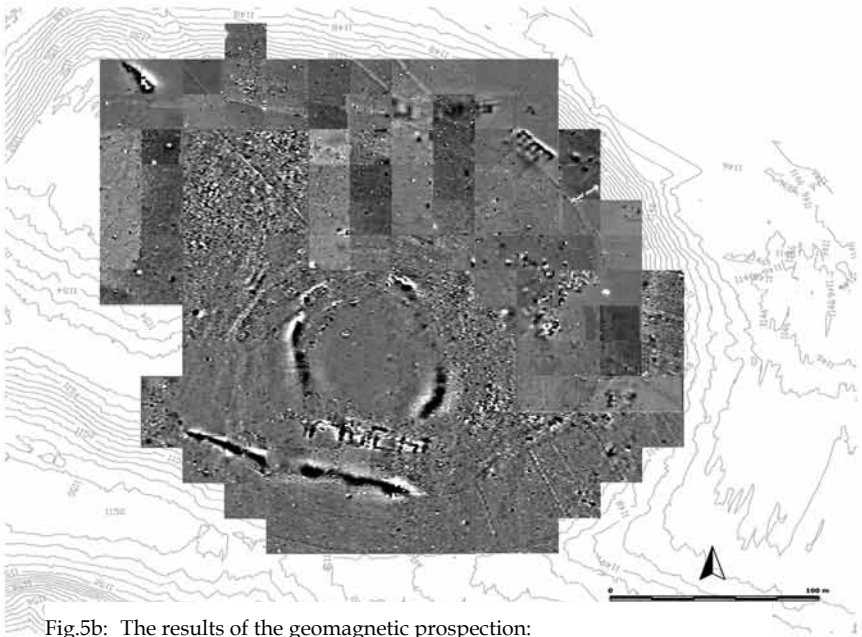

Fig.5b: The results of the geomagnetic prospection:
the line delimits the 2010 prospected area (by G. Carpentiero)

YALBURT YAYLASI (ILGIN, KONYA) ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMA PROJESİ, 2010 SEZONU SONUÇLARI

Ömür HARMANŞAH*

Peri JOHNSON

1. Giriş

Konya ili, Ilgın ilçesi sınırları içerisindeki Yalburt Yaylası Arkeolojik YüzeY Araştırma Projesi'nin ilk sezonu 26 Temmuz-22 Ağustos 2010 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Projenin finansmanı Brown Üniversitesi Mısırbilim ve Eski Batı Asya Çalışmaları Bölümü, Joukowsky Arkeoloji ve Eskiçağ Dünyası Enstitüsü ile aynı üniversitenin Richard B. Solomon Fakülte Araştırma Fonu tarafından karşılandı. Gerekli resmi izinleri sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, yardımlarını esirgemeyen Ilgın Belediye Başkanlığı ve Kaymakamlığı'na, Konya Arkeoloji Müzesi'ne ve bizleri misafir eden Ilgın Şeker Fabrikası'na teşekkür ederiz¹.

Yalburt YüzeY Araştırması beş yıllık bir bölgesel arkeolojik araştırma projesi olarak tasarlandı. Proje, Yalburt Yaylası Hitit Anıtsal Havuzu ile Ilgın ilçesi ve çevresinde, özellikle Orta ve Geç Tunç Çağı ve Demir Çağlarına odaklanarak, bölgenin arkeolojik peyzaj, yerleşim yapısı ve jeomorfolojik

* Dr. Ömür HARMANŞAH, Assistant Professor of Archaeology and Egyptology and Ancient Western Asian Studies, Brown University, Joukowsky Institute for Archaeology and the Ancient World, Box 1837, 60 George Street, Providence RI 02912 USA, omur_harmansah@brown.edu.

Dr. Peri Johnson, PhD, University of Pennsylvania, peri.johnson@gmail.com.

1 Bakanlık temsilcimiz Topkapı Sarayı Müzesi uzman arkeologlarından Sedrettin Ögünc çalışmalarımıza özveri ile katkıda bulunmuştur, kendisine minnettarız. Arazi çalışmalarımız sırasında Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Doç. Dr. Özdemir Koçak ve Pennsylvania Üniversitesi'nden Dr. Peri Johnson ekibin arazi koordinatörlüğünü üstlendiler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü'nden Doç. Dr. Uğur Doğan, ve aynı bölümde yüksek lisans öğrencisi Emre Zöhra ile Çankırı Karatekin Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Murat Ataol araştırma alanımızda jeolojik ve jeomorfolojik çalışmaları yürüttüler. Öğrenciler Bochay Drum ve Yasemin Özarslan yüzeY araştırma ekibini oluşturdular. Özveri ile çalışan bütün ekibimize müteşekkirimiz. Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Arkeoloji Laboratuvarı 2010-2011 akademik yılı boyunca buluntular üzerine çalışmalarımız için bizlere kapılarını cömertçe açtı, özellikle Prof. Aslıhan Yener ve Murat Akar'a teşekkür ederiz. Projeye Selçuk Üniversitesi'nden akademik destek veren Prof. Hasan Bahar'a teşekkür ederiz.

tarihini irdelemeyi amaçlıyor. Bu proje bir süredir üzerine çalıştığımız Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'na ait kaya anıtları, kutsal havuzlar, kutsal mağara ve düdenleri konu alan, ve eskiçağ topluluklarının benzer karstik jeolojik oluşumlarla olan kültürel etkileşimleri araştıran daha büyük ölçekli bir çalışmanın arazi bileşenini teşkil ediyor. Bu sebeple proje alanı 1970'lerde günışığına çıkarılmış olan Hitit Kralı IV. Tudhaliya'ya atfedilen Yalburt Yaylası Kutsal Havuzu ile onun 20 km. güneyinde yer alan Köylütolu Yayla Hitit Barajı çevresinde şekillendi. Amacımız bu iki anıt arkeolojik peyzaj ve yerleşim sistemleri kapsamında değerlendirmek, ve bölgedeki uzun vadeli Tunç ve Demir Çağı yerleşim sistemleri içindeki konumlarını ve önemlerini irdelemektir.

2. Yerel coğrafya

İlgin ilçesi (Helenistik dönemdeki adıyla Tyriaion)² Hitit İmparatorluk Çağı'nın önemli kenti İkkuwaniya olduğu düşünülen Konya'nın 70 km. kadar kuzeyine düşer ve Hitit coğrafyasının Aşağı Ülkesini batıya bağlayan ana ulaşım hattında yer alır (Harita: 1). Özellikle Geç Demir Çağı ve Helenistik dönemde önem kazanan bu ortak yol (Strabon 14.2.29), büyük ihtimalle Hitit krallarının da batı seferleri için kullandığı önemli arterlerden biriydi. Nitekim Zenofon ünlü İran seferi sırasında Tyriaion ovasında Pers ordusu ile konaklamış ve Genç Kiros'un burada yaptırdığı askeri tatbikattan eserinde bahsetmiştir (*Anabasis* 1.2.14-18). Sultan dağları ile güney ve güneybatısındaki göller bölgesi karstik coğrafyasından ayrılan İlgin ve çevresi, jeolojik olarak tektonik bir çukurluğa yerleşmiş olan Çavuşçu Gölü ve onun yaygın havzası ile şekillenir. Bu alan eskiçağ yerleşimlerinin de bir odağını oluşturur. Doç. Dr. Uğur Doğan'ın raporuna göre, bölgenin Paleozoik ve Mesozoik formasyonlu metakonglomera, metakumtaşı, fillit, rekristalize kireçtaşı ve dolomitik mermerlerden oluşan bir jeolojisi vardır. Yalburt Yaylasının da üzerinde bulunduğu Gavur Dağı yükseltisi yine Mesozoik dönemden beri süregelen erozyon ile şekillenmiştir, ve karstik taban düzeyi olan fillit ve

2 İlgin'in eskiçağ kenti Tyriaion'la özdeşleştirilmesi konusunda bkz. Jonnes 2002: 61.

kireçtaşı-mermer kantağının yüzeyde gözlemlendiği noktalarda yeraltı sularının kaynakıldığı pınarlara elvermiştir. Üzerine Hitit anıtının inşa edildiği Yalburt Pınarı da bunlardan biridir. Yüzey araştırma projemiz, bölgedeki pınarların jeolojik yapısı, tarih boyunca jeomorfolojik dönüşümü ve bu pınarlarla eskiçağ anıt ve yerleşimleri arasındaki ilişkilere özellikle eğilmektedir. Proje jeomorfoloğlarımızın önerisi ile önümüzdeki yıllarda, çevre, iklim ve bitki tarihine ilişkin verilere ulaşmak üzere özellikle Çavuşçu Gölü'nde ve çevre vadi tabanlarında jeomorfolojik örnekleme ve sondaj çalışmaları planlanmaktadır.

3. Yüzey araştırma metodolojisi

Akdeniz dünyası peyzaj arkeolojisinde, bölgesel sorulara öncelik tanıyan, yerleşim ve yerleşim ötesi alanlara dengeli olarak ilgi gösteren ve *diyakronik* (artsüremli) yüzey araştırma metodolojileri gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır ve Yalburt Projesi bu yaklaşımlardan özellikle etkilenmiştir.³ Bu doğrultuda projemiz bir yandan geniş çaplı, yaygın, yerel bilgiye dayalı ve vehiküler taramalarla bölge bütününe genel yerleşim yapısını kurgulamaya çalışır, öte yandan da yoğun ve saha-yürüme odaklı, seçilen kısıtlı alanlarda buluntu yoğunluklarının sistematik bir şekilde örneklenmesini amaçlar. Projenin ilk iki sezonunda (2010 ve 2011) daha yaygın arkeolojik ve jeomorfolojik araştırmalara öncelik verilmekteyken, son üç arazi sezonunda yoğun yüzey taramaların ile saha-yürüme yöntemlerine odaklanılacaktır.

2010 sezonu çalışmaları kapsamında öncelikle üç önemli bölgeye odaklandık: Çavuşçu Gölü havzası, Ilgın-Karaköy-Kaleköy vadisi ile Yalburt anıtı ve çevresi (Harita: 2). Dört haftalık çalışma süresince ondört ayrı mevkide geniş çaplı yüzey araştırma faaliyetlerinde bulunduk, bunların önemli kısmı önceden bilinen yerleşimler olmakla birlikte, bu mahallerden dördünde henüz tescilli olmayan arkeolojik sit alanlar tespit ettik. Belgelemesi yapılan ve yüzey buluntuları toplanan tüm arkeolojik arazilerde, ilk keşiften

3 Akdeniz dünyası yüzey araştırma projeleri ve metodolojilerine genel bir bakış için, bkz. Cherry 2003, Alcock ve Cherry 2004; Francovich, Patterson ve Barker 2000.

sonra, araştırma biriminin sınırları belirlenerek, birim topografik mahallere bölünmüş, el GPS'leri yardımı ile de bu mahaller haritalanmış, toplanan yüzey buluntuları bu mahaller çerçevesinde ayrıştırılarak gruplanmıştır. 2010 sezonunda toplanan yüzey malzemesi, birimlerin tarihlendirilmesi ve yerleşimin kullanımına dair çıkarımlar yapılmak üzere sadece *diyagnostik* (tanılayıcı) malzeme ile sınırlandırılmıştır. Her bir araştırma birimi ve onun parçası olan her bir mahal için sistematik ve çok yönlü bir arkeolojik peyzaj değerlendirmesi için hazırlanan formlar doldurulmuş, arazi ve mahallerin eskiz haritaları hazırlanmıştır. Bu formlar her arazi için konum, topoğrafik yapı, bitki örtüsü ve yoğunluğu, hidroloji, jeoloji, arkeolojik görünürlük, toprak özellikleri, modern arazi kullanımı gibi konularda dengeli bir şekilde bilgi toplanmasını sağlar. Seçilen bazı arazilerde topografik ölçüm ve mimari belgeleme, sistematik saha yürüme ile yüzey buluntu yoğunluklarının haritalanması, fotoğrafı ve video kayıt çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca 2010 sezonunda kısıtlı bir bölgede yüzey buluntu yoğunluğunu belirlemeye yönelik saha-yürüme metodunu denedik, ancak projenin 3, 4 ve 5inci sezonlarında bu yöntemle odaklanmayı planlıyoruz. Bunlarla birlikte 2010 sezonunda arazide toplanan verilerin sağlıklı olarak belgelenmesi ve kullanımı için bir proje veri tabanı oluşturulmuş ve ArcGIS ile bu verilerin coğrafi bilgi sistemleri ile ilişkilendirilmesi çalışmalarına başlanmıştır.

Projemizin metodolojik olarak sunduğu en önemli yenilik, tespit edilen arkeolojik yerleşimlerin hızlıca belgelenmesi ve yüzey buluntu örnekleme yoluyla kayda geçirilmesinden, bu arazilerde yapılan çalışmaları daha uzun bir sürece yayarak, yerleşimin yakın çevresinin, yöre sakinlerinin de sunduğu yerel bilgi yardımı ile daha ayrıntılı araştırılmasıdır. Bu yöntemle yerleşim çevresindeki taş ocakları, su kaynakları ve kanallar, eskiçağ yolları ve kutsal alanlar gibi yerleşim dışı peyzajı unsurlarının tespiti mümkün olmuştur. Bahsi geçen bu yöntemle akademik alanda yeni filizlenmekte olan "mahal arkeolojisi" yaklaşımına katkıda bulunmak istenmektedir (Zedeño ve Bowser 2009).

4. Bölgede önceki arkeolojik çalışmalar

Yalburt Yaylası Hitit Anıtsal Havuzu ile bu anıtın hemen güneybatısında yeralan Yalburt Höyüğü, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü'nü temsilen Raci Temizer başkanlığında bir arkeolog ekip tarafından 1970-1975 yılları arasında kazılmış ve bu çalışmalar kısmen yayınlanmıştı (Temizer 1984, 1988). 1970 yılı içerisinde Yalburt Yaylası'ndaki su kaynağında yapılan hafriyat çalışmaları sırasında alanda Luvice hieroglif yazıtlı kireçtaşı bloklar ele geçmiş, bunun takiben Raci Temizer ve ekibi 1971, 1972 ve 1975 yıllarında üç sezon boyunca Yalburt Yaylasında kazı ve koruma çalışmalarında bulunmuşlardı⁴. Ortaya çıkan kesme taşlardan inşa edilmiş hieroglif havuzun iç yüzüne kabartma olarak işlenmiş hiyeorglif Luvice yazıt bilahere çeşitli bilim adamlarınca yayınlanmış ve yazıtın M.Ö. 13. yüzyıl Hitit Kralı 4. Tudhaliya zamanına tarihlenen, Hitit Kralı'nın batıdaki Lukka ve Wiyanawanda ülkelerine yaptığı seferlerden bahis açan bir *kommemoratif* (anıştırıcı) yazıt olduğu anlaşılmıştır⁵. Aynı kazılar sırasında, Hitit havuzunun güneybatısında yeralan yüksek kireçtaşı kayalık üzerinde kurulmuş olan höyük yerleşimi 3 büyük açma ile araştırılmış, buradaki yerleşimin Erken Roma ve Helenistik döneme tarihlenen bir kale yerleşimi olduğu Temizer tarafından ortaya konmuştur⁶.

Benzer bir biçimde Kadınhanı ilçesine bağlı Köylütolu köyünün Kuzeydoğusundaki Büyük Büvet Mevkii'nde 1884 yılında M. Sokolowski adlı araştırmacı Luvice Hieroglif yazıtlı bir yapı taşı tespit etmiştir ki bu yazıt daha sonra buluntu yerinin hemen doğusundaki "Büyük Büvet" anıtsal toprak bent yapısı ile ilişkilendirilmiştir (Masson 1980; Emre 1993: 8-9). Eğer bu ilişkilendirme doğru ise, sözkonusu baraj yapıtı Hititler tarihinden arkeolojik olarak bilinen en anıtsal baraj yapıtı olmalıdır. İlgin bölgesindeki ilk sistematik yüzey araştırması Selçuk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hasan

4 Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivi Yalburt Kazısı dosyaları.

5 Poetto 1993; Hawkins 1995: 66-85; Karasu, Poetto, Savaş 2000. Aynı anıt konusunda bir başka tartışma için, ayrıca bkz. Hawkins 1992.

6 Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde muhafaza edilen Yalburt Kazısı belge ve buluntuları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün resmi izni ile ekibimizce çalışılmakta ve yayına hazırlanmaktadır.

Bahar ve ekibi tarafından 1994 yılında gerçekleştirilmiştir (Bahar 1996). 2010 Sezonunda üzerinde çalıştığımız pek çok arkeolojik alan Prof. Bahar ve ekibi tarafından daha önce tespit ve tescil edilmiş ve halihazırda yayınlanmış arazilerdir.

Aşağıda bu üç çalışma bölgesinde –Yalburt Yaylası ve çevresi, Çavuşçu Gölü Havzası ve Karaköy-Kaleköy Vadisi– yaptığımız çalışmalar özetlenmiştir.

Yalburt Yaylası ve Çevresi

2010 sezonunda arazi çalışmalarımızın önemli bir odağını Yalburt havuz anıtı çevresindeki yerleşimin niteliği, kronolojik gelişimi ve topoğrafik dağılımını belirlemektir. Yalburt Yaylası, Ilgın'ın kuş uçuşu 19 km. kadar kuzeydoğusunda, Gavur Dağı'nın eteklerine 1366 m. rakımda kurulmuş, bugün Çobankaya (eski adıyla Şuhut) köyüne bağlı bir yayla yerleşmesidir. Toplanan yüzey buluntuları, mimari belgeleme ve haritalama ile jeomorfolojik çalışmalar sonucunda yerleşim 16 ayrı mahalle bölünmüş, ve yerleşimin özellikle Orta ve Geç Demir Çağı, Helenistik ve Erken Roma, ile Geç Roma dönemlerinde Yalburt pınarı etrafında oldukça geniş bir alana yayıldığı anlaşılmıştır (Harita: 3). 1975 yılı kazılarında Raci Temizer ve ekibi havuzun kuzeydoğusuna yerleştirdikleri açmada moloz taştan inşa edilmiş duvarlarında devşirme hiyeroglifli Hitit blokları bulunan, Geç Frig dönemine tarihlenen bir bina tespit etmişlerdir. İndikleri bir alt tabakadaki erken evre tarihlenememiştir. Bu kazı alanında yaptığımız incelemelerde, el yapımı siyah kumlu, kenardan aşağı dönük boynuz kulplu diyagnostik bir testi parçası ele geçmiştir, ve çevredeki başka buluntularla da desteklenerek muhtemelen Kalkolitik ya da Erken Tunç Çağı'na tarihlenebilecek, arazinin en erken seramik buluntularını bize vermiştir. Orta ve Geç Demir Çağı'nda yerleşim Havuz ve yakın çevresinin dışında yoğun olarak, havuzun güneyinde yerli halkın Kalkamak olarak adlandırdığı ortaçağa ait bir mezarlığın bulunduğu sırta yer alır ve özellikle yaygın Demir Çağ gri ve boyalı seramiklerinden anlaşılır (Resim: 1). Helenistik dönemde yerleşim Kalkamak sırtındaki

varlığını devam ettirirken Yalburt Höyüğü alanına da sığar. Raci Temizer tarafından 3 büyük açma ile araştırılan Yalburt Höyüğü, Helenistik dönemde varlıklı bir yerleşim niteliğinde olmalıdır. Bu önerimiz, seramik buluntuların niteliği ile de desteklenmektedir: höyük alanında çok sayıda ziyafetlerin verildiği buluntulardan anlaşılmaktadır. Höyük'te bulunan Ege Denizi-Batı Anadolu kültürleri ile ilintili mallar bu görüşü güçlendirir. Hitit havuzunun devşirme malzemelerle tekrar inşa edildiği Roma döneminde ise, yüzey buluntularının gösterdiği kadarı ile, Yalburt yaylasındaki yerleşim daha önceki dönemlere nazaran kat be kat yaygınlaşır. Yerleşim özellikle Çeşme Deresi'nden çağdaş yayla köyüne doğru genişler. Kalkamak Sırtı ve çevresinde, Karadağ sırtlarında sayısız miktarda taş temelli konut yapıları, gelişmiş bir kanalizasyon sistemiyle birlikte yüzeyde gözlemlenebilmektedir ve bu yapılar Geç Roma seramikleri sunarlar. Yerleşmenin farklı alanlarında, özellikle dere yatağı boyunca anıtsal, uzun duvar yapıları da gözlemlenmektedir.

Yalburt Yaylasının 2.3 km kuzeydoğusunda 1475 m. rakımda yöre sakinleri tarafından "Şangır Mağaza" adıyla adlandırılan anıtsal ölçekte bir obruk mağara tespit edildi (Resim: 2). Mağara ağzında yoğun olarak ele geçen, zengin bir çeşitlilik gösteren yüzey buluntuları bu mahallin özel bir arkeolojik alan olduğunun bizlere ipuçlarını verdi. Obruğun jeolojik yapısını inceleyen Doç. Dr. Uğur Doğan'a göre, bu civarda bir zamanlar yüzeyde akan sular, bölgedeki tektonik değişim sonucunda yer altında akışlarını sürdürmeye başlamış, ve bu karstik sular mağaraların oluşmasına yol açmıştır. Bu mağaralardan birinde tavanın çökmesi sonucunda 20 m derinliğinde 50-60 m çapındaki obruk oluşmuştur. Yöre sakinlerinden aldığımız bilgilere göre 2009 yılı Kasım ya da Aralık aylarında büyük ebatlı iş makineleri ile bölgeye gelen eski eser kaçakçısı bir grup obruğun hem doğal yapısına hem de kültürel katmanlarına yoğun tahribat vermişlerdir. Obrukta ele geçen buluntular, Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenebilecek çanak çömlek, pişmiş toprak heykelcikler, taş heykel parçaları, yazıtlı bir stel, mimari parçalar, kemik parçaları, tütsü kapları, mimari terrakotalar ve çatı kiremitleri oluşturmaktadır. Obruğun iç yüzeyindeki arkeolojik depolama yerleşim katmanlaşmasıyla değil adak çukuru olarak işlev görmesiyle oluşmuş olmalıdır. Kaçakçı tahribatının

yoğun olduğu bölümlerdeki stratigrafik kesitlerden anlaşıldığı kadarı ile bazı kesitler 4-5 metre kalınlıktadır ve bu katmanlar arasında taban görülmemiştir. Dolayısıyla obruk tabanındaki arkeolojik toprak, içi hayvan kemikleri, minyatür kaplar, az kullanılmış ya da hiç kullanılmamış adak kapları ile dolu, organik kalıntılarca zengin siyah renkli bir topraktan müteşekkildir. Obruk tabanında çok sayıda geçen pişmiş toprak heykelcik parçaları, Raci Temizer ve ekibinin Yalburt höyüğü kazılarında ele geçen heykelcikle benzeşmesi bu iki alanda bir kült pratiği sürekliliği olduğunu gösterebilir. Kalıntıların niteliği, katmanlaşmanın yapısı, buluntuların çeşit, tip ve korunma dereceleri göz önüne alındığında Şangır Mağaza obruğunun Helenistik ve Roma dönemlerinde içinde kutsal şölenlerin düzenlendiği ve adakların adandığı bir mağara kült merkezi olduğu anlaşılmaktadır, ancak gelecek sezonlarda yapılacak arkeolojik çalışmalar bu tarihleme ve yorumun tekrar gözden geçirilmesine imkan sağlayacaktır.

Çavuşçu Gölü havzası

Yalburt Projesi 2010 yılı çalışmaları, Çavuşçu Gölü havzasının güneydoğu ve doğusunda yoğunlaştı. 1960'lardan bu yana süren bir dizi proje ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Çavuşçu Gölü'nü Çiğil, Çebişçi ve Bulcuk dereleri ile beslenen Çavuşçu Gölü kuzeyden ve güneyden sınırlanarak bir depolama havzasına dönüştürülmüştür. Böylelikle araştırma alanımıza giren Ilgın ve Atlantı Ovaları'nda yeni bir kanal sistemi ile tarımsal sulama gerçekleştirilegelmiştir. Çavuşçu Gölü havzasında Şarampol Tepe, Orta Tepe, Vakıf Ağılı Mahallesi, Yılanlı Dağ, Navruşuk Höyük, Tokar Mevkii Höyüğü ve Göktepe Höyük arazilerinde çalıştık. Burada, projemizin odaklandığı dönemler açısından önem taşıyan Şarampol Tepe-Orta Tepe kompleksinden bahsetmekle yetineceğim (Harita: 4). Daha önce Prof. Dr. Hasan Bahar tarafından da yayınlanan Şarampol Tepe, Ilgın'a kuş uçuşu 4.5 km uzaklıkta, Çavuşçu Gölü'nün güneydoğu kıyısında doğal ve gözalcı kayalık bir tepenin üzerine kurulmuş, höyükleşmiş bir kale yerleşmesidir (Bahar 1996: 156). Şarampol Tepe 20. yüzyılın ikinci yarısında arazinin arkeolojik bütünlüğünü

tahrip eden önemli müdahalelere maruz kalmıştır (Resim: 3). Çavuşçu Gölünü güneyden sınırlamak amaçlı olarak inşa edilen ve 1960'lı yıllarda hizmete giren baraj bendi çalışması sırasında höyüğün tepesi düzlenmiş ve höyüğün güneybatısında büyük bir taş ocağı açılmıştır. Barajın açılışına dair resmi tören yine Şarampol Tepe üzerinde yapılmış, bu nedenle tepeye doğu yamacından tırmanan bir araç yolu inşa edilmiştir. Höyükteki ikinci kademe teraslama ise, 10 yıl kadar önce Ilgın Kaymakamlığı'nın ağaçlandırma çalışması amacı ile yapılmıştır. Bu sebeplerle höyüğün yüzeyindeki arkeolojik malzemenin dağılımı oldukça karmaşık bir haldedir. Özellikle güney ve doğu yamaçlarından toplanan seramikler yerleşimin tarihlenmesinde etkin olmuştur. Güney yamaçlar Erken, Orta ve Geç Demir Çağlara ait çarpıcı bir seramik zenginliği sunar. Bu malların önemli kısmını depolama pitosları, büyük amforalar ve büyük ebatlı yonca-ağızlı testiler teşkil eder. Bunlardan daha diyagnostik olan seramikler ise şevli yonca ağzılı karenalı çanaklar, düz tabanlı leğen ve testilerdir (Resim: 4). Doğu yamacı bunlarla karşılaştırılabilecek Demir Çağı malları sergiler. Ancak buna ek olarak Helenistik döneme ait ince ve gündelik mallar da ele geçmiştir.

Vakıf Ağılı Mahallesi sakinlerinin tavsiyesi ile, Şarampol Tepe'nin hemen 500 m. güneydoğusundaki Kayaboğazı Mevkii'nde, Orta Tepe diye adlandırılan alanda bir eskiçağ taşocağını incelerken, burada bizleri heyecanlandıran bir yerleşim tespit ettik. Orta Tepe, bugün hemen hemen göl seviyesi ile hemzemin olan pancar tarlaları arasında yükselen uzunca ve yassı kireçtaşı kayalık bir tepedir. Tepenin kuzey ucu eskiçağda yoğun olarak taş ocağı olarak kullanılmışken, güneydeki daha yüksek rakımlı tepe, üzeri kısmen höyükleşmiş, kısmen de erozyon sebebi ile kültür tabakalarını kaybetmiş bir yerleşimdir (Resim: 5). Orta Tepe'nin yüzey buluntuları bizlere daha önceki arazilerde rastlamadığımız, oldukça farklı bir seramik topluluğu sundu. İlk analizlerimize göre, bu seramikler arasında Orta Tunç Çağı'na yahut Asur Ticaret Kolonileri Çağına tarihlenebilecek karine çanaklar ve gaga ağzılı maşrapalar öne çıkmaktadır (Resim: 6-7-8). Bu mallar Orta Tunç Çağı'nda, özellikle 19 ila 17. yüzyıllarda oldukça zengin bir yerleşime işaret ederken, malzemenin bir kısmı da yerleşimin Eski Hitit döneminde de devam

etmiş olduğunu bizlere düşündürmektedir⁷. Birbirlerine çok yakın olan Orta Tepe ve Şarampol Tepe yerleşimleri birlikte düşünüldüklerinde, burada Orta Tunç Çağı ile Geç Tunç Çağı başlarında yerleşilen Orta Tepe'nin, Erken Demir Çağı'ndan itibaren önemini Şarampol Tepe'ye naklettiği önerilebilir. Orta Tepe kayalığının çevresinde irili ufaklı tespit ettiğimiz düdenler, bu yerleşimin eski çağda suyla çevrili olmuş olabileceğini bizlere düşündürmüştür. Bu konuyu jeomorfolojik çalışmalarda önümüzdeki sezonlarda daha ayrıntılı olarak çalışacağız.

Kaleköy-Köylütolu vadisi

Son olarak, araştırma alanımızın güneydoğusunda kalan, çeşitli dere yatakları ve kanallar ile Ilgın'a bağlanan, su kaynakları açısından zengin ve tarıma elverişli Kaleköy ve Köylütolu yaylası civarında yaptığımız çalışmaları özetleyeceğiz. Köylütolu Yaylası'nda Hiyeroglif Luvice yazıtın bugün Kadınhanı'nın Köylütolu köyü arazisi içinde kalan Büyük Büvet adıyla anılan mevkide bulunduğunu bilinmekteydi. Köylütolu sakinlerinin Büyük Büvet olarak adlandırdıkları yapı, 750 m. uzunluğunda ve en geniş yerinde 120 m. genişliğinde, oviden (kuzey yamacında) 18 ila 20 m. kadar yükselen büyük bir baraj bendinden müteşekkildir. İlk gözlemlerimizde seramik buluntu vermeyen Büyük Büvet yapısında açılmış olan büyük kaçakçı çukurları jeomorfolog ekibimiz tarafından incelenmiş, bendin katmanlaşması ve inşaa tekniğı hakkında zengin bilgi edinilmiştir. Katmanların önemli bir kısmı taşınma yolu ile getirilmiş, yerli olmayan karbonat içeriğı yüksek yeşil toprak, demir içeriğı yüksek kırmızı killi toprak, kırıntılı kireçtaşı kollüvyal malzemeden oluşur. Bendin en üst tabakalarında da moloz taş dolgu gözlenir (Resim: 9). Köylütolu Barajı dolayısıyla büyük bir işgücü yoğunlaşması, krali yatırım ve iyi bir planlama ve emek organizasyonu ile gerçekleşmiş bir proje olmalıdır. Önümüzdeki sezonlarda, barajın su toplama havzasında ve çevresinde derin toprak örnekleri alınarak kullanım yoğunluğu ve sedimantasyon çalışmaları yapılacaktır.

7 Bu malzemeyi bizlerle ayrıntılı olarak tartışarak fikirlerini esirgemeyen sayın Ulf-Dietrich Schoop'a minnettarız.

2010 sezonunda Köylütolu Yayla barajının su kaynaklarını araştırırken, önemli bir arkeolojik araziye daha rastladık ve burada ayrıntılı belgeleme çalışmaları yaptık (Harita: 5). Halk arasında Ören Çeşmesi olarak anılan mahal, adından da anlaşılacağı gibi hem bölgenin en zengin su pınarlarından birine sahiptir, hem de uzun soluklu bir eskiçağ yerleşimini barındırır. Ören Çeşmesi, yöre sakinlerinden alınan bilgiye göre en az 4-5 köyün su ihtiyacını karşılamaktadır ve Ilgın'ın 19 km güneydoğusunda, Karasevinç köyü sınırları içinde, köyün 1.4 km güneybatısında yer alır. Ören Çeşmesi mahalli, betonarme bir su toplama havuzu ve pınarın yüzeye çıktığı bataklık bir alan çevresinde bir höyük, bir ortaçağ Hristiyan mezarlığı ve vadi tabanı boyunca uzanan Roma ve Bizans dönemine ait teras yapılara sahiptir. Höyükten toplanan seramiklerden edilen ilk izlenimlere göre, höyük uzunca ve zengin bir İlk Tunç Çağı'na tanık olmuş olmalıdır. İlk Tunç seramikleri farkedilir bir miktarda bir örnek içerik sergilerken, el yapımı olan oksitlenmiş mallar yüksek açkılı yüzeylere sahiptir. Kapların formlarına bakıldığında yukarı çekme kulplara sahip düz cidarlı pek çok çanakla karşılaşılır. İlk Tunç III sonları ise kırmızı astarlı açkılı çark yapımı kaplarla belirlenir. Ören Çeşmesi'nin bu malları Orta tepe'deki Orta Tunç malları ile oldukça farklıdır. Höyük daha sonra Erken Demir Çağı'nda tekrar yerleşilmiştir. Burada Erken ve Orta Demir Çağ boyalı seramikleri ve yine bu dönemin bol bulunan siyah astarlı gri seramikleri yol gösterici olmuştur.

Daha önceki tarihsel ve arkeolojik literatürde yer yer referans verilen ancak henüz kapsamlı arkeolojik bir çalışmaya konu olmamış olan Kale Tepesi'nden Ilgın'ın Kaleköy-Karaköy ve Zaferiye köylerinin arasında yer alır (Resim: 10). Kale Tepesinin kuzeydoğu yamacında, bölge için önemli bir su kaynağı bulunur. Bu pınarın hemen üst kısmında savunma duvarlarının anıtsal kesme taş işçiliği göz alıcı şekilde korunmuş, yaklaşık olarak 70 m. x 60 m.'lik bir alanda izlenebilen, tepeye de ismini veren bir kale yapısı yer alır. Bu göz alıcı anıtsal kale, yer yer 8-9 taş sırası yüksekliğinde korunmuştur, her bir taş sırasının yüksekliği 60 ile 85 cm. arasında değişir. Kale yapısı daha önceki çalışmalarda kısaca irdelenmiş, genel izlenim olarak Helenistik döneme atfedilmiş (Dinçol vd. 2000: 3), Prof. Hasan Bahar ve ekibi tarafından genel

ölçümleri yapılmış ve yayınlanmıştır (Bahar vd. 1996: Levha CXXXIII). Prof. Jak Yakar, Prof. Dr. Ali ve Belkıs Dinçol, ile Avia Taffet Kale yapısının Hitit taş işçiliğine olan benzerliklerine dikkat çekmişlerdir (Yakar vd. 2001: 716). 2010 senesinde kale duvarlarının anıtsal duvarları üzerine yaptığımız sınırlı çalışmalarda, taş işçiliğinin ve mimari ayrıntıların Yalburt Yaylası Hitit Kutsal Havuzu ile önemli benzerlikler gösterdiği anlaşılmış, Kale yapısının büyük olasılıkla Helenistik öncesi dönemlerde (Geç Tunç ya da Demir Çağı'nda) inşa edildiği düşünülmüştür. Kalenin kesin tarihlenmesi önümüzdeki sezonlardaki ayrıntılı çalışmalarla belirlenebilecektir.

Bu öngörümüz, Kale Tepesi'nin doğu yamacında tespit ettiğimiz anıtsal kesme taşlarla kabartmalı olarak inşa edilmiş yapı ile desteklenmektedir. Doğu yamacından ovaya doğru dökülen su akıntı yatağı üzerine yüksekçe bir seviyede inşa edilmiş yapı, 3 m. x 3 m. lik bir oda mekanı ile onun doğusundaki taş platformdan oluşur. Odanın batı duvarında iki taş sırası boyunca yükselen, çerçevesiz anıtsal bir nişe sahiptir. Yapı yakın dönemde kaçakçılar tarafından kazılarak yüzeye çıkarılmış, bazı taşları dinamitlenmek suretiyle yerlerinden oynatılmıştır. Taş işçiliği ve mimari ayrıntılar yine yapının kale ile çağdaş olduğunu açıkça göstermektedir. Konumu ve mimarisi göz önüne alındığında küçük bir kutsal havuz olduğu düşünülebilir.

Bu çalışmalar ötesinde, kale yapısı çevresinde ve özellikle Kale Tepesinin doğu yamacında vadiye inen teraslarda yaygın bir aşağı kent yerleşiminin olduğu yüzey seramik buluntuları ve mimari kalıntılar sayesinde söylenebilir. Doğu teraslarında bazı uygun tarlalar belirlendi ve bu tarlalarda yürümeye dayalı sistematik yüzey buluntu toplaması gerçekleştirildi. Yüzde 50 kapsamlı olarak araştırma elemanlarının 4'er metre aralıkla yerleştirilmesi ve eş hızlarda yürüyerek gördükleri tüm seramikleri toplamaları prensibine dayanan bu yüzey taraması ilk sonuçlarına göre, aşağı kentin Orta ve Geç Demir Çağları ile Helenistik ve Roma dönemlerinde yoğun olarak yerleşildiği anlaşılmıştır. Ayrıca kale civarından Erken İmparatorluk dönemine (M.S. 1. yy) tarihlenebilecek muhtemelen Germanicus'a ait bir de sikke ele geçmiştir.

Önümüzdeki yıllarda bu kale yerleşmesinin kentsel boyutlarının ve Ilgın peyzajı içindeki yerinin araştırılabilmesi için, ayrıntılı ve uzun soluklu bir çalışma düşünülmekte ve bu arazide arkeolojik yüzey taraması, jeofizik taramalar ve mimari belgeleme çalışması planlanmaktadır.

Sonuçlar

Yalburt Yaylası yüzey araştırmasının ilk dönem sonuçlarını kısaca sıralamak gerekirse, şu noktaları özellikle belirtmek gerekir. Öncelikle, Ilgın ilçesi, ve Yalburt Yaylası çevresinde gözlemlendiği kadarı ile pınar başları ve Çavuşçu Gölü havzası gibi suyu bol peyzajlar Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı yerleşimleri için tercih edilen yerleşim alanları olmuşlardır. Orta Tunç Çağı'nın tek ancak önemli ve zengin bir yerleşimi Çavuşçu Gölü'nün güney kıyısında bulunan Orta Tepe'de tespit edilmiştir. Bu arazi sunduğu yüzey buluntuları ile diğer çok dönemli höyük ve tepe yerleşimlerinden kolayca ayrılır. Hitit kralı 4. Tudhaliya tarafından bir su gözünde inşa ettirilen Yalburt Hitit havuzu, uzun hiyeroglif Luvice yazıtı ile kralın güneybatı ve batı seferlerinden bahsederek, aslında Ilgın bölgesinin Hitit Aşağı ülkesini Batı Anadolu'ya bağlayan önemli bir sınır ve geçiş alanı olduğuna işaret eder. Siyasi açıdan önemli olan bu kommemoratif anıt aynı zamanda, Köylütolu Yaylası'ndaki baraj ve Kaleköy Kale Tepesi'ndeki yerleşim ile birlikte göz önüne alındığında, bizlere muhtemelen bölgede, M.Ö. 13. yüzyılda önemli bir sulama ve tarımsal kalkınma programının hayat geçirilmiş olduğunu düşündürmüştür. Gelecek arazi sezonlarında, Hititlerin bu sınır bölgesinde bölgesel ölçekte ne gibi peyzaj yapılandırma faaliyetlerine giriştiklerini daha ayrıntılı olarak araştırmayı umuyoruz. Demir çağı sakinlerinin bölgedeki pek çok sayıdaki İlk Tunç Çağı höyüğü üzerine tekrar yerleşmiş oldukları yüzey araştırma ünitemizde sıklıkla gözlenmiştir. Bu yerleşimlerin bir kısmının Erken Demir Çağı'nda başladığı görülse de yüzey buluntuları açısından Orta ve Geç Demir Çağları daha zengin temsil edilirler.

Ilgın kırsalı Helenistik dönemde oldukça zengin ve yoğun bir biçimde yerleşilmiş olmalıdır. Araştırdığımız bütün arazilerde istisnasız olarak

Helenistik yerleşimler Tunç ve Demir Çağı yerleşimlerinin üzerine inşa edilmiştir. Kale Tepesi hariç tutulursa Roma dönemi malzemesi bu yerleşimlerin üzerinde pek de fazla görülmez. Yine Helenistik dönemde seramik teknolojileri önemli bir değişim geçirirler. Çanak çömlek kültürü yerel özelliğini nispeten yitirirken, Batı'dan uzun mesafelerden gelen ithal mallar ya da onların yerel taklitleri yoğunluk kazanır. Batı malları bölgeye Orta Anadolu'yu Batı Anadolu'ya bağlayan ve araştırma alanımızı keserek geçen ticaret yolu üzerinde ulaşırlar. Roma döneminde yerleşim stratejisi temelli olarak değişirken, höyükler yavaş yavaş terkedilir. Bunun yerini Yalburt'ta gördüğümüz gibi az yoğunluklu, daha dağınık ve yaygın yerleşimler alır. Ayrıca muhtemelen dönemin su dağıtım teknolojileri yüksek seviyeli yerleşimlerin tercih edilmemiş olmasının önemli bir sebebi olabilir.

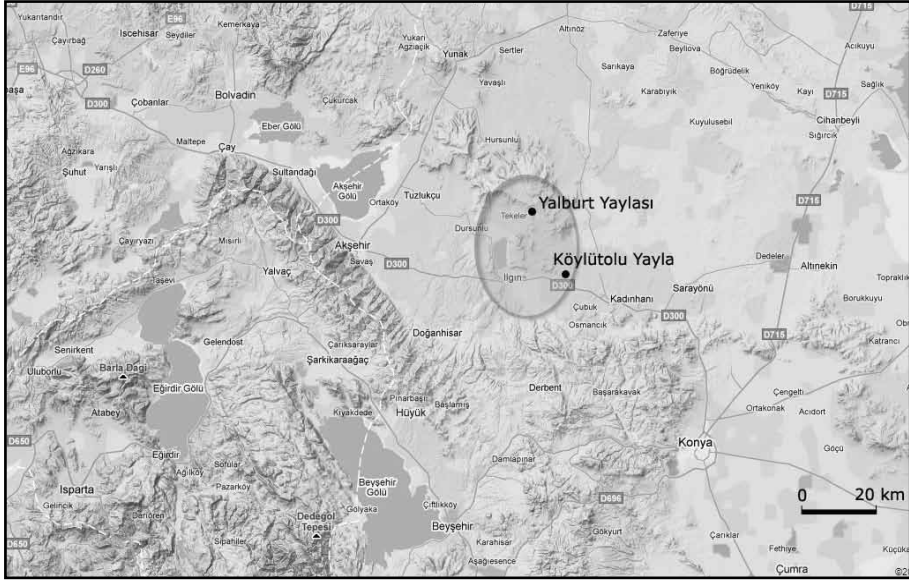
İlgın ilçesi sınırları içinde kalan araştırma alanı, İlgın ve Atlantı Ovaları, Çavuşçu Gölü Havzası, Kaleköy-Karaköy'den Atlantı'ya kadar uzanan vadi, Yalburt ve çevresinin karstik unsurlarla dolu yayla peyzajı ve güneyde Sultan dağlarının eteklerine dek uzanan bol pınarlı Mahmuthisar, Beykonak, Eldeş ovaları ile zengin bir çevresel zenginliği ve yerleşim kültürü çeşitliliği arz eder. Beş yıllık tasarlanan Yalburt Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi bu peyzajların eskiçağdan bugüne uzanan değişimine arkeolojik, jeomorfolojik ve etnografik yöntemlerle yaklaşmayı amaçlıyor. Bunun ötesinde pınarlar, dereler, mağaralar, düdenler, obruklar ve kayalık alanlar çerçevesinde insan topluluklarının peyzaj ile kurdukları ilişkiye özellikle eğilirken, yerel kültür ve yerel bilgi kavramlarını öne çıkaran bir "mahal arkeolojisi" yaklaşımının temellerini atmayı planlıyor.

Kaynakça

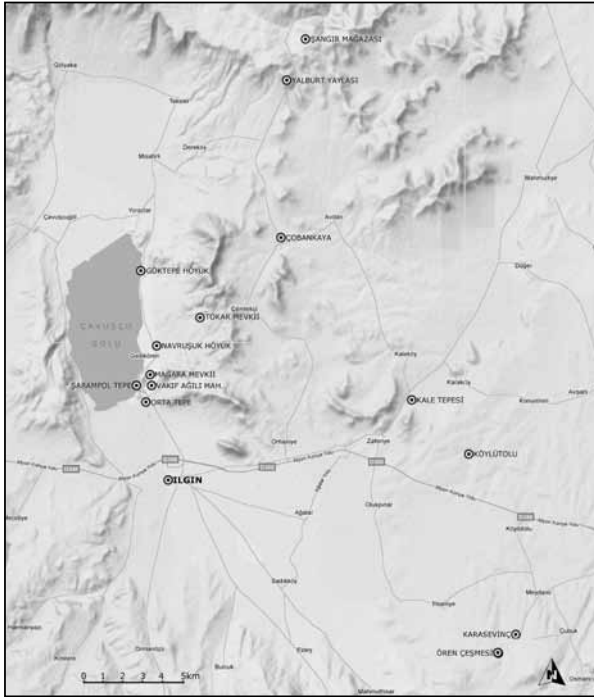
- Alcock, S. E. ve J.F. Cherry (eds); 2004. *Side-by-Side Survey: Comparative Regional Studies in the Mediterranean*. Oxford: Oxbow Books.
- Bahar, H.; 1996. "İlgın çevresi höyükleri 1994." *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* I. Cilt içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 153-184.

- Bahar, H.; G. Karauğuz ve Ö. Koçak; 1996. *Eskiçağ Konya Araştırmaları 1 (Phrygia Paroreus Bölgesi: anıtlar, yerleşmeler ve küçük buluntular)*. İstanbul.
- Cherry, J. F.; 2003. "Archaeology beyond the site: regional survey and its future." *Theory and Practice in Mediterranean Archaeology: Old World and New World Perspectives* içinde. R. Leventhal and J. Papadopoulos (der.). Los Angeles, 137-60.
- Dinçol, A.M.; Jak Yakar; Belkıs Dinçol; ve Avia Taffet; 2000. The borders of the appanage kingdom of Tarhuntassa - a geographical and archaeological assessment. *Anatolica* 26: 1-29
- Emre, K.; 1993. "The Hittite dam of Karakuyu." In *Essays on Anatolian archaeology*. H.I.H. Prince Takahito Mikasa (ed.). Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan vol VII. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1-42.
- Francovich, R.; H. Patterson, ve G. Parker; 2000. *Extracting meaning from ploughsoil assemblages*. London: Oxbow Books.
- Hawkins, J.D.; 1992. "The inscriptions of Kızıldağ and the Karadağ in the light of the Yalburt inscription." *Hittite and other Anatolian and Near Eastern studies in honour of Sedat Alp*. Heinrich Otten, Ekrem Akurgal, Hayri Ertem, Aygül Süel (eds.).
1995. *The hieroglyphic inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (SÜDBURG)*. Arkeolojik önsöz: Peter Neve. Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 3. Wiesbaden Harrassowitz Verlag.
- Jonnes, L.; 2002. *The Inscriptions of the Sultan Dağı I. (Philomelion, Thymbrion/Hadrianopolis, Tyraion)*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Karasu, C.; M. Poetto; ve Ö. Savaş; 2000. "New fragments pertaining to the Hieroglyphic Luwian Inscription of Yalburt," *Archivum Anatolicum* 4: 99-112.
- Masson, E.; 1980. "Les inscriptions louvites hiéroglyphiques de Köylütolu et Beyköy." *Kadmos* 19: 106-122.

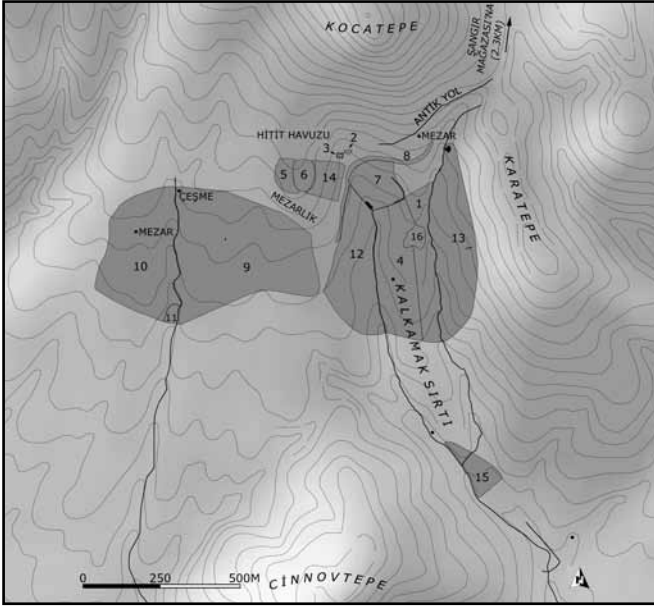
- Poetto, M.; 1993. *L'iscrizione luvio-geroglifica di Yalburt : nuove acquisizioni relative alla geografia dell'Anatolia Sud-Occidentale*. Studia Mediterranea 8. Pavia : G. Iuculano Editore.
- Temizer, R.; 1984. "İlgın Yalburt Yaylası Hitit Anıtı." *Konya* içinde. Feyzi Halıcı (der.) Ankara: Güven Matbaası, 53-57.
1988. "Introduction." *İnandıktepe: an important cult center in the Old Hittite Period* içinde. Tahsin Özgüç. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, xxiii-xxxii.
- YAKAR, J.; A.M. Dinçol; B. Dinçol; A. Taffet; 2001. "The territory of the appanage kingdom of Tarhuntassa. An archaeological appraisal." *Akten des IV Internationalen Kongresses für Hethitologie Würzburg, 4.-8. Oktober 1999* içinde. G. Wilhelm (der.) Wiesbaden: Harassowitz Verlag, 711-720.
- ZEDEÑO, M.N. ve B.J. Bowser; 2009. "The archaeology of meaningful places." *The Archaeology of Meaningful Places* içinde. B.J. Bowser and M.N. Zedeño (der.) Salt Lake City: University of Utah Press, 1-14.

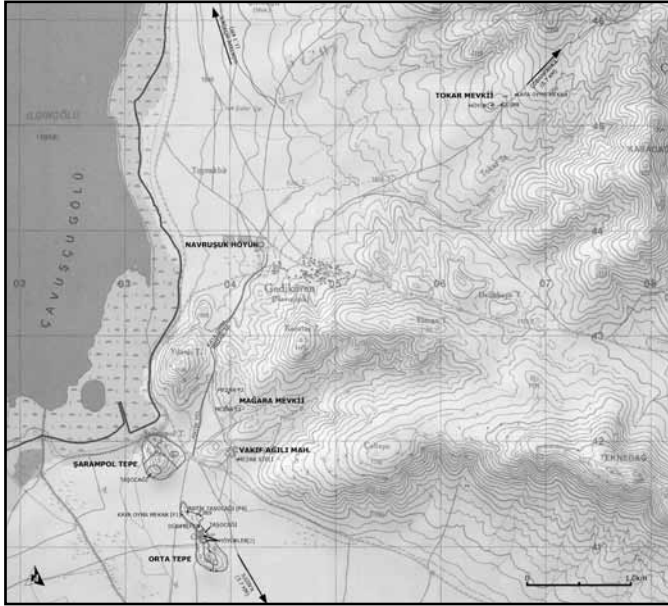
Harita 1: Göller Bölgesi ve Yalbur Projesi Araştırma Alanı Birimleri (2010).

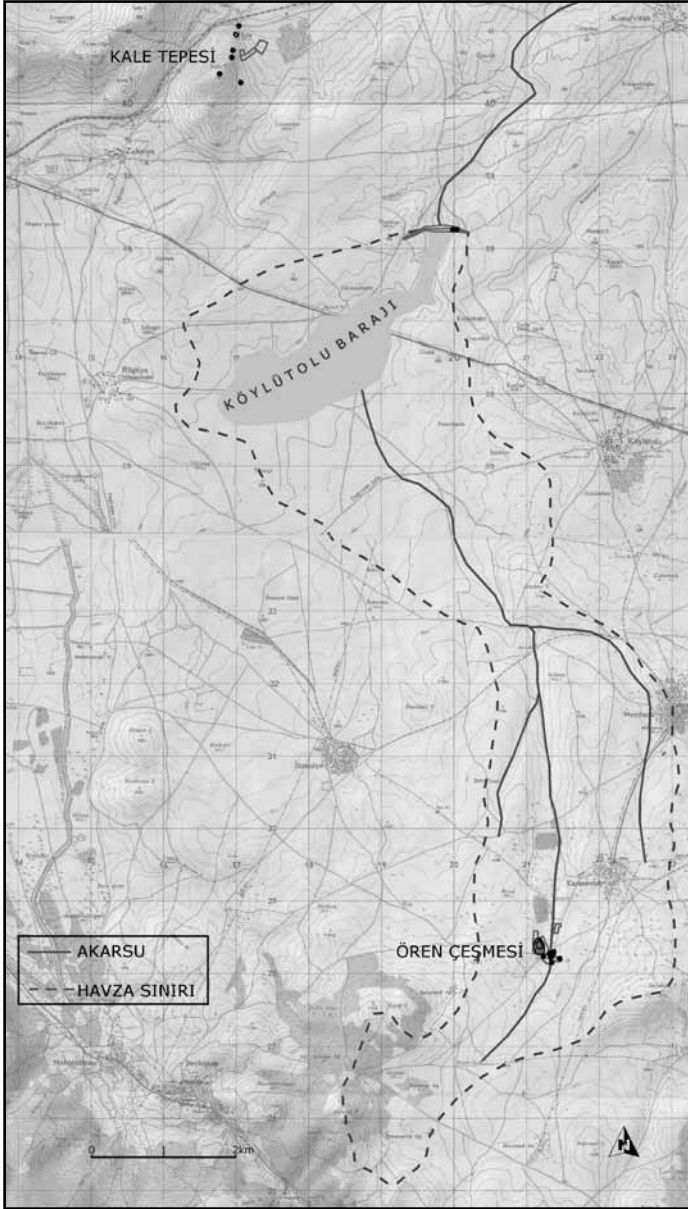
Harita 2: Yalbur Projesi Araştırma Birimleri (2010).

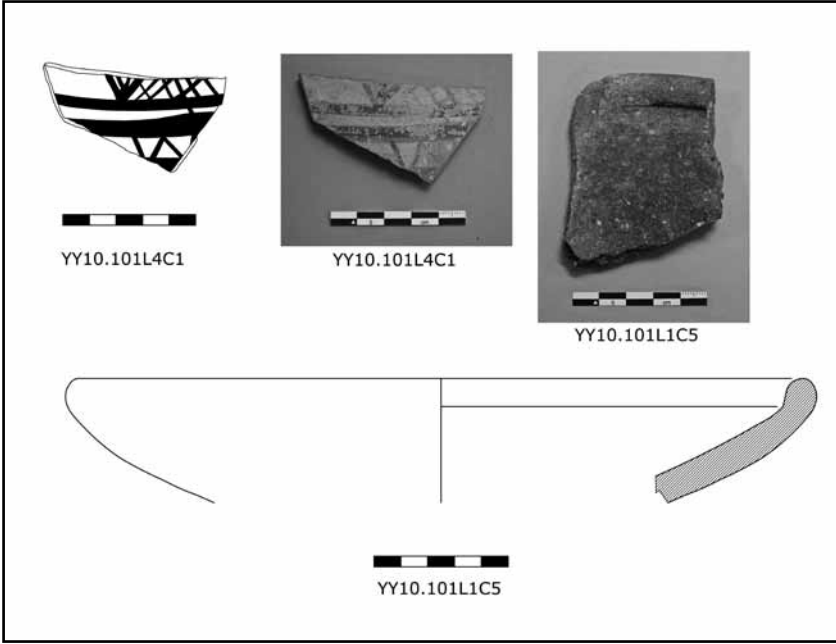
Harita 3: Yalbur Yaylası Yüzey Tarama Haritası (2010).

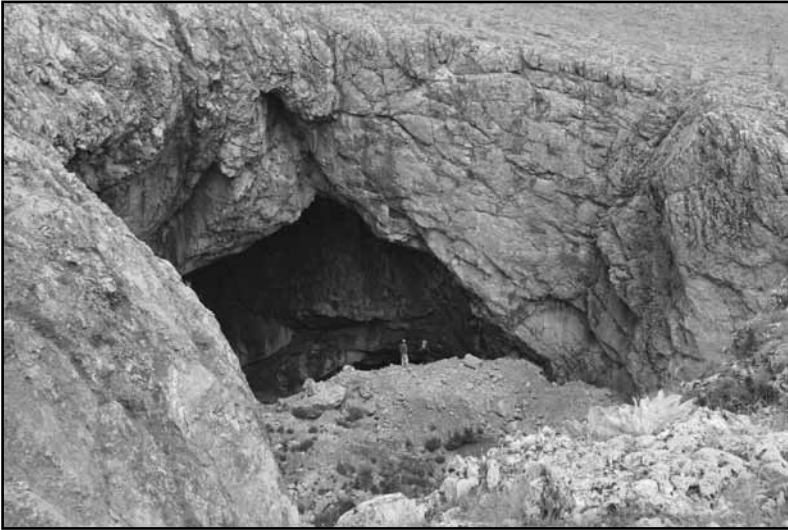
Harita 4: Çavuşçu Gölü Doğu Havzası'nda çalışması yapılan araziler.

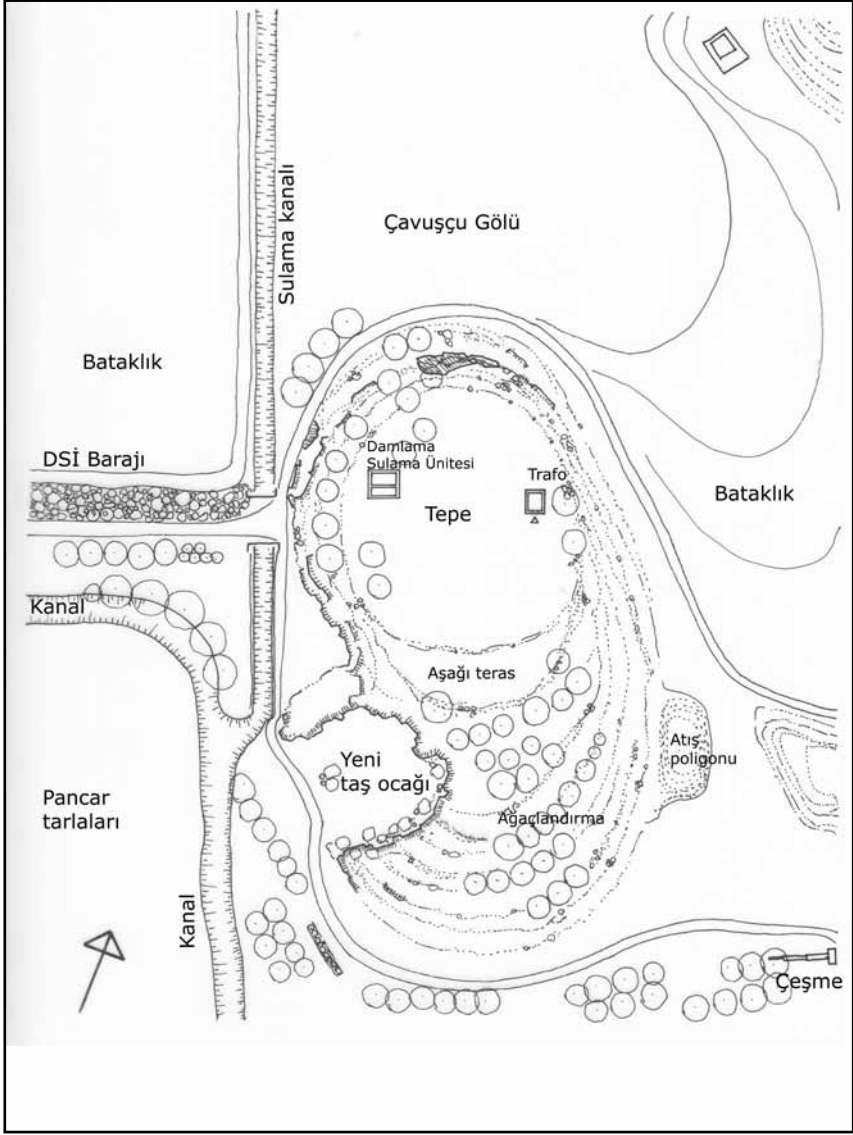
Harita 5: Köylütolu Hitit Barajı Su Toplama Havzası haritası.

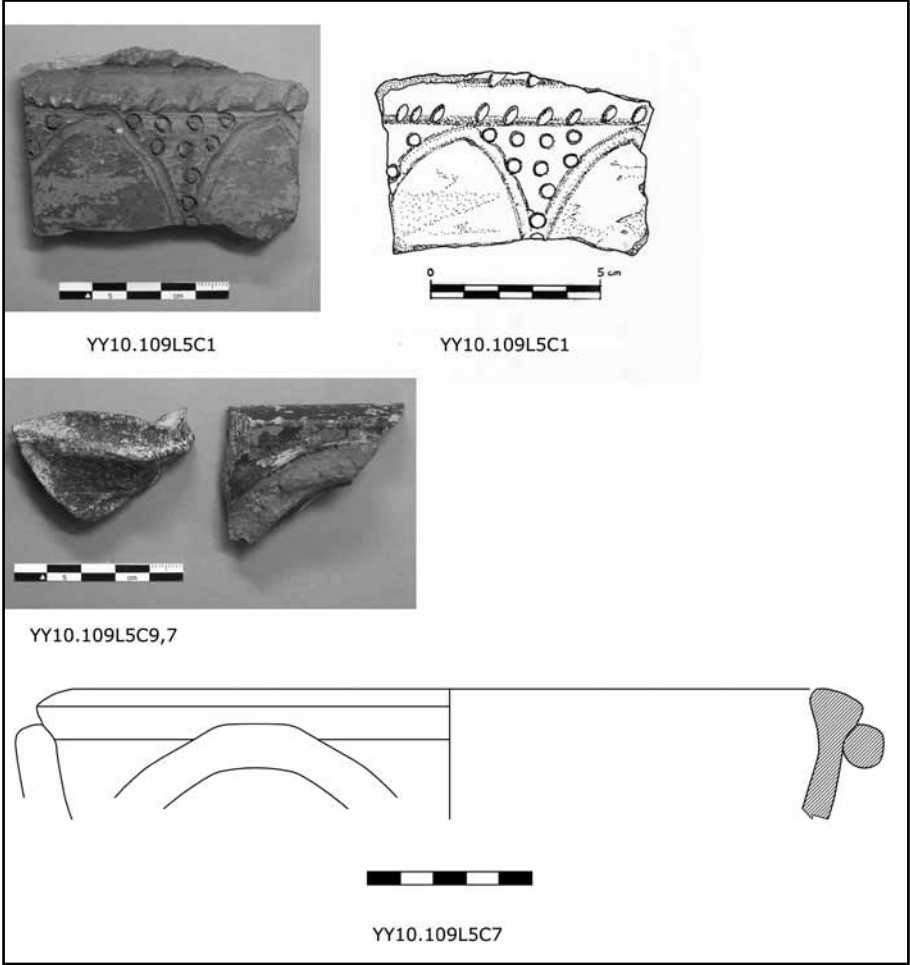
Resim 1: Yalburt Yaylası Demir Çağı seramiklerinden örnekler.
YY10.101L4C1: Beyaz astarlı kırmızımsı hamurlu, çapraz taramalı geometrik desenli siyah boyalı testi.
YY10.101L1C5: Siyah astar ve gri hamurlu, kaba açkılı, içte işlenmiş ağız kenarlı çanak.

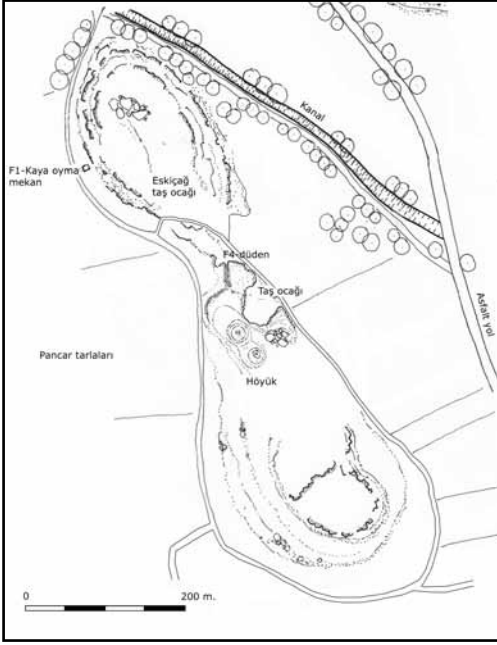
Resim 2: Şangır Mağaza obruğu genel görünüm.

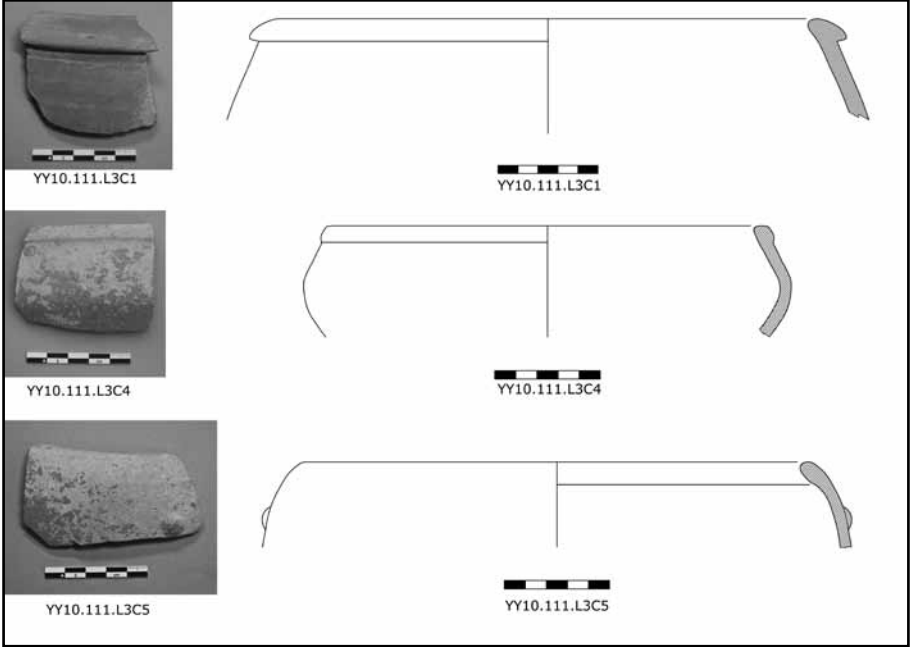
Resim 3: Şarmpol Tepe vaziyet planı. Ölçeksiz.

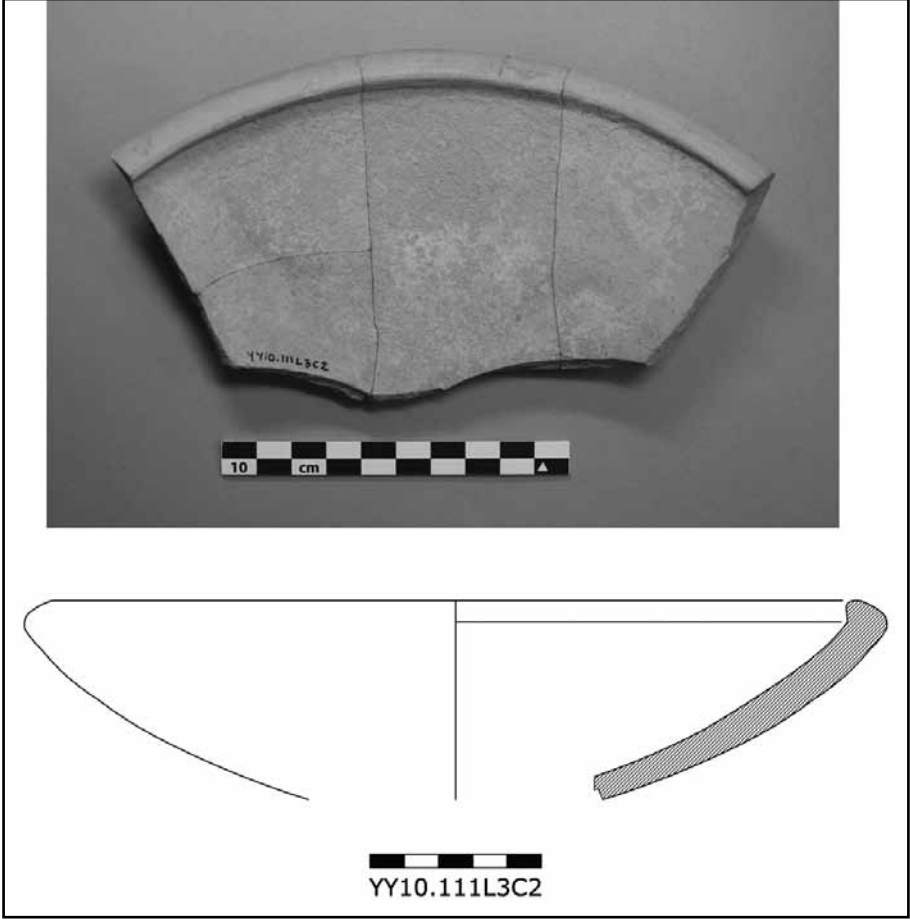
- Resim 4: Şarmpol Tepe Demir Çağı seramikleri.
 YY10.109L5C1: Kahverengi astarlı gri hamurlu, omuz kısmında baskı bezekli sırt ve üçgen ve yuvarlak yivli bant bezemeli, büyük ebatlı testi ya da küçük ebatlı krater.
 YY10.109L5C7: Açıklı, siyah astarlı, gri hamurlu, ağız kenar altından yatay kulplu çanak.
 YY10.109L5C9: Siyah astarlı, gri hamurlu, içe eğik kesilmiş ağız kenarlı yonca ağızlı testi.

Resim 5: Orta Tepe vaziyet planı.

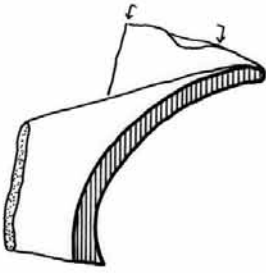
Resim 6: Orta Tepe Orta Tunç Çağı seramikleri. İyi açkılı açık kahverengi hamurlu keskin omurgalı (*karine*), ağız kenarı dışa katlanmış çanaklar.

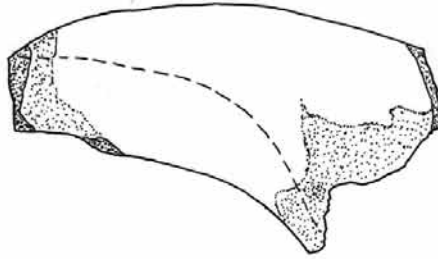
Resim 7: Orta Tepe Orta Tunç Çağı seramikleri.
YY10.111L3C2: Tek renkli, ağız kenarı içe katlanmış çanak.

YY10.111L2C1, L2C2, L3

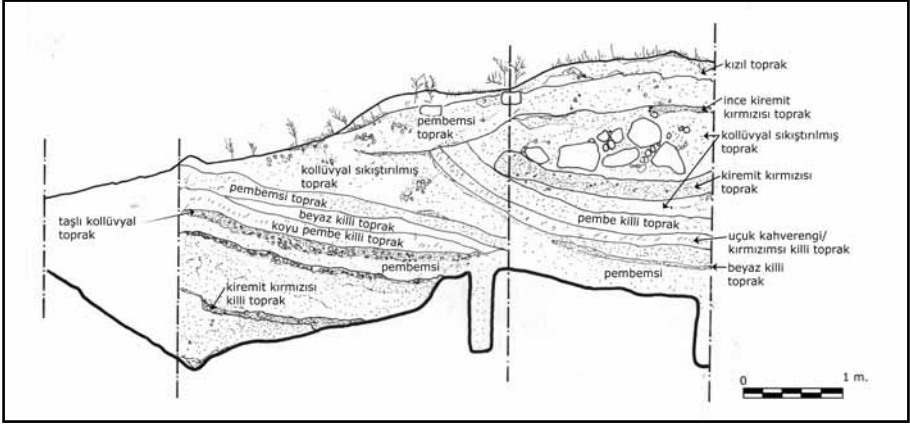

YY10.111L2C2

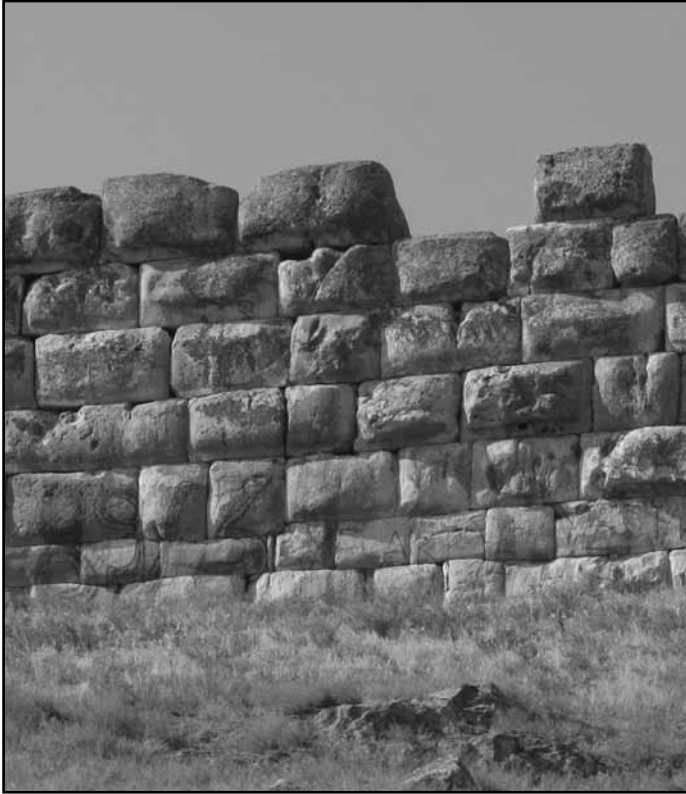

YY10.111L2C1

- Resim 8 : Orta Tepe Orta Tunç Çağı seramikleri.
YY10.111L2C1: Kahverengi astarlı, açkılı gaga ağızlı testi. Kahverengi açkılı
YY10.111L2C2: Beyaz astar üzerine kırmızı boya astarlı, çift gaga ağızlı testi.

Resim 9: Köylütolu Yayla Hitit barajı kesit.

Resim 10: Kale Tepesi'nda anıtsal taş duvar.

HATAY YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2010

ANTAKYA, SAMANDAĞ, YAYLADAĞI ve ALTINÖZÜ

Hatice PAMİR*

İnanç YAMAÇ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 2010 yılı yüzey araştırmaları Antakya, Samandağ, Altınözü ve Yayladağ ilçelerinde yürütülmüştür. Araştırmalara Bakanlık Temsilcisi Demet Kara katkıda bulunmuştur. Araştırmalar genel başlıkları itibarı ile Antakya merkezde bulunan Antiokheia antik su yolları çalışması, Küçükdalyan Beldesi' nde yer alan Hipodrom mevkiinde çalışma, Antiokheia ile ilişkili kırsal yerleşim alanlarının tespiti ve belgelenmesine yönelik Şenköy Beldesi ve Çevresinde sürdürülen açık alan yüzey araştırması ve Antakya ve Şenköy İslami Dönem ve sonrası eserleri çalışması olarak gerçekleştirilmiştir¹. (Harita: 1).

ANTIOKHEIA SU YOLLARI ÇALIŞMALARI

2006, 2007, 2008 ve 2009 araştırma dönemlerinde Antiokheia' nın suyolları ile ilgili pek çok kalıntıya ulaşılmış ve önemli veriler elde edilmiştir. 2009 yılı araştırma döneminde suyolları ağının bir haritasının çıkarılabilmesi için hem daha önceki yıllarda tespit edilmiş kalıntılar üzerinde ayrıntılı çizim, fotoğraflama, haritalama ve ölçüm çalışmalarına devam edilmiş, hem de suyollarının geçtiği düşünülen yeni alanlarda suyollarının tespitine yönelik araştırmalar sürdürülmüştür. 2010 yılı araştırma döneminde de haritalama, çizim ve mimari analiz çalışmalarına Antakya merkeze bağlı Dursunlu

* Doç. Dr. Hatice PAMİR, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Antakya/TÜRKİYE hpamir@mku.edu.tr, ; Arş. Gör. İnanç YAMAÇ, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Antakya/TÜRKİYE, inancyamac@gmail.com.

1 Araştırmada Mustafa Kemal Üniversitesi (MKÜ), Sanat Tarihi Bölümü öğretim elemanları Arş. Gör. Ahmet Şahin Akbulut, Arş. Gör. Servet Çayan ve Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Yasin Karagöz, Aysel Kılıç, Memik Kereci ve Gülşah Çetin görev almışlardır.

Beldesi, çevresi ve Harbiye-Dursunlu Beldeleri arasında kalan kırsal alanda devam edilmiştir.

Bu çerçevede Dursunlu Beldesi'nde yer alan ve Ant 398 olarak belgelenen su köprüsü ile Dursunlu-Harbiye arasında bulunan Kantara Çayı üzerinde yer alan Ant 401 ve Ant 402 nolu köprüler üzerinde mimari analiz ve ölçüm çalışmaları yapılmıştır. Bu köprülerde kullanılan yapı malzemelerinin ve tekniklerin değerlendirilebilmesi için ayrıntılı fotoğraflama, çizim çalışmaları sürdürülmüştür. Su kemerlerinde opus mixtum, opus incertum, opus testaceum gibi değişik duvar örgü tiplerinin caementicium dolgu ve kesme blok taşlarla bir arada kullanımları tespit edilmiş, köprülerin tarihlendirilmeleri ve inşa tekniklerinin anlaşılmasında önemli verilere ulaşılmıştır. Ayrıca bu çalışma içerisinde bölgedeki jeolojik yapı ve su kaynakları incelenmiş, özellikle Dursunlu Beldesi ve çevresindeki fay-karstik su kaynaklarının konumları değerlendirilmiştir. Yine bu çalışma içerisinde Dursunlu-Harbiye yolu üzerinde iki noktada Ant 396 ve Ant 397 olarak belgelenen iki oygu su kanalı girişi ile Dursunlu Beldesi'nde Ant 400 olarak belgelenen kaba taş ve harçla inşa edilmiş dairesel planlı bir sarnıç tespit edilmiştir. Bu kalıntılar üzerinde de fotoğraflama, ölçüm ve çizim çalışmaları yapılmıştır. Böylece Antiokheia suyollarının ile ilgili daha önceki yıllarda toplanan veriler pekiştirilmiş, eksikler giderilmiş ve suyolları ile ilgili tüm veriler Arş. Gör. İnanç Yamaç tarafından değerlendirilerek, "Antiokheia Su Yolları" başlıklı bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır².

ANTIOKHEIA HİPODROM ÇALIŞMALARI

Antiokheia kenti Roma İmparatorluğu'nun en büyük ve önemli hipodrom yapılarından birine sahiptir. Yapıyla ilgili ilk arkeolojik çalışmalar 1932 yılında pek çok üniversite ve kurumun içinde yer aldığı uluslararası "The Committee For The Excavation Of Antioch And Its Vicinity" kazı ekibi tarafından

2 Yamaç, İ. (2010), *Antiokheia Su Yolları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

gerçekleştirilmiş ilk raporu yayınlanmıştır.³ Bu rapora göre yapı circus ve ya hipodrom olarak tanımlanmış; ancak circusa daha yakın özelliklere sahip olduğu ileri sürülmüştür. Yapıdan günümüze tahribat görmüş merdivenlerine ait iç dokusu/ çşkirdek kısmı kalmış üzerini kaplayan malzeme yok olmuş; bunun dışında da mimari malzemesi ulaşmamıştır. Yapının merdivenleri doğu kısmında korunmuşsa da batı tarafında yok olmuştur. Üst yapısına dair herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Yapının meta seundasına ait yerel kireç taşından ve kırmızı granit (mısır porfiri) sütun parçaları ele geçmiş; arenanın podyumu tespit edilmiştir. Arena podyumu kaba yonu kesme taşlar (ortalama 0,90 x 0,60 x, 0,55m ölçülerinde), harçlı dere kumu, çakıl taş kullanılarak inşa edilmiştir. Podyumun yüksekliği 3m olarak tespit edilmiştir.. Yapının caveası yatay diazoması ile iki katlı olarak tanımlanmıştır. Bugün görülebilen merdivenlere ait kalıntıların bu caveanın ikinci katına bağlanmış olmalıdır. Caveanın ilk katında yer alan oturma sıraları olan *maeinamun primum* totonla desteklenmiş; bu tonozları dört ayak üzerine oturduğu kazı raporlarında belirtilmektedir. Merdivenler 25 basamaklı olup yüksekliği 11m olarak hesaplanmış günümüze 14 adedi ulaşmıştır. Yapı büyük ihtimalle MÖ 1. Yüzyıla Quintus Marcius Rex tarafından yaptırılmış M.S. IV. yy.da kapsamlı bir onarımdan geçirilerek, uzun bir dönem boyunca kullanıldığı belirlenmiştir Yapının varlığından Malalas bahsetmekte; C. O. Müller' in tanımlarında yer almaktadır. Günümüzde Küçük Dalyan Beldesi'nde yer alan ve modern yerleşim içerisinde kaldığından dolayı yok olma tehlikesi ile yüz yüze olan yapının, yeniden değerlendirilmesi için 2010 yılı çalışmaları içerisinde hipodrom ayakları üzerinde mimari analiz, ölçüm, mimari çizime hazırlık ve inceleme çalışmaları sürdürülmüştür. Ayrıca kalıntılar üzerinde yapılan fotoğraflama çalışmaları ile hipodrom ayakları ve günümüzdeki durumları ayrıntılı olarak belgelenmiştir (Resim: 1).

3 Campbell, W. A. (1934), "The Circus", In Elderkin, G. W. (Ed.), *Antioch on the Orontes 1: Excavations of 1932*, (pp. 34-41), New Jersey: Princeton University Press.

ŞENKÖY VE ÇEVRESİ AÇIK ALAN YÜZEY ARAŞTIRMASI

2010 yılı yüzey araştırmalarının bir diğer önemli çalışma alanı da Antakya Merkez İlçeye bağlı Şenköy Beldesi ve çevresidir. Burada yapılan arkeolojik yüzey araştırması Şenköy merkez ve çevresinde yer alan Damlalı mevkii, Logda mevkii, Narlı Yatak mevkii, Ceni Mevkii, Hacı Bekir Çiftliği, Gavurköy mevkii ve Dağdüzü yolu üzerinde sürdürülmüştür. Bu alanlarda yürütülen çalışma Antiokheia'nın çevresinde yer alan kırsal yerleşimlerin yapısı ve kentle ilişkilerinin anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. 2010 yılı çalışmalarında yukarıda belirtilen alanlarda 22 adet kayaca oyulmuş mezar odası, 9 adet su yapısı, 3 adet antik taş ocağı ve 4 noktada değişik mekanlardan oluşan işlik yerleri, 1 bastion, 1 kesme blok taşlardan çok odalı kompleks yapı ve 4 alanda yapılan deneysel yüzey araştırmaları ile değişik boyutlarda yerleşim yerleri tespit edilmiştir (Harita: 2).

Mezar Odaları

Arkeolojik yüzey araştırması içerisinde tespit edilen mezar odalarının tümü doğal kayaca oyularak biçimlendirilmiş, içerilerinde değişik sayılarda mezar yatakları bulunan yapılardır. Bu mezar odalarından Damlalı mevkiinde yer alan YD 51 nolu mezar odası kuzey tarafındaki ön girişinde yer alan, dor düzeninde kayaca oyularak yapılmış iki sütun ile farklı bir örnek oluşturur (Resim: 2). Mezar odasının içerisinde ise simetrik olarak odanın doğu ve batı duvarlarının yanlarına yerleştirilmiş iki tanesi *archosoliumlu*, iki tanesi ise tabana oyularak yapılmış 4 mezar yatağı bulunmaktadır. Narlı Yatak mevkiinde yer alan YD 59, YD 60, YD 61, YD 64 ve YD 65 nolu 5 mezar yapısı ise kurumuş dere yatağı vadisi üzerinde kayaca oyularak yapılmış, çoğunlukla içlerinde *arcosoliumlu* mezar yatakları bulunan mezar odalarıdır. Bu mezar odalarından, YD 59 (Resim: 3) ve YD 61 nolu olanları, girişlerinin yatay düzlemde yapılmış olması ile diğer örneklerden ayrılır. Bu mezar odaları dışarıdan bakıldığında basit *khamosorion* mezarlara benzemektedir, ancak yakından incelendiğinde zemine açılmış olan dörtgen oygunun, mezar odasının girişi olduğu görülmektedir. Girişten dik olarak aşağı doğru inen

oygunun uzun kenarlarında karşılıklı olarak yapılmış *arcosoliumlu* iki adet mezar yatağı bulunmaktadır. Benzer tipte mezar odalarına 2007 yılı araştırma döneminde de Yayladağı ve çevresinde rastlanmıştır⁴. YD 59 ve YD 61 nolu mezar odalarının zemine oyulmuş olan girişleri, 2007 yılında tespit edilen benzer örneklerden görüldüğü üzere muhtemelen lahit kapağı şeklinde üçgen kapaklarla kapatılmış olmalıdır. Ancak günümüze bu mezar odalarına ait olabilecek kabaklara ait herhangi bir kalıntı ulaşılamamıştır.

Ayrıca Hacı Bekir Çiftliği mevkiinde yöre halkı tarafından Narlı Yatak mevkiindeki mezar odalarından getirildiği söylenen bir mezar odası giriş kapısı tespit edilmiştir. YD 70 olarak kayda alınan yekpare taştan işlenerek yapılmış mezar odası kapısı, Antiokheia'da bulunabilmiş nadir örneklerden biri olarak özel öneme sahiptir. 0,75x0,99 m. ölçülerindeki kapı, üzerinde yapılan desenlerle ahşap görünümü verilmeye çalışılmıştır ve kapı sövesine oturan yine taşa dairesel bir kirişe sahiptir (Resim: 4).

Diğer mezar odalarından YD 67, YD 80, YD 83, YD 93 Şenköy merkezde, YD 79, YD 84 Hacı Bekir Çiftliği mevkiinde, YD 73, YD 74, YD 76 Ceni mevkiinde, YD 56 ve dromoslu bir girişe sahip YD 57 Logda mevkiinde ve YD 88, YD 89, YD 90, YD 91 ve YD 92 ise Gavurköy mevkiinde tespit edilmiştir. Kayaca oyularak yapılmış ve içerlerinde çoğunlukla *arcosoliumlu* değişik sayılarda mezar yatakları bulunan bu mezar odalarından YD 92 nolu mezar odası girişinin batı yanında yer alan kabartma ile diğerlerinden ayrılır. Mezar odası girişinde kayacın işlenmesi ile yapılmış alçak kabartma şeklindeki rölyefte, üst kısmı tonoz şeklinde biçimlendirilmiş bir çerçeve içerisinde kaide üzerinde oturur vaziyette bir figür yer almaktadır. Ancak kabartma günümüze ulaşınca kadar büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Taş Ocakları

Şenköy ve çevresinde YD 77, YD 78 ve YD 85 olarak kayda alınan 3 noktada

4 Pamir, H., Brands, G. ve Nishiyama, S. (2009), "Hatay İli, Antakya, Samandağ, Yayladağı ve Altınözü Yüzeysel Araştırmaları 2007", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 3. cilt, 26 Mayıs-30 Mayıs 2008, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, s. 1-12.

antik taş ocaklarına ait taş çıkartma izleri tespit edilmiştir. Bu taş ocaklarında değişik ölçülerdeki çok sayıda taş bloğunun çıkarıldığını gösteren keski izleri (Resim: 5), bu ocakların çevredeki pek çok mimari yapının inşasında kullanıldıklarına işaret etmektedir.

Su Yapıları

Arkeolojik yüzey araştırmasında tespit edilen bir diğer buluntu gurubu olan su yapıları ise 5 adet su havuzu, 3 sarnıç ve 1 su kanalına ait kalıntılardan oluşmaktadır. YD 58, YD 62, YD 63 ve YD 81 nolu havuzlar benzer şekilde muhtemelen önce taş ocağı olarak kullanılmış, bu işlevlerini tamamladıktan sonra ise kayacın düzenlemesi ile havuz haline getirilmişlerdir. Bu havuzlar dörtgen planda ve değişik ölçülerde, muhtemelen tarımsal üretim ve işlikler için su ihtiyacını karşılayan su toplama hazneleri şeklindedir. Havuzlara su ileten dar kanallar, değişik ölçülerde irili ufaklıklı hazneler ve havuzların yapımı sırasında oluşan keski izleri günümüzde de görülebilmektedir. Tespit edilen su havuzları içerisinde YD 86 nolu havuz diğer örneklerden farklı özellikler gösterir. Diğer örneklerin üst bölümleri açıkken, kayaca oyularak yapılan bu havuzun üst bölümü tonoz şeklinde biçimlendirilmiştir. Yarı kapalı olan bu havuzun girişinde yer alan haç motifleri ve havuzun içerisine doğru inen kayaca oyulmuş yedi basamak, havuzun dinsel bir amaçla yapılmış olabileceğini düşündürür.

YD 69 ve YD 75 nolu su sarnıçları kayaca oyularak yapılmış, armudumsu bir kesite ve dairesel bir girişe sahiptirler. YD 54 nolu sarnıç ise diğer örneklerden farklı olarak alt kısmı kayaca oyularak, üst bölümü ise kesme taş bloklardan tonoz şeklinde yapılmıştır (Resim: 6). Büyük boyutlardaki bu sarnıcın hali hazırda içerisinde su bulunmakta ve günümüzde de yöre halkı tarafından kullanılmaya devam etmektedir.

YD 82 olarak kayda alınan suyolu ise muhtemelen alandaki doğal bir kaynaktan çıkan suyu yakındaki bir yerleşim alanına iletmek için kayaca oyularak yapılmış, üst kısmı tonoz şeklinde yaklaşık 75 m. uzunluğundaki

bir kanaldan oluşmaktadır. İçerisi büyük ölçüde toprak dolgu ile kapanmış kanala açılan dikdörtgen şeklinde 3 şaft bulunmaktadır. Bu şaftlar arasındaki mesafe 15 m. ile 6,5 m. arasında değişmektedir ve içleri tamamen toprak dolgu ile kapanmıştır. yaklaşık 75 m.lik bölümü görülebilen kanalın devamını tespit edebilmek mümkün olmamıştır.

İşlik Yerleri

Arkeolojik yüzey araştırmasında tespit edilen 4 işlik yerinden YD 52 Damlalı mevkiinde, YD 71 ve YD 72 Hacı Bekir Çiftliği mevkiinde ve YD 87 Şenköy merkezde yer almaktadır. YD 52 nolu işlik yeri 4 değişik mekandan oluşmaktadır ve mekanların önünde kayaca oyulmuş dairesel bir ezme haznesi ile yine kayaca oyulmuş armudumsu kesite sahip bir sarnıç yer almaktadır (Resim: 7). İşlik yerini oluşturan mekanlar dörtgen planlara sahiptir ve değişik boyutlardadır. İlk mekan diğerlerine göre daha geniş 7x4,5 m. ölçülerindedir ve içerisinde 4 niş bulunmaktadır. Batıdan doğuya sırasıyla yer alan diğer mekanlar içerisinde üçüncü mekan ise geniş bir havuz görünümündedir. YD 71 ve 72 nolu mekanlar ise aynı mevkide yer almakta ve büyük bir işliğin parçalarını oluşturmaktadır. En az 8 farklı mekandan oluştuğu anlaşılan işlik yerinin içerisinde ezme taşları, akıtma kanalları ve toplama hazneleri görülebilmektedir (Resim: 8). Büyük bölümü kayaca oyularak, bazı bölümleri ise blok taşlardan inşa edilmiş olan bu kompleks işlik yeri diğer örneklerle beraber zeytinyağı ve şarap gibi tarımsal ürünlerin işlendiği mekanlar olmalıdır.

Bu buluntular dışında Şenköy, Burcun Kalesi mevkiinde dairesel planda, blok taşlardan inşa edilmiş, çok tahrip olmuş ve günümüze ancak temelini oluşturan blok taşları ulaşabilmiş bir bastion yani savunma kulesi yapısı tespit edilerek, YD 68 olarak kayıt altına alınmıştır. Bir diğer önemli buluntu ise YD 53 olarak kayıt altına alınan kısmen kayaca oyularak, büyük bölümü ise iri kesme blok taşlardan inşa edilmiş en az 5 farklı odası bulunan ve yöre halkı tarafından kızlar sarayı olarak adlandırılan kompleks yapıdır (Resim: 9). Ayrıca yapının 30 m güneydoğusunda, üst kısmı kemer şeklinde biçimlendirilmiş

bir niş içerisinde kabartma bir figür yer almaktadır. Figür bir tahtta oturur biçimde betimlenmiştir. Ancak kabartma büyük ölçüde tahrip olduğundan, ayrıntılar görülememektedir.

Ayrıca 4 alanda yapılan deneysel yüzey araştırmalarında değişik boyutlarda yerleşim alanları tespit edilerek belgelenmiştir. Bunlardan Logda mevkiinde bulunan yerleşim alanı YD 55 olarak kayıt altına alınmıştır. Yapılan çalışmalarda alanın güneybatı kısmında antik bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Bu duvarın bir yapının parçası olduğu ve kesme taşlardan harç kullanılarak yapıldığı görülür. Alanın kuzeybatı kısmında bir sarnıç, güneydoğu kısmında ise kayaca oyulmuş bir mekan tespit edilmiştir. Yerleşim alanının içerisinde bulunduğu arazinin sahibi, kendisi tarafından antik duvarın yakınında bulunduğunu ifade ettiği Bizans dönemine ait bir bronz sikke teslim etmiştir. Hatay Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmek üzere alınan sikkenin ön yüzünde büyük ölçüde tahrip olmuş durumda olmasına karşın profilden tasvir edildiği anlaşılan bir figür, arka yüzünde ise "XX" işareti bulunduğu görülmüştür. Arka yüzdeki "XX" işareti sikkenin MS. VI-VII. yy. lar arasına ait olduğuna işaret eder. Alanda kiremit parçalarına, yoğun seramik ve küçük cam parçalarına ve iri, beyaz renkte tessera parçalarına rastlanılmış ve örnekler alınmıştır. Tespit edilen seramik, kiremit, cam parçaları ve tessera gibi buluntular, alanın Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait tarımsal bir yerleşim olduğunu düşündürmektedir. Şenköy, Narlıyatak mevkiinde ise YD 66 olarak kayda alınan bir diğer yerleşim yeri tespit edilmiştir. Burada yapılan çalışmalarda dikdörtgen şeklinde teras duvarlarıyla düzeltilmiş bir alan görülmüştür. Yüzeyden ele geçen çok sayıda seramik parçası yine Geç Roma ve Bizans karakterlerini yansıtır (Çizim: 1).

Şenköy, Gavurköy mevkiinde YD 94 olarak adlandırılan bir diğer yerleşim alanı daha tespit edilmiştir. Günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmakta olan alan dikdörtgen bir görünüme sahiptir ve teras duvarları ile desteklenmiştir (Resim: 10). Alanda mantar biçimli iki adet sütun kaidesi (Resim: 11), üzerinde haç işareti bulunan, bezemeli, kırık bir taş levha parçası ve kayaca kabaca işlenmiş bir yazıt tespit edilmiştir. Tespit edilen

yazıt üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Yapılan yüzey araştırmasında Roma İmparatorluk Çağı'ndan, Bizans'a kadar uzanan geniş bir dönemi yansıtan çok sayıda seramik parçasına, 1 adet bazalttan taş kaba ait parçalara ve 1 adet taş ağırsağa rastlanmıştır. Ayrıca alandaki modern teras duvarları içerisinde yeniden kullanılmış, antik dönem yapılarına ait olması muhtemel blok taşların yoğunluğu dikkat çekicidir. Alandaki buluntu yoğunluğu, burada Roma-Bizans dönemlerine ait orta ölçekli bir yerleşimin varlığını düşündürmektedir. Dağdüzü köyü yolu üzerinde bulunan ve YD 95 olarak kayda alınan alanda da benzer şekilde yoğun seramik parçaları ve blok taşlara rastlanmıştır, alanın çevresindeki sarnıç yapıları ile beraber tarımsal amaçlı bir yerleşim alanı olabileceği düşünülmüştür. Önümüzdeki yıllarda Şenköy ve çevresinde devam edilecek çalışmalar ile bu yerleşim alanlarının yapısı, boyutları ve Antiokheia ile ilişkileri daha ayrıntılı olarak anlaşılacaktır.

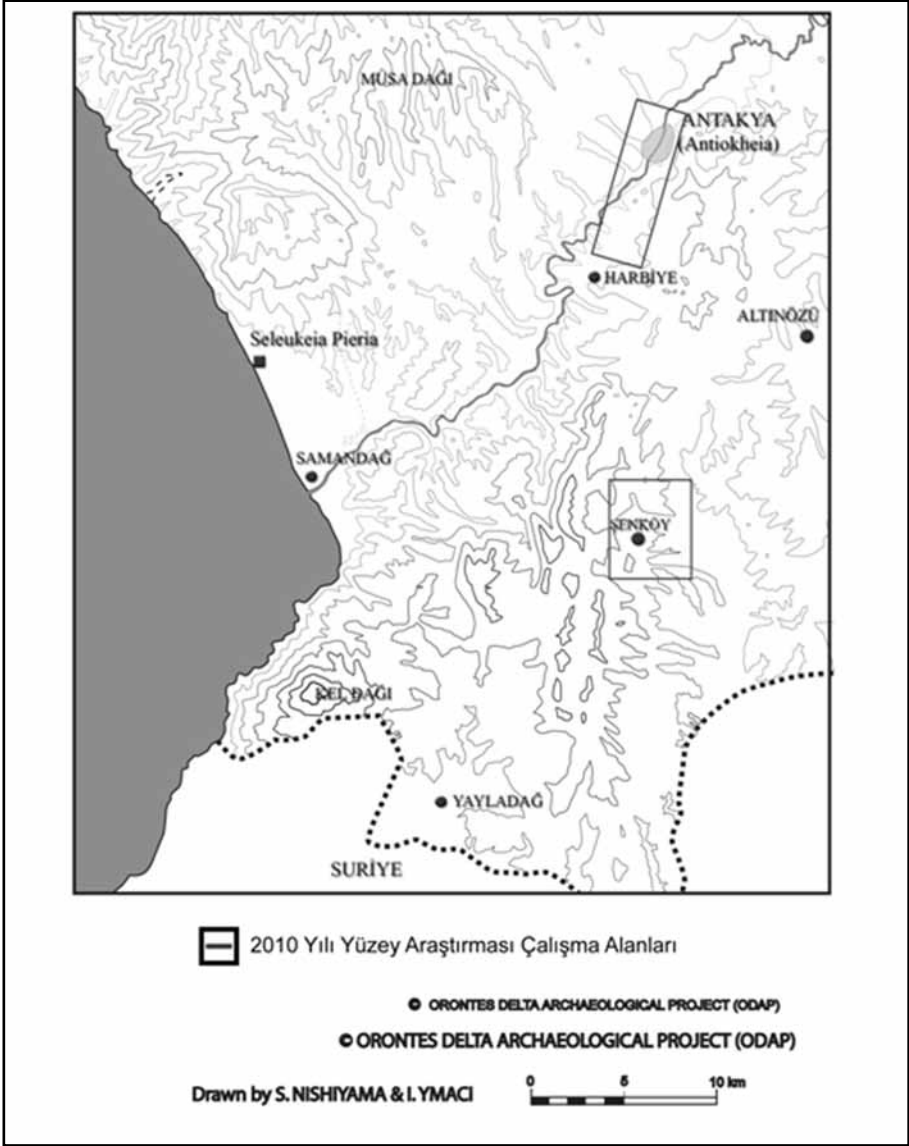
Antakya ve Şenköy İslami Dönem Ve Sonrası Eserleri Çalışması

F. Mine TEMİZ

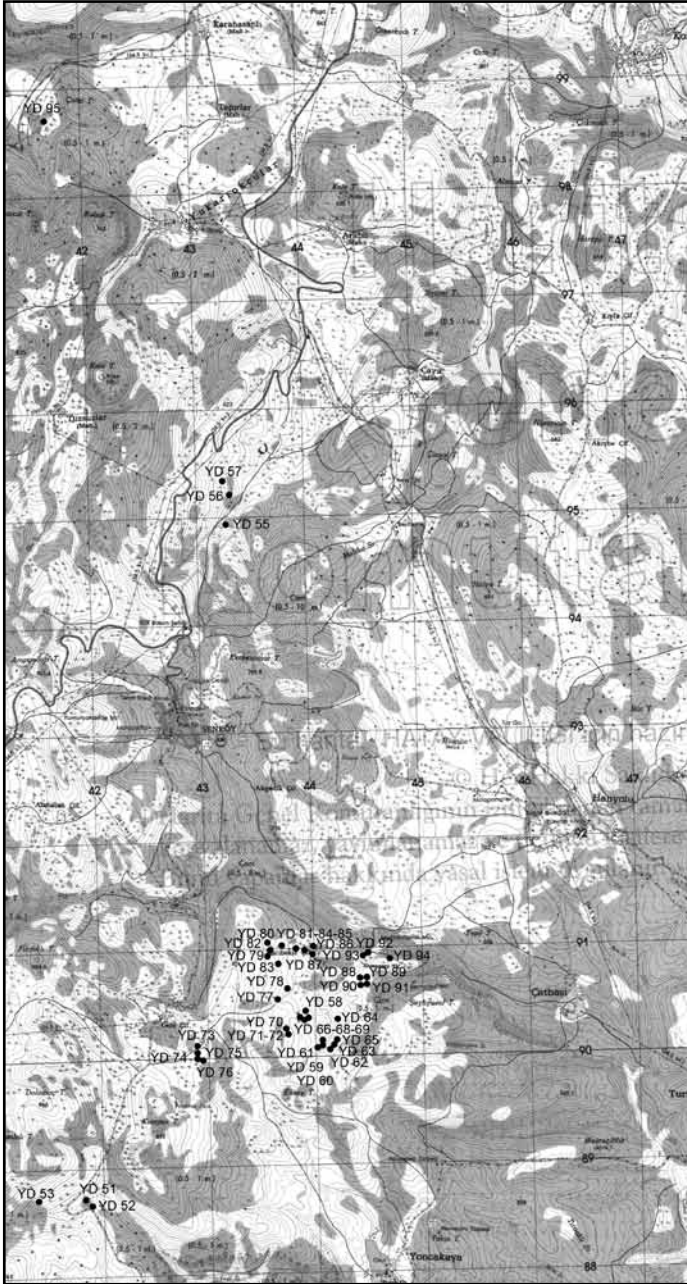
İslami dönem ve sonrasına ait yerleşimleri ve kültür varlıklarıyla ilgili olarak Antakya ve Şenköy'de yürütülen çalışmalarda, Yrd. Doç. Dr. F. Mine Temiz, Arş. Gör. Şahin Akbulut ve Arş. Gör. Servet Çayan görev almışlardır. Antakya çalışmasında, kent merkezinde, Ulu Cami haziresinde 6 (Resim: 12), İhsaniye Camii haziresinde 14, Meydan Camii'nde 1, Habib-i Neccar Camii'nde 1 mezar, Şeyh Ali Camii'nde ise 1 mezar taşı tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Şenköy Beldesi yerleşim merkezinde gerçekleştirilen çalışmada, daha önce Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiş olan 1 cami, 1 türbe 3 adet çeşme ve üç adet konut incelenmiştir. Bunların dışında farklı sosyo-ekonomik yapıdaki ailelere ait konutlar, plan kuruluşu ve işlev dağılımı, yapı malzemesi ve tekniği ile bezeme özellikleri açısından incelenmiştir.

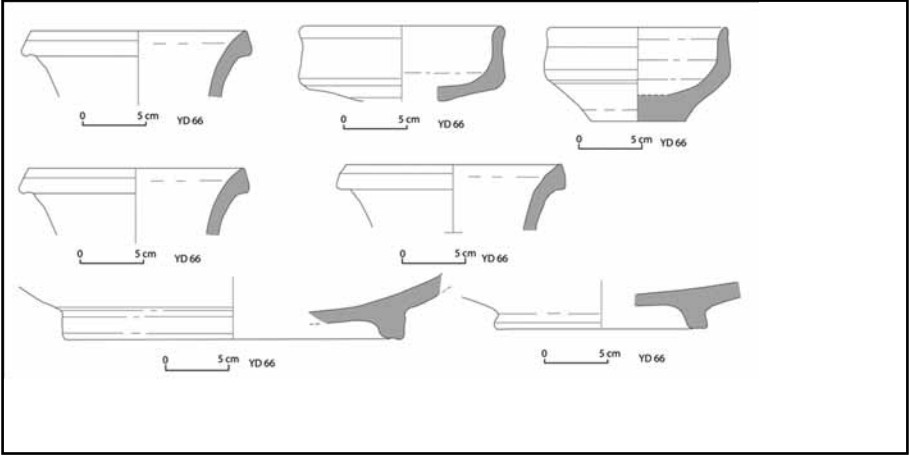
* Yrd. Doç. Dr. Mine TEMİZ, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antakya/TÜRKİYE mine.temiz@hotmail.com,

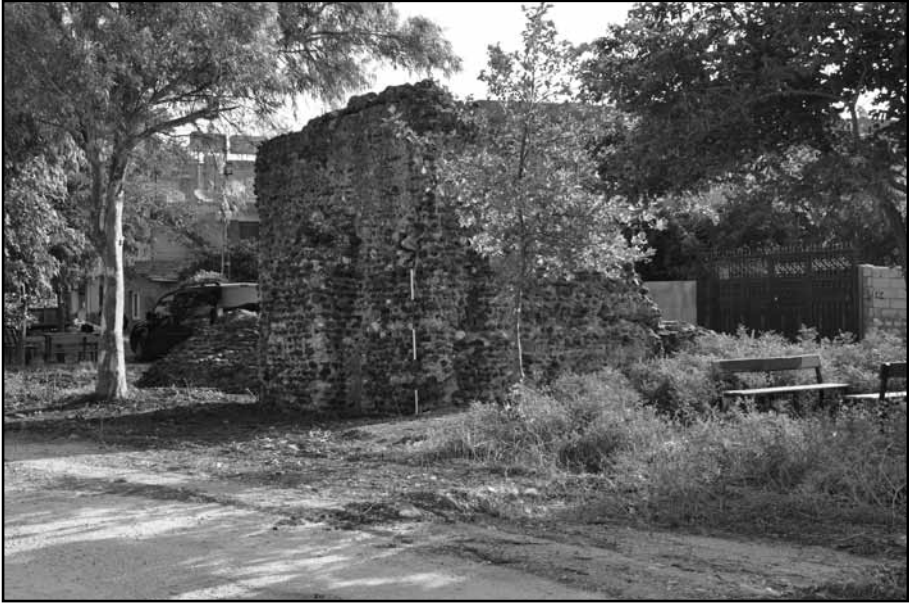
Harita1: Hatay Yüzey Araştırmaları 2010 Yılı Çalışma Alanları.

Harita 2: Antakya, Samandağ, Altınözü ve Yayladağı Yüzey Araştırması Şenköy ve Çevresinde Tespit Edilen Kalıntıları Dağılım Haritası 2010

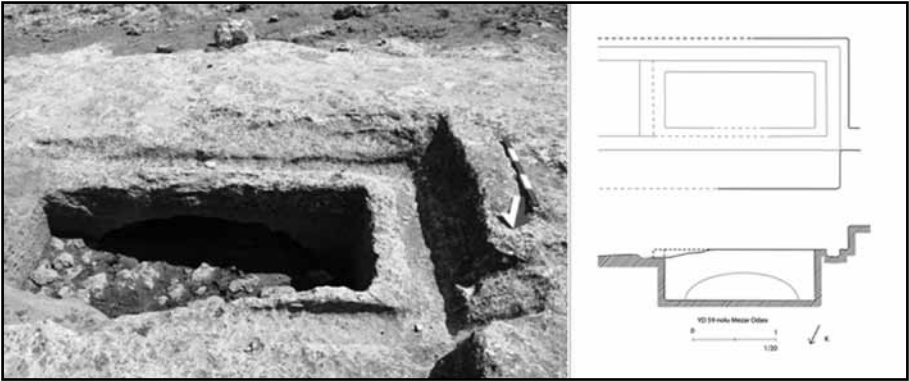
Çizim 1: YD 66 nolu Yerleşim Alanından Ele Geçen Seramik Buluntuların Çizimleri.

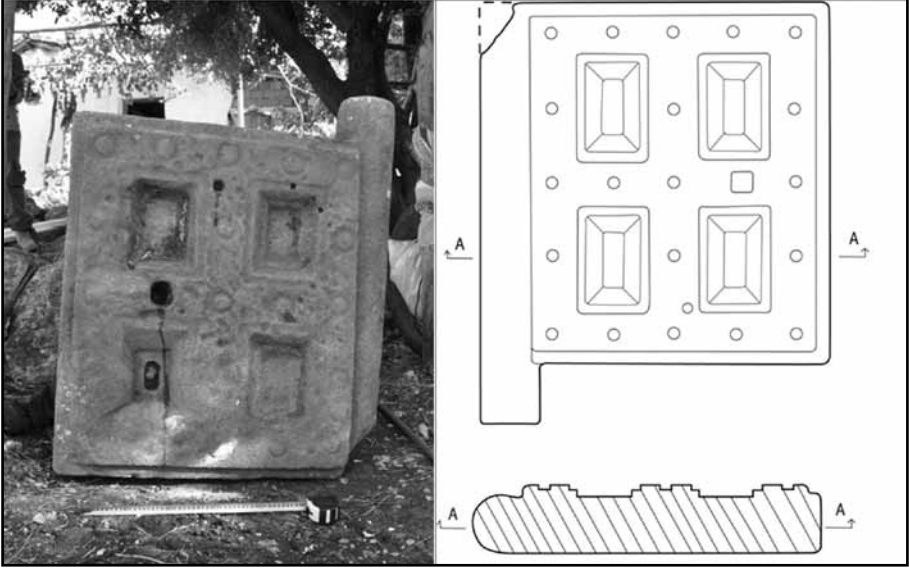
Resim 1: Antiocheia Hipodrom Ayaklarından Görünüm.

Resim 2: YD 51 nolu Mezar Odası

Resim 3: YD 59 nolu Mezar Odası

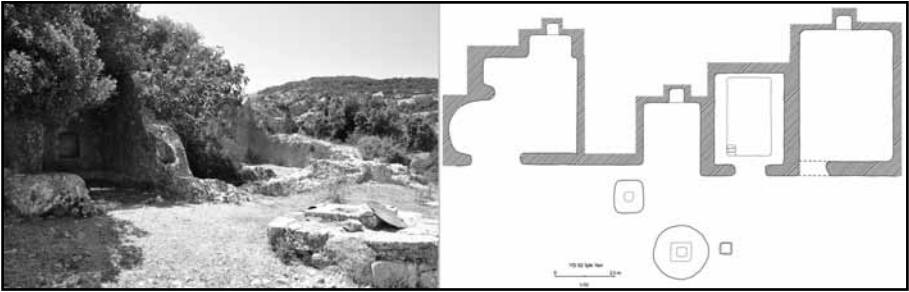
Resim 4: YD 70 nolu Mezar Odası Kapısı

Resim 5: YD 78 nolu Antik Taş Ocağı

Resim 6: YD 54 nolu Sarnıç

Resim 7: YD 52 nolu İşlik Yeri

Resim 8: YD 71 nolu Çok Mekanlı İşlik Yeri Ayrıntı, Ezme Haznesi ve Havuz

Resim 9: YD 53 nolu Çok Odalı Mekan

Resim 10: YD 94 nolu Yerleşim Alanı Genel Görünüm.

Resim 11: YD 94 nolu Yerleşim Alanında Bulunan Bezemeli Taş.

Resim 12: Ulu Cami Haziresi Genel Görünüş.

DAĞLIK KİLİKIA YERLEŞİM TARİHİ VE EPIGRAFYA ARAŞTIRMALARI 2010

Hamdi ŞAHİN*
Fethi Ahmet YÜKSEL
Nihan HOŞKAN
Figen ŞAHİN

Mersin İli, Erdemli, Silifke, Mut, Gülnar, Aydıncık, Bozyazı, Anamur İlçelerinde, başkanlığım altında yürütülen Yerleşim Tarihi ve Epigrafiya Araştırmalarına, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Dr. Nihal Hoşkan, Restoratör Nazım Can Cihan, Klasik Filolog Figen Şahin, Klasik Filolog Sima Ünsal ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü temsilen ise Tarsus Arkeoloji Müzesi'nden Doğukan Bekir Alper katılmıştır. Tüm ekip üyelerine özverili çalışmalarından dolayı en içten teşekkürlerimi borç bilirim. Çalışmalarımız İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (Proje No: 6459) ve Suna - İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından desteklenmiştir. Her iki kuruma desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Amacımız antik dönemde Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia) olarak bilinen bölgenin sınırları içerisinde bulunan antik kentlerin hinterlandında tespit edeceğimiz yerleşmeleri, yerleşim tarihi açısından inceleyerek tarihlemelerini yapmak ve hangi antik kentin arazilerinde yer aldıklarını saptamaya çalışmaktır.

Yüzey araştırmalarımız iki bölüm halinde gerçekleştirilmiştir

A- *Korykion Antron (Cennet-Cehennem Obrukları) ve Göztesesi Çalışmaları:*

Mersin İli, Silifke İlçe'sine bağlı Narlıkuyu Beldesi Hasanlılar Köyü Göztesesi Mevkii'nde yer alan kutsal alanın, 2009 yılında başlamış olduğumuz

* Doç. Dr. Hamdi ŞAHİN, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE

çizim çalışmaları, yerinde kontrol edilmiş ve eksikler giderilmiştir.

2010 yılı çalışmalarımız kapsamında, Korykion Antron'da yer alan tapınağın/kilisenin (Resim: 1) *total station* ile çizimi gerçekleştirilmiş ve 2009 yılında başlamış olduğumuz jeofizik çalışmalarına devam edilmiştir¹. Korykion Antron'da yer alan tapınağın/kilisenin hemen kuzeyinden geçen ve bugün asfaltla kaplı olan yol üzerinde yaptığımız jeoradar ölçümlerinde, yol boyunca düzenli olarak doğu-batı doğrultusunda uzanan ve apsisin hemen önünden güneye dönen kalın bir duvar kalıntısının varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu duvar büyük bir olasılıkla, Hellenistik dönemde inşa edilen tapınağın polygonal taş örgüsüne sahip çevre duvarının kuzey bölümü olmalıdır. Zira tapınağın/kilisenin güneyinde ve batısında aynı taş örgü sistemine sahip bölümleri, günümüzde hala yer yer görmek mümkündür (Resim: 2). Jeoradar yöntemiyle saptadığımız diğer önemli bir bulgu ise, tapınağın çevre duvarının güney bölümüdür.

Çalışmalarımız sonucunda, tapınağın/kilisenin batı duvarıyla polygonal taş örgülü duvar arasındaki bölümde, yer altına inen bir boşluk saptanmıştır (Resim: 3). Cennet Obruğu'nun güney köşesi üzerine kemer sistemiyle inşa edilen polygonal duvarın altına doğru ilerleyen bu boşluk, tespit edebildiğimiz kadarıyla Hellenistik tapınağın sütun, alınlık parçaları ve diğer mimari elemanlarıyla kapatılmak üzere doldurulmuştur (Resim: 4). Bu eylem büyük bir olasılıkla kilisenin inşa edildiği dönemde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Söz konusu veriler, Hellenistik dönemde, tapınaktan Cennet Obruğu'nun zeminine kadar inen bir yolun ya da merdiven sisteminin olabileceğini düşündürmektedir. Bu yol muhtemelen Cennet Obruğu'nun tabanında yer alan ikinci bir kutsal mekanda, sunu yapmak için kullanılıyor olmalıydı.

Obruğun tabanında yer alan kilisenin temelleri dikkatlice incelendiği takdirde (Resim: 5), kilisenin tabanının altında, Hellenistik Dönem'e ait polygonal taş örgülü ikinci bir temel daha bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu kilise, Hellenistik dönemde kullanılan ikinci bir

1 Tapınakla ve kiliseyle ilgili çalışmalar için bkz. H. Şahin-F. A. Yüksel-Z. Görücü, "Korykion Antron ve Göztepesi: Eski Problemler, Yeni Bulgular, Yeni Çözüm Önerileri", *Adalya* XII, 2010, 66-89.

kutsal alanın üzerine inşa edilmiş olmalıdır. Nitekim Mağara girişinin batı duvarında Pan ve Hermes'e dualarını sunan Eupaphios'un bir adak yazıtı yer almaktadır². Geç Antik Çağ'da tapınaktan kiliseye dönüştürülen yapıdan, bu mekana giden Hellenistik döneme ait yol da iptal edilerek, obruğun tabanında polygonal taş örgülü temel kalıntılarının üzerine inşa edilen kiliseye inen ve bugün ziyaretçilerin kullandığı ikinci bir yol açılmış ve döşenmiştir.

2008 yılında başlamış olduğumuz çizim ve belgeleme çalışmaları sonucunda, kilisenin kuzey duvarının hemen önünden geçen asfalt yola doğru, her geçen yıl biraz daha eğim gösterdiğini tespit ettik. 2010 yılı çalışmalarımız sonucunda elde ettiğimiz veri ve bulgulara göre, duvar yapısının 2009 yılı verilerine göre yaklaşık 4 cm daha asfalt yola doğru yatma eğilimi gösterdiğini saptadık. Özellikle söz konusu kuzey duvarının batı bitiminde yer alan bloklar arasında dikey doğrultuda 4-5 cm genişliğinde açılmalar bulunmakta ve açılmalar her geçen yıl daha da genişlemektedir. Cennet-Cehennem Obrukları, Silifke İlçesi'nin en yüksek turizm potansiyeline sahip bölgesi olması nedeniyle yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisine sahne olmaktadır. Araçlar bu duvarın önüne park etmektedir. Söz konusu kilisenin kuzey duvarının yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı yıkılması halinde insan hayatı açısından büyük bir tehlike arz edeceği açıktır. Bu nedenle en azından geçici bir önlem olarak duvarı boydan boya, Silifke Müzesi ve Karayolları Müdürlüğü'nün destekleriyle levhalandırdık.

Kilisenin apsisinin hemen önünde duran *phallos* kabartmalı bloğun ölçüleri alınarak belgelenmiştir. Dağlık Kilikia'da kapı lentoları, kuleler, *villa rusticalar* ve mezar anıtları üzerinde sıkça rastlanan *phallos* kabartmaları tanrı Hermes ile ilişkilendirilmektedir. Belgelediğimiz söz konusu bu blok da büyük bir olasılıkla Hellenistik döneme ait olup Hermes kültü ile ilişkilidir.

Korykion Antron'da günümüze kadar ulaşan kuzey duvarında yer alan rahip isimlerine ilişkin listelerde, tapınağın hangi tanrıya ait olduğu

2 E. L. Hicks, "Inscriptions from Western Cilicia, *JHS* 12 1891, 225-273, Nr. 24; R.Heberdey-A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien. Ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Dph ÖAW 44, 1896, p. 71, Nr. 154; Hagel-Tomaschitz 1998, 191, KrA 3: "Agkesi kai drumois ηd' alsesi ppiu muxon eypuv | dumenai en gathis benthesiv eiv 'Apimoiis, | ηχηεις οθ' 'Αζοος άfenyési पेूमasi feúgei, | Pána kai 'Ermeihv eú (?) Páfiis (?) eilasámhiv.

konusunda bilgiler bulunmamaktadır. Bu bilgiler büyük bir olasılıkla isim listelerinin başladığı ilk blok ile *ante* başlığının altındaki, bugün yerinde olmayan bir blok üzerinde yer alıyor olmalıydı. Bu nedenle tapınağın hangi tanrıya ait olduğu ve Hellenistik Dönem’de ilk inşa edildiği yer, ancak gerçekleştirilecek olan bir kazı çalışmasıyla aydınlığa kavuşabilecektir.

B- Yüzey Araştırması

2010 yılı Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları kapsamında Korykos (Kızkalesi), Diokaisareia (Uzuncaburç), Olba (Uğuralanı), Seleukeia (ad Calycadnum) (Silifke), Mut (Klaudiopolis), Korasion (Susanoğlu) antik kentlerinin kırsal kesimlerinde ve Gülnar ilçesinde çalışılmıştır. Yüzey araştırmaları kapsamında aşağıdaki antik yerleşme ve yazıtlar tespit edilmiştir:

Silifke Narlıkuyu Murtluboğaz Mevkii’nde, Erken Bizans Dönemi’ne ait bir kilise kalıntısı saptanmıştır. Apsis yarıya kadar ayakta olup, giriş kilisenin batısında bulunmaktadır. Kilisenin hemen kuzeyinde ise konutlara ait kapı lentoları ve mimari bloklar tespit edilmiştir.

Silifke Hüseyinler Köyü Aşağı Hüseyinler Mahallesi’nde, doğu-batı yönünde uzanan yaklaşık on adet konut ve iki adet Roma Dönemi’ne ait *villa rustica*’dan oluşan bir yerleşme saptanmıştır. Yerleşmede dört işlik ve dört adet sarnıç, yerleşmenin güneybatı noktasında ise bir lahit ve lahit üzerinde bir de yazıt tespit edilmiştir. Bu Mevkii’deki ikinci yazıt buluntusunu, köy arazisi içerisindeki bir lahit üzerinde saptadık. Roma imparatorluk dönemine ait 10 satırlık yazıtın ilk üç satırı tahribat nedeniyle eksiktir. Son satırlarda ise mezarın soygunculara karşı korunması amacıyla eklenmiş bir ceza formülü yer almaktadır.

Silifke Kızılusalı Köyü Sakırgalık Mevkii’nde, Geç Roma-Erken Bizans Dönemi’ne ait bir yerleşme saptanmıştır. Yerleşme beş adet konut ile bunlara ait işlik ve sarnıçlardan oluşmaktadır. Yerleşmenin orta noktasında bir işlik atölyesi bulunmaktadır.

Silifke Atayurt Saybant Mevkii'nde, doğu-batı doğrultusunda uzanan Erken Bizans Dönemi'ne ait bir yerleşme saptanmıştır. Yerleşmenin kuzeyinde ise bir ışık atölyesi ve bir adet sarnıç bulunmaktadır.

Silifke Atayurt'a bağlı Kuruçay Mevkii'nde, ana kaya üzerinde, Tanrıça Athena'ya sunulan bir adak yazıtı saptanmıştır.

Silifke Atayurt'a bağlı Kaleliin Mevkii'nde, ana kaya üzerinde, tek satır halinde, bir isimden oluşan ve Erken Bizans Dönemi'ne ait olan bir yazıt saptanmıştır.

Silifke Atayurt'a bağlı Kabalar Eteği Mevkii'nde, ana kaya üzerinde ve bir isimden oluşan Erken Bizans dönemine ait yazıt saptanmıştır.

Silifke Atayurt Karaharnup Mevkii'nde, yaklaşık 20 konuttan ve iki adet *villa rustica'* dan oluşan bir yerleşme saptanmıştır. Yerleşme üzerindeki keramik ve mimariden, yerleşmenin Roma İmparatorluk, Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde iskan görmüş olduğu anlaşılmıştır. Yerleşmenin güneyinde tespit ettiğimiz Roma imparatorluk Dönemi'ne ait tonozlu mezarın, kaçak kazılar sonucu tahrip edildiği saptanmıştır.

Silifke Karadedeli Köyü Makamlar Mevkii'nde, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve dört konut, ışık atölyesi ve sarnıçlardan oluşan bir Erken Bizans yerleşmesi saptanmıştır. Yerleşmenin yaklaşık 50 m güneyinde ise antik bir yola ait kalıntılar tespit edilmiştir.

Silifke Karadedeli köyü Akhöyük Mevkii'nde, 20 konuttan oluşan bir Erken Bizans yerleşmesi saptanmıştır. Yerleşmenin kuzeyinde bir ışık atölyesi ve khamasorion tipi bir mezar; Kuzyurt Mevkii'nde ise üç konut, ışık atölyesi ve sarnıçlardan oluşan Geç Antik Çağ'a tarihlediğimiz bir yerleşme tespit edilmiştir.

Silifke Karadedeli Köyü Kocaburun Mevkii'nde, yaklaşık 4-5 adet konuttan oluşan, Geç Antik Çağ'a ait bir yerleşme saptanmıştır. Yerleşmenin kuzeyinde ise bir ışık atölyesi tespit edilmiştir.

Silifke Tol Mevkii'nde saptadığımız antik yol, GPS ile koordinatları alınmıştır. Şeytanderesi Mevkii'nde, antik yol bir köprü ile birbirine bağlanmaktadır. Köprünün doğu noktasındaki ayağa ait temellerde, MH harflerinden oluşan bir yazıt saptanmıştır. Bu ibare yüksek ihtimalle, bir sonraki antik kente ait uzaklığı belirtmektedir. Yine Tol Mevkii'nde dikdörtgen blok üzerinde, dört satırdan oluşan bir mezar yazıtı tespit edilmiştir.

Silifke Susanoğlu Veletliboğaz Mevkii'nde, iki parçaya ayrılmış bir blok üzerinde, Zeus'a sunulan bir adak yazıtı tespit edilmiştir.

Silifke Uzuncaburç Beldesi Top Boğaz Mevkii'nde, bir kaya sığınağının kuzey duvarı üzerinde, XI rakamlarından oluşan bir yazıt tespit edilmiştir. Yazıt büyük bir ihtimalle, Aksuat-Saraydın-Kırobası-Değirmencik-Hotamış Alanı-Top Boğazı hattından geçen kanala ait mesafe belirten bir ibare olmalıdır. Uzuncaburç'taki çalışmalarımızın diğer bir bölümü ise Zeus Olbios Tapınağı'nın çevre duvarı üzerinde yer alan taşçı işaretlerinin kopyalanması ve belgelenmesine ayrılmıştır.

Silifke Susanoğlu'na bağlı Güvercinlik Mevkii'nde, yuvarlak bir mezar sunağı üzerinde, beş satırlık bir yazıt tespit edilmiştir.

Silifke ilçesi Gündüzler Köyü'nün yaklaşık 7 km kuzeyinde bulunan Karahacılı Yaylası'nda, İmparator Vespasianus Dönemi'ne tarihlediğimiz bir miltaşı tespit edilmiştir. Latince ve Eski Yunanca çift dilli olan miltaşı ortadan kırıktır ve alt kısmı kayıptır.

Mut Kayabaşı Köyü arazisi içerisinde, bir kaya mezarının üzerinde yer alan iki adet yazıt tespit edilmiştir. İlk yazıtın üzerinde hilal kabartması yer almaktadır. Yazıt, Tanrıça Selene'ye adanmıştır. İkinci yazıt ise beş satırdan oluşmakta olup bir mezar yazıtıdır.

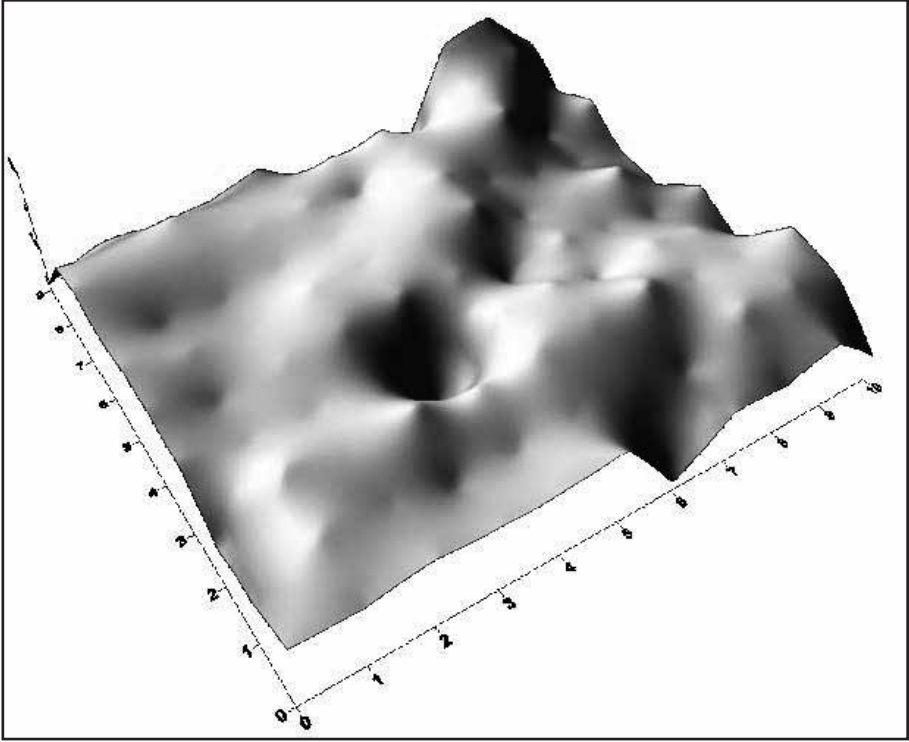
Gülнар ilçesi araştırmalarımızda Zeyne kasabası Şarлак Mahallesi'nde Roma-Geç Roma döneminde iskan gördüğü anlaşılan bir höyük tespit edilmiştir. Zeyne Kasabası Sincanlı Mahallesi Durutaş Mevkii'nde ise bir Roma dönemi yerleşmesi tespit edilmiştir. Yerleşmenin batısında lahitler ve kaya mezarları saptanmıştır.

Resim 1: Korykion Antron Tapınak-Kilise, güneyden görünüm.

Resim 2: Korykion Antron, Polygonal Taş Örgülü Çevre Duvarının Güney Bölümü

Resim 3: Çevre Duvarı Güney Bölümündeki Alanın Üç Boyutlu Manyetik Haritası (Gradyent).

Resim 4: Korykion Antron Tapınağı Çevre Duvarın Kuzey Bölümü, alttan görünüm.

Resim 5: Korykion Antron, Cennet Obruğu İçersindeki Kilise ve Polygonal Örgülu Temeller.

THE 2010 SEASON of GEOPHYSICAL SURVEY AT KERKENES

L. Sema BAĞCI KAYA *

Güzin EREN

Françoise SUMMERS

Geoffrey D. SUMMERS

An Iron Age capital was founded on the Kerkenes Dağ in the Yozgat province of Central Anatolia (Fig.1). Geophysical prospection has been a central pillar of the research design since the first season of the present campaign in 1993.¹ The main aims were firstly to reveal the buried remains of the exceptionally large, ca. 2.700 hectare, ancient city with as much clarity as resources permitted and, subsequently, to combine these results with other remote sensing data sets, particularly satellite imagery, balloon photography and close contour differential Global Positioning System (GPS) survey. In 1996, test excavations were conducted with the specific aim of comparing buried cultural remains with geophysical imagery obtained with a Geoscan fluxgate gradiometer. While this work at Kerkenes played some role in the development of geophysical methods, the goal has always been to map the ancient city using commercially available equipment and software.

As with all archaeological applications of geophysical survey methods, choice of the method or combination of methods best suited to a particular site must take into consideration the archaeological research design, i.e. the archaeological questions that are to be addressed by geophysical prospection. Additional significant factors include background geology, which in the case

* L. Sema BAĞCI KAYA, Yerleşim Arkeolojisi Doktora Programı, ODTÜ, Ankara/ TÜRKİYE. E-Posta :semabagci@gmail.com
Güzin EREN, Yerleşim Arkeolojisi Doktora Programı, ODTÜ, Ankara/ TÜRKİYE. E-Posta : guzineren@yahoo.com
Françoise SUMMERS, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Fakültesi, ODTÜ, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta : fsummers@metu.edu.tr
Geoffrey D. SUMMERS, Yerleşim Arkeolojisi Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ODTÜ, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta : summers@metu.edu.tr

1 For the history of exploration see Summers and Summers 2010.

of Kerkenes is entirely granitic, geomorphology and hydrology. The depths to which cultural remains are buried, building methods and materials and, crucially, stratigraphic depth and complexity are of key importance. At Kerkenes the granitic background (Fig. 2) is ideal while the single level of construction, combined with a final destruction of most of the city by fire, which was often very intense, are of very considerable significance in the remarkable clarity of the results obtained. Thus at Kerkenes it has proved possible to make useful comparisons of different methods both in terms of the quality of data, and thus the clarity of imagery, and of costs and resource requirements. Since the first season, now eighteen years ago, there have been developments in both hardware and software. The Geoscan RM15 resistivity meter used in 1993 was slow and tedious to operate because each of the two mobile probes had to be moved individually (Fig. 3). The Geoscan frame that was designed soon thereafter permits one operator to move both probes efficiently while watching the LD screen on the meter itself (Fig. 4). Additionally, a bleeper informs the operator when each reading has been taken. Working in 20m x 20m grids, the most efficient size for the terrain at Kerkenes, with traverse ropes marked at half metre intervals and base line ropes marked every meter it is possible for a team of three to collect data from nine grids in a single day. Limiting factors include the roughness of the terrain, moisture levels in the soil and equipment failure such as battery life, connections working loose and breaks in the remote probe cable. In addition, some time is lost due to adverse weather and other external factors. In practice an experienced team can average seven grids per day over a 30-day period. For the Kerkenes Project the most far-reaching outcome of developments in both hardware and software since 1993 has been the ability to process and print large images as well as to overlay imagery made by different methods of remote sensing together with that from excavation. Other developments in the practice of geophysical prospection, such as mechanised data collection combined with GPS tracking, have had little impact at Kerkenes because the steep and rocky terrain dotted with trees and bushes is not suitable.

Over ten years, between 1993 and 2002, almost the entire Iron Age city was surveyed using a Geoscan FM36 Fluxgate Gradiometer. Results have been published elsewhere and are available on the Kerkenes web site:

<http://www.kerkenes.metu.edu.tr>

Since this survey was completed an improved generation of Geoscan fluxgate gradiometers provided with larger memories, external power packs and other features make large area survey more efficient. However, the clarity of results has not been improved, there being no substitute for good sampling strategies and the quality of data collection.

While electrical resistance survey often provides more detailed images it is much slower and at Kerkenes there is only a short window between the melting of the last snow in April and drying out of the ground at the end of May or, in an exceptional year, towards the end of June when it is practical to use this method. For these reasons resistance survey was not employed extensively until the gradiometer survey had been completed. This report focuses on the results of the electrical resistance survey that was conducted in 2010 and on comparison with geomagnetic and other results from earlier seasons.

THE 2010 SEASON OF ELECTRICAL RESISTANCE SURVEY

The aims of the electrical resistance survey in 2010 were, firstly, to reveal structures extending along the southern ridge from the Cappadocia Gate towards the Göz Baba Gate; secondly, to add to our understanding of these structures in relation to the city gates and the Palatial Complex; and thirdly, to test the hypothesis that there might have been unusual or exceptional structures and public use of urban space at the western end of this area where the main street appears to open into a kind of plaza. Additionally the area of the survey around the 'Temple' was expanded in advance of excavations in this sector conducted by Scott Branting of the Oriental Institute that are reported on elsewhere in these proceedings.

The field survey started on the 4th of May after permission was granted by the General Directorate of Cultural Assets and Museums, T.C. Ministry of Culture. Methods were the same as those employed in previous seasons at Kerkenes. Data was collected with Geoscan RM15 Resistivity Meter by a team of three who take turns at operating the machine while the other two manage the ropes and cable. Men from Şahmuratlı Village have been trained to do these tasks in addition to which a few have also been trained to download, archive and process data. A fourth member of the team fills survey forms and draws grid sketches as well as taking turns at machine operation and rope moving (Fig. 5). Data collection was in the same 20 x 20m grids that had been used for the gradiometer survey in earlier years, thus making possible direct comparison between the two data sets. Samples are collected in zig-zag mode at 0.50m intervals with 0.50m traverses. Current range is set at 1 mA. The simple twin configuration is preferred because of the rough terrain. Under the supervision of two archaeologists, the team surveyed an average of seven grids per day while surface features within each grid were sketched in the field as both a control and as a first step in ground verification. Use of white lime to mark the position of the grid pegs makes it possible to relocate almost all of the original peg positions because the lime falls into the peg holes when the pegs are removed, often by shepherd boys who burn them to make tea! In some areas, however, the original grid had not been marked with lime making it necessary to relocate grid corners with a total station (Fig. 6).

Soil remained sufficiently damp over 27 days during which 66.800 m², or a little less than 6.7 hectares, was surveyed (Fig. 7). The survey was carried out over a total of 167 grids in four areas:

- (i) 77 grids at the western end of the southern ridge;
- (ii) 9 grids to the north of the Palatial Complex;
- (iii) 68 grids within 'Area A' to the southwest of the Cappadocia Gate;
- (iiii) 13 grids in the 'Temple' area.

DATA PROCESSING AND POST-FIELD WORK

The geophysical data is archived daily. Collected data is downloaded before the grids are combined and processed using *Geoplot 3.0* software. Raw and processed data of both individual and combined grids are backed up and stored in the Kerkenes Project archives. ArcGIS is employed for further processing and analysis of data while software such as *Surfer* and *AutoCAD* are used to prepare images for publication. 2D imagery obtained by geophysical survey can be wrapped over Digital Elevation Models (DEMs) of the site thereby creating 3D models which can be viewed from different positions. To help interpretation of geophysical imagery, plans of excavated structures may be overlaid.

RESULTS

The Southern Ridge

There are now three sets of remote sensing data that can be used, either alone or in combination, to identify and interpret buried remains of the ancient city. Electrical resistance survey of the Southern Ridge was begun in 2007 over the area of the Palatial Complex. This was subsequently extended both eastwards towards the Cappadocia Gate and westwards towards the Göz Baba Gate (Fig. 8). A GPS survey of the entire site completed in 2000 had enabled the creation of a detailed Digital Terrain Model (DTM). The gradiometer survey that was completed in 2002 was crucial in providing an almost complete overview of buried cultural remains in combination with the geology and geomorphology (Fig. 9). These results confirmed that there was a single period of building and that on the Southern Ridge many of the features visible on the surface provided an accurate general impression of what lay below the surface, in contrast to much of the lower portions of the city.

Geophysical survey over the western end of the Southern Ridge (Figs 10 and 11) revealed further large urban blocks typical of the pattern seen

elsewhere in Kerkenes². It is thus tempting to see these as residential areas, their proximity to the Palatial Complex and the public zone in general notwithstanding. Here too the resistance survey provides much greater detail than the gradiometer survey, with the main result being confirmation that there were neither special structures nor obvious workshops to the west or north of the Palatial Complex.

The eastern end of the Southern Ridge (Figs 12 and 13) was first investigated in 1993 when Area A was identified as being of special significance presumably serving some public function.³ As the program of excavation at the Cappadocia Gate and the Palatial Complex came towards a close it was deemed helpful in the preparation of final publications to return to the area between them in order to round out the picture of this public sector of urban space. Comparison of Figures 12 and 13 shows that electrical resistance survey reveals sub-surface structures in much more detail and clarity than that of the gradiometer survey because cultural data is not obscured by underlying granitic geology. On the other hand, comparison of these results with plans based on a combination of magnetic survey and verification on the ground demonstrates that there is no need for significant reappraisal of the general open and public character of this area. The imagery as it stands is, however, very flat whereas the terrain is in fact significantly modulated with a square enclosure wall surrounding a shallow pool with associated structures below poorly preserved structures perhaps of some pretention on higher granite outcrops to the southeast and northwest. These results add much to our understanding of the layout of this public zone but shed little light on what the function of these features might have been, or how they may have evolved through the brief life of this capital.

Combination of this new data with other results, together with further processing of the imagery and careful verification of features on the ground, will make it possible to draw much more detailed plans of these urban sectors than has been possible hitherto, and thus to gain further insights into the urban dynamics and concepts of this ancient capital. Study of all available

2 Summers 2006.

3 Summers 2000, 65 where a military function was posited.

data from survey and excavation of the Palatial Complex has furthered the understanding of this exceptional compound and permitted the drawing of a plan that illustrates both the results and their interpretation (Fig. 14).

The 'Temple' Area

In this area (Fig. 15) the gradiometer survey of 2002 and the first electrical resistance survey in 2004 clearly revealed a large free standing structure; surely a public building, very probably a 'Temple'.⁴ This large hall and anteroom were the target for exploratory excavation later in 2010.⁵ As can be seen from the imagery, there are very many small two-roomed buildings in the urban blocks around the major structure which show clearly on the images produced from electrical resistance survey but which are barely visible if at all on the geomagnetic maps. The precise reasons for this difference are not yet fully understood, but may have much to do with the extent of burning, building materials (i.e. little or no combustible wood in the walling), depth of overburden or heavy erosion. Whatever the reason, in this case it is certain that electrical resistance survey produces images of greater clarity.

CONCLUSIONS

The 2010 season of electrical resistance survey at Kerkenes has once again demonstrated the superiority of this method over magnetometry. Experience has made it possible to survey an average of seven grids per day with a current maximum of nine. This is approximately one quarter of the area that can be covered with a Geoscan fluxgate magnetometer in the same amount of time. Additionally, moisture levels in the soil limit the length of time over which survey can be conducted as well as restricting the available window to May and early June in a normal year. In 2011 electrical resistance survey will be conducted at the northern end of the city in advance of a new long-term program of excavation to be conducted by Scott Branting.

4 Summers 2007.

5 Branting *et al.*, these proceedings.

ACKNOWLEDGEMENTS

We thank the General Director, Murat Süslü, and the staff at the General Directorate of Cultural Assets and Museums for their support. Help and good advice has, as usual, been provided by Melik Ayaz. Thanks are also due to our representative Özge Yurdakul as well as to Yozgat Museum Director Hasan Şenyurt and his staff.

The Kerkenes Project comes under the auspices of the British Institute at Ankara and we thank the director, Lutgarde Vandeput, for her continuing support and the BIAA for facilitating fieldwork and making equipment available. Amongst the 2010 sponsors whose support contributed to the geophysical survey were the Anglo-Turkish Society - Bernard and Innes Burrows Memorial Award, the Archaeocommunity Foundation, the Binks Trust, the Charlotte Bonham-Carter Trust, Çimpor Yibitaş Yozgat Çimento, the Erdoğan M. Akdağ Foundation, the Loeb Classical Library Foundation, MESA, METU - BAP Grant and Yenigün. GEOSCAN and İşlem GIS assist with software.

We are deeply indebted to the village of Şahmuratlı, and to Headman Turan Baştürk, for extending traditional Anatolian hospitality. Osman Muratdağı assures the team mobility with his minibus. Finally to all the team, the house staff and workers from the village of Şahmuratlı, our heartfelt thanks. Little would have been achieved without their dedication, enthusiasm and hard work.

REFERENCES

Summers, G. D.

2000 "The Median Empire Reconsidered: a view from Kerkenes Dağ.", *Anatolian Studies* 50, 55-73.

Summers, G. and Summers, F.

2006 "Aspects of Urban Design at the Iron Age City on the Kerkenes Dağ as Revealed by Geophysical Survey", *Anatolia Antiqua* 14, 71-88.

Summers, G. D.

2007 "Public Spaces and Large Halls at Kerkenes." In A. Çilingiroğlu and A. Sagona (eds) *Anatolian Iron Ages 6: The Proceedings of the Sixth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Eskişehir, 16-20 August 2004*. Peeters Press, Leuven, 245-263.

Summers, G. D. and Summers, F.

2010 "From Picks to Pixels: Eighty Years of Development in the Tools of Archaeological Exploration and Interpretation, 1927-2007, at Kerkenes Dağ in Central Turkey." In P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro and N. Marchetti (eds) with the collaboration of L. Romano *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East May, 5th-10th 2008, "Sapienza" - Università di Roma Volume 2 Excavations, Surveys and Restorations: Reports on Recent Field Archaeology in the Near East*. Harrassowitz, Wiesbaden, 669-683.

Fig.1: Map of Turkey showing the location of Kerkenes.

Fig.2: The southern end of the city, founded on a granite batholith, from the Cloud 9 hot air balloon in 1993. Areas of Fig. 9 to 14 are at upper top.

Fig.3: The resistivity meter used in 1993.

Fig.4: Electrical resistance survey of the 'Temple' area by a team of three.

Fig.5: For each grid surveyed, a form with a small sketch is filled on site.

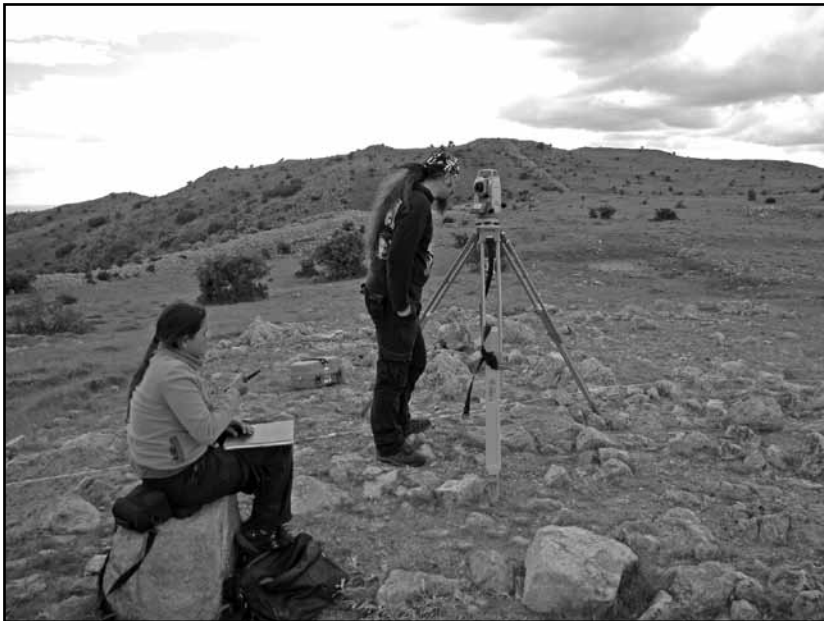

Fig.6: Using the total station to relocate grid corners.

Fig.7: Progress map showing the 2010 electrical resistance survey at Kerkenes.

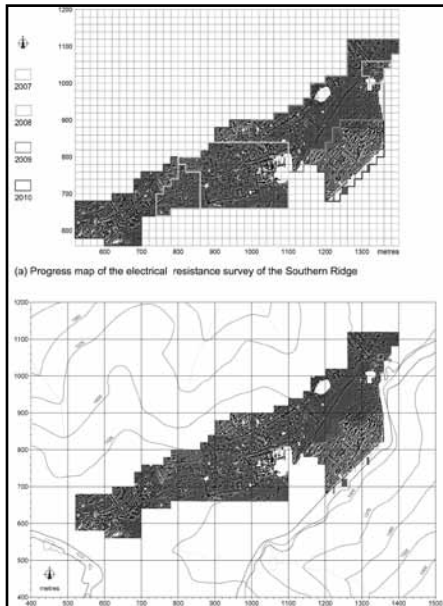
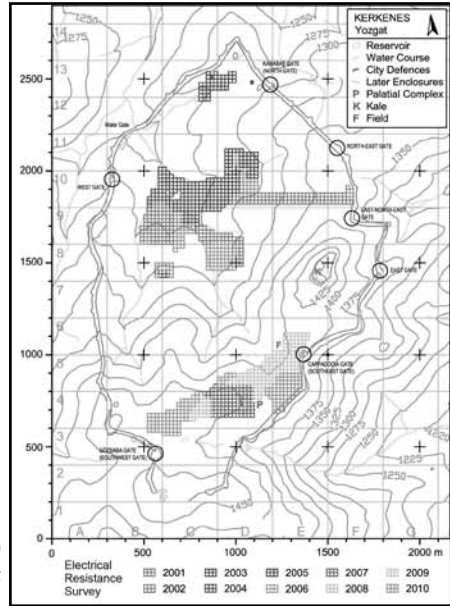

Fig.8: (a) Progress map and (b) processed and combined electric resistance data on the Southern Ridge between the Cappadocia Gate and the Göz Baba Gate.

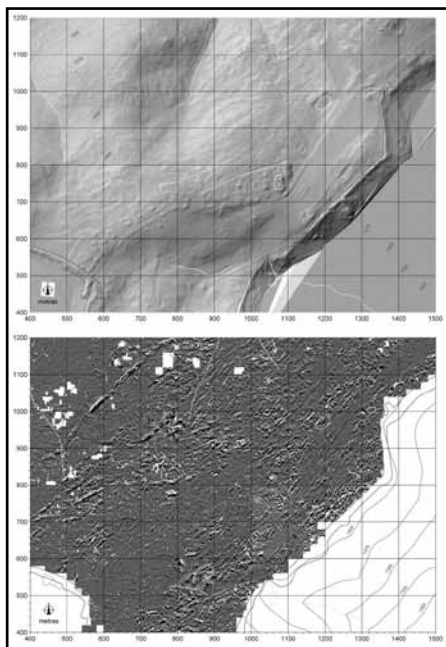

Fig.9: (a) Digital Terrain Model (DTM) and (b) Gradiometer survey of the south end.

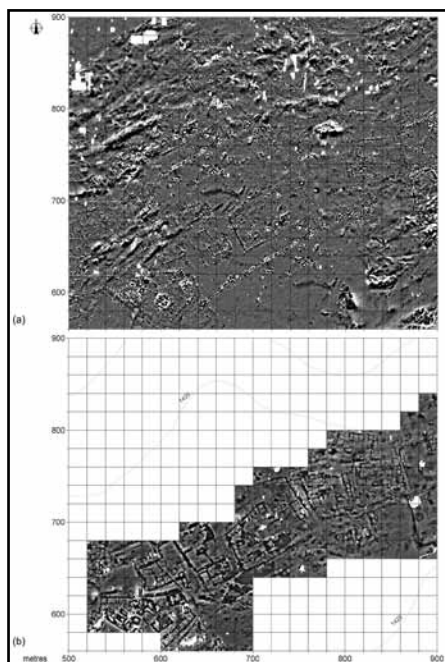

Fig.10: The western end of the Southern Ridge.

Fig.11: The Palatial Complex and surrounding area.

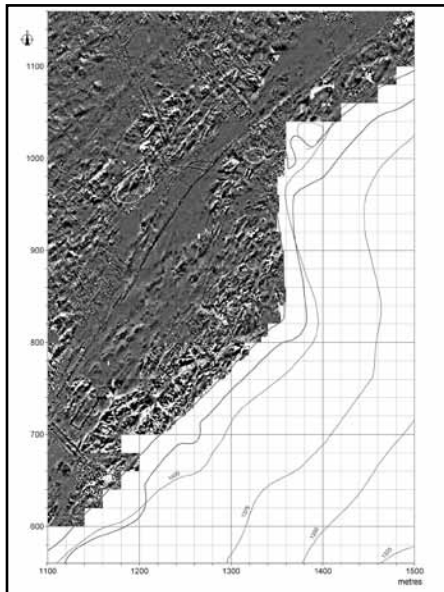
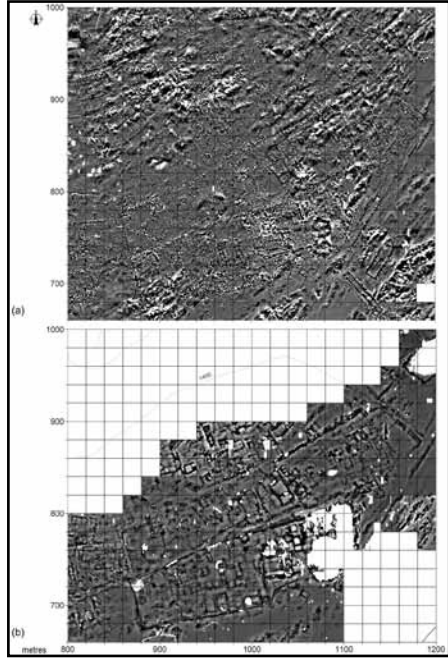

Fig.12: Gradiometer survey of the area between the Palatial Complex and the Cappadocia Gate. The stone-lined Sülüklü Göl is at upper centre.

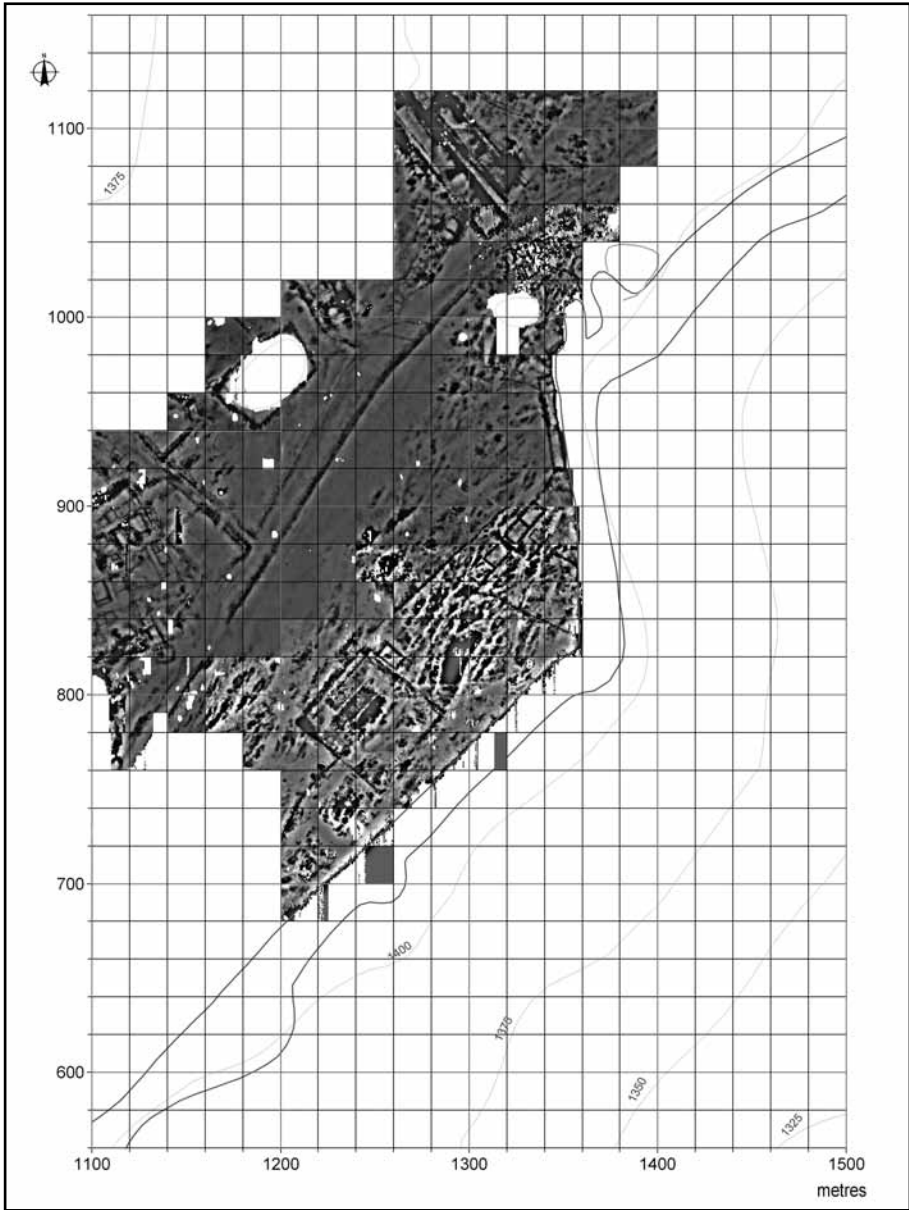

Fig.13: Electrical resistance survey of the area between the Palatial Complex and the Cappadocia Gate. The 'Royal Stables' is at top and an enclosed pool southeast of the street.

Fig.14: (a) Images produced by overlaying gradiometer and electrical resistance survey maps in Photoshop.
 (b) GPS map of the Palatial Complex overlaid with plans of visible remains and interpretation of geophysical surveys.

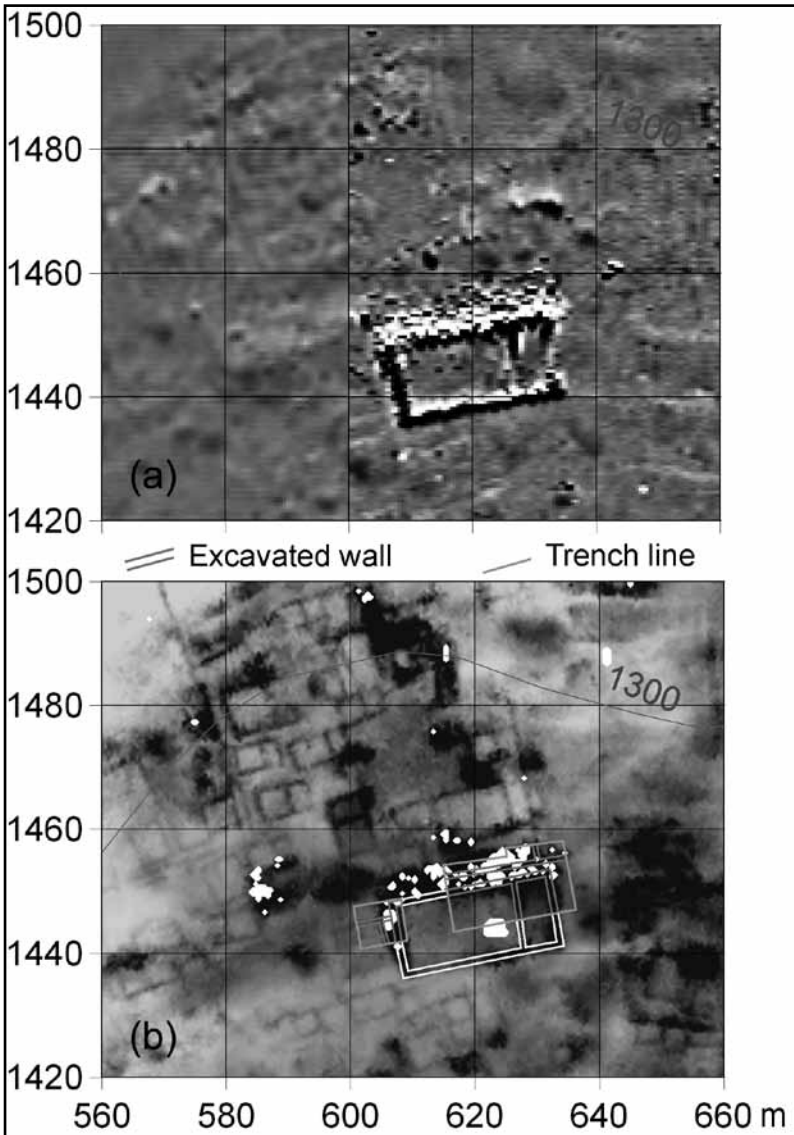

Fig.15: (a) Gradiometer image of the 'Temple' area.
 (b) Electrical resistance survey of the so-called 'Temple' area with trenches and excavated walls overlaid.

KAYALIPINAR'DA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Vuslat Müller-KARPE*
Andreas Müller- KARPE

Kayalıpınar Sivas İli Yıldızeli İlçesi'ne bağlı Kayalıpınar Köyü yakınlarında Kızılırmak nehrinin kuzey kıyısındaki verimli bir ovanın ortasında yer almaktadır. Buluntu yeri 1999 yılında yüzeyde bulunan bir Hitit çivi yazılı tabletle nedeniyle ayrı bir önem kazanmıştır. Bunun üzerine Kayalıpınar 'da 2002 ve 2003 yıllarında sistemli yüzey araştırmaları ve jeofiziksel ölçümler yapıldı. 2005 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün verdiği izin sayesinde ilk kazı çalışmalarına başlanabildi. Her yıl yaz aylarında sürdürülen çalışmalar Fritz Thyssen Vakfı tarafından finanse edilmekte¹.

Kazı çalışmaları bir çok yükselti ve terastan oluşan kentin güneydoğu tepesinde yoğunlaştırıldılar. Günümüzde burası "Harabe Mevkii" olarak adlandırılmakta. Harabedeki yüzeyden görünen duvar kalıntıları taş çalımı nedeniyle yok edilmişler. Alan düzlenerek tarıma elverişli hale getirilmiş ve yıllık tarla sürümleri arkeolojik tabakalarda yıkıma sebep olmuşlar. Kazılara başlanmasıyla önemli yapı kalıntılarının tamamıyla yok olması engellendi.

Kayalıpınar Güneydoğu tepesinde şimdiye kadar 85 metre uzunluğunda ve 65 metre genişliğinde bir alan araştırıldı ve 6 yapı tabakası saptandı (Resim:1). Daha eski devirlere ait diğer bazı yapı kalıntılarının varlığı bilinmekte

* Dr. Vuslat Müller-KARPE, Vorgeschichtliches Seminar der Universität Marburg, Biegenstr 11 35037 Marburg ALMANYA vuslat.muellerkarpe@staff.uni-marburg.de
Prof. Dr. Anderas Müller-KARPE, Vorgeschichtliches Seminar der Universität Marburg, Biegenstr 11 35037 Marburg ALMANYA
andreas.muellerkarpe@staff.uni-marburg.de

1 Kazı ile ilgili yayınlar: Andreas Müller-Karpe - Vuslat Müller-Karpe, Kızılırmak (Maraşanta) Kıyısındaki Bir Hitit Kentinde Yeni Araştırmalar, Arkeoloji ve Sanat 123, 2006, 1-12.
A. Müller-Karpe, Vuslat Müller-Karpe, Elisabeth Rieken, Walter Sommerfeld, Gernot Wilhelm und Manuel Zeiler, Untersuchungen in Kayalıpınar 2005, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 138, 2006, 211-247.
A. Müller-Karpe und V. Müller-Karpe mit Beiträgen von Elisabeth Rieken, Tobias Mühlenbruch, Christoph Salzmänn, Manuel Zeiler und Jesper Wangen, Untersuchungen in Kayalıpınar und Umgebung 2006-2009, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 141, 2009, 173-237.

ve bunların ileriki yıllarda sistemli bir şekilde kazılması planlanmakta.

Tabaka 1

Şimdiye kadar en üstteki yapı tabakasına ait ufak uzun tek odalı dikdörtgen biçimli bir yapı açığa çıkarıldı. Geç Roma Devrine tarihlenmekte ve mezarlıkla ilişkili bir bina. Güneydoğu tepesinin tümü 1. Tabakada Hellenistik'ten Erken Bizans Devrine kadar mezarlık olarak kullanılmış. Şimdiye kadar 172 gömü açığa çıkarıldı. Nekropolün kullanımında iki ana safha ayırt edilebilmekte. Eski mezarlar kazı alanının güney kısmında, tepenin doruğunda yer almaktalar. Ölüler sırtüstü yatırılmışlar ve başları doğuya, ayakları batıya doğru gelecek şekilde yatırılmışlar. Ölülerin bir kısmı pişmiş topraktan yapılmış lahitler içine gömülmüşler veya üzerleri çatı kiremitleriyle kapatılmışlar. Çok az sayıda mezarda ölü hediyelerine rastlandı. Bunların çoğunluğunu takılar oluşturmaktadır. Bronzdan bir ayna da bulundu.

Geç devre tarihlenen mezarlar, tüm kazı alanına dağılmış biçimde ve özellikle kuzeyde kalan alanlarda açığa çıkarıldılar. Ölülerin gömü yönünün tamamıyla değiştiği gözlenmektedir: Başları batı yönünde ve doğuya bakar şekilde yatırılmışlar. Geç evreye tarihlenen bu mezarlarda ölü hediyeleri hiç yok denecek kadar az. Mezarların iki uzun kenarına kerpiçten alçak duvar örülmüş ve gömülerin üzeri enlemesine konulmuş tahtalarla kapatılmış. Bu geç devre tarihlenen mezarlar gömü adetlerine dayanarak Geç Roma – Erken Bizans Devrinden kalma oldukları saptandı. Burada Hıristiyan bir halk gömülmüş.

Tabaka 2

Bu tabaka: Kayalıpınar'da Hitit Büyük İmparatorluk Devrine (M.Ö.13. yüzyıl) tarihlenmektedir. Arazide yapılan makinalı tarım ve erozyon nedeniyle bu devre tarihlenen sadece çok az sayıda duvar kalıntısı saptanabildi. Şimdiye kadar kazı yapılan alanlarda açığa çıkarılan büyük anıtsal yapıların

varlığını destekleyen bazı kalıntılar; 3. ve 4. tabakada açığa çıkarılmış olan A ve B Binalarının yerine yapılmış olan yapılara işaret etmekte. M.Ö. 13. yüzyılda Güneydoğu tepesinde resmi yapıların bulunduğunu ele geçen küçük buluntularda desteklemekte. Özellikle çok sayıda bulunan küçük adak kapçıklar ve testicikler dikkat çekmektedir. Buluntular sözü edilen devirde bu alanda kültürel bazı törenlerin yapıldığına işaret etmektedir. Yine Geç İmparatorluk Devrine tarihlenen bir fal metninde; bazı kuşların nasıl uçtukları anlatılmakta ve bu gözlemler sayesinde geleceğin ne getireceği konusunda tahminlerde bulunulmaktaydı. Çivi yazılı tabletler üzerinde E. Rieken (Marburg Philipps - Üniversitesi) çalışmalar yapmakta.

Tabaka 3 - 4

3. ve 4. Tabakalara ait yapı kalıntıları daha iyi korunmuş durumdadır ve Orta Hitit Devrine tarihlenmektedir. 4. tabakanın başlangıcı Eski Hitit Devrine kadar uzanmakta. 4. Tabakada iki büyük anıtsal bina yapılmış. Bunlar daha sonra büyük bir yangın geçirerek yıkıma uğramışlar ve 3. Tabakada yeniden inşa edilmişler. Bu sırada planlarında bazı değişiklikler yapılmasına rağmen asıl işlevlerinde ve ana planlarında bir değişiklik olmamış.

Güneydeki yapı, Kızılırmak terasının hemen kenarına oturtulmuş yapı: A Binası ve bunun kuzeydeki ise B Binası olarak adlandırıldı. Her ikisinde anıtsal bir şekilde inşa edilmişler ve duvarlarının kalınlığı bazı yerlerde 2 metreye varmakta. Görünüşe göre her ikisinde büyük bir saray tesisine aittir.

A Binası; 42,8 metre uzunluğunda ve 20,1 metre genişliğindedir. Alanı; 735 m² . Alt katında 18 çeşitli büyüklükte mekan saptandı. Zamanında yapı en az iki katlıydı. Bina uzunlamasına tam batı doğu yönünde inşa edilmiş. Böylelikle esas cephesi güneydeki nehre bakmaktaydı. Bu tarafı öne doğru girinti ve çıkıntılar yapacak şekilde özel olarak planlanmış. Binanın ön cephesi nehrin yatağına doğru dik bir iniş yapan yamacın kenarına oturtulmuş. Konumu nedeniyle bina uzaklardan da görünmekteydi. Girişi karşı tarafta, kuzeydendi. Orada 2005 yılında yapılan kazılarda 1,23 m. yüksekliğinde, 1,01m. genişliğinde ve 0,85 metre kalınlığında kireç taşıdan yapılmış bir blok üzerinde; oturan bir elinde kuş, diğer elinde bir kase tutan

bir tanrıca kabartması bulundu (Resim: 2). Kabartmanın işçiliği çok kaliteli olması nedeniyle Başkent Hattusa'da bulunan kabartmalarla karşılaştırmak mümkün. Bloğun sağa tarafında zamanında herhalde tanrıçanın karşısında duran bir kral figürü vardı. Ama kırılarak yok olmuş. Kabartma toprağın bir kaç santim altından çıkarıldı. Eğer bu alanda kazılara başlanmamış olsaydı, tanrıca kabartmasında mutlaka tarım makinalarıyla yok edilecekti.

Kabartmanın bulunduğu yerin çevresinde 2008 ve 2009 yılında yapılan araştırmalarda bu taşın yerinin; A Binasının ana giriş kapısının çerçevesinin sağ tarafına ait olduğu anlaşıldı. Hitit sanatında genellikle sol tarafta erkek tanrılar yer almaktalar. Ama böyle bir kabartma şimdiye kadar ele geçirilmedi. Açığa çıkarılan bazı duvarlarda devşirme olarak kullanılmış ve yangın geçirmiş bazı kabartmalara ait parçalar bulundu ve A Binasının kuzey cephesini süsledikleri düşünülmekte. Bunlar arasında bir aslanın arka yarısı (Resim: 3) ve kanata benzer bir nesnenin yer aldığı kabartmalar sayılabilir.

Yapının içinde ele geçen malzemeler arasında çanak-çömlek en büyük gurubu oluşturmaktadır. Ayrıca bazı çivi yazılı tablet parçaları, bullalar ve mühür baskılı kapatmalar da bulundu. Bazı damga mühür baskılarının üzerinde hierogliflerle yazılmış memurların adları okunmakta. 2009 yılında ele geçen iki parça ayrı önem taşımaktadır. Bir kil bulla üzerindeki yazıtta: "Prens Tarhunani, (Yukarı) Ülkenin Beyi" okunmakta (Resim: 4). Hitit Devrinde "Yukarı Ülke" bugünkü Sivas İli ile yaklaşık olarak eş tutulabilir. Prens ünvanı Kral ailesine dahil olduğunu göstermektedir.

A Binasında bulunan ikinci mühür baskısında yine kraliyet ailesine ait ve Büyük Kral Tuthaliya I/II mühürü basılmış (Resim: 5,1). Mührün çivi yazılı baskısı çok kütü korunmuş olmasına rağmen şu şekilde tamamlanabilmekte "Tuthalya'nın mühürü, Hatti Ülkesinin Büyük Kralı ve Nikalmati, Büyük Kraliçenin " Bu Kraliyet çiftinin M.Ö. 15. yüzyılın son çeyreğinde hüküm sürdüğü bilinmektedir.

Çivi yazılı tabletler tipik Orta Hitit yazım uslubunda kaleme alınmışlar. Mektupların yanında bayram törenleri ve fal metni içerikli bazı çivi yazılı tablet parçaları ele geçti. Önemli edebi bir metinde bulundu : "Gümüşün Şarkısı"

adlı metnin Hurri dilinde yazılmış olan bir parçası. Yeni bulunan bu parçayla “Tanrıların Babası” Kumarbi destanına yeni bir eklemeler yapılabilmektedir. Bilindiği gibi Kumarbi destanından daha sonraları Yunan mitolojisindeki tanrıların oluşumu (Theogonie) gelişti. Bu bağlantıyı özellikle Hesiod’un anlatımında görmek mümkün. Batı edebiyatının köklerinde Kumarbi destanı merkezi bir rol oynamakta.

A Binası ile birlikte kazı alanının kuzey yarısında açığa çıkarılan B Binası aynı devre tarihlenmektedir. Bu bina kuzey-güney istikametinde yönlendirilmiş ve 35,6 metre uzunluğunda olup genişliği 18 metredir (Resim: 6). Yüzölçümü: 633 m² varmaktadır. Alt katında 20 mekan ayırt edilebilmektedir. Bu binasında mutlaka bir üst katı bulunmaktaydı. Yapının A Binasına hizmet veren bir işlevi olduğu görülmektedir. Bu yapıda da en çok bulunan küçük buluntuları keramikler oluşturmaktadır. Özel buluntular arasında libasyon kolları ve Boğa biçimli sunu kapları sayılabilir (Resim: 7). Elegeçen bir çift boğaya ait çeşitli parçaların, Hattusa ve Sarissa’dan tanıdığımız Fırtına Tanrısına eşlik eden “Huri ve Seri” adlı boğalarla büyük benzerlik gösterdikleri saptandı.

B Binasının eski evresine (Tabaka 4) ait yangın tabakası içinde çok sayıda bronzdan okuçları bulundu.

Tabaka 3 kalıntıları içinde Orta Hitit Devrine tarihlenen bir kaç çivi yazılı tablet parçası elegeçti. Bunlar arasında özellikle Hurri dilinde yazılmış 52 satırı korunmuş bir çivi yazılı tablet dikkat çekmektedir. G. Wilhelm (Würzburg Üniversitesi) değerlendirmelerine göre; metinde Kizzuvatna’ya düzenlenen bir seferden ve orada Alalah’tan (Aççana) bahsedilmektedir. Burada anlatılan olayları şimdiye kadar bilinen tarihi metinlerden tanımıyoruz.

Ayrıca, Tavanana’ya (Büyük Kraliçe) ve GAL. MEŞEDI (Saray muhafızlarının komutanı) Kantuzzili’nin mühür baskılarında bulundu (Resim:5,3-5)

Tabaka 5

A ve Binalarından daha eski kalıntılar Tabaka 5 aitler ve Erhitit (Karum Devri) Devrine tarihlenmektedirler. Şimdiye kadar en az iki eve ait kalıntılar açığa çıkarıldı. Kerpiç duvarlar şiddetli yangın geçirmişler. Kısmen 1 metre yüksekliğinde günümüze kadar korunmuşlar. Kazı alanının batı kesiminde yer alan yapı "Tamura'nın Evi" olarak adlandırılmakta. Çünkü burada bulunan eski Assur dilindeki çivi yazılı tablette; Tüccar Tamura'nın adı geçmekte. Marburg Üniversitesi'nden W. Sommerfeld kısmen korunmuş bu metni şu şekilde tamamlamakta: " Satıcı onu (bir esir kızı) satması için bir tüccara verdi. Tüccarın elinden onu Tamura satın aldı. Eğer birisi Tamura'ya karşı bir hak idda edecek olursa, satıcı ona iki mina gümüş ödeyecek". Bunu şahitlerin isimleri izlemekte.

Böylece Kayalıpınar Anadolu'da Kültepe dışında Eski Assur dilinde çivi yazılı tabletlerin ele geçtiği ender kentlerden biri olma özelliğine kavuştu.

Kayalıpınar'daki bu evde bir tüccarın ikamet ettiğini ele geçen bir çok buluntu ve özellikle çok sayıda üzeri mühürlü kil kapatmalar desteklemekte. Üzeri damgalı kil kapatmaların bir kısmının, çuvalların, sepetlerin yada diğer bazı kapların kapatılıp mühürlenmesinde kullanılmış oldukları görülmekte. Anadolu uslubunda damga baskılarının yanında tipik Eski Assur ve Surye uslubunda silindir mühür baskılarının izlerine rastlandı.

Damga mühür baskıları çoğunlukta. Bunlardan bazılarının üzerinde devirsel hayvan motifi görülmekte. Arka, arkaya dizilmiş üç aslan kafası (Resim: 8) yada anka kuşunun veya bir efsanevi yaratığın çevresi örgü motifi ile kaplanmış.

Assurlu tüccarlarla bu motif Anadolu'ya gelmiş olmalı. Benzerlerine Anadolu'da Kültepe, Alishar, Boğazköy ve Acemhöyük'te rastlanmakta ve Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir yayılım göstermekte².

5. Tabakaya dahil diğer ikinci bir yapı şimdiki kazı alanının doğu kısmında açığa çıkarıldı. Buradaki buluntu envanteride yapıda zamanında bir tüccarın yaşadığını göstermekte. Bu evde ele geçen mühür baskıları bir tanesinin

2 A.Müller-Karpe ve diğerleri 2006: "Untersuchungen in Kayalıpınar 2005, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 138, 222.

üzerinde aslan avı sahnesi işlenmiş. Kapatma aşırı yangın geçirerek kırmızı bir renk almış ve üzerinde aynı mühürün altı baskısı görülmekte (Resim:9,1). Bunların bazıları üst üste basılmış. Ancak yine de mühür üzerindeki bazı eksikliklere rağmen sahneyi canlandırmak mümkün. Elinde bir mızrak tutan çıplak adam (kahraman) görülmekte. Kıyafet olarak sadece başında bir bere var. Vücudunda ise sadece kalçası belirtilmiş. İki eliyle mızrağın sopasını tutmakta. Mızrak yere doğru bakmakta. Hemen karşısında sağ ön bacağını havaya doğru kaldırmış bir aslan var. Aslanın ağzı aralık, yelesi betimlenmiş. Kuyruğu vücudu ile beraber bir "S" yapmakta. Aslanın hemen altındaki antilopa saldırmakta. Antilop başını arkaya çevirmiş ve ön bacakaları iki ayrı yöne doğru kıvrılmış. Her biri ayrı bir "v" harfi oluşturmakta. Hayvan aslanın saldırısından kaçmak ister gibi tasfir edilmiş. Aslanın üzerinde ise arkası dönük bir şekilde oturan maymun figürü görülmekte ve yanında tek merkezli daire motifi bulunmakta. Erhitit gliptik sanatında av sahnelerine çok sık rastlanmakta. Kültepe Karum-Kaneş'de 2. tabakaya tarihlenen yerli Peruwa'nın evinde aynı motifi işleyen çok sayıda silindir mühür baskısı bulundu³. Ancak bu tüccarın evinde bulunan şimdiye kadar yayınlanan mühür baskılarında dikkati çeken bir husus ise avcının hep aslana arkadan saldırmasıdır. Ancak yine aynı tabakaya tarihlenen bir diğer evde Assurlu tüccar Uşur-şa-İstar'ın arşivine ait kil zarflar üzerinde de çok sayıda benzeri motiflerin yer aldığı baskılara rastlanmakta⁴. Bunların üzerinde görülen motiflerde Kayalıpınar mühür baskısında olduğu gibi avcı aslanın karşısında yer almakta. Burada sözü edilen mühür basılarını N. Özgüç Eski Anadolu uslubuna dahil etmekte⁵. Ancak keramikte olduğu gibi devrin yerli mühürlerinde de Hitit devrinde devam eden bir süreklilik görmek olası. Kayalıpınar mühür baskısının, benzerlerine dayanılarak Erhitit uslubunda yapılmış olan bir damga mühürle basıldığını söyleyebilir. Avcının aslana önden saldırıyor olması belli bir mühür yapım atölyesine işaret edebilir.

3 N. Özgüç 2006:Kültepe - Kaneş/Neşa Yerli Peruwa ve Aşşurlu Uşur-şa-İstar'ın Arşivlerine ait Kil Zarfların Mühür Baskıları, Ankara.Lev.1,CS255, 2, CS261, 4, CS 272

4 N. Özgüç 2006: Lev.19,CS 66, 37, CS481

5 N. Özgüç 2006: 4

Aynı av konusu işleyen bir diğer yuvarlak damga mühür baskısı A Binasının moloz kalıntısı içinde bulundu. Kil kapatmanın üzerinde aynı mühürün üç baskısı görülmekte (Resim: 9,2). Yuvarlak baskı üzerinde ortada kuş bakışı olarak tasfir edilmiş bir sığır ve onun çevresinde dairesel olarak sıralanmış avcı ve av hayvanları görülmekte. Sığır tepeden bakılarak bir post gibi yere serilmiş şekilde tasfir edilmiş. Sığırın tam burnunun ucunda diz çökmüş durumda gösterilen avcı elinde mızrak yada sopa tutmakta. Bir dağ keçisi yada antilop ve ayaklarını altına almış durumda oturan bir hayvan mühür baskısı üzerindeki diğer motifler arasında sayılabilirler. Benzeri bir av sahnesinin işlendiği bir mühür baskısı yine Kültepe Karum-Kaneş’de yerli tüccar Peruwa’nın evinde bulundu⁶. Silindir mühür baskısında da avcı tepeden gösterilen bir danayı mızraklamakta. Bir diğer silindir mühür baskısında ise sıraya dizilmiş avcı ve insan figürleri arasında tepeden gösterilmiş sığırlarda görülmekte⁷.

Bir diğer benzerine Boğazköy’de rastlandı. Burada da bir damga mühür de üzerinden de benzeri bir sahne görülmekte⁸.

Kayalıpınarda yine yangın molozu içinde mantar biçimli kapatmanın yarısı elegeçti. Herhalde bu kapatma bir şişenin yada testinin ağzına takılıydı. İyi korunmuş durumdaki baskıda spiral çerçeve içinde çift başlı kartal motifi görülmekte (Resim:9,3). Bu damga üç kere basılmış. Baskının en yakın benzeri Kültepe’de Geç sarayın (Warşama sarayında) 46 nolu odada iki baskısı bulunmuş⁹. Bu baskılar Kayalıpınar mühür baskılarının hemen, hemen aynısı. Konya-Karahöyük, Alishar ve Boğazköy’den benzerlerine rastlanmakta¹⁰. Bunlar Erhitit Devrinin geç evresini (Karum - Kaneş 1b) karakteristik buluntuları olma özelliğini taşımaktalar.

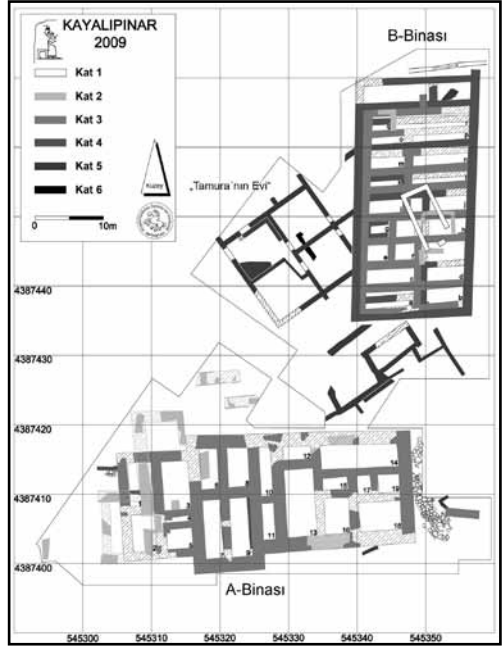
6 N. Özgüç 2006: Lev.17, CS 345.

7 N. Özgüç 2006: Lev.10, CS 301

8 M. Boehmer/H. G.Güterbock 1987: Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy. Grabungskampagnen 1931-39, 1952-1978. Boğazköy-Hattuša XIV, Berlin, Lev.7, 77.

9 T. Özgüç 1999: Kültepe - Kaneş/Neşa Sarayları ve Mabeleri. Türk Tarih Kurumu Yayınları V, 46, Ankara, 64.

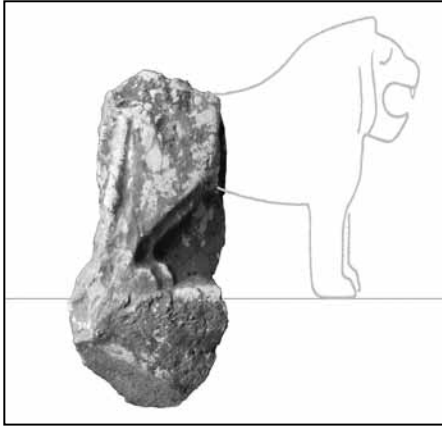
10 A. Müller-Karpe ve V. Müller-Karpe 2009, Resim 12.

Resim 1: Kayalipınar Kazı Planı.

Resim 2: Kayalipınar, A Binasının girişine ait tanrıca kabartmalı taş blok.

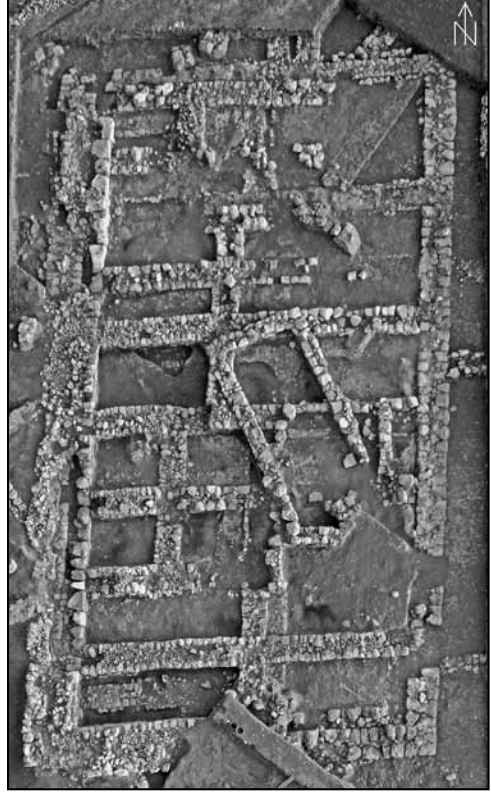

Resim 3: Kayalıpınar, Hitit aslan kabartmasının parçası.

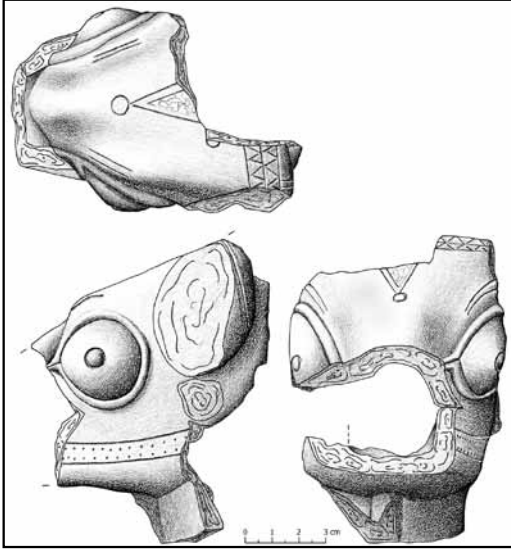
Resim 4: Kayalıpınar, Prens Tarhunani'nin mühür baskısı.

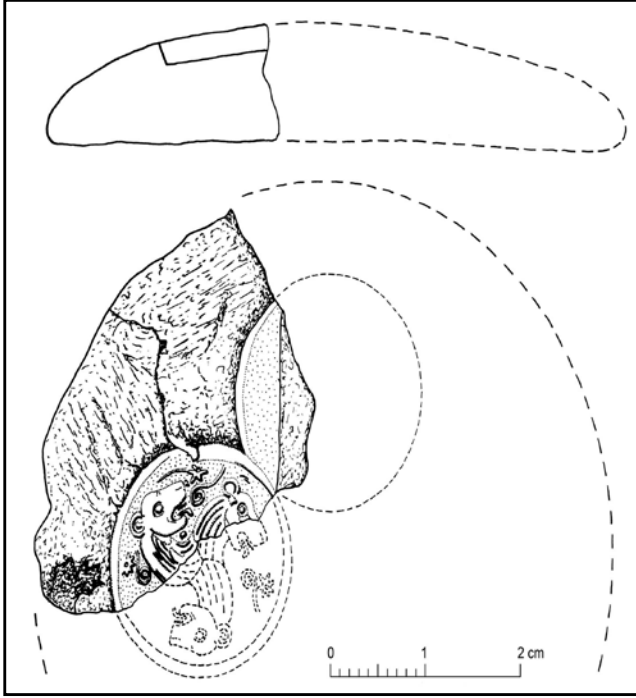
Resim 5: Çivi yazılı Büyük Kral ve Kraliçe'nin ve Memur Kantuzzili'nin ait mühür baskıları. Kayalıpınar Tabaka 3.

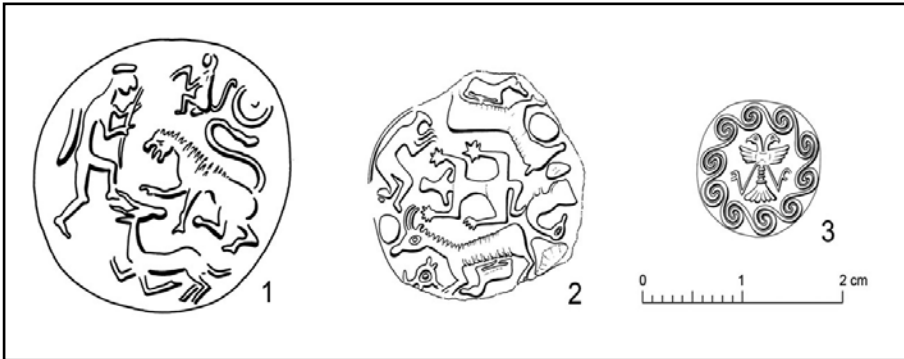
Resim 6: Kayalıpınar B Binası. Havadan görünüşü.

Resim 7: Boğa biçimli libasyon kap parçası. Kayalıpınar, B Binası. Tabaka 3.

Resim 8: Erhitit kil kapatma parçası. Kayalıpınar, "Tamura'nın Evi" Tabaka 5

Resim 9: Erhitit mühür baskıları. Kayalıpınar, Tabaka 5.

LARİSA (BURUNCUK) AKROPOLÜ ve KALESİ

YENİ BİR BAŞLANGIÇ 2010

Turgut SANER*

İzmir ili, Menemen ilçesine bağlı Buruncuk Mahallesi'nde, "akropol" ve "kale" mevkilerindeki antik kalıntılarda gerçekleştirilen mimari tespit ağırlıklı yüzey araştırması 09.-16.08.2010 tarihleri arasında kapsamıştır. Çalışma ekibi Prof. Dr. Turgut Saner (yürütücü-İTÜ), Araş. Gör. Umut Almaç (İTÜ), Araş. Gör. Bilge Ar (İTÜ) ile Efecan Tirelioğlu'ndan (İTÜ Mimarlık Fak. öğrencisi) oluşmuştur. Bakanlık Temsilcisi, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Banu Mete bir ekip üyesi içtenliği ile çalışmaya katkıda bulunmuştur¹.

2010 yılı hazırlık çalışması, esas olarak Larisa'da en son gerçekleşen 1932-34 yılı kazılarının sonuçları ile arazideki güncel durum arasında bir karşılaştırma yapılmasına odaklı tasarlanmıştır². Kale mevkii ve eteklerindeki yerleşim izleri araştırmada öncelik taşınmış, akropolde de sur hattının izlenmesi ve "en eski saray" ile "eski saray" olarak anılan yapıların analizi bu önceliği paylaşmıştır³. Kazıdan bu yana geçen yaklaşık 80 yıllık zaman içinde alanda çok büyük bir tahribat tespit edilmese de, fazla miktarda kaçak kazının yapıldığı, izlerden anlaşılmaktadır.

* Prof. Dr. Turgut Saner, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Programı, 34437 Taksim İstanbul TÜRKİYE; saner@itu.edu.tr

- 1 Çalışma boyunca Aliğa'da bulunan EÜAŞ (Elektrik Üretim A.Ş.) Misafirhanesi'nde konaklanmıştır. Menemen Belediye Başkanlığı hem ekibimizi İzmir'de karşılayarak ve çalışma yerine ulaştırarak, hem de bölgeyle ilgili çeşitli konularda yol göstererek bize yardımcı olmuştur. Buruncuk Mahallesi muhtarı Emin Akdeniz de kaleye ulaşmada vasıta bulma, araç-gereç depolama konularında ve genel bilgilendirmeleri ile çalışmamıza destek olmuştur.
- 2 Yerleşmenin adı tartışmalıdır; lokalizasyonda sorunlar vardır. Ancak ilgili literatürde bu ad oldukça yerleşik kullanıldığı için, soru işaretini saklı tutarak ve mevkiin bugünkü adı Buruncuk'u da eklemeyi ihmal etmeyerek çalışmamızda "Larisa" adı korunmuştur. Kazı sonuçlarını işleyen en kapsamlı bilgiler için bkz.: J. Boehlau - K. Schefold (v.d.), *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen, 1902-1934*, Berlin 1940-1942 (üç cilt).
- 3 Üst üste inşa edilen bu iki saray, ilgili yayında "der älteste Palast" (en eski saray) ve "der alte Palast" (eski saray) olarak anıldığı için yeni çalışmalardaki sonuçlar açıklık kazanana kadar bu tanımlar geçerli tutulmaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında, akropoldeki saray binalarının yayınlarda eksik olduğu saptanan taş planını elde etmeye yönelik ölçü noktalarının yerleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bunu izleyen günler kaleye ayrılmıştır. 1932-34 çalışmasından da önce, Armin von Gerkan tarafından bir krokisi çizilebilen ve temel yayında yer alan (bkz. dipnot 2, Levha 39) üç kenarlı kalenin (Çizim: 1) ancak doğu duvarı taş planı verecek şekilde ölçülmüştür. Yapıyı saran duvarlar çokgen örgü ile inşa edilmiştir (Resim: 1-2). Sözü edilen kalenin aslında noktasal savunmaya yönelik bir yapı olmanın ötesinde büyük bir yerleşmeyi korumak üzere inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kalenin eteklerindeki yerleşme izleri çok yoğundur; konut yapılarına ait duvarlar ve anıtsal yapılara ait istinat duvarları, setlenmiş yamaçlardan aşağıya, Gediz Ovası seviyesine kadar inmektedir (Resim: 3). Kalenin, 2010 çalışmasında belgelenmesi eksik kalan kuzey ve güney duvarları ile ara duvarlarının taş planları; ayrıca tüm yerleşmenin planının ve topografyasının çıkarılması gerekmektedir. Bu yerleşme, bölgedeki ilk Yunan yerleşmelerinden biri olarak dönemin yapılaşma kurgusuna ilişkin önemli bilgiler vermeye adaydır. Burada yerleşme izleri olduğunu 1932-34 yılları kazılarını yapan İsveç-Alman ekibi üyeleri de görmüş ancak detaylı araştırma ve ölçüm çalışması için -II. Dünya Savaşı'nın getirdiği kesinti nedeniyle- vakit bulamamışlardır.

2010 araştırmasının kalan kısmı akropole ayrılmıştır. Öncelikle sur hattının ve diğer belli başlı binaların kazı sonrası durumları ile bugünkü durumları karşılaştırılmıştır. Akropolün güneyinde 1932-34 yıllarında açılan beş adet büyük sondaj çukuru da incelenmiştir; o zaman ortaya çıkan duvarlar hala görülebilmektedir. Daha sonra, üst üste binecek şekilde inşa edilen "en eski" ve "eski" sarayın kalıntılarına geçilmiş, temel yayındaki yerleşme planında sematik olarak gösterilen (bkz. dipnot 2, Levha 44) esas binaların duvarları ile güneydeki burca ait duvarlar ölçülerek taş planı elde edilmiştir (Resim: 4; Çizim: 2-3). Kuzeybatıdaki bazı duvar kesimlerinin ölçümü ise eksik kalmıştır⁴.

4 Buradaki mimari düzenlemelerin niteliği üzerine kapsayıcı görüşler geliştirebilmek için taş planının ve buna bağlı değerlendirmenin tamamlanması gerekmektedir; sarayların mimarisinin ve geliştirilen ilk rekonstrüksiyon önerilerinin bir ölçüde geçersiz olduğu düşünülmektedir: H. Lauter, "Die beiden älteren Tyrannenpaläste in Larisa am Hermos", *Bonner Jahrbücher* 75, 1975, s. 33-57. 2010 çalışmasında da araştırma tarihindeki tartışmalara katkıda bulunabilmek amacıyla, bu sarayların belgelenmesi öncelikli bir görev olarak belirlenmiştir.

Genelde, gerek kalenin gerekse sarayların inşaatında, dış cidarların büyük, iç cidarların daha küçük taşlardan oluştuğu bir duvar örgüsünün uygulandığı gözlenmektedir. 1932-34 kazılarında tespit edilen ve yayınlarda yer alan bazı profilli andezit bloklar da (Resim: 5) alanda aranmış ve bulunduğu oranda eski yayında eksik olan büyük ölçekli çizimleri yapılmıştır. Akropolün doğusunda yer alan nekropol bölgesi de kısaca incelenmiş, tümülüslerin bir kısmı-pek iyi korunma durumu sergilemese de- tekrar saptanabilmiştir. Genel bir gözleme göre eski kazılardan sonra elde edilen yerleşme şemasının ve tekil yapıların arazide, yaklaşık 80 yıl sonra teşhis edilmesi mümkün olmuştur. Taş kayıplarına, bozulmalara, zeminlerin ve duvarların toprak ve bitki ile örtülmesine rağmen alanda köklü bir biçimsel değişiklikten söz etmek mümkün değildir.

Gelecek Çalışmalara İlişkin Sorular

Larisa'nın, gerek akropolde gerekse kale mevkiinde yayınlarda görülen halinden çok daha yaygın ve zengin bir yerleşme olduğu 2010 çalışmasıyla iyice anlaşılmıştır. Gelecekteki çalışma yıllarına ilişkin arazide gerçekleştirilmesi gereken başlıca anlamlı hedefler şöyle sıralanabilir:

Kale mevkiindeki yerleşmenin tümüyle ele alınması, topografyasıyla birlikte yerleşme dokusunun tespiti öncelik taşımaktadır. Bu belgeleme hem yerleşmenin karakterini gösterecek, hem de bu alanın hep anıldığı gibi sadece kale değil, belki bir "ana kent" olduğunu ortaya çıkaracaktır.

Akropolde de daha önceki yıllarda araştırmacıların eğilemediği konular, araştırma boşlukları vardır. Örneğin taş işçiliği ile çok nitelikli bir yapı olduğu izlenimini veren megaronun (Resim:6) yeniden ele alınması, bunun için ilk elde -kayıplar daha fazla artmadan- taş planının hazırlanması gerekmektedir. Yine daha önceki kapsamlı araştırmalarda eksik kalan, akropolün doğu ve güney uzantısındaki sur hattının (Resim:7) ayrıntılı biçimde ölçülmesi ve değerlendirilmesi öngörülmektedir. Bu surlar klasik çağdaki (olasılıkla 4. yüzyıl) bir yenilemeye işaret etmektedir; Larisa'nın kentsel gelişimi ve o

dönemde taşıdığı işlevin aydınlatılması açısından büyük önem taşımaktadır. Akropolün güneybatısındaki 1932-34 yıllarına ait büyük sondaj çukurlarının (beş adet) gösterdiği gibi yerleşme bu yönde de yayılım içindedir; bunun da ayrıca ele alınması gerekmektedir.

Bunların dışında, teknoloji/uzmanlık desteği alınarak gerçekleştirilmesi öngörülen iki esas iş belirginlik kazanmıştır. Gerek kale gerekse akropole yakın noktalardaki yerleşme dokusunun, görünür kalıntılar olduğu oranda ölçülerek belgelenmesinin yanında, jeofizik yöntemlere başvurularak kavranması gerekmektedir. Larisa kalesi ve akropolünün, en yoğun yapılaşmanın görüldüğü devirlerde (İÖ 7.-4. yüzyıllar) bir liman kenti olup olmadığına da, yerleşmenin eteklerinde, ova düzeyinde yapılacak jeoarkeolojik çalışmalarla belirlenmesi umulmaktadır.

Larisa (Buruncuk) Acropolis and Fort - A New Beginning 2010 (Summary)

The survey with a focus on architectural documentation was held at the acropolis and fort of Buruncuk, Menemen-Izmir, between 09.08. and 16.08.2010. The research team consisted of Prof. Dr. Turgut Saner (head of the project-ITU), Research Assistant Umut Almaç (ITU), Research Assistant Bilge Ar (ITU) and Efekan Tirelioğlu (student of architecture-ITU). Archaeologist Banu Mete from the Museum of Underwater Archaeology Bodrum showed a sincere involvement as official representative.

The preparatory campaign of 2010 was designed to concentrate on a comparison between the results of the last excavations of 1932-34 and the actual condition of the site. The fort and the traces of the settlement on its slopes were examined, and acropolis walls and the so called "oldest" and "old" palaces on the acropolis were analyzed primarily. Only the eastern wall of the triangular fort revealing polygonal masonry could be measured to extract a stone plan (a sketch of the entire edifice had already been drawn by Armin von Gerkan long before the campaigns in 1932-34). It has been observed that the fort was constructed to protect a large settlement beyond being a building

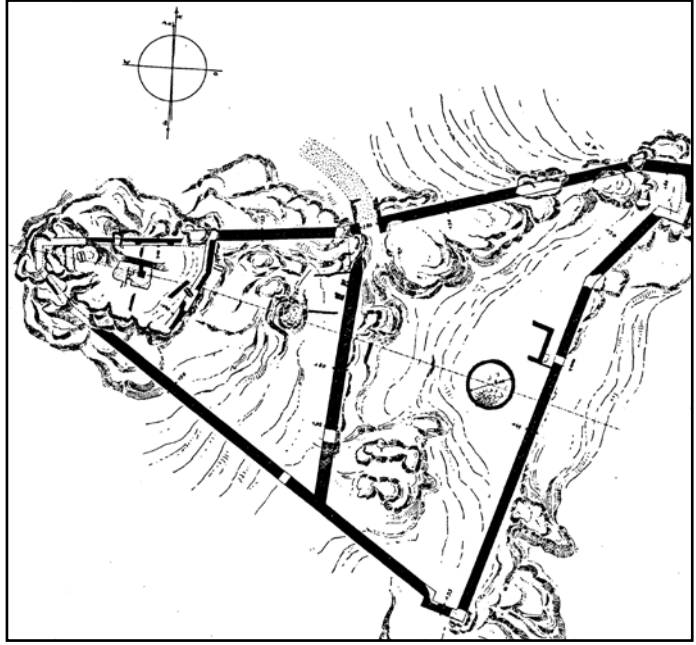
just for a local defense. Walls of residential buildings and retaining walls of monumental buildings stretch from the terraced slope all the way down to the level of the Gediz plain. The documentation of the settlement layout and the topography at the same spot will be one of the prior works of the following campaigns. This settlement -as one of the earliest Greek settlements in the region- promises to provide valuable information on the urban morphology of the period.

For the rest of the 2010 campaign the acropolis area was investigated. Observations were held concerning the walled circuit and major buildings of the acropolis to compare their state after the excavations with the actual one. The trial trenches which were opened in the years 1932-34 in the south of the acropolis have been examined as well. The next survey has been accomplished on the overlapping ruins of the “oldest” and “old” palaces. The walls of the major buildings, as well as the walls of the southern bastion have been measured in detail. The documentation of the northwestern wall sections could not be completed. The wall constructions of the fort and of the palaces generally display an outer shell with larger blocks and an inner shell with smaller ones. Most of the andesite blocks with moldings which had been found during 1932-34 excavations and shown in the major publication could be identified on the site and drawn in a more detailed scale. The necropolis area in the east of the acropolis has also been examined briefly and the tumuli which do not display a good state of preservation could be recognized to a great extent. All in all, the settlement fabric and single buildings that came out by the excavations could be registered again. In spite of some loss of stones, deteriorations and covering of the ground, as well as the walls with earth and vegetation, one cannot speak of a radical formal change after about 80 years.

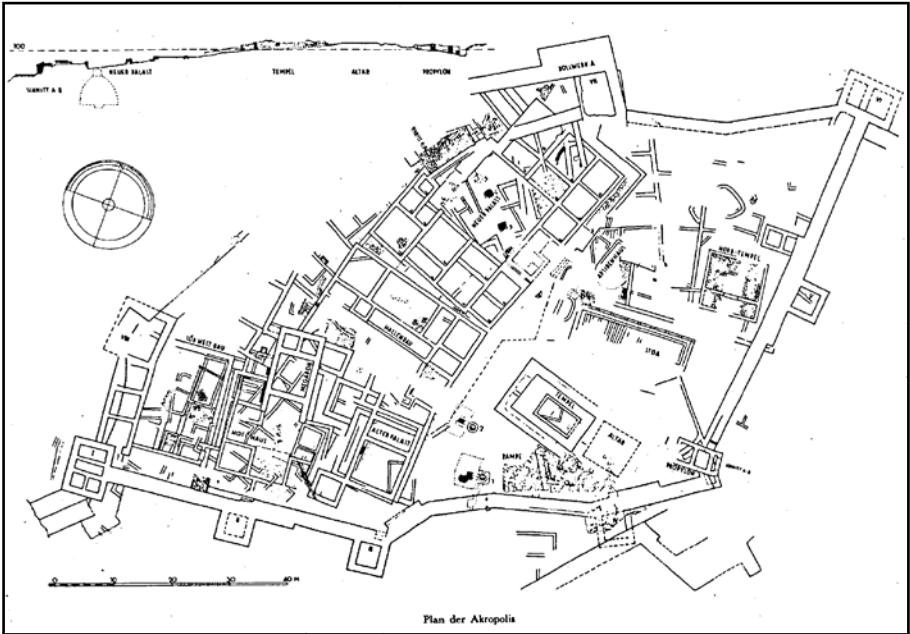
The 2010 campaign clearly showed that Larisa is a more extensive and rich settlement -both on the acropolis area and on the site of the fort- than it is known to us today. Major significant goals to be realized on the site in the next campaigns can be specified as follows:

The documentation of the settlement and its topography at the site of the fort gains priority. It will display both the characteristics of the settlement and its role, most probably, as a metropolis.

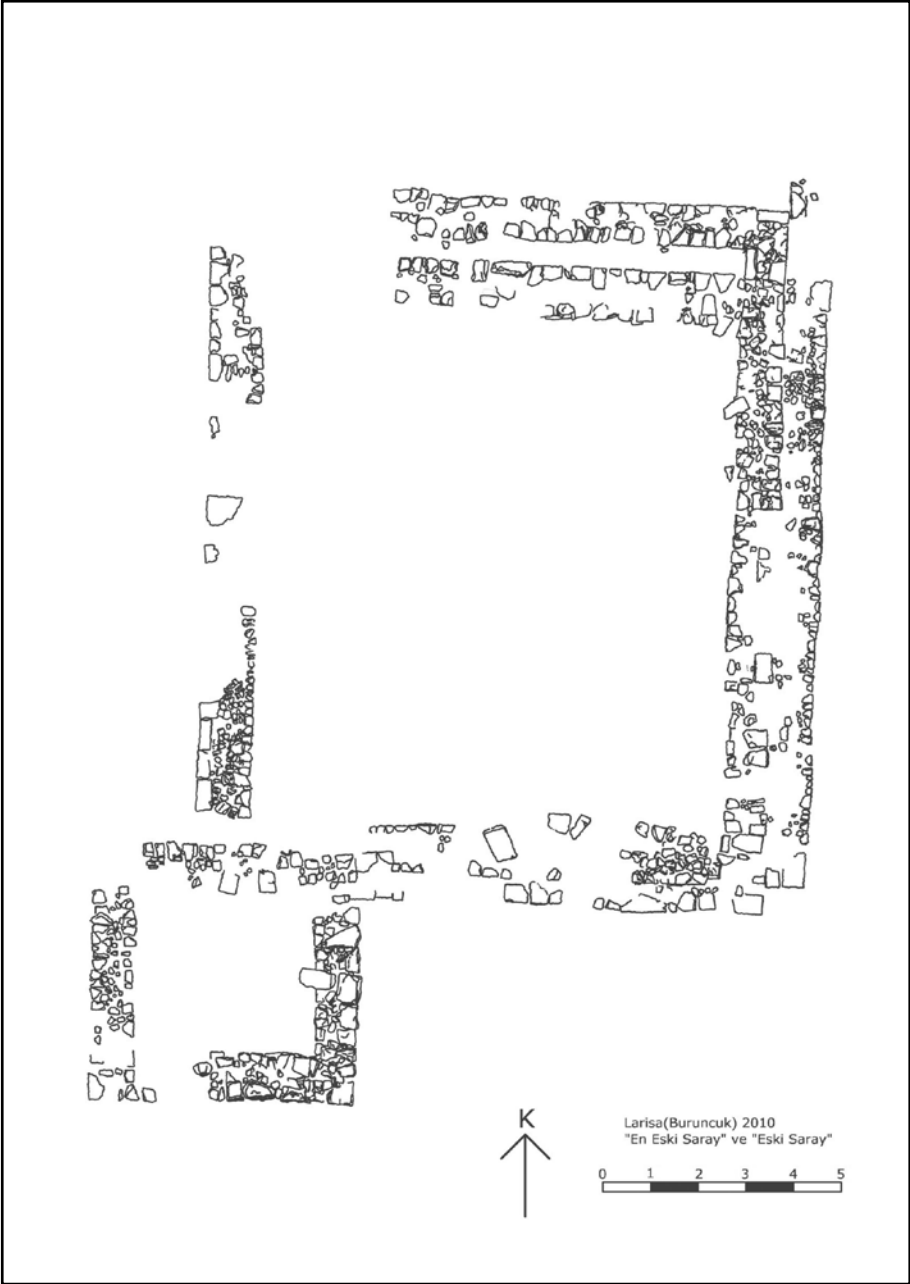
On the acropolis, too, there are certain research gaps and topics that had to be left untreated. For instance, the megaron, a most high-quality building as displayed by its masonry, should immediately be examined in detail and a proper stone plan should be prepared. Another prospection concerns the detailed documentation of the eastern and southern extensions of the acropolis walls, an undertaking that had to be left incomplete in previous field studies. These walls obviously refer to a renewal of the site that should have taken place in the classical period (probably the 4th century) and are of importance since they would illustrate the urban development and regional position of Larisa. The settlement was extended towards the south of the acropolis as shown by five trial trenches dugged out in 1932-34 and this presents another case to be pursued. Furthermore, two major tasks have emerged to clarify Larisa's regional significance: Apart from the traditional documentation techniques of visible remains, the urban texture at the sites of the fort and the acropolis should also be studied with geophysical methods, and the probability of the existence of a port (especially in the 7th-4th centuries, the flourishing ages of Larisa) should be tested with the application of geo-archaeological work on the level of the plain.

Çizim 1: Larisa (Buruncuk) Kale_Armin von Gerkan

Çizim 2: Larisa (Buruncuk) Akropol_güneybatıda megaron ve saraylar

Çizim 3: Larisa (Buruncuk) Sarayların kısmi belgelenmesi 2010

Resim 1: Larisa (Buruncuk)
Kale_Kayalar
arasında duvar
örgüsü

Resim 2: Larisa (Buruncuk)
Kale, sur duvarı

Resim 3: Larisa (Buruncuk)
Kale_yerleşmeden
duvar kalıntısı örneği

Resim 4: Larisa (Buruncuk) Akropol_saray binaları

Resim 5: Larisa (Buruncuk) Anıtsal bir yapıya ait profilli blok

Resim 6: Larisa (Buruncuk) Akropol_megaronun kuzeybatı köşesi

Resim 7: Larisa (Buruncuk) Akropol_Surların doğu uzantısı

2010 YILINDA EZİNE, BAYRAMIÇ ve AYVACIK İLÇELERİNDE BİZANS DÖNEMİ YERLEŞMELERİ

Beate Böhlendorf-ARSLAN*

Yüzey araştırması çalışmaları 4-22 Ekim 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Bu yılki çalışmada Ezine, Bayramiç ve Ayvacık ilçelerinde belirlenen alanlar ve keşfedilen yerleşim alanları yoğun bir şekilde gezilip incelenmiştir (Resim: 1). Yerleşimin genişliği buluntu dağılımı (genel olarak seramik) vasıtasıyla ve GPS yardımıyla tespit edilmiş, bununla birlikte bulunan yapıların genel konturları, kiremit veya seramik yoğunluğu ya da diğer izlerin ölçümleri yapılarak kayıt altına alınmışlardır. Mimari plastik parçalar ölçekli olarak çizilmiş, tanımlanmış ve fotoğraflanmıştır. Belirli yapıların mimari çizimleri ise plan ve kesit şeklinde tamamlanmıştır.

Ezine İlçesi

Akköy

Ezine'den ortalama 7 km. uzaklıkta bulunan Savrantepe², doğusunda Çanakkale - Ezine karayolunun kestiği uzun ve oldukça alçak bir tepededir. Yerleşme, olasılıkla etrafı bir sur duvarıyla çevrilmiş bir kale ve ön kaleden oluşmaktadır. Kale içerisindeki yapay terasların bazı duvarları hala

* Dr. Beate BÖHLENDORF-ARSLAN, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Archäologische Wissenschaften, Christliche Archäologie und Byzantinische Kunstgeschichte, D-79085 Freiburg. beateboehlendorf@yahoo.de.

1 Araştırmaya Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite'si Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Nurettin Arslan, Arş. Gör. Caner Bakan; Fotoğrafçılık Bölümü'nden Öğr. Gör. Aykan Özener; Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Kudret Sezgin, Yüksek Lisans öğrencisi Arkeolog Nilden Ergün, Arkeolog Andrea Jacob, M.A. ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü doktora öğrencisi Y. Mim. Bilge Bal katılmışlardır. Kültür ve Turizm Bakanlığını Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Sanat Tarihçi Safiye Dönmez temsil etmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yetkililerine, Bakanlık temsilcisine, ekip üyelerine ve araştırmayı maddi olarak destekleyen DÖSİM ve Gerda Henkel Vakfına sonsuz teşekkür ederim.

2 J. M. Cook, The Troad. An Archaeological and Topographical Survey (Oxford 1973) 274.

görülebilmektedir. Bölgede kiremit ve pithos parçaları oldukça yoğundur. Buradaki seramikler Hellenistik Çağ'dan Erken Bizans Dönemi'ne kadar uzanmaktadır. Savrantepe'nin doğusunda Skamandros nehri akmaktadır. Bu kale, Klasik, Hellenistik ve Bizans Dönemi'ne ait Asarlıktepe'nün görüş mesafesi uzaklığındadır³.

Akköy'ün 2 km. batısında, Akköy yolunun sağ tarafında tarlaların hemen kıyısında Tek Kurnalı Çeşme Önü olarak adlandırılan bir yükselti (70 m) bulunmaktadır. Bu tepelik üzerinde *opus caementitium* tekniğinde yapılmış çok sayıda duvar kalıntısı ve bir kemer görülmektedir. Tepenin çevresindeki arazide Geç Bizans Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne (18.yy) kadar tarihlenen çok yoğun seramikler bulunmaktadır. Burada ayrıca Akköy üretimi çok sayıda seramik atığı, hatalı fırınlanmış ve yarı işlenmiş seramik örneklerine rastlanmıştır.

Ezine - Akköy yol ayrımında, Adatepe istikametinde Akköylü emekli bir öğretmene ait yazlık bir ev bulunmaktadır. Buranın bahçesinde korkuluk levhası, direkler, sütunlar ve bir sütun başlığı, kapı lentoları, arşitrav (hepsi Çakıllar arazisinden), seramikler, dokuma ağırşakları (Kaleyeri buluntu alanından), öğütme taşları ve bir adet pişmiş toprak figürin ayağı (Adatepe'den) gibi malzemeler tespit edilmiştir.

Daha önce de bilinen Adatepe⁴deki özel çiftlikte, yonca ekimi nedeni ile çok az şey görülmüştür. Buna rağmen çiftlikteki bir tepenin yamacında bulunan duvar kalıntıları ve pişmiş toprak künkler dikkate çekmektedir. Çiftliğin sınırlarına atılmış taş yığınları içerisinde işlenmiş taşlar, kapı lentosu, pithos parçaları görülmüştür. Yüzeyden ise az sayıda kiremit ve Hellenistik Dönem seramikleri tespit edilmiştir. Bunlar dışında bekçi evi yakınındaki iki mutfak kabı, ezme ve öğütme taşı mecuttur. Çiftliğin doğusundaki bir tepe üzerinde savunma duvarıyla korunan ve ön kalesi olan bir kale bulunmaktadır. Tepede çok sayıda işlenmiş taş, *in situ* durumda birkaç kapı taşı ve bir adet mezar stel kaidesine rastlanmıştır. Yapıların duvarları hala izlenebilmektedir. Yüzeydeki

3 Bkn. B. Böhlendorf-Arslan, Byzantinische Siedlungen in der Troas: Kampagne 2007, 26. Araştırmaları Sonuçları Toplantısı 2 (Ankara 2009) 315-316.

4 Muhtemelen eski Birytis kenti: Cook a.g.e., S. 276.

çok yoğun çatı kiremitleri söz konusu alandaki yapıların yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Kale alanı içerisinde Klasik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenen çok sayıda seramik bulunmuştur. Kalenin giriş bölümü iş makineleriyle tahrip edilmiştir. Kalenin iç kısımlarında çok sayıda kaçak kazı çukuru dikkati çekmektedir.

Adatepe'nin güneybatısında Kaleyeri olarak adlandırılan geniş bir yerleşim yeri bulunmaktadır. Yerleşimin çevresini bir sur gibi kuşatan duvar mevcuttur. Defineciler tarafından kazılan çukur içerisinde söz konusu yerleşimin girişi açığa çıkartılmıştır (Resim: 2). Arazideki patika yol kenarında ve tarla sınırlarında tek sıra taş duvar örgüsü ile yerleşimin ortasında taştan yapılmış bir çeşme yer almaktadır. Yerleşim içerisinde başka bir kaçak kazı çukuru içerisinde kiliseye ait apsis bulunmaktadır. Kazı çukurunun toprağı içerisinde fresk ve mermer duvar kaplamalarına ait parçalar görülmektedir. Bütün arazinin yüzeyi kiremit, pithos ve seramik parçaları ile kaplanmış haldedir. Söz konusu alanın bir yerinde yoğun bir şekilde cüruf yer almaktadır. Yerleşme alanından çok sayıda piramidal ve oval formlu ağırşak ele geçmiştir (Resim: 3). Alanda ayrıca pithos tamirinde kullanılmış kurşun parçalarına rastlanmıştır. Yüzeydeki seramiklere göre söz konusu yer Hellenistik Dönem'den Geç Bizans Dönemi'ne kadar iskan edilmiş olmalıdır.

Akköy Çakıllar mevkiindeki bir tarladan gelmiş çok sayıda mimari parça, bugün emekli bir öğretmenin yazlığında durmaktadır. Tarla yüzeyinde çok sayıda kiremit, kaba seramik parçaları ve bunların yanı sıra Erken Bizans Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar tarihlenen ince seramikler yer almaktadır.

Gökçebayır

Gökçebayır'daki (eski Bergaz/Bergoz; Resim: 1) köy mezarlığında büyük bir olasılıkla Alexandria Troas'dan getirilmiş çok sayıda mimari parça, sütunlar, mermerden masa ayağı ve Latince yazıtlı bir mermer blok tespit edilmiştir.

Gökçebayır'ın Katıryutan Mevkii (Deliktaş) alanında ise Bizans Dönemi'ne ait bir yerleşmede çok yoğun kiremit ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Burada daha önceki yıllarda köylüler tarafından bir kuyu açma çalışmalarında bulunan heykel başı Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiş ve bölge sit alanı olarak tescil edilmiştir. Buradaki incelemeler sırasında Geç Bizans Dönemi'ne (13.yy.) tarihlenen bir adet sikke, Geç Roma, Erken ve Geç Bizans Dönemleri'ne tarihlenen seramikler bulunmuştur.

Mecidiye Köy

Mecidiye Köy mezarlığındaki musalla taşı, Bizans Dönemi mermer bloklarından yapılmıştır. Musalla taşının ayakları çifte sütun ve bir direkten, üst bölümü ise yine bir çifte sütundan yapılmıştır. Mezarlığın başka bir köşesinde bir adet sütun tamburu daha bulunmaktadır. Köy sakinlerinden birinin verdiği bilgiye göre bu malzemeler Araplar Mezarlığı mevkiinden getirilmiştir.

Taşseki mevkiindeki tarla ve zeytin bahçelerinin arasında, geniş bir alanı kaplayan Geç Bizans Dönemi yerleşmesine rastlanmıştır. Bu yerleşim, bir diğer buluntu alanı olan Araplar Mezarlığı mevki ile birleşmektedir. Buradaki tarlaların sınırlarında, çalılıkların arasında ve ağaçların altında 10 adet sütun, çifte sütun, direk ve mimari bloklar ile Geç Bizans Dönemi'ne ait seramiklere rastlanmıştır.

Mecidiye Köyü'nün batısında Kilise Yeri (Yurtyeri Mevkii) olarak adlandırılan alanda ele geçen Roma ve Bizans Dönemi'ne ait seramik ve yoğun kiremit parçaları, buradaki eski iskanu açıkça ortaya koymaktadır. Köylüler bu alandaki yapıların 50 yıl öncesine kadar hala görülebildiğinden ifade etmişlerdir.

Mecidiye Köy'ün güneyinde, Mecidiye - Gökçebayır yolu yakınındaki Kurtlar mevkiinde bir başka yerleşim bulunmaktadır. Yüzeydeki yoğun kiremit, seramik, pithos ve mermer levhaları dikkati çekmektedir. Söz konusu bulgular iskan yerinin Roma ve Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmesini mümkün kılmaktadır.

Koçalı

Koçalı çevresindeki büyük boyutlu sütun ocakları ve Kızkalesi bilinen yerlerdir⁵. 2010 yılında Koçalı çevresinde Geç Antik ve Bizans Dönemi'ne ait yeni iskan yerleri tespit edilmiştir.

Bizans Dönemi'ne ait Kızkalesi, önceki araştırma sezonlarında başlanan topoğrafik plan çıkarma ve kemerli yapının mimari çiziminin tamamlanması için tekrar ziyaret edilmiştir⁶. Bu çalışma esnasında alanın orta kısmında çok derin bir kaçak kazı çukurunun açıldığı tespit edilmiştir. Kaçak kazı sonrasında kemerli yapının batı kısmı tamamıyla tahrip edilmiştir. 2008'de yaptığımız planda, Kızkalesi'nin tam zirvesinde yer alan bir yapının duvarlarının bir bölümü sadece yüzeyden görülebilmekteydi. Bu yapı da yeni olarak definciler tarafından taban seviyesinin altına kadar (ortalama 27x21 m²'lik alanda 2,5 m derinlik; Resim: 4) kazılarak tamamen boşaltılmıştır. Atılan toprak içerisindeki seramikler oldukça yoğundur. Kaçak kazı çukurunun kesitinde bir kül tabakası ve bunun üzerinde de sırlı Bizans seramikleri bulunmaktadır. Diğer kaçak kazı çukurları zirvenin kuzeybatısında, güney alt terasta, alt savunma duvarına yakın yerlerde dir.

Koçalı'deki devasa sütunların çıkarıldığı ocağın yer aldığı dağın arkasında, İğdekaya mevkiinde *in situ* durumdaki çok sayıda sütun, bir çeşme ve ev temelleri görülmektedir. Bu alanda yapılmış kaçak kazılarda ortaya çıkartılan yapı bir kiliseye ait olmalıdır (Resim: 5). Kazı çukuru ve çevresinde mermerden duvar kaplama levhaları, bir arşitrav ve haç bezemeli bir korkuluk levhası dikkati çekmektedir. Bütün alanında yoğun erken Bizans seramiği bulunmaktadır. Söz konusu Erken Bizans yerleşmesi taş ocağı ile bağlantılı olmalıdır.

Koçalı'nın ve sütun ocağının güney batısındaki Yüksek-yatak mevkiinde, geniş bir alana yayılan yerleşme bulunmaktadır. Burada bazılarının kapı girişleri açıkça görülebilen çok sayıda ev temeli yer almaktadır. İskan yerindeki

5 G. Ponti, Marmor Troadense. Granite quarries in the Troad. A preliminary survey, *Studia Troica* 5, 1995, 295-301.

6 B. Böhlendorf-Arslan, Byzantinische Siedlungen in der südlichen Troas: Kampagne 2008, 27. AST 2 (Ankara 2010) 154 Abb. 11.

bazı büyük yapılar *opus caementitium* tekniğinde inşa edilmiştir. Evlerden biri peristylli ev planında olup, sütunlardan bir kaçı yıkılmış halde durmaktadır. Yapıların bir kısmı definciler tarafından kazılmış ve tahrip edilmiştir. Konutlar arasındaki bir sokak hala görünür haldedir. Ele geçen seramiklerin yardımı ile iskan yeri Geç Roma - Erken Bizans Dönemine tarihlenmektedir. Yerleşimin güneybatısında üst çapı 2,15 metre olan yuvarlak ve ayaklı büyük bir su teknesine rastlanmıştır (Resim: 6). Benzer örnekler Roma ve Erken Bizans döneminde çeşme havuzu olarak kullanılmıştır. Büyük bir olasılıkla ihrac amacı ile üretilirken kırılmış ve bu yüzden bırakılmıştır. Yerleşme eskiden muhtemelen taş ihracatı ile geçiniyordu. Kayalarının çoğunun üzerinde taş kesme izleri bulunmaktadır.

Arkaik kent olan Neandria'nın bulunduğu dağın batı yamacında su yönünden zengin olan geniş bir yerleşim (Çeşme Alanı) bulunmaktadır. Yerleşmede, küçük bir vadinin her iki tarafında 14'e yakın yapı belirlenmiştir. Bu konutlardan geriye bir taş dizisinden oluşan duvarlar ve taş yığınları kalmıştır (Resim: 7). Birçoğunda kapı söveleri hala ayakta durmaktadır. Yapılar kısmen *opus caementitium* tekniğiyle yapılmıştır. Alanın genelinden çok sayıda kiremit parçası, yer yer çok büyük pithos parçaları, su künkleri ve aynı şekilde Roma Dönemi'nden Geç Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenen seramikler bulunmuştur. Yüzeydeki demir cürufaları bir demirci atölyesinin izleri olmalıdır.

Neandria'nın kuzeybatısında ve Kızkalesi'nden görüş uzaklığında olan bir başka yerleşme Işkın Mevkii'nde (Çakıllar) bulunmaktadır. Buradaki yapıların bazılarının özellikle köşe duvarları ve girişleri iyi korunmuştur. Binaların bazılarının duvarları taş ve kiremit ile bazıları ise *opus caementitium* tekniğiyle inşa edilmiştir (Resim: 8). Evlerin çoğunun yanında kaçak kazı çukurları görülmektedir. Yerleşmenin doğusunda, kaçak kazı çukuru ve kiremit pişirilen bir seramik fırını tespit edilmiştir. Yerleşme, ele geçen seramiklere göre Roma Dönemi'nden Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Bayramiç İlçesi

Çavuşköy

Çavuşköy karayolunun kuzeydoğusundaki tarlada (Kıranaltı mevki) 2007 yılında bulunan seramikler, burada Geç Bizans dönemine ait bir yerleşmenin varlığını işaret etmektedir. Bu yılki çalışmada seramik dağılımının sınırları GPS yardımı ile belirlenerek yerleşmenin yüz ölçümü hesaplanmıştır. Elde edilen veriler yerleşmenin oldukça büyük olduğunu ortaya koymaktadır.

Çayırlar Mevkii alanında yüzeyde Roma Dönemi'nden Erken Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenen işlenmiş taşlar, kiremitler ve seramikler görülmektedir. Yerleşimin kuzey sınırındaki Gâvur Mezarlığı olarak adlandırılan alanın yüzeyi, defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Alanda bulunan çok sayıda mermer blok, bugün köyün düğün salonunun önünde saklanmaktadır.

Garipler Mevkii olarak adlandırılan eski bir mezarlığın içerisinde, sık çalılıkların arasında işlenmiş taşlar ve mimari plastik eserler bulunmaktadır. Bu alandan ayrıca birkaç Roma ve Erken Osmanlı seramikleri de ele geçmiştir.

Ezine-Bayramiç karayolunun güneyinde Karatepe Mevkii olarak adlandırılan alan içerisinde çok sayıda sütun, kaideler, direkler ve tarlaların sınırlarında çalılıklar arasında işlenmiş taşlar bulunmaktadır. Yüzeyde yoğun olarak bulunan çatı kiremitleri, pişmiş toprak su künkleri ve seramikler, yerleşimin Geç Roma'dan Erken Bizans'a kadar tarihlenmesini sağlamaktadır.

Skamandros nehrine akan bir derenin kesiti içerisinde işlenmiş taşlar ve düz plakalar görülebilmektedir (Hamam Yeri). Bu alanda daha önceleri bir hamamın bulunduğu bahsedilmektedir.

Ezine - Bayramiç karayolunun yakınlarında, Çavuşköy sapağının kuzeydoğusundaki Tepeler Mevkii'nde düz tepe üzerinde tespit edilen seramik örnekleri, bu alanın Geç Roma - Erken Bizans ve Osmanlı dönemlerinde iskan edildiğini ortaya koymaktadır.

Yahşeli Köyü

Ezine-Bayramiç karayolunun yanında, Yahşeli yol ayrımında otobüs durağı olarak kullanılan bir kulübenin ön kısmında antik bir arşitrav bulunmaktadır. Yahşeli Köyü içerisinde merdivenleri devşirme malzemeden yapılmış Yahşi Baba Türbesi yer almaktadır. Ayrıca yapının ön kısmında sonradan içi oyularak çukurlaştırılmış bir sütun postament bulunmaktadır. Yahşeli Köyü camisinin antik granit sütundan oluşan revak bölümü sonradan duvarla kapatılmıştır. Cami duvarının merdivene yakın kısmındaki eşkenar dörtgen süslemeli mermer plaka, Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. İkinci kullanım olduğu anlaşılan bu parça büyük ihtimalle daha önceki dönemde bir çeşmede kullanılmıştır.

Çakıllar Mevkii ve devamındaki Mısırlı Yeri mevkii az eğimli, taşlık bir alandır. Yüzeyde kiremitlerin ve yer yer büyük parçalar halindeki kaba seramiklerin yanı sıra ince seramikler de bulunmaktadır. Alanın batısında bir İyon başlığı parçası ile dört adet mimari plastik parça tespit edilmiştir.

Ezine-Bayramiç karayolu ve Skamandros nehri arasında, Yahşeli'nin kuzeyinde kalan Kirse Mevkii veya Kilise Mevkii olarak adlandırılan bölgede, yüzeyde çok sayıda kiremit, pithos parçaları, sırlı Geç Bizans Dönemi seramikleri ve bir adet dokuma ağırşığı bulunmuştur (Resim: 9). Bunların dışında belirli bir alanda cam cürufları görülmüştür.

Yahşeli'nin güneybatısındaki bir tarlada tepe şeklinde bir yükselti göze çarpmaktadır (Bergaz / Bergoz). Tepenin orta kısmındaki geniş bir define çukurunda bir duvar yer almaktadır. Söz konusu duvar taş ve kiremit ile örülmüştür (Resim: 10). Toprak yığını içerisinde mermerden bir pencere sövesi bulunmaktadır. Duvar örgüsüne bakılarak bu yapı kalıntısı Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. Tepenin doğusunda, yerleşim içerisinde bir dere akmaktadır. Yerleşim bu derenin doğusunda ve kuzeyinde genişlemektedir. Çayın doğusunda kiremit ve seramik parçaları oldukça yoğundur. Seramikler Roma ve Geç Bizans Dönemi'ne aittir.

Ezine - Bayramiç karayolunun güneyinde, Yahşeli sapağında Beyler Mezarlığı olarak adlandırılan alanda tarlaların sınırında görülen bazı sütunlar, Erken Bizans Dönemi'ne ait seramikler ve cam bilezikler burada bir yerleşimin olduğunu kanıtlamaktadır.

Külcüler

Külcüler'de, Gavur Evi olarak adlandırılan bir elma bahçesi içerisinde 2006 yılında keşfedilen yapının planı ve kesiti çizildi⁷. Yapı kiremit artıklarıyla karıştırılmış bir harç kullanılarak tarla taşlarından yapılmıştır. Pencere çerçevelerinde tuğlaların dekoratif dizilimi kullanılmış, kapı svelleri ise büyük mermer ve granit bloklardan yapılmıştır. Duvarları içerisinde muhtemelen bir Hypocaust'un bölümleri olan pişmiş toprak künkler yer almaktadır.

Yapının batısındaki Kilisetepi'nin (Resim: 11) doğu ve kuzey kesimlerde çok sayıda define çukuru görülmüştür. Kaçak kazı çukurları içerisindeki duvarlar da dikkati çekmektedir. Atık toprak içerisinde Hellenistik ve Roma Dönemi'nden Erken Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenen seramikler bulunmuştur.

Ayvacık İlçesi

Akçin

Köyün batı sınırında, dik bir dağ üzerinde, bir kısmı polygonal teknikte yapılmış savunma duvarları olan ve bir dere tarafından ikiye ayrılan bir yerleşme (Koçatastepe) görülmüştür. Alanda polygonal duvarlar ve tek sıra taş temeller göze çarpmaktadır (Resim: 12). Yüzeyden elde edilen seramik ve kiremit örnekleri Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir.

7 B. Böhlendorf-Arslan, Çanakkale İli, Bayramiç, Ezine ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi Yerleşmeleri/ Byzantinische Siedlungen in den Landkreisen Bayramiç, Ezine und Ayvacık (Provinz Çanakkale), Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 8, 2008, 7 res. 9.

Sögütlü

Sögütlü köyünde, bir evin köşesinde Dor başlığı bulunmaktadır. Bunun dışında köyün güney yamacında alışılmamış bir mimariye ve cephelere sahip eski bir ev bulunmaktadır. Köyün yakınında güney kesiminde eski bir döşeme yol bulunmaktadır. Buranın biraz batısında muhtemelen Erken Osmanlı Dönemi'ne ait bir mezarlık bulunmaktadır.

Sögütlü Köyü'nün güney batısındaki Dipsiz Mevkiinde çok sayıda kesilmiş kaya ve bir kaç duvar kalıntısı görülmüştür. Ağaçlıklardan biri içerisinde define kazısı ile açığa çıkartılmış düzenli bloklarla inşa edilmiş bir çeşme görülmüştür (Resim: 13). Yüzeyden Geç Bizans ve Erken Osmanlı Dönemleri'ne ait çok az sayıda seramik ele geçmiştir. Assos-Menteşe Köy üzerinden gelen taş döşeli yol bu yerleşime bağlıdır.

Paşaköy

Paşaköy'ünde bir kuyu ağzında kullanılan mermer parçası üzerinde dört "Rho Haçı" süslemesi bulunmaktadır (Resim: 14).

Kadırğa Koyu

Assos'un doğusundaki Kadırğa Burnu'nda giriş kısımları ve duvarlarının temel kısımları korunmuş küçük bir yerleşme vardır. Konutların batısında *opus caementitium* yapı tekniğinde yapılmış büyük bir bina kalıntısı da yer almaktadır. Bu alanda yer yer kaçak kazı çukurları göze çarpmaktadır. Az sayıda da olsa yüzeyden ele geçirilen seramikler Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Kadırğa Koyu ile Assos arasındaki tepelerin kuzey yamaçlarında taş yığınları bulunmaktadır. Taş yığınının yoğunluğuna bakılırsa bunların metal elde etmek için veya işleme atıkları olduğu düşünülmektedir (Resim: 15). Bu taş yığınlarının birinden çok sayıda kaba veya ince Hellenistik Dönem seramiği ele geçirilmiş; böylelikle bu alanda yapılan üretimin de aynı döneme

tarihlendiği kanıtlanmıştır. Taş yığınlarının batısında, plato üzerindeki duvar kalıntıları ve kiremit parçaları, taş ocağı ile ilişkili iskan yerine aittir. İskan taş ocağına döşemeli bir yol ile bağlanmaktadır.

2010'da beşinci defa gerçekleştirilmiş yüzey araştırmamızda; 2006'dan beri toplam 117 Geç Antik ve Bizans yerleşmesi keşfedilmiş veya gezilmiştir.

*Byzantinische Siedlungen in der südlichen Troas (Ezine, Bayramiç, Ayvacık),
Kampagne 2010^{8*}*

Die Oberflächenuntersuchungen haben vom 4.-22. Oktober 2010 stattgefunden⁹. In diesem Jahr wurden ausgewählte Landstriche in den Provinzen Ezine, Bayramiç und Ayvacık aufgesucht (Resim: 1) und nach Hinweisen aus der Bevölkerung oder der Kontrolle von auffälligen Landmarken begangen. Nach ihrer Entdeckung wurden die Fundstellen intensiv begangen. Im Bereich des oberen Satnioius wurde zwischen Bayramiç und Lamponia eine intensive Begehung durchgeführt, die allerdings keine nennenswerten Ergebnisse erbrachte.

Landkreis Ezine

Akköy

Der Savrantepe, etwa 7 km nördlich von Ezine entfernt, ist eine lang gestreckte, relativ niedrige Erhebung, die im Osten durch die Fernstraße Çanakkale-Ezine geschnitten wird. Bei der Fundstelle handelt es sich um eine Burg mit Vorburg, die wie der heute noch sichtbare Wall und die künstliche

8 *Gekürzte Fassung des vorangestellten türkischen Texts.

9 Am Survey haben teilgenommen: Dr. Beate Böhlendorf-Arslan (Leitung), Prof. Dr. Nurettin Arslan, Caner Bakan, M.A., Aykan Özener, M.A., Nilden Ergün, (alle Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Kudret Sezgin, M.A. (Hitit Üniversitesi, Çorum), Andrea Jacob, M.A. sowie die Architektin Bilge Bal (Istanbul Teknik Üniversitesi). Die Regierungsvertreterin dieser Kampagne war Saviye Dönmez vom Kultusministerium in Ankara. Finanziert wurde die Kampagne erneut von der Gerda Henkel Stiftung, Düsseldorf. Ihnen allen sowie dem Kultusministerium in Ankara für die Ausstellung der Genehmigung schulde ich herzlichen Dank.

Hangkante zeigen, wohl mit einer Mauer umzingelt gewesen war¹⁰. Die Burg liegt in Sichtweite der klassisch-hellenistischen Burg und des byzantinischen Dorfes auf dem Asarlıktepe¹¹. Die reichlich vorhandene Oberflächenkeramik datiert von der hellenistischen bis in die frühbyzantinische Zeit.

Zwei Kilometer westlich von Akköy, rechts an der Straße nach Akköy, liegt eine Tek Kurnalı Çeşme Önü genannte Erhebung. Auf dem Hügel sind mehrere in *opus caementitium*-Technik gefertigte Mauerzüge zu sehen. In den umliegenden Feldern ist sehr viel Keramik zu beobachten, die von der spätbyzantinischen bis in die osmanischen Zeit (bis ins 18. Jahrhundert) datiert. Darunter sind auch sehr viel Keramikabfall, Fehlbrände und Halbfabrikate der Akköy-Produktion sowie Schlacke.

Von der Fundstelle Çakıllar Mevkii stammen mehrere römische und byzantinische Bauglieder. Auf dem Acker liegen viele Ziegel und Grobkeramikfragmente sowie Feinkeramik von frühbyzantinischer bis osmanischer Zeit.

Von der bekannten Fundstelle auf dem Adatepe (fraglich Birytis¹²) sind in einer Erosionskante Reste von Mauern und Tonröhren zu erkennen. In Steinhäufen an den Feldgrenzen finden sich Werksteine, ein Türangelstein und teilweise sehr große Pithoifragmente. An der Oberfläche sind Ziegel und wenig hellenistische Keramik zu finden. Auf der Anhöhe östlich eines Bauerhofs befindet sich eine offensichtlich durch eine Befestigungsmauer geschützte Anlage, wohl eine Burg mit Vorburg. Auf dem Hügel liegen ein- bis zweilagige Gebäudemauern, einige Türsteine und -laibungen *in situ*, viele Werksteine, Steine mit Bossen, die Basis einer Grabstele und sehr viele Ziegel und Keramik, die sich von der klassischen bis frühbyzantinischen Zeit datieren lassen. Der Eingangsbereich der Burg wurde mit einem Bagger komplett planiert und zerstört. Im Inneren der Anlage sind viele, teilweise tiefe Raubgruben zu sehen.

10 Schon bei Cook erwähnt: J. M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Survey* (Oxford 1973) 274.

11 B. Böhlendorf-Arslan, *Byzantinische Siedlungen in der Troas: Kampagne 2007*, 26. *Araştırmaları Sonuçları Toplantısı 2* (Ankara 2009) 315-316.

12 Cook Anm. 9, S. 276. 535.

Südwestlich des Adatepe liegt eine ausgedehnte Siedlung namens Kaleyeri. Die Siedlung besitzt offensichtlich eine Umfassungsmauer, die die Innenfläche als Wall sichtbar umzingelt. An einer Stelle ist diese Mauer durch einen von Raubgräbern angelegten Graben geschnitten. Darin wurde ein aus Feldsteinen gebautes Tor mit Bogen und weitere Mauern freigelegt (Resim: 2). In einer Raubgrube oberhalb des Feldwegs, der die Siedlung schneidet, wurde die Apsis einer Kirche freigelegt. Im Erdabhub sind Reste von marmornen Wandverkleidungsplatten und Wandmalereien zu sehen. An der Oberfläche liegen sehr viele Ziegel-, Pithos- und Keramikfragmente sowie viele Webgewichte (Resim: 3). Die Keramik datiert von der hellenistischen bis spätbyzantinischen Zeit.

Gökçebayır

In Gökçebayır (Bergaz, Bergoz, Resim: 1) wurden auf dem Friedhof zahlreiche Spolien (Säulen, ein Tischbein und eine lateinische Inschrift) als Grabsteine wiederverwendet. Sie stammen wohl alle aus Alexandria Troas.

In der Flur Katıryutan Mevkii (Deliktaş) befindet sich eine byzantinische Siedlung. Bei unserer Begehung fanden wir eine spätbyzantinische Münze (13. Jh.) sowie spätrömische, früh- bis spätbyzantinische Keramik.

Mecediye Köy

In einem Feld und Olivengarten (Taşseki Mevkii - Koça Kadir Yerinin Mevkii) zeigt eine weite Streuung von spätbyzantinischer Keramik eine ausgedehnte Siedlung an, an die eine weitere Fundstelle (Araplar Mezarlık) anschließt. Hier sind im Acker, an Feldgrenzen, in Büschen und unter Bäumen mindestens fünf Säulen, Doppelsäulen, Pfeiler und Werksteine sowie spätbyzantinische Keramik zu sehen.

Auf einem Feld (Yurtyeri Mevkii oder Kilise Yeri) am westlichen Dorfrand von Mecediye sind an der Oberfläche sehr viele Ziegelfragmente verstreut.

Dazwischen finden sich römische und byzantinische Keramikscherben, die auf eine Siedlung an dieser Stelle hinweisen.

Südlich von Mecediye Köy liegt eine weitere Siedlung (Kurtlar Mevkii) erkenntlich durch eine starke Ziegelkonzentration, Marmorplatten sowie römische bis frühbyzantinische Keramik.

Koçali

2010 wurde erneut die byzantinische Burg Kızkalesi begangen¹³. Bei der Begehung wurden groß angelegte Raubgrabungen im Inneren der Anlage festgestellt. Bei diesen illegalen Arbeiten wurde der Bereich westlich des Gewölbebaus vollständig zerstört. Weiterhin wurde das bisher nur an der Oberfläche sich abzeichnende Haus auf der Spitze des Berges bis unter das Fußbodenniveau (rund 2,5 m tief, bei 27x21 m²; Resim: 4) vollständig ausgeräumt. Im Profil ist eine stratigrafische Abfolge mit Aschelage zu sehen, über dieser steckte glasierte Keramik *in situ*.

Westlich hinter dem Berg mit dem bekannten Steinbruch¹⁴ bei Koçali erstreckt sich in der Flur İğdekaya Mevkii eine weitläufige Siedlung mit Hausgrundrissen, Brunnen und mehreren Säulen *in situ*. Bei illegalen Ausgrabungen wurde wohl eine Kirche angeschnitten (Resim: 5). In der Grube oder darum liegen marmorne Wandverkleidungsplatten, ein Templonpfeiler aus Marmor und eine kreuzverzierte Schrankenplatte.

Südwestlich von Koçali westlich unterhalb des Steinbruchs befindet sich eine weitläufige Siedlung (Yüksekyatak Mevkii). Einige der größeren erhaltenen Gebäude sind in der *opus caementitium*-Technik gefertigt. Eines war mit einem Peristyl versehen, von dem noch einige Säulen verstürzt in Reihe liegen. Im Südwesten der Siedlung steht eine Brunnenphiale mit Fuß (oberer Durchmesser 2,15 m; Resim: 6), die wohl hier für den Export hergestellt und

13 B. Böhlendorf-Arslan, Byzantinische Siedlungen in der südlichen Troas: Kampagne 2008, 27. AST 2 (Ankara 2010) 154 Abb. 11.

14 G. Ponti, Marmor Troadense. Granite quarries in the Troad. A preliminary survey, *Studia Troica* 5, 1995, 295-301.

nach einer Beschädigung an Ort und Stelle belassen wurde. Die Lesekeramik datiert die Siedlung in die spätrömisch-frühbyzantinische Zeit.

Am nordwestlichen Abhang unterhalb der archaischen Stadt Neandria, in Sichtweite der südlich gelegenen Burg Kızkalesi, liegt eine Siedlung (Işkin Mevkii / Çakıllar), von der einige Gebäude (gezählt wurden 23 Häuser) in mehreren Lagen mit sichtbaren Ecken und Eingängen erhalten sind (Resim: 7). Bei einer der illegalen Grabungen wurde im Osten der Siedlung ein Ziegelofen angeschnitten. Im gesamten Bereich der Siedlung kann man eine starke Konzentration von Ziegeln und viel Keramik (römisch bis spätbyzantinisch) beobachten.

Am Westabhang von Neandria befindet sich eine weitere ausgedehnte Siedlung (Çeşme Alanı) mit mindestens 14 Gebäuden mit teilweise aufrecht stehenden Türstürzen. Teilweise wurden die Gebäude in der *opus caementitium*-Technik gefertigt (Resim: 8). Im Gebiet liegen Ziegelfragmente und römische bis spätbyzantinische Keramik verstreut.

Landkreis Bayramiç

Çavuşköy

Aus der Flur Çayırklar Mevkii stammen mehrere Marmorblöcke, die heute im Dorf aufbewahrt werden. Im Feld sind Werksteine, Ziegel und Keramik zu sehen, die in die römische bis frühbyzantinische Zeit datieren.

In einem Feld südlich der Straße Ezine - Bayramiç (Karatepe Mevkii) liegen mehrere Säulen, Basen, Pfeiler und Werksteinen an den Feldgrenzen und in den Gebüschern. Die an der Oberfläche verstreute Keramik datiert die Siedlung in die spätrömische bis frühbyzantinische Zeit.

Auf einem flachen Hügel (Tepeler Mevkii) nordöstlich des Abzweigs zum Dorf Çavuşköy zeigt spätrömische / frühbyzantinische und osmanische Keramik eine Siedlung an dieser Stelle an.

Yahşeli

Die Flur Çakıllar Mevkii (Fortsetzung Mısırlı Yeri) ist ein leicht abschüssiges Feld mit vielen Ziegel und Keramik. Im Westen des Feldes wurden vier Bruchstücke von Bauplastik, darunter die Volute eines kaiserzeitlichen Kapitells, gefunden.

In einem Feld (Kirse Mevkii oder Kilise Mevkii) nördlich von Yahşeli finden sich viele Ziegel, eine große Anzahl von glasierter spätbyzantinischer Keramik und ein Spinnwirtel (Resim: 9).

Südwestlich von Yahşeli (Bergaz/ Bergoz) wurde bei Raubgrabungen in einer hügelartigen Aufschüttung in einem Feld eine Mauer angeschnitten (Resim: 10). Das Mauerwerk datiert mit seiner Stein-Ziegel-Setzung in die byzantinische Zeit. Besonders östlich des Hügels konnte eine starke Ziegel- und Keramikkonzentration (römisch – spätbyzantinisch) beobachtet werden.

In einem Feld südlich der Straße Ezine – Bayramiç (Beyler Mezarlık) vor dem Abzweig Yahşeli weisen einige Säulen am Feldrand sowie frühbyzantinische Keramik und Glasarmreifen auf eine Siedlung hin.

Külçüler

Auf dem Hügelplateau des Kilisetepe (Resim: 11) sind im Osten und Norden sehr viele, teilweise recht ausgedehnte Raubgruben zu sehen, in denen Mauern angeschnitten wurden. Im Erdabhub dieser Gruben liegt hellenistische, römische bis frühbyzantinische Keramik.

Landkreis Ayvaçık

Akçin

Auf einem steilen Berg westlich am Dorfrand von Akçin (Koçatastepe) befindet sich eine Siedlung/Burg mit mehreren Gebäuden und einer polygonalen Befestigungsmauer (Resim: 12). Auf der Oberfläche liegt hellenistische bis römische Keramik.

Söğütlü Köyü

In einer felsigen Gegend nahe Söğütlü (Dipsiz Mevkii) sind zahlreichen Felsabtragungen sowie Mauerreste zu sehen. In einem Geländeeinschnitt wurde bei einer Raubgrabung Mauerreste und ein mit regelmäßigen Blöcken gemauerter Brunnen (Resim: 13) gefunden.

Paşaköy

Am westlichen Ausgang von Paşaköy steht eine marmorne Brunnenfassung mit vier gegenüberliegenden Rho-Kreuzen (Resim: 14).

Kadırga, östlich des Stadtgebietes von Assos

An der Spitze der Landzunge (Kadırga Burnu) befindet sich ein frühbyzantinischer Siedlungsplatz mit mehreren Gebäuden, teilweise in *opus caementitium*-Technik).

Oberhalb der Bucht von Kadırga sind von der Straße zwei etwa 60 m lange Steinversturzhaufen zu erkennen (Resim: 15). Auf dem Plateau westlich der Steinhaufen sind Mauerreste zu sehen. Nach der Konsistenz der Steinhaufen scheinen diese Abfälle von Metallgewinnung oder -verarbeitung zu sein. In einem der Haufen konnte eine größere Anzahl von hellenistischer Keramik herausgelesen werden.

Resim 1: Güney Troas'ta 2010'a kadar bulunan Bizans yerleşmeleri.

Resim 2: Kaleyeri: Kaçak kazı çukuru içinde şehir kapısı ve kule.

Resim 3: Kaleyeri: Ağırşaklar.

Resim 4: Kızkalesi: Kaçak kazı çukuru.

Resim 5: İğdekaya: Kaçak kazı çukuru.

Resim 6: Yüksekuyatak: Çeşme teknesi.

Resim 7: Çeşme Alanı'nda bir ev temeli.

Resim 8: Işkın Mevkii'nde bir opus caementitium-tekniğindeki yapı.

Resim 9: Kirse Mevkii'nde sırlı Bizans seramikleri.

Resim 10: Bergoz'da Bizans Dönemi duvar.

Resim 11: Kilisetepe, Külcüler.

Resim 12: Koçatastepe'deki polygonal duvar.

Resim 13: Sögütlü Köyü,
Dipsiz Mevkii'nde
bir çeşme.

Resim 14: Paşaköy, süslemeli
bir kuyu ağızı.

Resim 15: K a d ı r g a
Koyu'ndaki taş
yığınları.

LAMPSAKOS/LAPSEKİ ve ÇAN 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Nurettin ARSLAN*

Caner BAKAN

Yüzeysel araştırması 11.11.2010 - 08.12.2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenmiştir. Maddi destek ve araştırma izni için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Bakanlık temsilcimiz Musa Tombul'a (Çanakkale Arkeoloji Müzesi) sonsuz teşekkür ederiz. 2010 yılında Lampsakos çevresi ile Çan'daki bölgelerde araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Gavuryeri

Lapseki Musa Köy'ün doğusundaki Gavuryeri olarak adlandırılan mevkii tekrar ziyaret edilmiştir. Antik yerleşmenin batı sınırını Musa Çay oluşturmaktadır. Musa Çay boyunca verimli tarım alanları vardır. Musa Çay'a paralel uzanan alanda ve kuzeydoğudaki yamaçlarda bulunan çok yoğun seramik ve tuğla parçaları, Ortaçağ-Bizans Dönemi'ne ait bir iskanın arkeolojik bulgularıdır. Doğudaki kayalık tepeye ulaşıldığında, buradaki kayalığın taş ocağı olarak kullanıldığını gösteren izler de tespit edilmiştir.

Söz konusu yerler günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Bizans yerleşmesinin 2 km kadar güneyinde, Musa Çay'ın diğer yakasındaki yamaçların incelenmesinde ise ilk yerleşmeye oranla daha az yoğunlukta olmakla birlikte çatı kiremidi ve seramik parçaları geniş bir alanda takip edilmektedir.

* Prof. Dr. Nurettin ARSLAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, 0(212) 2180018 - Fax: 0(286) 2180533 narslan@hotmail.de
Arş. Gör. Caner Bakan, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, 0(212) 2180018 - Fax: 0(286) 2180533 canerbakan@yahoo.com

Musa Çay'ın doğudaki kaynağına doğru ilerlendiğinde, Kemallı'da; vadiye hakim tepelerden biri üzerinde antik bir yerleşim veya bir kaleye ait duvar temelleri ile seramik parçaları ve çatı kiremitleri tespit edilmiştir. Tepenin güneydoğu yamaçlarında da seramik parçalarının varlığı dikkati çekmektedir. Kalenin doğusunda zengin bir içme suyu kaynağı bulunmaktadır.

Kale olduğu düşünülen tepenin 1 km kadar kuzeyinde, tarım alanı olarak kullanılan arazilerin ortasında ana kayaya oyularak yapılmış bir lahit, kapağı ile birlikte durmaktadır (Resim: 1). Kapağın köşe akroterlerinin stilinden M.S. 3.yüzyıla tarihlenen lahdin çevresindeki taş yığınları, başka mezarların bu alandaki varlığına işaret etmektedir. Lahdin 50 m kadar kuzeyinde *opus caementitium* - kireç harçlı moloz taşlardan yapılmış duvara ait büyük kütleler göze çarpmaktadır. Söz konusu duvar parçaları büyük bir olasılıkla tarlanın işlenmesi sırasında tarlanın kıyılarına taşınmıştır.

Bu alana yakın bir noktada bulunan Çanakkale Çöp Atık İşleme İstasyonu'nun karşısındaki iskan yeri, birkaç kırmızı astarlı haç bezemeli seramik yardımı ile M.S. 5.-6.yüzyıla tarihlenmiştir.

Kaletepe

Biberler Köyü'nün doğusundaki Kaletepe üzerinde bir kalenin var olduğu öğrenilmiştir. Beş on haneli köydeki insanlar geçimlerini hayvancılıkla sağlamaktadır. Köyün doğusunda doğu batı yönünde akan bir dere yer almaktadır. Kaletepe'ye bu dere vadisi geçilerek ulaşılmaktadır. Çam ağaçları ile kaplı Kaletepe üzerinde yer yer küçük açıklıklar da mevcuttur. Ayrıca dağın kuzey kenarından batıya doğru uzanan duvar kalıntıları görülmüştür (Resim: 2). İşlenmemiş kaba ve büyük taşlardan kuru duvar tekniğinde inşa edilen bu duvarın ancak belli parçası takip edilebilmektedir. Duvarların tüm tepeyi kuşattığı konusunda ise henüz yeterli kanıt elde edilememiştir. Tepenin merkezine ulaşıldığında, burada bulunan yaklaşık 50-60 m çapındaki düzlüğün etrafının önceki duvara göre daha ince bir duvar ile çevrili olduğu tespit edilmiştir. Bir iç sur olduğu tahmin edilen duvar, düzlüğü bir

daire şeklinde sarmaktadır. Dağın batısına doğru ilerlendiğinde kademeli olarak alçalan çok düz alanlarda da karakterleri ve dönemleri tam olarak belirlenemeyen bazı temeller göze çarpmaktadır. Kale yerindeki duvarların örgüsü ve kaba taşların kullanılması, kalenin kuzeyindeki Erdağı üzerinde bulunan kale ile benzerlik göstermektedir. Bu kalenin de tarihi konusunda yeterli arkeolojik veri elde edilememiştir. Üzerlerinde surlar dışında başka bir arkeolojik bulguya rastlanmayan bu kalelerin Leleg yerleşimleri olma olasılığı vardır.

Arisbe

Homeros'un İlyada destanında ve klasik kaynaklarda adı geçen Arisbe'nin lokalizasyonu tarafımızdan yapılmıştır¹. Bu yılki Çiğlitepe-Arisbe araştırmalarımızda elde ve çarkta şekillendirilmiş Bronz Çağı seramikleri (Resim: 3) yanında bir binanın yapımı için temel atıldığı görülmüştür. Bakanlık temsilcisi tarafından Bayındırlık Müdürlüğü yetkililerine haber verilmiştir.

Höyüğün sınırlarının harita üzerine işlenmesine yardımcı olmak amacıyla GPS ile sit alanının sınırlarının koordinatları alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında Arkaik Çağ yerleşmesinin tepenin doğu tarafındaki yamaçlara ve düz alanlara kadar yayıldığı görülmüştür. Seramikler arasında amphora, kase ve tabakların oldukça yoğun olduğu gözlenmiştir. Seramikler Hellenistik Dönem'de iyice azalmış, sonraki dönemlere ait hiçbir arkeolojik bulgu elde edilememiştir. Bu durum, Hellenistik Çağ'da Gotlar tarafından Arisbe'nin işgal edilmesi ile ilişkili olmalıdır².

Çiğlitepe'nin Çanakale Boğazı'na bakan kuzey yönünün bir bölümü hala sazlıklarla kaplıdır. İşlenmiş olan tarım alanlarının denize yakın bölümlerinde incelemeler yapılmıştır. Ancak söz konusu alanda eski bir iskana dair hiçbir bulguya rastlanmamıştır. Coğrafi şekil ve Musa Çayı'nın yatak değiştirmesi

1 N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması" *AST* 26, 1 (2008) 334.

2 H. Heinen, "The Syrian-Egyption Wars and the New Kingdoms of Asia Minor", *The Cambridge Ancient History*, Vol. VII, Part 1, (Eds. F. W. Walbank - A. E. Astin v.d.) Ogilvie (2006) 415-416, 423-424.

dikkate alındığında Arisbe olarak lokalize edilen Çiğlitepe'nin Antik Çağ'da bir kıyı yerleşmesi olduğu söylenebilir.

Perkote

Perkote/Umurbey'in tabaklar mahallesindeki Perkote bu yıl da yeniden ziyaret edilmiştir³. İskan bölgesinin küçük bir bölümü bağ, büyük bir kısmı ise zeytinliklerle kaplıdır. Zeytinliğin sürülmesi nedeni ile yüzeydeki seramiklerin görünürlüğü daha da artmıştır. Bu incelemede daha çok Arkaik Çağ'a tarihlenen boyalı seramikler tespit edilmiştir (Resim: 4).

Paisos

Arisbe ve Perkote gibi adına sikke basmamış ve Lampsakos'un bir kasabası olduğu tahmin edilen Paisos/Adatepe⁴ yerleşmesindeki incelemede, tepenin doğu ucunda tespit edilen elde şekillendirilmiş seramik örneklerinin Erken Bronz Çağı'na ait olduğu söylenebilir. Çok dar bir alanda bu seramiklerin varlığı söz konusudur. Tepenin doğudan denize doğru uzanan çok geniş bir bölümü tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Ziyaretimiz sırasında arazinin yeni sürülmüş olması antik kentin izleri olan çatı kiremitleri ve seramik parçalarının daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Seramikler, gri vazo grubu Arkaik Çağ kap parçaları yanında özellikle konsantrik daireler ile süslenmiş bir amphoraya ait omuz parçası Geç Protogeometrik - Erken Geometrik safhaya aittir (Resim: 5). Benzer bir örneğin daha önceki yıllardan bilinmesi bu kentin Geometrik Dönem'deki iskanının ispatı bakımından önemlidir. Bu döneme ait seramikler diğer yerleşmelerde henüz elde edilmemiştir.

3 N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan İlçeleri Yüzey Araştırması", *AST* 22, 2 (2005) 317-318; N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması" *AST* 26,1 (2008) 335; N. Arslan, "Kuzey Troas Bölgesi Yüzey Araştırmaları: Perkote ve Palaiperkote'nin Yer Belirlenmesine İlişkin Sorunlar", *TÜBA-AR* 12 (2009) 77-87.

4 N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması" *AST* 26, 1 (2008) 336-337; N. Arslan, "Die Lokalisation von Paisos", *Ramazan Özgan'a Armağan* (2005) 9-14.

Gökköy

Lapseki Gökköy karayolunun girişinde batı yönünde eski bir yerleşme tespit edilmiştir. Kireç harçlı ve bir kısmı hala korunan binaların bulunduğu alan makilerle kaplıdır. Bu mimari yapıların batısındaki düzlük alan günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Buradan elde edilen sırlı Osmanlı seramikleri iskan yerinin tarihlenmesine yardımcı olmaktadır (Resim: 6).

Taştepe Köyü

Köyün doğusunda konutların bitiminde küçük bir tepe üzerindeki düzlükte incelemeler yapılmıştır. Eskiden harman yeri olarak kullanılmış olan tepede baraka şeklindeki ahır dışında kalan arazi sebze ekimi için kullanılmaktadır. Buradaki araştırmada sırlı Bizans Çağı seramikleri ile yoğun pithos parçaları göze çarpmaktadır. Buluntular ve yayılım alanı buranın küçük bir çiftlik evi veya bir kilise olması gerektiğini akla getirmektedir. Köydeki insanların beyanlarına göre tepenin güneyindeki sırtlarda mezar bulunmaktadır. Ancak araştırmada bu konuda somut kanıtlara rastlanmamıştır.

Zindantepe

Karaağaç Köyü'nün güneyindeki Zindantepe üzerinde yüzeydeki seramiklerden Hellenistik Çağ'a ait olduğu anlaşılan yeni bir yerleşim tespit edilmiştir (Resim: 7). Tepenin kuzeyindeki kesme taşların bir kısmı kaçak kazı sonrasında açığa çıkarılmıştır. Tepenin güneyinde 2 m çapında 13,80 m derinliğinde ana kaya kesilerek yapılmış bir kuyu bulunmaktadır (Resim: 8). Kuyunun özellikle iç yüzeyi çok itinalı işlenmiş olup belli noktalardaki oyuklar ve kesilmeden bırakılan çıkıntılar ise kuyuya inilip çıkılması içindir.

Zindantepe'nin güney yamaçlarında, taş kesme izleri ve kesilerek düzeltilen ana kayanın duvarlarında iki sıra halinde dikdörtgen nişler vardır. Söz konusu nişler tepenin bu yamacına inşa edildiği düşünülen asma katın

hatılları için yapılmıştır (Resim: 9). Bu alanda da kaçak kazı çukurları göze çarpmaktadır. Söz konusu alandaki incelemelerde yuvarlak ve kübik dokuma ağırlıkları, unguentarium ve öğütme taşı parçalarına rastlanmıştır.

Zindantepe'nin güneyindeki yamaçta ana kaya oyularak yapılmış bir mezar, daha sonraki bir zamanda iki delik açılarak üzüm ezme işleminde kullanılmış olmalıdır (Resim 10). Kaya mezarın 200 m kadar güneybatısında mimari yapı taşlarına ve sütun parçalarına rastlanmıştır. Seramikler ve çatı kiremitlerine bakılarak söz konusu kalıntının Ortaçağ'a ait bir kilise yapısı olduğu tahmin edilmektedir.

Bu yapı kalıntısının 100 m kadar güneyinde Osmanlı Dönemi mezarlığı küçük bir dere yatağı boyunca uzanmaktadır. Derenin kuzeyine doğru ilerlendiğinde ağaçlarla kaplı alanda kuzey-güney yönlü sandık tipi mezarlar görülmektedir. Açılmış mezarların üzerini kapatan taş levhalardan bazıları çevrede hala görülmektedir.

Lapseki'den Biga ovasına uzanan ve Büyük İskender'in de kullandığı güzergah üzerinde çok yüksek olmamakla birlikte korunmaya elverişli Zindantepe kalıntılarının, bir yerleşmeden daha ziyade bölgeden geçen yol trafiğini kontrol eden bir kale olduğu düşünülmektedir. Buradaki tam pişirilmemiş dokuma ağırlığı ve öğütme taşı parçası günlük yaşamın kanıtlarıdır.

İlyas Köy

İlyasköy'ün kuzeyine Lapseki karayolunun 200 m. kadar kuzeybatısında, duvarları hala ayakta olan fakat çatısı hasar görmüş yel değirmeni ölçüleri alınarak fotoğraflanmıştır.

Sapankale⁵

Çan ilçesi, Kocayayla Köyü'nün kuzeyinde, yaklaşık 450 m. yüksekliğindeki

5 N. Arslan, "Çan ve Lapseki İlçeleri Yüzev Araştırması Ön Raporu", AST XXI, 1 (2004) 120.

dağın üzerinde bulunan Bizans Çağı'na ait kale, bölgede en iyi korunan örneklerinden biridir. Batıdan doğuya doğru uzanan kale, dış ve iç surlardan meydana gelmektedir (Resim: 11). Kalenin ana girişi batıdaki doğal kayaların arasındadır. Giriş önünde perde görevi gören başka bir kaya bloğu vardır. Böylece uzaktan bakanların kale girişini görmeleri imkansız hale getirilmiştir. Dış surun güneyinde, iç sur duvarındaki kuleye yakın tek bir kule vardır. Buna karşın kuzey duvarı üç kule ile desteklenmiştir. Bu kulelerden birinin önünde bir oda dikkati çekmektedir. Kuleler yuvarlak ve dörtgen planlıdır.

İç sur, yuvarlak planlı olup batısında 1, kuzeyinde ise toplam 3 kule ile desteklenmektedir (Resim: 12). İç sur içinde kuleler dış sura göre daha iyi korunmuşlardır. Bunlardan;

1 numaralı kule yuvarlak bir plana sahiptir. Kulenin duvarı 2,47 m kalınlığındadır. 4,72 x 8,26 m ölçülerindeki mekanın korunan yüksekliği 3,59 metredir. 2 numaralı kule 4,45 x 4,28 m ölçülerinde, 4,29 m yüksekliğindedir ve 2,90 m kalınlığında duvarı vardır. 3 numaralı kule 4,91 x 4,05 m ölçülerinde, 5,65 m yüksekliğinde ve 2,40 m kalınlığında bir duvara sahiptir. 4 numaralı kule 4,24x4,28 m ölçülerinde ve 2,67 m kalınlığında duvarı vardır. 5 numaralı kule dıştan 7,8 x 7,5 m boyutlarında ve 2,24 m genişliğinde duvarlara sahiptir. 6 numaralı kule dıştan dışa 7,60 x 6,34 m ölçülerindedir. Bir taş yığını halindeki 7 numaralı kulenin ölçüleri alınamamıştır. 5 numaralı kulenin önündeki dikdörtgen planlı mekan 5,19 x 3,54 m ölçülerinde ve 1,15 m kalınlığında bir duvarı vardır.

İç kalenin batı duvarına yakın kısmında kayalara oyulmuş birbirine bitişik iki sarnıç vardır. Sarnıçlardan güneydeki 8,84 x 7,23 m ölçülerinde ve 1,16 m kalınlığında bir duvar ile çevrilidir. İkinci sarnıç 3,84 x 7,00 m ölçülerindedir ve 1,48 m kalınlığında bir duvarı vardır. Birinci sarnıç 2,70 m, ikinci sarnıç ise 3,83 m derinliğindedir. Küçük sarnıcın mevcut ölçüleri dikkate alındığında ortalama 80 metreküp su saklama kapasitesine sahiptir. Küçük sarnıcın duvarlarında sıvalar oldukça iyi korunmuş olmasına rağmen diğer sarnıca bitişik duvarının defineciler tarafından yıkıldığı görülmüştür.

Taşlıtarla

Çan'a bağlı Karlı Köy'ün doğusunda Taşlıtarla'da Prehistorik bir taş üretme merkezi olduğu Prof. Dr. M.Özdoğan tarafından yapılmış olan yüzey araştırması raporunda ifade edilmektedir⁶. Bu yerin tespiti için Taşlıtepe'de uzun süreli bir araştırma yapılmıştır. Burada Prehistorik Dönem'e ait taş alet üretimi ile ilgili herhangi bir veri elde edilmemiştir. Bu durumun alanın tarım amaçlı kullanılması ile ilişkili olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Taş üretimi konusunda hiçbir bulgu elde edilememesine karşın, pithos ve kaba seramik parçaları çok geniş bir alana yayılmıştır. Elde edilen seramikler Roma Dönemi'ne ait olup alanın, yakınından geçen bir dere ve bunun kıyılarındaki toprakları işleyen bir çiftlik yerleşmesi (villa rustica) olduğu düşünülmektedir.

İlyasçiftliği

Taşlıtarla'nın doğu yönündeki İlyasçiftliği Köyü'nün doğusunda kalan yamaçlarda çok yoğun Bizans ve Osmanlı Dönemlerine ait sırlı ve sırsız seramikler tespit edilmiştir.

Yaya Köy

Yaya Köy'ün kuzeyindeki Kilise yeri mevkiinde, mimari kalıntılar tespit edilmemesine rağmen çok geniş bir alana yayılan seramik parçalarının varlığı söz konusudur. Kilise yeri mevkiinin kuzeybatısına ilerlendiğinde ise kükürtlü bir su kaynağına ve bu kaynağın çevresinde çok az yoğunlukta Osmanlı Dönemi sırlı seramiklerine rastlanmıştır.

Asartepe

Çan, Küçükpaşa Köyü'nün hemen kuzeydoğusundaki Asartepe'de

6 N. Arslan, "Çan ve Lapseki İlçeleri Yüzey Araştırması Ön Raporu", *AST XXI*, 1 (2004) 119, dipnot 5.

incelemeler yapılmıştır⁷. Bu ziyarette de yüzeyin otlarla kaplı olması yüzünden yine tarihlenmeye yardımcı olacak veriler elde edilememiştir. Buna rağmen çalılarla kaplı eski yapı kalıntıları içerisinde tuğla kırıklarının oldukça yoğun olduğu görülmüştür. Kuru duvarlı binaların yıkıntıları, kümeler halinde hala görülebilmektedir. Dağın batı yönünde, ana kaya üzerindeki oyuntuların - çanaklar ile deliklerin kurban kesiminde kullanıldığı düşünülmektedir (Resim: 13).

Küçükpaşa Köyü'nden Büyükpaşa Köyü'ne geçildiğinde eski bir duvar içerisindeki yazıtlı taşın, duvarın yıkılması nedeni ile yok olduğu görülmüştür⁸. Ancak köy muhtarı taşın, evin arkasında ters çevrilerek koruma altına alındığını ifade etmiştir. Bu yazıtlı taş yerinde görülerek fotoğraflanmış ve ölçüleri alınmıştır. Taşın ikinci kullanımı sırasında yazının yazıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 14).

Lampsakos

2010 yılında Lapseki/Lampsakos kenti de yeniden ziyaret edilmiştir⁹. Antik kente ait bulguları, modern kentin antik kent üzerine kurulması nedeniyle sadece ilçe mezarlığı ile Lapseki'nin doğusundaki sırtlarda görmek mümkündür. Konut bölgesinin doğusunda kalan bahçelerdeki araştırmada, Arkaik Dönem'e ait bir seramik parçası bulunmuştur (Resim: 15). Yüzeydeki buluntular ağırlıklı olarak Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait seramiklerden oluşmaktadır. Kent içindeki bazı bahçe duvarlarının kaldırılması nedeni ile Geç Antik yapılara ait duvar parçaları da görünür hale gelmiştir.

7 N. Arslan, "Çan ve Lapseki İlçeleri Yüzey Araştırması Ön Raporu", *AST XXI*, 1 (2004) 122; N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması" *AST XXVI*, I (2008) 338.

8 N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan İlçeleri Yüzey Araştırması", *AST XXII*, 2 (2005) 320, resim 15.

9 N. Arslan, "2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan İlçeleri Yüzey Araştırması", *AST XXII*, 2 (2005) 318; N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması" *AST XXVI*, I (2008) 335-336; N. Arslan, "Antik Çağda Lampsakos/Lapseki", *Lapseki Sempozyumu* (2007) 167-174.

2010 yılına kadar yapılan yüzey araştırmasında elde edilen sonuçların bir kitap haline getirilerek yayınlanması için metin kısmı ve çizimler büyük oranda tamamlanmıştır. Uzun süreden beri bölgede yürüttüğümüz çalışmalar sonunda Çanakkale Boğazı kıyısındaki büyük antik kentler de dahil olmak üzere günümüze ulaşan mimari kalıntıların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Kıyıdaki polis kentlerinden Abydos ve Lampsakos hiç şüphesiz Bizans Dönemi'ne kadar varlıklarını sürdüren ve daha erken dönemlerde önemli antik kentler arasında yer almaktadırlar. Buna rağmen bu kentlerdeki antik kalıntılardan günümüze fazla bir kalıntı ulaşmamıştır. Ancak bu kentlerde yapılacak kazılar ile daha alt katmanlardaki Antik Dönem iskanların kalıntılarına ulaşmak mümkün olacaktır. İç kesimlerde olasılıkla Arkaik Çağ'a tarihlenmesi gereken bir yerleşme olan Asartepe dışında bir antik şehrin varlığından söz etmek zordur. Kırsal kesimde bazı küçük gözetleme noktaları dışında daha çok çiftlik yeri (villa rustica) olarak kullanılmış küçük iskan alanları tespit edilmiştir. Bu yerlerde de seramik dışındaki arkeolojik veriler yok denecek kadar azdır.

Bütün bu zorluklara rağmen elde edilen arkeolojik veriler ve antik kaynaklardaki bilgiler bir araya getirilerek hazırlığına başlanan kitabın önümüzdeki yıl içinde yayına hazır hale getirilmesi planlanmaktadır.

Resim 1: Kemallı, lahit

Resim 2: Kaletepe, duvar kalıntıları

Resim 3: Çiğlitepe - Arisbe, Bronz Çağı seramikleri

Resim 4: Perkote Arkaik Çağ seramikleri

Resim 5: Paisos Geç Protogeometrik - Erken Geometrik seramikleri

Resim 6: Gökköy Osmanlı seramikleri

Resim 7: Zindantepe

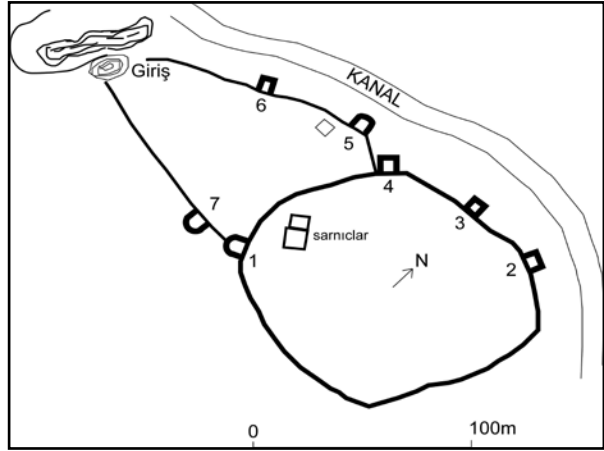
Resim 8: Zindantepe'deki kuyu

Resim 9: Zindantepe, ahşap hatıllar için yapılmış nişler

Resim 10: Zindantepe'nin güneyindeki kayaya oyulmuş mezar

Resim 11: Sapankale planı

Resim 12: Sapankale'deki kulelerden biri

Resim 13: Asartepe, ana kaya üzerindeki oyuntular

Resim 14: B ü y ü k p a ş a Köyü'ndeki yazıtlı taş

Resim 15: Lampsakos'dan Arkaik Dönem seramik parçası

YAYIN KURALLARI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da e-kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:)olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kulturvarliklari.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

PUBLICATION RULES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in *Italic* character.
- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara/TÜRKİYE

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium are available on www.kulturvarliklari.gov.tr

